TAXANDRIA.

TIJDSCHRIFT VOOR NOORDBRABANTSCHE GESCHIEDENIS EN VOLKSKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

W. J. F. JUTEN,
LID VAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL
EN
G. C. A. JUTEN,
PASTOOR TE WILLEMSTAD,
LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN
MET WELWILLENDE MEDEWERKING VAN VELE DESKUNDIGEN

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG.

DERDE REEKS.

DERDE JAARGANG.

BERGEN-OP-ZOOM,
GEBROEDERS JUTEN.
1916.

61341797

№

Naam Weltevreden Flora Vereeniging

Straat of Adres } Kapelaan

Gereed Bestuur

55459

Band Carb mystomslag

Titel

Vooral letten op Pistoolschutters Amsterdam 1880

TAXANDRIA.

TAXANDRIA.

TIJDSCHRIFT VOOR NOORDBRABANTSCHE GESCHIEDENIS EN VOLKSKUNDE

ONDER REDACTIE VAN

W. J. F. JUTEN,

LID VAN DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

EN

G. C. A. JUTEN,

PASTOOR TE WILLEMSTAD.
LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN

MEL WELWILLENDE MEDEWERKING VAN VELE DESKUNDIGEN.

DRIE EN TWINTIGSTE JAARGANG.

DERDE REEKS.

DERDE JAARGANG.

BERGEN-OP-ZOOM.
GEBROEDERS JUTEN.
1916.

P 6

BIBLIOTHEEK
Provinciaal Genootschap van
Kunsten en Wetenschappen
in Noordbrabant
's-HERTOGENBOSCH

38300

INHOUD

Bladz

Aan den Lezer! 1
De kerkelijke toestand in Breda in 1581 en '82 door L van Miert S J 3, 42, 102
Verslag van Vicarius Judocus Houbraken over den staat van het bisdom 's Hertogenbosch in 1617, door A. Frenken, R. K. Pr en Kap 10, 79, 217
Noordbrabantsche bidprentjes, door Ch. C. V. Verreyt 14, 65, 124, 177, 247
De voormalige St Corneliskapel te Middelrode door Jhr. Mr. A F O van Sasse van Ysselt 23
De Kruiskerk of St Cathrien van 's Hertogenbosch door Dr C F. Xavier Smits, Pr. 31
Het Meierijsch geslacht van Doerne (en het blokhuis te Liessel) door Jhr Mr. A F. O. van Sasse van Ysselt 34, 163
Uit het doopregister der gereformeerde kerk van Veldhoven, Blaarthem en Gestel 1715–1810, deor C. Rijken 47, 96, 143
Predikanten der voormalige gereformeerde gemeente Kessel in 't kwartier van Maasland, door H. N. Ouwerling 52
Bladvulling, door Mr. S. 55, 105, 112, 216
Noordbrabantsche schepenzegels, door W. J. F. Juten en Henri J M. Ebeling *(met zegelplaten)* . 56, 118, 152, 236
Afkorting van het woord „Conventus", door Jan Mosmans 63
Acten van uitgifte der polders van Steenbergen, door M. J. Wildeman 73, 158, 192
Het kasteel van Dussen, door Jhr. Mr. A F. O. van Sasse van Ysselt 88
Klokje te Zevenbergen, door J G. 95
Het afbreken eener kerk te Zevenbergen, door J. W. A. Gommers 106
Ondersteuning door de Bosschenaren in 1747 verleend aan de ingezetenen van Bergen op Zoom, door Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt 109
Wat de weeskinderen te Bergen op Zoom omstreeks 1774 te eten kregen, door Dr. H. P. Coster 113
Mr. Hendrik Agyleus, door Jan Mosmans . . 135
Aanteekeningen over Wouw, door W. J. F. J. 149

Een fraaie professor, door Jhr M. A. F. O. van Sasse van Ysselt 150
Vergeving der pastorie van Groot-Zundert (1585), door L. van Miert S.J. en G. C. A. Juten 171
Een goed ingelicht geschiedschrijver? 175
Van een dichter vrijgezel, door Mr J. P. W. A. Smit . . 176
De vereeniging van de priesters beneficiaten der Bossche Illustre Lieve Vrouwe Broederschap, door Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt 185
Sprokkels uit ontvang luigeld en begraven te Geertruidenberg, door J. D. Wagner 200
Het geslacht Ludinc, door Van Mosmans 210
Beschrijving van Breda van het jaar 1637 door Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt 225
Gildeboek ende ordonnantieboek der Gilde van O. L. V. binnen de vrijheid van Eersel, door C. Rijken 230
Nachtegaalsgezellen, door A. Frenken, R. K. Pr. en Kap. 245
Een paspoort voor den heer van Helmond door A. Frenken, R. K. Pr. en Kap. 272
De biechtvader van het nonnenklooster achter de Tolbrug te 's Hertogenbosch, door Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt 273
De Groote Kerk te Breda, door A. Mies 279
Een beurs voor Bredasche studenten, te Leuven door G. C. A. Juten 281
Het salarieeren van een klepperman te Helmond door A. Frenken R. K. Pr. en Kap 284
De garderobe van eenen priester der St. Janskerk te 's Hertogenbosch, door Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt 285
Berichten uit den 80-jarigen oorlog, door A. Frenken R. K. Pr. en Kap, ... 286

ALPHABETISCHE NAAMLIJST

van inteekenaren op „Taxandria"

Tijdschrift voor Noordbrabantsche Geschiedenis en Volkskunde.

DRIE-EN-TWINTIGSTE JAARGANG. DERDE REEKS. DERDE JAARGANG.

HARE MAJESTEIT DE KONINGIN.
HARE MAJESTEIT DE KONINGIN-MOEDER.

Abdij van Berne.		Heeswijk.
Abdij van St. Bernard		Bornhem (Belg.)
Albers Pistorius (A. E.)	Burgemeester en Lid der State	Aarle-Rixtel.
Archief der Gemeente		Breda.
Archief v. d. Godshuizen		's Hertogenbosch.
Asselbergs (C. J.)	Rector	Bergen-op-Zoom.
Baert de Waarde (W. C.)	Chateau de Buzier	La Tour de Peilz.
†Beckhoven (G. M. van)	Pastoor	Heen (Steenbergen).
Beelaerts van Blokland (Jhr. Mr. F.)	Buitengewoon Gezant en Gevolmachtigd Minister.	Peking.
Beelaerts van Blokland (Jhr. Mr. W. A.)	Secretaris van den Hoogen Raad van Adel.	Wassenaar.
Bère (Ph. L. F. C. Lach de)	Oud-Luit.-Kolonel der Inf.	's Gravenhage.
Bekker (F. H M. de)	Onderwijzer	Vught.
Bergh (W. M. C. Langlois v. d.)	Directeur der Rijkstuchtschool	Ginneken.
Bevin (J. F.)	Hoofdcommies ter Secr.	Bergen-op-Zoom.
Bibliotheek der Onderw. in het Arr. Bergen-op-Zoom		Bergen-op-Zoom
Id. i. h. Arr. Boxmeer		Boxmeer.
Id. i. h. Arr. Helmond		Helmond.
Id. i. h. Arr. Heusden		Heusden.
Id. i. h. Arr. Oirschot		Oirschot.
Id. i. h. Arr. Osch		Osch.
Id. i. h. Arr. Roosendaal		Roosendaal.
Id. i. h. Arr. Veghel		Veghel.
Id. i. h. Arr. Waalwijk		Waalwijk.
Id. i. h. Arr. Zevenbergen		Zevenbergen.
Bibliotheek der Universiteit		Amsterdam.
Bibliotheek der Universiteit		Delft.
Bibliotheek der Gemeente		Haarlem.
Bibliotheek der Gemeente		Rotterdam.
Bibliotheek der prov. Noord-Br.		's Hertogenbosch.
Bibliotheek (Koninklijke)		's Gravenhage.
Bibliotheek (Koninklijke)		Brussel.

† De abonné's, wier namen met een kruisje geteekend zijn, overleden vóór het afdrukken dezer lijst.

Bibliotheek der Inr. v. Onderw.		Rolduc.
Bibliotheek der Biss. Kweeksch.		's Hertogenbosch.
Bogers (J. A.)	Pastoor	Roosendaal
Bijleveld (W. J . C.)	Waarnemend archivaris der gemeente Leiden	Leiden.
Bijvoet (Mr. H. A. H.)	Notaris	Berchem.
Bosch (Mr. J. A. A).	Raadsheer in den Hoogen Raad der Nederlanden	's Gravenhage,
Brandeler (Jhr. Mr. P. A. J. v. den)	Procureur-generaal	's Gravenhage.
Bressers (C. L.)	Lid der Ged. Staten	Dongen.
Bruyn (L. de)	Kasteel „Bouvigne"	Ginneken.
Bureau voor Genealogie en Heraldiek (Centraal).		's Gravenhage.
Capucijnen (E. E. P. P.)		Velp (bij Grave).
Carmelieten (E. E. P. P.)		Boxmeer.
Corthals (Henri)		Roosendaal.
Court (Jhr. Mr A. J. M. G. de la)	Kantonrechter	Tilburg
Dam (Mr. L. R. van)	Rechterlijk Ambtenaar	Sidoardjo.
Dekker (Mr. A. den)		Andel.
Diepen (Jan)	Fabrikant	Tilburg.
Discon (Ch.)	Boekhandelaar	Deventer.
Dongen (J. van)	Hoofd der School	Steenbergen.
Donkers Hz (Frans)	Directeur der Gasfabriek	Beverwijk.
Donnet (Fernand)		Antwerpen.
Duren (A. van)		Nistelrode.
Ebeling (Henri J. M.)	Gemeentearchivaris	's-Hertogenbosch.
Emond ord. S. Cruc. (L.)		St. Agatha.
†Eyck van Zuylichem (W. G. M.)		Nijmegen.
Gast (L. M. J. W.)	Pastoor	Oostelbeers.
Gastel (C. van)	Apotheker	Roosendaal.
Gemert (N. G. van)	Kapitein	's Gravenhage.
Giise (V. F. D. M. van)	Lid der Prov. Staten	Roosendaal.
Gommers (E. M.)	Arts	Ginneken.
Gommers (J. W. A.)	Burgemeester	Zevenbergen.
Goossens, R. K. Pr. (Dr. Th.)		's-Hertogenbosch.
Groot (J. de)	Secretaris v. h. Dep. v. Binnenl. Bestuur	Batavia.
Gruting (W. J. van)	Notaris	Bergen-op-Zoom.
Gulick (Th. van)	Koopman	's-Hertogenbosch
Haas (W. de)	Burgemeester en Lid der Staten van Gelderland	Yzendoorn.
Hammen Nz. (J. v. d.)	Secretaris-kerkvoogd	Besoyen.
Haneg aaff (B. C. D.)		Rotterdam.
Hees (Dr. W. J. M. H. du Toy van)		's Gravenhage.
Helsdingen (L. J. v. Beuningen v.)		Leeuwarden
Hengst (Mr. F. A.)	Kantonrechter	Uden.
Hoek (Gebr. van den)	Boekhandel	Leiden.
Hogerlinden (J. G. A. van)		Arnhem.
Hövell tot Westerflier (Mr. C. baron van)		's Hertogenbosch
Instituut Ste Marie (Bisschoppelijk)		Huybergen.
Kerstens (J. W. B.)	Notaris	St. Michielsgestel
Kieboom (Mr. D. P.)	Griffier b/h. kantongerecht	Oud-Beyerland.
Kingmans (J. L. G.)	Gemeentesecretaris	Woudrichem.
Kinschot (Jhr. Ch. Ph. L. van)	Rijksontvanger	Tiel.

Kolfschoten (Mr. G.)	Rentmeestdr v. h. R. K Weeshuis	's Hertogenbosch.
Kuyper (Jhr. E. E. de)	Huize Soeterbeek	Nuenen.
Kuyper (Jhr. Mr. J. L. E. M. de)	Griffier bij het Gerechtshof	's Hertogenbosch.
Laane (Ernest)	Lid der Prov. Staten	Bergen-op-Zoom.
Laane (J. Hyp.)	Pastoor	Hoogerheyden.
Laenen (Jos.)	Adj.-Archivaris v. h. Aartsbisdom.	Mechelen.
Lamsweerde geb. baronesse Hacfort tot ter Horst (Mevrouw douairière F. baron van)	Villa „Heuvellust"	Ubbergen.
Lankhuysen (J.)		Vrijhoeven-Capelle.
Lanschot (A. J A. van)	Oud-Agent der Ned. Bank	's Hertogenbosch.
Lanschot (Mr. W. M. van)	Lid der Eerste Kamer	"
Lanschot (Mr. F. J. van)	Griffier v.h. Kantongerecht	"
Lanschot (Mevr. Wed. G. L. H. v.)		"
Leeskabinet (het Rotterdamsch)		Rotterdam.
Lips (P. M.)	Kapelaan	Boxmeer.
Lith (G. van)	Gemeente-Secretaris	Empel.
Loeff (Mr. J. A.)	Oud-Minister van Justitie, Lid der Tweede Kamer	's Gravenhage.
Loeff (Mr. P. H.)	President der Arr.-Rechtbank enz.	's Hertogenbosch.
Loon (A van)	Apotheker	Oosterhout.
Loon (Dr. J. A. van)	Burgemeester en Lid der Staten	Steenbergen.
Lutkie Lz. (W.)		's Hertogenbosch.
Maatschappij van Nederl. Letterkunde		Leiden.
Meerwijk (L. J. C. van)	Notaris	Oosterhout.
Meeuwen (Jhr. Mr. E. A. E. van)	Rechter in de Arrondissements-Rechtbank.	Breda.
Meeuwen (Jhr. Mr. P. L. van)	Vice-president der Arrondissements-Rechtbank.	's Gravenhage.
†Mens (Mgr. J. P. A. van)	Huisprelaat van Z. H.	Bergen-op-Zoom.
Mens (Mr. D. H. J. van)	Advocaat-Procureur	Breda.
Meyer, Ord. Præd. (A.)		Zwolle.
Meyers (L.)	Lid der Staten	Osch.
Meylink (J. A. J. M.)		's Hertogenbosch
Mies (A.)	Pastoor	Terheyden.
Mierlo-v. Goltstein (J. J. van)	Bankier	Breda.
Miert S. J. (L. van)	Huize Mariëndaal	Velp (N.-Br.)
Ministerie v. Justitie (Afd. Adel)		's Gravenhage.
Moonen (J. A.)		's Hertogenbosch.
Mortel (H. van de)	Notaris	"
Mosmans (Alph. G. J.)		"
Munck (A. de)		's Gravenhage.
Nieuwenhuysen O. F. M. (A. F.)	Archivaris	Weert.
Nispen tot Sevenaer (Jhr. Mr. C. O. M. van)	Rechter	's Hertogenbosch
Oldeneel tot Oldenzeel (Mr. A. K. J G. baron van)	Griffier en schoolopzr. i/h Arrondissement Breda	Oosterhout.
Oomen (P.)	Rijksontvanger	Oude-Tongel.
Ouwerling (H. N.)		Deurne.
Ouwerling (F. H. N.)	Gemeente-archivaris	Tilburg.

Panken (P.)	Burgemeester en Lid der Staten	Duizel.
Potters (G. M.)	Dijkgraaf	Steenbergen
Pape (Mr. C. P. D.)		's Gravenhage.
Prov. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in N.-Br.		's Hertogenbosch.
Pumet de Pary O.S. Ben. (Jean de)	Abt der St. Paulus-abdij	Oosterhout.
Quay (G. de)	Agent der Rijksverz.bank.	Tilburg.
†Raaymaakers (E. P. M.)	Deken en Pastoor	Bergen-op-Zoom.
Ram (J. C.)	Leeraar R. H. B. S.	Brielle.
Renesse (Th. graaf de)	Kasteel Schoonebeek	Bilsen (Belg.)
Reigersman (Jhr. Mr. A.)	Oud-Griffier d. Arr. Recht.	Breda.
Resemans (dr. A.)	Pastoor	Beek (bij Breda).
Rijken (C.)	Hoofd der school	Veldhoven
Rijksarchief		's Gravenhage
Rijksarchief in de pr. Gelderland		Arnhem
Rijksarchief in de prov. Noord-Br.		's Hertogenbosch.
Rijksarchief in de prov. Zeeland		Middelburg.
Rijks-Commissie voor de Monumenten		's Gravenhage.
Roelants (H. W. M.)		Hilversum.
Roëll (Jhr. H. H.)	Adj. Archivaris	Haarlem.
Rogier (H.)	Industrieel	Oud-Beyerland.
Rogiers (F.)	Onderwijzer	Nieuw-Borgvliet.
Rombouts (Mgr C.)	Geheim Kamerheer van Z. H. en Pastoor	Ginneken.
Rossum (A. A. J. van)	Kanunnik, Deken en Pastoor	Benschop.
Roy v. Zuidewijn (Jhr. Mr. Dr. B. de)	Ambten. ter Prov. Griffie	's Hertogenbosch.
Rubbens (A. S. W.)	Particulier	Breda.
Rutgers van Rozenburg (Jhr Mr. D.)		Arnhem.
Ryckevorsel (Jhr. Mr. F. J. J. M. van)	Lid der Ged. Staten, Kamerh. v. H. M. i. b. d.	's Hertogenbosch.
Ryckevorsel van Kessel (Jhr. H. V. M. van)	Rector	Groot-Linden.
Sasse van Ysselt (Jhr. Mr. A. F. O van)	Lid v. d. Hoogen Raad v. Adel, der Tweede Kamer, Raadsheer enz.	's Hertogenbosch.
Sasse v. Ysselt (Jhr. Mr. A. J. J. v.)	Oud-Rechter	Breda
Sassen-Teulings (Mevr. Wed. August H.)		's-Gravenhage.
Schellens (Alph.)	Koopman	Eindhoven.
Schevichaven (H. J. L. M. van)	Oud-Hoofdingenieur v. d. Prov Waterstaat	's Hertogenbosch.
Scholten van Aschat (M.)	Surnumerair der Registr.	Roosendaal.
Seminarie „Ypelaar"		Ginneken.
Seminarie van het bisdom Breda		Hoeven.
Seminarie v. h. bisdom 's Bosch		Haaren.
Seters (W. H. van)		's Gravenhage
Smeth (Mr. F. F. baron de)	Burgemeester	Ferwerd.
Smit (Dr. L. J. W.)	Oud-Rector v. h. Gymnasium, Voorz. Prov. Gen.	's Hertogenbosch.
Smits (Mr. A. J. M.)	Lid der Eerste Kamer	Oosterhout.

Smits (F. L. M.)		Oosterhout
Smits van Oyen (Jhr. Mr. T. G. M.)	Lid der Gedep. Staten van Noord-Brabant	Eindhoven.
Snelting (B. L.)	Pastoor	Blaricum.
Snoeck (Jhr. Mr. M. W.)	Substituut-officier van justitie	Tiel.
Speyart v Woerden (Mr. E. baron)	Ambtenaar v. h Openbaar Ministerie	Breda.
Spitzen Jr. (H. J.)	Lid der Staten	Ginneken.
Steenkamp (.)	Luitt Kolonel der Art.	Ginneken.
Stegen de Schrieck (Ph. Graaf van der)		Wespelaar (Kast. Beeck).
Struick Cz. (J.)	Gemeenteontvanger	Woudrichem.
†Stuers (Jhr. Mr. Victor de)	Lid der Tweede Kamer	's Gravenhage.
Suermondt (S. B. Tabingh)		Velp.
Suermondt (Mr. W.)		Rotterdam.
Thijssen (P. A.)	Lid der Staten en Burgemeester	Beers.
Temmerman (Kanunnik P. F. X.)	Aalmoezenier	Leuven
Timmermans Wz. (J. B.)	Oud-Wethouder	Waalwijk.
Tombe (J. W. des)		de Bilt.
Trip (Jhr. C. J. Laman)	Huize Seldenzathe	Middelrode.
Troostembergh (Max, baron de)	Kasteel Cleerbeek	St. Joris-Winghe.
Ummels (Mr. W. J. M.)	Rechter en lid der Staten van Noord-Brabant.	's Hertogenbosch.
Verberne (A.)	Kapelaan	Tilburg.
Verheyen (Mevr. C. J.)		Roosendaal.
Verreyt (Ch. C. V.)	Oudheidkundige	Rotterdam.
Verschaage (A. J. A.)	Notaris	Breda.
Vlierden (C. J. P. van)	Oud-Kolonel	Arnhem.
Vlijmen (H. P. A. van)	Notaris	Helvoirt.
Visart de Bocarmé-Cuypers (Mev.)		Brussel.
Voeten (E. A. C.)	Notaris	Ossendrecht.
Vroe (D. Bijl de)	Technisch ingenieur	Wurzen (Saksen).
Wagner (J. D.)	Oud-Kolonel der Artillerie	's Gravenhage.
Weel geb. Besse van Oldeneel tot Oldenzeel (Mevr. Wed Mr. H. M. F. van)		Oosterhout.
Westelaken (G. F. v. d.)	Notaris en Lid der Staten	Son.
Wijnaendts van Resandt (W).	Oud-Ritm. der Caval. O. I. L.	De Steeg.
Wildeman (M. G.)		Brussel.
Willebois (Jhr. A. A. A. van der Does de)	Notaris	's Hertogenbosch.
Willebois (P. J. J. S. M. van der Does de)	Lid der Eerste Kamer en Burgemeester	Tilburg.
Willems (P. J.)		Emael (Luik)
Wintershoven (Edm. van)	Pastoor	Steenbergen.
Wit (A. de)	Dijkgraaf	
Wittert v. Hoogland (Jhr. Mr. E. B. F. F. M.)	Commies-Griff. der Eerste Kamer	's Gravenhage.
Woelderen (C. A. van)	Kapitein der Artillerie	Utrecht.
Ysselstein (Mr. J. L. N. van)	Kantonrechter	Oirschot.

Het tijdschrift wordt in ruil gezonden aan:

„Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique" te Leuven.

„Analectes de l'ordre de Prémontré"; abdij Parck.

„L'ancien pays de Looz" te Hasselt.

Bijdragen tot de Geschiedenis van het aloude Hertogdom Brabant, uitgegeven door J. Goetschalck, pastoor te Eeckeren (Donk).

„Geschied- en Oudheidkundige Kring" te Kortrijk.

„l'Indicateur généalogique, héraldique et biographique", Brussel.

„Limburg", Provinciaal Genootschap, te Roermond.

„De Maasgouw" te Maastricht.

„De Navorscher" te Amsterdam.

Het Genealogisch Heraldiek Genootschap „de Nederlandsche Leeuw" te 's Gravenhage.

„Oudheidkundige Kring" te Mechelen.

„Oudheidkundige Kring van het land van Waas" te St. Nicolaas.

„Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg" te Maastricht.

Redactie „Taxandria" te Turnhout.

„De Wapenheraut" te 's Gravenhage.

„Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen" te Middelburg.

Bergen op Zoom, Februari 1916.

AAN DEN LEZER!

De woorden, waarmede wij dezen drie-en-twintigsten jaargang bij U inleiden, zijn tegelijk een afscheid van den twee-en-twingsten; dien de uitgevers en wij, in weerwil van den wereldbrand, die ons geheele halfrond heeft aangetast, ten einde hebben kunnen brengen.

Wel heeft de laatste aflevering en heeft ook deze wat langer dan eigenlijk behoorde, op zich moeten laten wachten, iets waarvoor de uitgevers ons verzochten den lezers hun verontschuldigingen aan te bieden, in zoover de weinige schuld betreft, die zij eraan hebben; maar ten slotte hebben de lezers door dit uitstel nog winst behaald, want de laatste jaargang is omvangrijker geworden dan een der vorige.

Deze nieuwe wordt uit geheel nieuwe letter gezet; zoodat het uiterlijk van het tijdschrift, in zooverre het minder was geworden met het langzamerhand versleten geraken der letter, waaruit het gezet was, wederom beter verzorgd zal zijn.

De uitgevers hopen — en wij met hen — dat de meerdere uitgaven, die zij daardoor aan „Taxandria" besteden, door alle belangstellenden op zoodanigen prijs zullen worden gesteld, dat het aantal inteekenaren eenigszins zal toenemen.

Eenigszins; want de hoop, die zij vele jaren gekoesterd hebben, dat zoowat ieder, die in Noord-Brabant in een der voorste rijen stond, ons tijdschrift met zijn steun op de been zou helpen houden, die hoop is reeds voorlang vervlogen.

Hoe weinigen dergenen, die Noord-Brabant vertegenwoordigen willen in de Staten-Generaal, stellen genoeg prijs in de wetenschap van zijn verleden, om zich de geringe kosten van een abonnement te getroosten? Hoe luttel is het aantal der leden van de Staten van ons

gewest, die door een abonnement op „Taxandria" toonen te begrijpen, dat het eigenlijk niet mogelijk is goed een provincie te helpen besturen, als men niets van haar verleden weet.

Hoe weinig burgemeesters, gemeentesecretarissen, notarissen, pastoors, predikanten, gegradueerden en gestudeerden van allerlei aard, nemen kennis van wat ijverige navorschers van Noord-Brabants verleden nu reeds sedert bijna een kwart eeuw uit het stof der archieven opdelven, om in aantrekkelijken vorm den volke bekend te maken?

Maar toch: er konden er allicht eenige tientallen meer gevonden worden, die deze echt Noordbrabantsche uitgave mee tot eenigen bloei zouden kunnen helpen brengen.

Niet om der wille van de uitgevers, niet om der wille van ons, zelfs niet om der wille van onze ijverige welwillende medewerkers.

Maar om huns zelfs wille, om der wille hunner eigen ontwikkeling!

Zoo gaat dan ons tijdschrift zijn drie-en-twintigsten jaargang in, een jaargang, dien wij hopen, dat niet zal achterstaan bij zijne voorgangers. Iets, waartoe wij een beroep doen op den nimmer verflauwenden ijver onzer medewerkers en waartoe wij zelve het onze hopen te kunnen bijdragen.

DE REDACTIE.

DE KERKELIJKE TOESTAND TE BREDA IN 1581 EN 1582.

Ter inleiding van de volgende brieven over den kerkelijken toestand te Breda in 1581 en 1582 mogen enkele opmerkingen voorafgaan.

Vóór de oprichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden in 1559, behoorde Breda onder het bisdom Luik, dat op zijn beurt onderworpen was aan den aartsbisschop van Keulen. De al te groote uitgestrektheid der diocesen, het daaruit voortvloeiend gebrekkige toezicht, het verschil van taal en landaard tusschen herders en kudde, tusschen rechtsprekenden en gedaagden, de gevaren voor het geloof wegens de nabijheid van met ketterij besmette streken, — ziedaar slechts eenige van de vele redenen, die een nieuwe kerkelijke indeeling hoogst wenschelijk, ja zelfs noodzakelijk maakten. Deze gewichtige aangelegenheid had Karel V bij zijn afstand zijn opvolger dringend aanbevolen, en Philips II sloeg aanstonds de handen aan het werk. Voor ons Taxandrië is het geen geringe eer, dat een zijner zonen, de beroemde Franciscus Sonnius, in deze zaak zoowel in de Nederlanden als te Rome, een zeer voorname rol heeft gespeeld.

De nieuwgezinden lieten niets onbeproefd om een maatregel, die hoofdzakelijk het behoud van het katholiek geloof in onze streken bedoelde, tegen te houden. Voeg daarbij, dat de oprichting van een nieuw kerkelijk rechtsgebied noodzakelijk inperking en bekorting van vroegere door anderen verkregen rechten ten gevolge moest hebben. Vandaar een heftige, en soms langdurige tegenstand van de zijde dergenen, die hun gezag en hun inkomsten ongaarne zagen besnoeid.

Nergens was die tegenstand misschien sterker dan te Antwerpen, dat volgens de nieuwe regeling zijn rechtsgebied ook over Breda uitstrekte. Dientengevolge duurde

het tot 1570, alvorens de eerste bisschop, de bovengenoemde Sonnius, bezit kon nemen van zijn zetel. Het was hem onmogelijk, in de weinige jaren van zijn bestuur (1570-1576) alle noodzakelijke verbeteringen in te voeren. Want al had de Trentsche kerkvergadering door haar ingrijpende tuchtregelen den weg gebaand tot de hervorming *in capite et membris*, tusschen het voorschrift en de uitvoering ligt niet zelden een lange weg, vooral als zeden hervormd en diep ingewortelde misbruiken moeten uitgeroeid worden.

Op Sonnius' dood volgde een tijdperk van hevige staatkundige en godsdienstige woelingen. Tot overmaat van ramp bleef de zetel van Antwerpen tien jaar onbezet. Niets werkt nu meer verlammend dan een ongeregeld, telkens zich verlengend tusschenbestuur. De doeltreffendste voorschriften worden een doode letter, en een nieuw, krachtig optreden wordt verschoven tot de orde weer volkomen hersteld zal zijn. Het kapittel der Antwerpsche hoofdkerk had intusschen in het bestuur des bisdoms voorzien, door zijn deken, Rogerius de Tassis, als Vicaris aan te stellen; doch deze moest ten gevolge der Calvinistische woelingen te Antwerpen, de stad verlaten, en leefde van 1579 tot 1585 in ballingschap te Leuven. Tusschen 24 Mei 1579 en 9 Augustus 1580 bewaart het Register der verrichtingen van het Vicariaat dan ook een volkomen en zeer welsprekend stilzwijgen. Na laatstgenoemden datum hernemen de zaken haar gewonen, zij het dan ook zeer gebrekkigen gang. [1])

Dat ook te Breda de kerkelijke toestanden leden onder dit ongeregeld bestuur, spreekt van zelf. Parma deed van zijn kant al het mogelijke om den katholieken godsdienst te steunen. Nadat den 28 Juni 1581 Breda weder voor den koning was herwonnen, zond hij den bekenden Willem Damasz. Lindanus, bisschop van Roer-

[1]) Kruger, Geschiedenis van het bisdom Breda, II, 162.

mond, als commissaris naar die stad. Den 23 Juli kwam deze er aan en werkte er gedurende drie maanden met rusteloozen ijver. We zien hem dus — 't werd reeds door Kruger in 't voorbijgaan vermeld [1]) — optreden tegen de kanunniken, die hun stand onteerden, de geestelijken, die hun verplichtingen niet naleefden, de religieuzen, die hun kloosters hadden verlaten, en de afvalligen van het geloof, wien de terugkeer tot de Kerk weer werd opengesteld. Hij had bij het Spaansche bestuur volmachten aangevraagd, waardoor hij de weifelenden zou kunnen winnen, doch ze bleven al te lang uit. Dat griefde den volijverigen man, en hij verzocht van zijn last ontheven te worden, om al zijn zorg aan zijn eigen noodlijdend bisdom te kunnen wijden. In zijn plaats, zoo meende hij, zou beter een ander optreden, en noemde voor die taak de bisschoppen van Yperen, Haarlem en Middelburg, die allen hun bisdom hadden moeten verlaten. De laatste, Jan van Strijen, verving inderdaad Lindanus als commissaris te Breda.

Over beider bemoeiïngen geven de volgende brieven ons kostbare inlichtingen. Er hangen donkere wolken over het tafereel, dat ze ons schetsen. Maar vergeten we niet, dat in dergelijke rapporten de schaduwen gewoonlijk zwaarder uitvallen dan de lichtpartijen. Het goede, dat geen verbetering noodig heeft, blijft als van zelf buiten beschouwing; de misstanden vragen de volle aandacht. Lindanus onderricht, vermaant, bestraft; hij waakt over de doopsels, herstelt de katholieke begrafenis in eere, sticht een lagere en een zondagsschool, hervormt het Oude-mannenhuis. Op twee zaken dringt hij voornamelijk aan: oprichting van nieuwe parochies en verbetering van het onderwijs. Parma wilde te Breda een jezuïeten-college zien opgericht. Lindanus verklaart de middelen daartoe niet te kunnen vinden. Gemakkelijker zouden enkele Franciscanen kunnen worden onder-

[1]) l. c. II, 27.

gebracht in het terminaris-huis, dat de Dordtsche Augustijnen te Breda bezaten. Voorloopig ziet hij om naar een geschikten pædagoog, en meent dien in den bekenden humanist Simon Verepæus te zullen winnen. Toen dit plan mislukte, richtte hij het oog naar het „Babelsche" Bergen-op-Zoom. Daar slaagde hij beter dan te 's-Hertogenbosch, doch wie de man zijner keuze was, zegt hij ons niet.

Parma schijnt het plan van het college niet zoo gemakkelijk los te hebben gelaten. Althans komt Jan van Strijen in zijn schrijven van Mei 1582 nog eens op de zaak terug. Uit geestelijke goederen en stedelijke inkomsten valt niets voor het college af te zonderen. Hij raadt nu aan, een gedeelte der tienden van Steenbergen, Kruisland, Zonzeele en Groot-Zundert voor dat doel te bestemmen. 't Zou goed zijn, spoedig twee of drie jezuïeten te zenden, „afin qu'ilz puissent donner aux citoyens quelques goust de leurs prédications, manière de vivre et exercices". Hij weet zelfs een geschikte woning aan te wijzen in de woning van den burgemeester Goert Montens, die met meer anderen van het pardon was uitgesloten, en wiens goederen geconfisqueerd waren. De daarachter gelegen kapel van het arme en bijna uitgestorven klooster der Zwartzusters zou hun tot kerk kunnen dienen. Eerst veertig jaar later zou dit plan, maar dan toch op een andere wijze, tot uitvoering komen.

Wat de Spaansche landvoogd dacht over enkele punten, die in bovenstaande rapporten worden aangeraakt, kan men lezen in een schrijven van den president van den geheimen raad, Willem van Pamele aan Jan van Strijen, gedateerd 1 Mei 1582, en opgenomen in Miræus' Opera diplomatica et historica III, f. 489 s.

De brieven die volgen, werden in 1864 door den bekenden archief-vorscher, P. Anton. van Lommel, in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel afgeschreven.

Mariëndaal bij Grave. L. van Miert. s. j.

I.

Ill^me Seigneur.

Estant le vingt troisiemme au soir de ce presente avec singulier benefice de Dieu heureusement arrivez à Breda avons commence mettre en execution, ce que V^re Sr^me sur nous avoit requis, premierement reconciliant au jour de feste du mons^r sainct Jacques [1]) *la grande Esglise avec le cemitiere, qui estaient tout entierement par les mechansetées des heretiques prophanez, et avons bien au long remonstré au peuple, que si desiraient avoir paix et repos de l'ame et du corps, qu'il falloit seulement quitter tous les heresies et sectes et se maintenir en la foy Catholicque Romaine avec la deu obeissance de sa Maj^te. Depuis pour bien proceder et oster au commencement tout ce que pourrait donner scandale au peuple de la part des Ecclesiastiques, les avons faict tous convoquer au lieu de chapitre, ou se sont tous trouvez, horsmis Monsr Le Provost de Tongerlo et mons^r le Commandeur de Breda, et illèc avons faict nostre debvoir, remonstrant, admonestant et commandant aussi à iceulx bien expressement et sur certaines amandes, qu'un chascun se debvrait dores en avant porter et reguler selon sa vocation, comme il appartient aux hommes ecclesiastiques, ministres de Dieu, en conformité des saincts Canons et le tres sainct Conceil de Trente ; afin que apres personne ne donast scandale ou occasion au simple peuple de murmurer alencontre de nostre Religion Catholicque, et au reste en particulier que chascun avoit de quitter sa concubine entre lespace de XXIIII heures et de porter leur habit à leur vocation propre.*

Le mesme jour avons faict publier par le curé en l'esglise, que tous qui ont frequenté et hanté les cenes, mariages, bap-

[1]) 25 Juli 1581.

tesmes ou semblables choses des hereticques, que iceulx soyent tombé en excommunication de l'Esglise catholicque et que pour ce ils ayent besoing de se reconcilier avec aucun prestre, par nous sur cecij constitue commissaire : ayant à icelle fin à tous aultres prestres oste la puissance et autorité d'absouldre tant les surdits Excommuniez qu'autres Catholiques, laijs ou prestres.

Le lendemain et les jours suivantz avons consacré les autels et instruict le peuple touchant les mesmes poinctz : et commencerons peu à peu nous mieulx informer de l'estat des choses ecclesiastiques, et ne faillerons de donner contentement (Dieu aydant) à votre Sg^rie^ en tout ce que à nous sera possible.

Davantage, Ill^me^ Seigneur, puis qu'icij a quelques Bourgeois anciens presents et autres fugitifs, qui ne desirent autre chose que de se reconcilier avec l'esglise Catholicq et Ma^té^, mais ayantz quelque diffidence, se nosent toutalement confier sans le pardon ; allegantz que quelcuns par ce moyen la ont estez aucunes fois trompez. C'est poorquoij nous desirerons avoir une ordinance de V^re^ Sg^rie^, selon laquelle nous pourrions avec ces doubteux nous gouverner, a fin qu'on puisse aussi (toutes fois avec certaines conditions, qu'ils se porteront d'icij en avant bien, et comme il appartient à ung homme catholicque et non autrement) gnauner leurs ames et les reduire à la deu obeissance de sa Ma^té^.

Au surplus, Ill^me^ Seigneur, avons nous enforme avec plusieurs touchant l'erection d'un college des peres de la Societé, et ne trouvant pas encore pour ce temps aucuns certains ou convenables moyens, nij aussi matiere suffisante pour ce faire, il nous sembleroit mieulx d'appeler icij deux ou trois precheurs de l'ordre de St. Francois, pour lesquelz on pourra facilement trouver et logis et vivre en la maison des Terminaires de St. Augustin de Dordrecht asteur vacante jusques et autant qu'on pourra trouver meilleur moyen pour les surdits pères de la Societé.

Atant

Ill^me Seigneur, me recommandant bien humblement en V^re bonne grace, prie le createur de maintenir V^re Sg^rie en la sienne. De Breda ce XXX de juillet l'an 1581.

L'entierement adonne pour faire service en Dieu.

a V. Ill. Seigneurie
W. L i n d a n u s.

Lundy commencerons chercher moyens de faire encore deux ou trois esglises paroichiales, et une bonne eschole pour la jeunesse, laquelle nous ferons bien premierement, catechiser venir tous jours ensemble à le st. service de la divine Messe.

Liasse de l'Audience n° 203, a° 1581 junii et julii.

II.

Illustrissime Seigneur. En poursuivant tous jours notre charge travaillons autant qu'il nous est possible afin de toutalement icij extirper et annéantir les lourdes erreurs des Anabaptistes et Calvinistes, et entre aultres choses avons commandé que le noms des baptisées et nouveaux naiz soyent par les curés et sages femmes enrollez, à fin de les pouvoir tout le sammedij confronter l'un avec l'autre.

Et pour mieulx doresnavant establir nostre Religion Catholicque par une bonne eschole, faisons journellement nostre diligence afin que puissions icij avoir ung fidel, loyal et scavant maistre ou pedagoge, et pour ce cause la avons escrit à Bolduc, pour en tirer, s'il sera possible, Mre S y m o n V e r r e p o e u s où quelcûn autre semblable. Davantage avons defendû que personne ne soyt ensevelij au sainct lieu, sinon qui en son vivant a confessé et receu les saincts Sacraments. Hier avons bien au long remonstré au peuple en nostre presche l'efficace et la vertu du sainct Sacrement de la Confirmation, dont après le disné se sont presentées environ 600 ou 700 cents enfans, lesquels avons avec aussi quelque vieille

gens confirmez. Parsuivons aussi sans entremission de prendre diligente information sur la vie et meurs des Ecclesiasticques et leurs benefices.... le detestable vice de symonie comme on dit... [1]) *et venduz, lesquels si paradvanture seront trouvez vacans pour le surdict crime, nous en adverterons bientost vostre Exce et quant et quant aussi ausquels ils debvroient estre conferez, afin que ceste esglise aye quelques personnages par l'ayde desquels la foy catholique puisse icij estre en son entier maintenue. Atant, Illme Seigneur, etc. etc. De Breda le XVII d'aougst l'an 1581.*

Zegel van den bisschop op den brief (juli 1864).

Papiers de l'Audience n° 205.

VERSLAG VAN VICARIUS JUDOCUS HOUBRAKEN OVER DEN STAAT VAN HET BISDOM 's HERTOGENBOSCH IN 1677.

In het archief der parochie van St. Lambertus te Helmond berust in handschrift eene authentieke copie van een verslag, dat in 1677 door Vicarius Houbraken over den toestand des bisdoms van 's Bosch werd opgemaakt en ter inlichting des Pausen naar Rome werd gezonden.

Op de laatste bladzijde van het stuk schreef wijlen deken Spierings volgende aanteekening:

Hanc copiam authenticam inveni in Archivo Parochiae de Helmond. Quomodo illuc appulerit, nescio; quoniam propriè ad Archivum Vicariatûs pertinet. Sed Illustrmus ac Revmus Episcopus Gerrhae i. p. i. Vicarius Apost. Buscod. mihi

[1]) Waar.... staan, waren de woorden door vervuring verdwenen.

declaravit, idem instrumentum in Archivo Vicariatûs prostare. Quapropter in nostro Archivo retinui.

Helmundae 1852.

(w. g.) *Theod. Spierings*
Past.

Eenzelfde verslag moet dus berusten in het archief van het Bisdom.

Het stuk is dan ook niet geheel onbekend gebleven. Zoo lezen wij in Schutjes II 52, dat Vicarius Houbraken in 1677 naar Rome schreef, dat men na den Munsterschen vrede in de Meijerij bijna geen enkelen afval te betreuren had. Hij citeert daarbij Judocus Houbraken *m*(anu)*s*(cript); waarschijnlijk heeft Schutjes inzage gehad van het handschrift in 't archief des bisdoms.

Waar diezelfde schrijver (II 139-140) van vicarius Houbraken een korte levenschets geeft, lezen wij nog:

„Ofschoon de vicarius eenen ver gevorderden leeftijd had bereikt, aanvaardde hij het bestuur des bisdoms vol ijver en moed in zeer moeilijke omstandigheden, en daar hij met de zaken van het vicariaat op de hoogte was gebleven, zond hij reeds in 1677, kort na zijne benoeming, over den toestand des bisdoms een verslag naar Rome, waarin hij handelt over de oude collegiale kerken en tevens grooten lof toezwaait aan de katholieken wegens hunne standvastigheid in het geloof, niettegenstaande de aangewende pogingen om hen daarvan af te trekken." En hierbij citeert hij dan niet Houbraken's manuscript, maar van de Velde *Synopsis* III 851, alwaar naar het bewuste verslag verwezen wordt.

Ziedaar alles, wat wij over het verslag vonden medegedeeld; niet dus zijn bestaan, maar wel zijn inhoud is nagenoeg onbekend gebleven.

Wij laten daarom het stuk hier volgen in zijn geheel; voor de kennis van toestanden in het Bossche bisdom

kort na de invoering der Reformatie is het van zeer groot belang.

Copia authentica Status Episcopatus Buscoducensis, primum anno 1637 post mortem Episcopi Ophovii, dein anno 1677 per Vicarium Apostolicum Dominum Judocum Houbraken Romam transmissi. [1])

Beatissime Pater!

An pedes Sanctitatis Suae provolutus, ea qua par est submissione ac reverentia statum Dioecesis Buscoducensis succincte et dilucide pro muneris mei ratione expono.

Dicta Dioecesis olim complexa fuit ecclesias parochiales centum nonaginta quinque et in iis numeravit plus quam centum millia communicantium. [2])

A Rmo Domino Episcopo suo Metsio distributa fuit in decem decanatus: Civitatensem, Ortensem, Bommelensem, Becanum, Eindhovianum, Ossensem, Heusdanum, Gelensem, Helmundanum et Montis S. Gertrudis.

Distributio illa confirmata fuit a Rmo Domino Masio in Synodo celebrata anno Domini 1612.

Oppida Episcopatui subjecta, praeter ipsam Civitatem, sunt: Bommelia, nuper a Rege Galliarum intercepta, at modo iterum deserta, Mons S. Gertrudis, Heusda, Worcomium, Septimontium, Eindhovia, Helmonda, Mega, Ravestenium.

Omnia ab Hollandis, excipio Megam et Ravenstenium, quae particulares agnoscunt dynastas, ab Hollandis jam pridem in potestatem fuerunt redacta cum gravissimo

[1]) Een vorig verslag was dus in 1637 naar Rome gezonden. Of het nog bestaat? Over het vierjarig tijdperk na den dood van Ophovius vindt men geen stukken in het archief des bisdoms, verklaart Schutjes II 127.

[2]) Hs. *communicationem;* het handschrift heeft vele schrijffouten; kleinere, welke geenszins twijfelachtig zijn, zullen wij zonder eenige aanmerking verbeteren.

religionis Catholicae detrimento; quod, dum considero, cum propheta Jeremia sedeo flens et plango lamentatione, qua ipse planxit in Jerusalem, et amaro animo suspiro. Plorat et ipsa Diocesis in nocte et lacrymae ejus in maxillis ejus; viae etiam ejus lugent eo quod non sint, qui veniant ad solemnitatem pristinam; sacerdotes gemunt et ipsa oppressa est amaritudine.

Pagi eamdem potestatem debuerunt agnoscere quam oppida, exceptis tredecim sub decanatu Gelensi, qui hactenus parent regi Catholico.

In his 13 pagis religio Catholica integra perseverat et illoesa, omnesque eorum pastores cum suis vicariis officio suo absque querela satisfaciunt; subditi quoque pie et christiane vivunt ab haeresi plene immunes.

In decanatu Gelensi existit Tongerloa Ordinis Praemonstratensis celeberrima Abbatia, quae ante hac mensae episcopali fuit unita usque ad annum 1590, quo episcopatui assignata dote proprium ex suo gremio recuperavit abbatem, qui modo est Dominus Jacobus Rosnata Crils, vir ingenio scientia, disciplinae regularis ac animarum zelo eximius. [1])

Abbas praefatae Abbatiae ab antiquo fuit patronus variorum pastoratuum regularium in territorio Buscoducensi; usque adhuc hodie cum mea institutione ac commissione providet de viris idoneis illisque cum magno fidelium sublevamine solvit annuae pastoralis competentiae notabilem portionem.

Praelatis ejusdem Abbatiae, uti sustinent, a principio fundationis competit jus synodale in parochiis de Tongerlo et Oevel, concessum a Burchardo Cameracensium Episcopo anno Domini 1133. Hoc jus consistit in eo, (quod) in jejuniorum fastorumque violatores, fornicatores, adulteros aliosque malefactores si qui sint, qui alibi ad officialis tribunal solent comparere, Praelatus possit animadvertere ac poenam decernere.

[1]) Schutjes I 259-260.

Ibidem est insignis Prioratus Corsendoncanus Canonicorum Regularium laudabiliter Deo servientium.

Item conventus Virginum discalceatarum in municipio Mollensi, quae cum ex pago Orischotano ob metum Hollandorum recessissent, praeclarum monasterium a fundamentis extruxerunt et ab obedientia Patrum discalceatorum legitime exemptae, sub obedientia Vicarii Apostolici tam rigide et inviolate institutum suum servant, ut pietas earum et virtutes late spergant odorem suum.

(Wordt vervolgd.) 19.

Helmond. A. Frenken, R. K. Pr. en Kap.

NOORDBRABANTSCHE BIDPRENTJES.

I.

Hoelang zijn de bidprentjes in gebruik?

Waar is dit gebruik ontstaan?

Ziedaar een paar vragen, gemakkelijker gesteld, dan beantwoord.

Mag men een paar schrijvers gelooven, dan zijn deze prentjes reeds eeuwen in Italië en Spanje bekend, andere wijzen als de bakermat van dit gebruik Nederland aan en stellen den tijd op ruim twee eeuwen.

Het oudst bekende Nederlandsche bidprentje met jaartal is van 1705 [1]), wat niet uitsluit, dat er van ouder datum zonder jaartal zullen zijn.

Vraagt men mij aan welk der beide gegevens ik de voorkeur geef, dan wijs ik op de eerste, aangezien men het ontstaan van dit gebruik eerder bij katholieke natiën als Italianen en Spanjaarden moet zoeken, dan in ons op kerkelijk gebied zoo verdeeld vaderland.

Hoe dit zij, het doet niets aan de waarde af van dit goed en nuttig gebruik, hoe lang het bestaat en waar het zijn begin nam.

---

[1]) Er is nog een *geschreven* bidprentje van 1690 bekend.

De hoofdzaak is, dat de bidprentjes er zijn. Want bestond dit gebruik nog niet, dan moest er zoo spoedig mogelijk mede begonnen worden.

De bidprentjes toch hebben niet alléén belang voor de overledenen, maar ook voor ons, levenden. Niets vestigt zoo sterk de aandacht op het brooze en vergankelijke van ons leven als deze eenvoudige prentjes. Zij spreken een taal, die elk mensch verstaat en tot nadenken dwingt.

Zij zeggen ons, dat het menschelijk leven is gelijk een ijle damp, die in de lucht verdwijnt, of gelijk een bloem, die des morgens ontluikt en des avonds reeds verflenst is. Zij geven ons de bewijzen, dat noch jeugd, noch gezondheid, noch sterkte den mensch voor een vroegtijdig sterven behoeden; vandaar de klacht op vele bidprentjes: kort zijn de dagen geweest, mij toegeteld, of: in het midden mijner dagen ga ik naar de poorten des grafs.

Andere wijzen op de ziekten en kwalen, waarvan ons levenseinde meestal vergezeld gaat: ik heb droevige dagen en nachten geteld, of: mijne hulpelooze kwaal wilde niet meer genezen.

Menig bidprentje vermaant ons dikwijls aan ons stervensuur te denken, want velen gingen des avonds in gezondheid slapen, om den volgenden morgen niet meer te ontwaken, daar de dood komt als een dief in den nacht.

Zij roepen ons toe, dat wij niet voor deze aarde geschapen zijn, dat ons leven een pelgrimsreize is, dat wij dien korten tijd goed moeten besteden, om den hemel te verwerven.

Al deze en talrijke andere spreuken op de bidprentjes sporen ons aan het goede te doen en het kwade te laten; zonder uitzondering wijzen zij ons alle op het gewichtige oogenblik van ons stervensuur, wanneer wij voor Gods rechterstoel zullen verschijnen, om rekenschap van ons leven af te leggen.

Een spreuk zegt dan ook: „Gedenk aan uw uiterste en in eeuwigheid zult gij niet zondigen".

Hebben deze eenvoudige prentjes zooveel belang voor ons, levenden, van niet minder waarde zijn zij voor de overledenen.

Zij sporen ons aan en blijven ons opwekken steeds voor de overledenen te bidden.

Deze prentjes vormen als het ware een vriendschapsband, die ons aan de geliefde dooden blijft verbinden; zij bewaren de nagedachtenis van vele personen, die anders spoedig zouden vergeten zijn, en wekken zoete herinneringen aan ouders, echtgenooten, broeders, zusters, familie, vrienden en allen, die ons tijdens hun leven dierbaar zijn geweest. De goede eigenschappen dezer prentjes zijn gemakkelijk met nog vele andere te vermeerderen, doch het is ruimschoots voldoende om het groot nut van dit gebruik aan te wijzen.

Is het voorgaande toepasselijk op alle bidprentjes, hetgeen volgt kan in hoofdzaak van al de Nederlandsche bidprentjes gezegd worden.

Ik betitel deze bijdrage als „Noordbrabantsche bidprentjes", om reden ik deze prentjes als voorbeelden bijbreng.

De eerste bidprentjes zijn van perkament en, met weinig uitzonderingen, klein van formaat.

De grootte bedraagt gewoonlijk 7,5 bij 9,5 c M.

De voorzijden zijn versierd met een koperplaatje, meest van Zuid-Nederlandsche plaatsnijders, waarbij vooral de plaatjes van Cornelis en Johannes Galle en Hieronymus Wierex door fijne gravure uitmunten.

Ze geven voorstellingen van God, den Zaligmaker, de H. Maagd, verschillende heiligen, afbeeldingen uit de H. Schrift en de kerkgeschiedenis.

Op eenige dezer prentjes, hoewel zeldzaam, vindt men afbeeldingen, die men er niet op zou zoeken, n. m. voorstellingen uit de Grieksche en Romeinsche geschiedenis en godenleer.

Voorstellingen, die zeker niets met het Christendom te maken hebben en daardoor geheel misplaatst zijn.

De meeste dezer plaatjes hebben vroeger voor boekwerken en, onbedrukt aan de achterzijde, ook voor school- en catechismusprijsjes gediend.

De bidprentjes kunnen door hun klein formaat weinig tekst bevatten, en deze bestaat op de oudste prentjes uit slechts een of twee spreuken.

Deze is, met weinig uitzonderingen na, niet in de hoogte, maar in de breedte geplaatst.

De oudste bidprentjes van papier zijn, wat grootte, afbeeldingen op de voorzijden, beknopte tekst betreft, geheel gelijk aan de prentjes van perkament.

Men vindt nogal eens hetzelfde prentje, zoowel van papier als van perkament.

De laatsten schijnen mij dan z. g. „familieprentjes" te zijn, een gewoonte die nog bestaat, om namelijk voor familieleden en vrienden van den overledene een beter soort bidprentjes te laten drukken.

Bij eenige oude bidprentjes wordt niet de plaats of datum van overlijden vermeld, hetgeen ook soms nog in onze dagen voorkomt.

Het gebruik van perkament voor deze prentjes is later sterk verminderd, maar heeft nooit geheel opgehouden; nog in onze dagen zijn perkamenten bidprentjes in gebruik.

De firma C. N. Teulings te 's Hertogenbosch brengt ze in den handel.

Ze zijn grooter dan de oude prentjes, en aan de voorzijde versierd met afbeeldingen naar oude plaatjes.

Ter bevestiging van bovenstaande laat ik hier de afschriften van een aantal oude prentjes volgen:

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Elisabeth Klij, Huysvrouw
van Bartholomeus de Greef.
Overleden den 11 November 1773.

In 't Klooster Nieuw Soeterbeek tot
Deurne, bij Ravensteyn.
R. I. P." [1])

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Antoni Bolsius,
Overleeden te 's Bosch, den 25 September 1782,
in den ouderdom van 66 Jaaren.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Johannes Vissers,
Overleeden te 's Bosch, den 28 November
1785, in den ouderdom van 49 Jaren.
Eenen dag in uwe Voorzaalen, ô Heer, is
beter dan anders duizend. Psal. 83 vers 11.
R. I. P."

„Bid voor de Zielen van Zaliger
Rudolphus Josephus Malingrez,
Oud 59 Jaren, den 10 Januarij 1780, overleden.
Zijne gewezene Huisvrouw Cornelia
Aldegondis Rispens, Oud 64 Jaren,
den 23 Mei 1797 overleden.
Hunnen Zoon Petrus Antonius,
Oud 20 Jaren, den 9 Augustus 1783,
te Grave overleden.
Ontferm U onzer, ontferm U mijner, ten minste
gij mijne vrienden. Job 19 Cap. 51 v.
R. I. P. A."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Jan van Gils,
Overleeden te Tilburg, den 30
Mey 1801, in den ouderdom
van 78 jaaren.

[1]) Op oudere prentjes zijn de letters R. I. P. dikwijls weggelaten

Aanhoort... mijne Kinderen, uwen Vader: dient den Heere in waarheid, en doet zorgvuldig het geen Hem behaagt. Belast ook aan uwe Kinderen, dat zij de regtvaardigheid en barmhertigheid oefenen, dat zij God indagtig zijn; en Hem, ten allen tijde, in waarheid en uit alle hunne kragte looven... Dat in mijn nageslagt Uwen Naam (ô Heere!) gezegend worde door de eeuwen der eeuwen. Tob. Cap. XIV en VIII. Requiescat in Pace."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Antonius Henricus van Beugen,
Overleden te 's Bosch den 11 Augustus 1796,
in den ouderdom van 77 Jaren.
En voor de Ziel van deszelfs Huisvrouw
Hendrica van den Bogaart,
Overleden te Kessel den 31 Mai 1803,
in den ouderdom van 80 Jaaren.
Zalig zijn de Dooden die in den Heere sterven; van nu af zegt den Geest, dat zij van hunnen arbeid zouden rusten. Apoc. XIV. v. 13.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van zaliger
Antonie van Erp,
overleeden te Osch, den 16 May 1801,
in den ouderdom van 83 jaaren.
En voor de ziel van zaliger
Joanna Rosmans,
zijne geweeze Huisvrouw, overleden den 24 Maart 1793, in den ouderdom van 72 jaaren.
Heer! geef hen de eeuwige rust, en dat 't eeuwige ligt hen verschijne. Uit de Mis voor de overledene.
Requiescat in Pace."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
den Heer en Mr. Cornelius
Hubertus van Berchem,

overleeden te Ravenstein, den 20 Junij 1804,
in den ouderdom van 28 Jaaren en 5 Maanden.
Met een eeuwige Liefde heb ik U Lief gehad:
daarom heb ik U aangehaalt, ontfermende.
Jeremia XXXIII: v. 3.
Weest gij lieden ook bereid, want in de uure,
die gij niet weet, zal de Zoon des menschen
komen. Matth. XXIV. v. 44.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Augustinus Tilmanus
van Rijckevorsel,
overleden te 's Hertogenbosch den 9 September
1809, in den ouderdom van 61 jaren en 3 maanden.
Benauwdheid en pijnen heb ik gevonden, en den
naam des Heere heb ik aangeroepen.
Ps. CXIV. v. 4.
Den Regtvaardigen, indien hij door de dood
verrast word, zal in vrede rusten.
Sap. C. IV. v. 7.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
den Hoog Edelen Geboren Heer
R. J. H. Wassenaer,
Heer van Onsenoort en Nieuwkuyk.
Overleden te 's Hertogenbosch den 20 November
1810, in den ouderdom van 64 Jaren, 2 Maanden
en 13 Dagen.
De aalmoes wischt de zonden uit, en doet barm-
hartigheid in het eeuwig leven vinden.
Job. Cap. XII. v. 9.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
De Wel Edele Gebore Vrouwe
Maria Joanna Theresia van Bommel,

geweze Huisvrouw van
Den Wel Edelen Geboren Heer en Meester
Paulus Emanuel de la Court,
overleden te 's Hertogenbosch den 17 Augustus
1814, in den ouderdom van 47 jaren, 10 maanden
en 4 dagen.
Benauwdheid en pijnen heb ik gevonden, en den naam
des Heere heb ik aangeroepen. Ps. CXIV. v. 4.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Mejuffrouw
Maria Catharina
van Velddriel,
Overleden te 's Bosch, in den
Ouderdom van 43 Jaaren,
9 Maanden en 3 dagen.
Zalig zijn de zuivere van herte;
want zij zullen God zien. Matth. C. V. v. 8
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Elisabeth Kersten,
nagelaten weduwe van
Gielhelmus Dirks,
overleden te 's Hertogenbosch, in den
ouderdom van 85 jaren en 2 maanden.
Zij heeft acht gegeven op de gangen van haar
Huisgezin, en het brood niet in ledigheid
geëten. Prov. XXXI. vs. 37.
Hoe gelukkig is de mensch, die nu in het leven zoo
tracht te zijn, gelijk hij in de dood wenscht gevonden
te worden. Thom. a Kemp. 1 b. 23 h.
Dat men den Heer onzen God voor mij bidde.
Judith VIII. vs. 33." [1])

De oplettende lezer zal bemerkt hebben, dat op deze

[1]) Beide laatste oude prentjes hebben geen datum van overlijden.

oude bidprentjes geen plaats of datum van geboorte der overledenen voorkomt.

Het oudste prentje van leeken, waarop ik dit vermeld vind, is van Mejuffrouw Joanna Maria van Bocholt, geboren te Grave 30 Juli 1737, overleden te Boxmeer 10 Mei 1809, in den ouderdom van 71 jaren, 9 maanden en 10 dagen. [1])

Het verdient de aandacht, dat aan dit gebruik te dier stede goed de hand werd gehouden, toen men in andere plaatsen er nog geen spoor van vindt.

Ziehier nog een dergelijk bidprentje uit Grave:

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Maria Mechtildus van Esch,
Geboren te Grave, den 9 January 1748, aldaar
overleden den 1 Maart 1818, in den Ouderdom van
70 Jaren en omtrent twee maanden.
Ontfermt U mijner... Ontfermt U mijner...
ten minste gij mijne vrienden. Joh. 19. Cap. 21 v.
R. I. P. A."

De oude bidprentjes met de koperplaatjes bleven naast de nieuwe prentjes, die ik in een volgende hoofdstuk zal bespreken, tot rond 1840 nog veel in gebruik, zonder echter voor goed te verdwijnen, daar men er van latere jaren nog onderscheidene aantreft.

Het is zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk, hierbij een vasten datum aan te geven.

Op kleinere plaatsen bleven de oude prentjes langer in gebruik dan in de steden, hetgeen vermoedelijk moet worden toegeschreven aan meer gehechtheid aan het oude en dat de voorraad dezer prentjes bij de boekdrukkers nog niet was opgeruimd.

De prentjes werden later in het algemeen van grooter formaat, waardoor van zelf meer plaats voor tekst kwam, zoodat op de latere oude prentjes drie, vier, vijf of meer spreuken voorkomen.

[1]) Op bidprentjes van Geestelijken komt dit reeds voor in 1804.

Bij de oude prentjes vindt men fraai gekleurde exemplaren, soms met goud of zilver afgezet.

Ik geloof hiermede de beschrijving der oude bidprentjes te mogen besluiten.

Rotterdam. CH. C. V. VERREYT.

(Wordt vervolgd.) Hh 65.

DE VOORMALIGE ST. CORNELISKAPEL TE MIDDELRODE.

Het gehucht Middelrode behoorde oudtijds kerkelijk tot Berlicum, evenals het nu nog burgerlijk daartoe behoort. De parochiekerk van Berlicum was voorheen de tegenwoordige Nederduitsch-Hervormde kerk aldaar en stond dus ver van Middelrode verwijderd. De ingezetenen van dat gehucht bouwden daarom omstreeks het jaar 1454 nabij de plaats, genaamd het „Gewat" (= doorwaadbare plaats), eene kapel ten einde gemakkelijker op de werkdagen de H. Mis te kunnen hooren. Zij wijdden dat bedehuis toe aan de H. Maagd Maria en den H. Cornelis, paus en martelaar, en plaatsten er een altaar in. Echter vermochten zij niet op dat altaar de H. Mis te laten lezen zonder toestemming van den Pastoor van Berlicum, onder wiens herdersschap zij ressorteerden. Het was om die reden, dat de Bossche schepen Mr Maarten van Rode[1]) (was hij soms afkomstig van Middelrode?) zich den 4 Februari 1454 namens de ingezetenen van Middelrode wendde tot Lambertus van den Yvenlaer, den toenmaligen pastoor van Berlicum, die een abdijheer van Berne was, en wiens grafzerk zich nog steeds in de kerk van Berlicum bevindt, met een verzoekschrift, waarin hij namens hen aanvoerde, dat zij een groot deel der parochianen van Berlicum uitmaken; bijna eene Fransche mijl ver van de kerk van dat dorp wonen en dikwijls daarin moeilijk

[1]) Zijn vrouw was Margaretha van Campen.

kunnen komen; dat zij daarom te Middelrode bij de Aabrug hebben gebouwd eene kapel, toegewijd aan de H. Maagd en den H. Cornelis, waarin zij een altaar plaatsten, dat echter nog niet is gewijd; dat zij op hetzelve willen vestigen een eeuwigdurend beneficie ten behoeve van eenen seculieren priester of clericus en daartoe willen schenken eenen erfcijns van 80 pond payements; dat zij ook op eigen kosten bedoeld altaar willen laten consacreeren, doch onder de navolgende voorwaarden, als de Pastoor van Berlicum er althans in toestemt:

1° dat de eerste presentatie van den rector der kapel door den Pastoor van Berlicum met toestemming van den Prelaat van Berne zal geschieden aan den Aartsdiaken van Kempenland en zoo vervolgens;

2° dat de eerste rector der kapel en diens opvolgers bij hunne benoeming priesters zullen zijn of dat binnen het jaar na hunne benoeming zullen worden;

3° dat dezen bij de kapel zullen wonen en zelven haar zullen bedienen, tenzij de Pastoor van Berlicum en de Kapelmeesters hen daarvan dispenseeren;

4° dat zij op de Zon- en feestdagen, waarop zij in de kapel de Mis niet celebreeren, den Pastoor van Berlicum in de moederkerk aldaar zullen assisteeren;

5° dat zij elke week in de kapel 4 Missen zullen lezen, n. l. des Maandags, Woensdags, Vrijdags en Zaterdags, mits op die dagen niet vallen Kerstmis, Nieuwjaarsdag, Driekoningen, H. Sacramentsdag, St. Jan Baptistdag, Allerheiligen, Allerzielen, de O. L. V. dagen en de feestdag van den Patroon van Berlicum; op deze dagen zouden de rectors den Pastoor van dat dorp moeten assisteeren, als deze zulks verkoos;

6° dat als zij de 4 gestelde Missen niet lazen, zij telkenmale ten behoeve der kapel zouden verbeuren eenen grooten tournoois, en

7 dat zij zich onder eede verbonden dat alles na te komen;

redenen waarom hij voorbedoelde toestemming aan den Pastoor van Berlicum verzocht.

Deze gaf die toestemming, doch verbond daaraan de navolgende voorwaarden:

1° dat de Rector der kapel alle gelden, die gedurende de Mis daarin geofferd zouden worden, jaarlijks aan hem zal afdragen;

2° dat de Kapelmeesters elk jaar op St. Cornelisdag aan de moederkerk te Berlicum als een eerbewijs een gouden cijnsgulden zullen schenken, en

3° dat de ingezetenen van Middelrode zullen blijven bijdragen in de lasten hunner parochie en geen harer rechten verkorten; hij stond echter toe: dat de Rector op St. Cornelisdag in de kapel de Mis zal zingen, het volk met wijwater besproeien en eene preek houden en dat op dienzelfden dag het volk met toestemming van den Rector twee of drie kapelmeesters, als dat noodig zou wezen, zal kiezen; dezen zullen dan daags daarna ten overstaan van den Pastoor van Berlicum en het volk den eed van getrouwheid afleggen en later hun rekening en verantwoording doen van de inkomsten en uitgaven der kapel;

4° dat de Kapelmeesters er voor zullen zorgen, dat in de kapel aanwezig zijn een missaal, kelk, ornamenten, brood, wijn, licht en voorts alles wat voor het lezen der H. Mis noodig is, alsmede voor eenen koster, en

5° dat de Kapelmeesters er ook voor zullen zorgen, dat de Rector in de kapel op zoodanig uur de Mis leze, dat er geen schade door wordt aangebracht aan de moederkerk te Berlicum.

De Pastoor van dat dorp gaf die toestemming echter slechts onder het voorbehoud, dat de Prelaat van Berne ze goedkeurde.

Van de toestemming werd door den Bosschen notaris Philips van Bonyngen eene akte opgemaakt ten woonhuize der priesters Johannes Slozen en Johannes de Lodder en in tegenwoordigheid der

schepenen van den Bosch Adam de Lu en Johannes Spierinck, de kapelmeesters Johannes Henrickszn Kortkens en Henrick van den Schoetecker en de vertegenwoordigers van Middelrode Nicolaus Spierinck Janszn den oude, Goossen Toelyncx en Nicolaus Coel.

Genoemde Toelyncx was de vader van Mechteld Toelyncx, vrouwe van Seldensadt en echtgenoote van Johannes Keymp; aan de kleinkinderen dezer echtelieden, zijnde Henrick, Johan, Arnold en Hiilegond Keymp, werd in 1507, bij de verdeeling hunner nalatenschappen, toebedeeld: „een steenen huis met erf, genaamd *op Zaldezat*, gelegen in de parochie van Berlicum ter plaatse genaamd Middelrode, met het recht van collatie der beneficie daarin gefundeerd". De omstandigheid, dat het kasteel Seldensath en waarschijnlijk ook het kasteel Assendelft toen stonden ter plaatse, waar de hierbedoelde kapel gebouwd werd, geven aanleiding te veronderstellen, dat zij aldaar gesticht werd ter wille van de bewoners van die adellijke huizen, want waarom anders geschiedde dat in dien uithoek van Middelrode?

Van het kasteel Assendelft vond ik niets anders dan dat in 1639 Margaretha van Henxthem gen^d van Delft, weduwe van Jonker Adriaen Puym (of Poeyn), ten behoeve van haren zoon Jonker Henrick Puym, die in 1655 licent- en convooimeester te Turnhout was [1]), afstand deed van den tocht van dat huis, hetwelk alstoen gezegd werd te zijn: *een slot oft speelhuys, pachthuys, schueren, esthuys, boomgart, hoff, ackerlande ende hoylaude, gelegen in de prochie van Berlicom, ter plaetse genoempt Middelroy, by de brugge al daer, tussen den gemeyn straet ex uno ende de Aa ex alio; item van eenen acker tuellants, gelegen in de plaetse voors. opt gewat aldaer.* [2]) Thans is van dit kasteel niets anders meer over dan

[1]) Schepenreg. van den Bosch no 407 f. 415 v°.

[2]) Schepenreg. alsvoren n° 379 f. 231.

eene poort, terwijl Seldensath nog altijd in zijnen vollen luister bestaat.

De toestemming, welke de Pastoor van Berlicum, als voorzegd, ten aanzien van de kapel gegeven had, werd den 12 October 1454 door Petrus van Hemert, den prelaat van Berne, bekrachtigd; dit deed ook nog de Aartsdiaken van Kempenland, en den 30 Juli 1455 Johan van Heinsberg, prins-bisschop van Luik.

Hiermede waren dan, behoudens de consecratie, die wel spoedig daarna zal geschied zijn, al de formaliteiten vervuld, benoodigd om het gebouw der kapel aan zijne bestemming te doen beantwoorden.

Toen de ingezetenen van Middelrode eenmaal eene eigen kapel hadden, waren zij er niet meer mede tevreden, dat zij op vier dagen in de week er de Mis konden hooren, zij wilden toen ook nog dat des Zondags te kunnen doen, omdat hunne parochiekerk ver verwijderd van hen was en de kerk van Heeswijk, die voor hen het meest nabij gelegen was, toch ook niet in hunne onmiddellijke nabijheid stond. Van daar, dat 11 December 1460 ten huize van voornoemden m^r Maarten van Rode, staande in de Tolbrugstraat te 's Hertogenbosch, ten overstaan van den Bosschen notaris Goijart Hels en in tegenwoordigheie van Johannes Volken, rector van gezegde kapel, Gerrit Pelgrom en Johannes Sampsons, als getuigen daartoe verzocht, m^r Maarten van Rode voornoemd en Johannes van Ouwen, burger van den Bosch, aan Lambertus van den Yvenlaer, pastoor van Berlicum, namens de ingezetenen van Middelrode te kennen gaven, dat dezen te Middelrode eene kapel hadden gesticht met een altaar onder den last van daarop vier Missen te doen lezen en dat dezen er nog een vijfde, te lezen op Zondag, er aan toe wilden voegen, waarop de Pastoor, in aanmerking nemende, dat die ingezetenen algemeen des Zondags te Heeswijk ter kerke gingen om er de Mis te hooren, en dat de afstand, waarop de pa-

rochiekerk van Berlicum van hen was verwijderd, te groot en onoverkomelijk voor hen was en daarom voor de vervulling hunner godsdienstplichten eene hindernis, hun toestond, dat door den Rector van de kapel of diens gedelegeerde des Zondags in dat bedehuis op een passend uur de Mis zoude gelezen worden. Nadat dit was geschied hebben 6 Maart 1461 ten overstaan van laatstgenoemden notaris en in het huis van m^r Maarten van Rode, deze en Johannes van Ouwen voornoemd, alsmede Johannes Henrickszn Kortkens, Everard Janszn van Berlikem en Henrick Jans Rutgerszn, parochianen van Berlicum, eenige grondrenten bestemd voor eene Zondagsche Mis in de kapel te Middelrode, met bepaling, dat, als die Mis niet meer zoude gelezen worden, die renten zouden komen aan de erfgenamen der stichters van deze Mis. Lodewijk de Bourbon, prins-bisschop van Luik, keurde 17 Maart 1461 die fondatie goed en stond toen tevens aan Kapelmeesters der kapel toe, dat, vermits deze hier en daar zeer bouwvallig was geworden, zij tot reparatie daarvan eenige harer grondrenten zouden kunnen verkoopen, mits die verkoop op drie achtereenvolgende Zondagen, telkenmale met eene tusschenruimte van 14 dagen, onder de Mis aan den volke zoude worden afgekondigd. Den 6 Januari 1508 stond de Paus nog aan Mechteld Toelyncx weduwe van Johannes Keymp voornoemd toe om in die kapel door een daartoe bevoegd priester op de Zon- en feestdagen water te laten wijden en daarmede het volk te zegenen.

De inkomsten dezer kapel bestonden uit verschillende grondrenten, alsmede uit een stuk land met een huis en eene weide daarbij, dat daaraan 2 Januari 1468 was geschonken. Haar rector kreeg bovendien de opbrengst van het beneficium van twee missen, die Herman Proeningh van Deventher, de echtgenoot van voornoemde Hillegond Keymp, dochter van m^r Arnd.

Keymp en Margaretha N., had gefondeerd [1]) met onderzetting van het kasteel Seldensadt; die missen moesten aanvankelijk gelezen worden op dat adellijk huis, alwaar op een draagbaar altaar de H. Mis mocht gelezen worden, doordien Johannes van Hoerne, prins-bisschop van Luik daartoe 10 Augustus 1502 aan Mechteld Toelynex weduwe van Johannes Keymp voornoemd vergunning had verleend, hetgeen de Pauselijke stoel den 6 Januari 1508 bevestigd had. [2]) De beide laatstbedoelde missen werden eerst in de huiskapel van het kasteel Seldensadt en later in de kapel van Middelrode door haren Rector gelezen.

De rectoren dezer kapel waren, voor zoover bekend: Johannes Volken uit Boxtel; hij testeerde 16 Januari 1482.

Johannes van Balen van 1553 tot 1551; hij was ook kanunnik der St. Janskerk te den Bosch.

Nadat deze laatste was komen te overlijden of van dit rectoraat had afstand gedaan — in de akte van benoeming van zijnen opvolger werd zulks in het midden gelaten — werd den 22 October 1551 ten overstaan van den notaris Petrus Colen, tevens priester en kanunnik te den Bosch, door Wouter Wouterszn van Gestel, [3]) priester, abdijheer van de Abdij van Berne bij Heusden en rector en pastoor der parochiale kerk van St. Petrus apostel te Berlicum, in het bijzijn van Heer Otto van Boetselaer, abt van gezegde Abdij, tot rector der kapel, nu genaamd *Sancti Cornelii, papae et martyris*, aangesteld *honorabilis vir, dominus Bartho-*

[1]) Met dit beneficie werd in 1775 begiftigd de Protestant Alexander Lion van der Niepoort, zoon van Alexander Lion en Catharina van Woerkom (schepenreg. van den Bosch nº 586 f. 334).

Zie nog mijne Voorname Bossche huizen II p. 109.

[2]) Zie Nieuwe Catalogus der Oorkonden van het Prov. Genootschap van K. en W. in Noordbrabant p. 60 en 62.

[3]) Schutjes III p. 253 noemt hem Walter de Greef van Luiksgestel.

lomeus Ysbrandi de Mierlo, presbyter Leodiensis dyocesis; [1]) het geschiedde in de stad den Bosch in de Hinthamerstraat bij en voor de poort of deur van de woning [2]) van genoemden notaris, die alzoo zeker op het punt stond van uit te gaan, toen de Pastoor van Berlicum bedoelde aanstelling deed, waartoe deze door den Aartsdiaken van Kempenland gemachtigd was.

Bartholomeus Ysbrands bleef rector der kapel tot 1565, toen hij werd opgevolgd door Joost Arndszn van Ghemert, zoon van den secretaris van Berlicum.

In 1600 of daaromtrent werd Joachim Goossens Walravens rector der kapel, wat hij bleef tot aan den vrede van Munster in 1648, als wanneer zij door de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden met hare goederen werd verbeurd verklaard. Zij werd daarna eene openbare school en hare rectorswoning, die daartegen aan stond, de woning van den schoolmeester. In het jaar 1830 zijn die beide gebouwen gesloopt en is in de plaats daarvan gebouwd eene openbare school, die het uiterlijk had eener kapel, met onderwijzerwoning; deze school is afgebroken in 1914.

De oorspronkelijke kapel had den vorm van het koor eener gothieke kerk en van buiten 8 conterforten. Van binnen was zij ongeveer 15 meter lang en breed. Hare muren waren circa 6 meter hoog. Het beeld van den H. Cornelis, dat er vóór 1648 in stond, staat thans in de kerk te Zeeland.

's Hertogenbosch. A. van Sasse van Ysselt.

---

[1]) In 1550 had hij afstand gedaan van het perpetueel vicariaat der parochiale kerk van St. Servaas te Dinther.

[2]) In eene andere akte van den notaris Petrus Colen staat vermeld, dat diens woning tegenover de St. Janskerk stond; het is daarom waarschijnlijk, dat die woning was het huis, bedoeld in mijne Voorname Bossche huizen III p. 190.

DE KRUISKERK OF S. CATHRIEN VAN 'S HERTOGENBOSCH.

(Met een plaat.)

Naar aanleiding van den ombouw dezer kerk dunkt het mij, dat het niet zonder belang is, eenige historische bijdragen over dit kerkgebouw mede te deelen, in zooverre die nog niet of onvolledig door anderen gegeven zijn. Ook in den „Gids van 's Hertogenbosch en omstreken" (1907, Den Bosch, bl. 70-74) heb ik destijds slechts een vluchtige bijdrage over deze kerk gegeven.

Ten Z. W. der Kathedraal van S. Jan en vlak bij den Zuidwal der stad, bevindt zich de voornoemde kerk, die haar naam „Kruiskerk" dankt aan hare vroegere bezitters: de Cruysbroederen, later Kruisheeren genoemd.

De Kruisbroederen of -heeren hebben als reguliere kanunniken tot op heden hunne kloosters in Brabant te Uden en S. Agatha, waarheen zij zich uit Den Bosch verplaatst hebben na de reductie dezer stad. Tot 1629 immers, toen de vesting door Frederik Hendrik veroverd werd, huisden de Kruisbroeders te dezer stede in een klooster, dat aan de b. g. kerk grensde.

Dit Bossche convent der Kruisbroederen bereikte zijn hoogsten bloei in de dagen, dat de nieuwe religie der Hervorming in Den Bosch ingang vond en waartegen zij vooral bij de kleine burgerij optraden. Het aantal der conventualen bedroeg in 1526 „*XXI geproffessyde persone*".

De geestelijke diensten over een aanzienlijk gedeelte der stad, reeds vroeger door hen uitgeoefend, werden wettig geregeld, toen de parochiale verdeeling van Den Bosch in 1569 door Sonnius op verlangen van Paus Paulus IV en koning Philips II geschiedde, gelijk o. m. uit dit citaat zal blijken:

„Die kercke van s. Katharyne, des convents van den

„Cruysbroedere, gecommuteerd in een parochi kercke „soude hebben onder haer distinctie ende limitatie alle „die huyse ende huysgesinnen ofte inwoonderen, die „men laet aen de slinckerkant, gaende van de voorscre- „ven poortken (Den Boom) het Zuster van Orten, „Muelen straetken, door s. Jorisstraet, Postelstraet, die „Cruysstraet, over die Corenbrughe, tot s. Janspoorte, „met die geheele rechte straete, genoempt die Vuchter- „straete, met alle die straetkens, gancxkens en de hoecken „totter voirsc. straeten connex wesende." (Ordonnantie van der nyeuwe parochien in den Bosch, 6 Januari 1569; Hertog van Alva, drie leden der Stadsregeering en de Deken van het kapittel.)

Zoo was dan de Kruiskerk in 1569 eene gewone Kerspel- of Parochiekerk geworden en sedert veelal ter eere harer patrones de *sunte Katharyne kercke* genoemd.

In 1601 kwam aan deze kerk eene aanzienlijke vergrooting tot stand, hetgeen het volgend epigram op een cartouche aan den N. W. pijler der kerk aanduidt als volgt: „*Als men schreeff 1601 leide de heer van Grobbendonck Ridder, aen dese piler den irsten steen. — Guverneur deser stadt.*"

Nadat deze vergrooting reeds tot stand gekomen was, schonk de bisschop van 's Hertogenbosch, Gijsbertus Masius van Bommel, aan de Kruiskerk een gebrandschilderd glasraam, dat in den Westgevel, boven den hoofdingang plaatsing vond. Een nauwkeurige afbeelding van dit venster is op het museum van het Prov. Gen. v. Kunsten en Wetenschappen in N. Brabant voorradig en is afgebeeld in „Taxandria", Xe jaargang, bl. 62-63.

Naar middeleeuwschen trant zou de Kruiskerk ook met een zéér hoogen toren, de glorie van den in den aanvang der XVIIe eeuw zoozeer bekenden fr. Johannes Lievens, cruciferorum prior, *vervolmaect* worden. Maar ook deze toren had een even vergankelijk bestaan als zijne twee hoogste toen reeds gevallene mededingers,

n.l. den koepeltoren van s. Jan terzelfder stede en de spits van den nu nog bestaanden prachttoren te Vught. De hoog-gerekte toren der Kruiskerk werd door den storm van 8 December 1703 neergeworpen, en is sedert niet hersteld, omdat de kerk reeds in 1629 (toen zij „in gebruik" genomen werd door de Protestanten) een geheel andere bestemming ontvangen had.

Eene deerlijk door het beleg der stad gehavende kerk viel den Hollander in laatstgemeld jaar in handen.

Hare onmiddellijke grenzing aan den vestingwal en de niet al te groote eerbied der belegeraars voor „die Paepsche kercke", waren de redenen harer gedeeltelijke verwoesting in 1629.

Zoo was o. m. tijdens het beleg der stad in 1629 in het Priesterkoor een bom gebarsten, die een daar biddenden Kruisbroeder-jubilaris tegelijk met een groot deel van het Priesterkoor aan stukken sloeg.

De merkwaardige koorsluiting en de laterale muren van het Priesterkoor, waarvan toen het gewelf inplofte, bleef staan tot op heden.

De merkwaardigheid van de koorsluiting bestaat vooral hierin, dat zij is gebouwd en geschraagd wordt op den extrados van een zwaar tongewelf over de Dieze, zoodat het Hoogaltaar zich perpendiculair boven haar waterspiegel verheft.

Merkwaardig is deze kerk nog, doordat in Februari 1600 L e k k e r b e e t j e met negentien zijner op de Vughterheide gesneuvelde ridders daarin begraven zijn geworden.

In 1794 richtten de Franschen deze kerk tot eene militaire bakkerij in, die de préfect du Département des Bouches du Rhin onder keizer Napoleon weder tot kerk deed inrichten, en waarheen zich de préfect des Zondags van zijne Préfectuur uit (tegenw. Gouvernementshôtel) begaf.

Tilburg. Dr C. F. Xavier Smits, Pr.

HET MEIERIJSCH GESLACHT VAN DOERNE.

Van deze zeer aanzienlijke familie is nog geene genealogie gepubliceerd behalve eene zeer onvolledige, die afgedrukt staat in het Tijdschrift van Sassen voor N. Brab. Gesch., Taal- en Letterkunde I p. 103 en vlgd. Ik wil daarom hier mededeelen de geslachtlijst van die familie, voor zooverre ik ze uit archiefstukken heb kunnen opmaken.

De alleroudste van Doerne, dien ik daarin vond, is Willem van Doerne Gerritszoon, welke volgens eene genealogie, berustende in het Archief van den Hoogen Raad van Adel, gehuwd was met Beatrix van Stakenborgh van Asten, dochter van Willem de Roovere, heer van Lierop, Stakenborgh en Someren en Beatrix van Cuyck, erfdochter van Asten en Escharen. Hij werd blijkens het Leenregister van Strick beleend met „*die heerlicheyt ende gherichte mitter voeghdien van Doerne mit allen huere toebehoiren*".

In het bezit van dit leen werd hij opgevolgd door Jan van Doerne, den zoon van Ghevaert Willemszn van Doerne, blijkbaar alzoo de kleinzoon van Willem van Doerne Gerritszn voornoemd.

Genoemde Jan van Doerne verkocht in 1456 dat leen, zijnde de lage heerlijkheid Deurne, aan Yewan de Mol,[1]) die daarmede 24 April van dat jaar werd beleend. Van dezen werd zij geërfd door diens dochter Joosse de Mol, de huisvrouw van Wessel van Boetzelaer; zij schonk die later aan den zoon, dien zij van dezen man had, Rutger van Boetzelaer,

[1]) Zijne vrouw was volgens Nederland's Adelsboek 1912 p. 265 Jutte Pieck, die blijkens de Herald. Bibliotheek 1882 p. 134 de dochter was van Gijsbert en Wilhelmina van Heukelom; hare zuster Aleid Pieck stichtte met haren eersten man Arend van Herlaer, heer van Herlaer, het Karthuizerskloster te Vught.

heer van Asperen ; deze laatste droeg ze vervolgens over aan Henrick Taye, den stiefvader van zijne vrouw, aan wien de Hertog van Brabant in 1505 in leen uitgaf de hooge heerlijkheid van Deurne. Van Henrick Taye en Joosse de Mol werden verder de hooge en de lage heerlijkheid van Deurne geërfd door hunnen zoon Jan Taye, die ze in 1512 verkocht aan Everard van Doerne, welke reeds in 1505 met de heerlijkheid Liessel was beleend.

Everard van Doerne voornoemd was de achterkleinzoon van ~~Everard~~ GEVARD van Doerne, in gemeld Leenregister gezegd te zijn de zoon van Everard, ~~wat echter zal moeten wezen van Ghevaert van Doerne~~. (Zie blz. 289 corrigenda) en blz 163 e.v.

Genoemde overgrootvader, GEverard van Doerne n.l., werd beleend met het Huis Deurne, dat in gemeld Leenregister aldus omschreven werd : *het huys mit porten, schueren ende stallen, tot Doerne ghelegen aen Thageyde mit synen toebehoirten binnen den grave, die straet van der Aa langs der strate aen d'een syde ende mitten eenen eynde aen Arent Roymans erve, tsamen groot omtrent een buender*, etc. Dit huis moet men niet verwarren met het daar tegenover staand Hof van Deurne, dat eens toebehoorde aan Pero de Cassemajor, drossaard van Deurne, vervolgens aan diens dochter Ursulina Philippina de Cassemajor, echtgenoote van Hendricus Sluyter, predikant te Deurne ; daarna aan de dochter van deze laatste echtelieden, zijnde Catharina Elisabeth Sluyter, wier echtgenoot Hermanus Christianus Hanewinkel, predikant te Nuenen, het 4 October 1785 verkocht aan Agatha Alewyn, weduwe van Theodorus de Smeth en vrouwe (lijftochtster ?) van Deurne, Liessel en Alphen.

Van laatstgenoemden GEverard van Doerne werd het Huis Deurne geërfd door diens zoon Everard van Doerne, van wien het weder erfde de zoon van dezen laatste, Henrick van Doerne genaamd, die daarmede 16 November 1462 werd beleend ; deze stierf

in 1508, zooals blijkt uit het volgend opschrift eener grafzerk, welke voorheen in de R. K. kerk te Deurne lag:

„Hier leet begraven Henrick van Doerne by synen vader Everden van Doerne oemen brueder kijnder suster ende neve her sterf anno 1508 op S. Andriesavont En Joffr. Cristina van Hemert sterf anno 1499 op S. Anne dach. Bidt voor dese sielen."

De zoon van Henrick van Doerne en diens echtgenoote Cristina van Hemert was eerstgenoemde Everard van Doerne, die, als voorzegd, in 1512 de hooge en lage heerlijkheid van Deurne kocht; van zijnen vader erfde hij het Huis van dien naam, waarmede hij 22 November 1509 werd beleend, en zoo kwamen heerlijkheid en kasteel van Deurne in één hand, wat zij sedert dien ook steeds gebleven zijn.

Laatstbedoelde Everard van Doerne was hoogschout van den Bosch, alwaar hij het huis van Doerne bezat, dat stond ter plaatse alwaar thans het Paleis van Justitie zich bevindt, en stierf in 1526. Zijne vrouw was Margaretha van Vladeracken, erfdochter van het Hof te Tongelre,[1]) dochter van mr Johan, heer van Geffen en Anna van der Aa.

Hunne kinderen waren:

a) Henrick van Doerne, 27 November 1527 beleend met de hooge en lage heerlijkheid van Deurne en het huis aldaar; hij was kanunnik te Tongeren en stierf te Maeseyck.

b) Jan van Doerne, heer van Deurne en Bakel, waarmede hij 23 November 1545 na doode van zijnen genoemden broeder werd beleend, verkocht in 1598 het in den Bosch gestaan hebbend huis van Doerne aan Gijsbert Masius, bisschop van den Bosch, huwde Josina van Erp, weduwe van Zeger van Rechteren en dochter van Walraaf, heer van Erp en Vechel en Johanna van Erp. Hij verwekte bij haar één dochter Margaretha van Doerne, die huwde

[1]) „Taxandria" V p. 45.

met Walraaf van Wittenhorst, heer van Horst en drossaard van het Land van Kessel en hem schonk een zoon Wolphart Everard van Wittenhorst, die 11 April 1606 na doode en ingevolge het testament van zijnen grootvader Jan van Doerne met de hooge en lage heerlijkheid van en het Huis Deurne werd beleend.

c) Margaretha van Doerne, die huwde met Reinier van Brederode, heer van Cloetinge, Asten, Reeuwijk en Voshol, zoon van Wolfard en van Adriana Bacx, vrouwe van Asten. („Taxandria" XXII p. 71.)

d) Maria van Doerne, die huwde met Jan Monicx, zoon van Jan en Sophia Berewout Rutgersdochter. Hij was heer van het Hooghuis te Beek, gemeente Beek en Donk, dat in eene Bossche Schepenakte van 1598 aldus omschreven werd: *„het hoochhuys uut den water opgemetst ende een neerhuys met alle hennen aedificien ende toebehoorten, al te same buyten omgraven wesende ende liggende in de prochie van Beecke by Aerle ter plaetse genoemt op te Donck."*

e) Everard van Doerne, kanunnik te Luik.

f) Henrick van Doerne, *die volgt onder I.*

g) Anna van Doerne.

I. Henrick van Doerne, hiervoren onder *f* vermeld, heer van Liessel, alwaar hij het Blokhuis bezat, dat omschreven werd als: *een steenen huys rondom in zijn water liggende,* [1]) stierf 1604, huwde Maria van Eyck, gestorven 1594, dochter van Roelof, heer van Blaarthem en Josina van Berckel. Hunne kinderen waren:

a) Margaretha, h. met Jan de Pollaert van Warenberg, zoon van Rutger en Elisabeth van Erp, genaamd Warenberg, erfdochter van Warenberg.

b) Everard, die volgt onder II.

[1]) Men zie hierover „Taxandria" III p. 11 en IV p. 65, alsmede Schepenregisters van den Bosch Nos. 480 f. 61 en 580 f. 141.

c) Livina, h. met Vullinck (of Vollendijck) de Pollaert, den broeder van genoemden Jan. Hij bezat een kasteeltje te Thorn in Limburg.

II. Everard van Doerne, hiervoren onder I *b* vermeld, heer van Liessel en het Blokhuis aldaar, woonde in 1599 te Deurne, stierf 1617, en h. Antonetta van Assendelft, gestorven 1606, dochter van Cornelis en Margaretha van Meerten van Abcoude. Hunne kinderen waren:

a) Maria, gestorven 29 Augustus 1645, h. met Karel Nicolaas van Vladeracken, heer van de Nemelaer, die stierf 10 Maart 1655, zoon van Karel en Elisabeth van Berckel.

b) Cornelis, *die volgt onder III.*

c) Everard.

d) Henrick, *die volgt onder III a.*

III. Cornelis van Doerne, heer van Liessel, hiervoren onder II *b* vermeld, h. 1639 Johanna van Merode, dochter van Bernard, heer van Grambais, en Catharina van Brederode, erfdochter van Asten en Durendael onder Oisterwijk, welk laatste kasteel zij en haar man verkochten aan Walraven van Wittenhorst, en diens echtgenoot van Willemyne Agnes van Merode, die met hem in eersten echt gehuwd was. [1]) Hunne kinderen waren:

a) Everard, heer van Liessel, dat hij verkoopt, zoomede heer van Asten ingevolge transport van genoemde Willemyne Agnes van Merode, en haren toenmaligen man Wilhelm van Oetelaer, huwde 1° zijne dubbele volle nicht Antonetta van Doerne, dochter van Henrick en Anna Magdalena van Merode; 2° Anna Catharina Constantia van Boecop, erfdochter van den Kleinen Ruwenberg [2]) (onder St. Michielsgestel), dochter van Ernest en Anna

[1]) Schepenreg. van den Bosch No. 383 f. 459. en „Taxandria" XXII p. 73.

[2]) „Taxandria" VII p. 168.

Veronica von der Ehren zu Birgell, welke tweede vrouw hem schonk: Anna Wilhelmina van Doerne, erfdochter van Asten en den Kleinen Ruwenberg, stierf op het kasteel van Asten 23 November 1720, huwde met Gerardus Assuerus Ludovicus de Horion-Colonster.

b) Bernard, stierf te Oirschot.

c) Agnes.

d) Cornelis.

e) Johanna Catharina, R. K. gedoopt te St. Michielsgestel 16 Juli 1675.

III *a*.

Henrick van Doerne, hiervoren onder II *d* vermeld, kocht met zijne eerste echtgenoote 15 Januari 1641 het kasteel Durendael te Oisterwijk [1]) van Jan van Salm, heer van Malgre, als man van genoemde Willemyne Agnes van Merode, heer en vrouwe van Asten, huwde met 1° Anna Magdalena van Merode, dochter van Bernard, heer van Grambais en Catharina van Brederode, erfdochter van Asten en Durendael; 2° Lucia Brummer, weduwe van Jan van Maschereel, heer van Balgoy en Opynen en dochter van Christoffel en Ulanda van Wittenhorst; 3° N. van Gent. Van zijne eerste vrouw had hij deze kinderen:

a) Henrick, heer van Asten en van Durendael, welk laatste goed hij met de grafsteden in het voormalig nonnenklooster te Oisterwijk 30 October 1700 verkocht aan Johan Adriaan van Renesse van Baer. (Schepenreg. van den Bosch No. 513 f. 440).

b) Antonetta, h. Everard van Doerne, heer van Liessel.

c) Florence Agnes.

d) . . . . . chanoinesse te Maubeuge.

e) . . . . . chanoinesse te Andenne.

[1]) Men zie hierover „Taxandria" IV p. 139 en XXII p. 72 en vlgd., en Schepenreg. van den Bosch No. 384 fos 141, 459 en 464. Durendael was afkomstig van de van Brederode's.

In de genealogie van Doerne, behoorende tot de collectie genealogiën, berustende in het archief van den Hoogen Raad van Adel te Den Haag, komt nog de navolgende tak dezer familie voor:

Everard van Doerne,[1]) huwde met Margriet van Amerzoyen, eigenares van het huis van Doerne in de Hinthamerstraat te den Bosch, dochter van Jan, heer van Ten Houte onder St. Oedenrode. Hunne kinderen waren:

a) Henrick.

b) Mr Jan, eerst kanunnik te den Bosch en vervolgens te Luik.

c) Catharina, huisvrouw van N. van Helmich.

d) Margaretha, religieuse te Binderen.

e) Dierck, *die volgt onder I.*

f) Everard, gesneuveld in den slag van Montigny.

g) Philips.

I. Dierck van Doerne, hiervoren onder *e* genoemd, huwde N. van Beesde, wier moeder eene van Berckel was en verwekte bij haar:

a) Anthonis, kanunnik te Tongeren en te Hoey.

b) Barbara, non in de Abdij van Binderen.

c) Everard, priester.

d) Gerard, monnik in St. Geertruid te Leuven.

e) Philips, *die volgt onder II.*

II. Philips van Doerne, hiervoren onder *e* genoemd, huwde Anna van Kessel tot Someren, wier moeder eene van Gerwen was. Hunne kinderen waren:

a) Elisabeth, huwde met Erasmus van Grevenbroeck, die omstreeks 1587 stierf, zoon van François en Catharina van Megen.

b) Barbara, non in de Abdij te Binderen.

c) Dirck, *die volgt onder III.*

---

[1]) Hij was volgens gezegde genalogie de zoon van Everard en Amelbergis van Dijk, zijnde deze Everard, blijkens die genealogie, de zoon van Jan, den zoon van Gevaert Willemszoon, hiervoren reeds genoemd.

d) Willem, monnik in St. Geertruid te Leuven en pastoor van Helvoirt (Schutjes Gesch. Bisdom van den Bosch IV p. 145).

e) Jan, die het praedikaat van Jonker voerde.

f) Margaretha.

III. Dirck van Doerne, hiervoren onder II *c* vermeld, huwde Hendrina van Hagenbeeck Hendriksdochter uit Bokhoven. Hunne kinderen waren:

a) Dirk, die jong stierf en te Bokhoven begraven werd.

b) Jan, *die volgt onder IV.*

c) Geertruid, huwde met: 1° 1 Juli 1601, te den Bosch Lambrecht Millinck van Gerwen, heer van Avestein onder Dinther [1]) en de Roudonck te Esch, gestorven te Esch 1611 (zoon van Lambrecht en Anna van Brempt weduwe van Peter van Middegael) [2]); 2° Johan Tack, wien zij schonk: Peter en Johanna Catharina Tack.

IV. Jan van Doerne, hiervoren onder III *b* vermeld, stierf te Bokhoven 13 Mei 1623, huwde 1° Anna van Berckel, 2° Walburgis Suermondt, geboren 1571 en gestorven 17 April 1650, dochter van Jacob en Geertruid van Heerdt. Zijne kinderen waren:

Ex 1ma

1. Philips.

Ex 2da

2. Philips, prior van St. Geertruid te Leuven.

3. Adriana Geertruid, huwde met: 1° Rudolf

[1]) „Taxandria" XVII p. 287, alwaar eenige fouten staan, op eenige waarvan ik reeds wees in „Taxandria", XXI p. 22.

[2]) Hunne kinderen waren: Heylwich M. v. G.; Anna M. v. G., die huwde met 1o Evert van Vlierden; 2o Cornelis Proening van Deventher; Maria M. v. G. h. met Peter de Vries; Diereck M. v. G. h. Maria van Honsselaer en Lambrecht M. v. G. h. Adriana van Honsselaer.

de Vriese; 2° Walraaf van Erp, heer van Erp en Vechel, zoon van Jan en Maria van Vladeracken, (de dochter van Karel, heer van de Nemelaer en Elisabeth van Berckel).

4. Geertruid.

5. Jacob, monnik in St. Geertruid te Leuven.

's Hertogenbosch. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

DE KERKELIJKE TOESTAND TE BREDA IN 1581 EN 1582.

(Vervolg.)

III.

Illustrissime Domine,

Jam tertius agitur mensis quod juxta traditam Instructionis nostrae agendorum Bredae formulam exspectamus commissionem Illustrissimæ Vestræ Excellenciæ notam; cujus accipiendæ spe nos hoc Dei opus prompto quidem animo aggrediebamur: sed non parum nostræ alacritati detraxit illius mora, sancto non minus quam pernecessario huic operi noxia; quod objecto plurimorum, nec sane levium impedimentorum cumulo, nos saepius subsistere ac dubios, quidnam agendum, restitare coegit. Supersunt gravissima non pauca quaedam hic peragenda; quæ eadem illa ex causa perfici nondum possunt. Quia igitur nostram sequuti Instructionem ab Illustrissima Vestra Excellencia traditam fecimus quoad inter arma, et afflictissimos civium animos, spoliis exhaustos, militumque alimentis onustos, et auxilia plus aequo infirmiora licuit (non enim est praetor, cujus opera nobis aliquot in rebus fuit necessaria), rogamus Illustrissimam Vestram Excellenciam, ut nobis hinc post dies XIV domum redire liceat; nostrasque oves afflictissimas paterna solicitudine curare; de

quibus mihi Domino Deo erit reddenda ratio perquam horrenda et severa. Profuerit itaque aliquem nobis mittere successorem (si proprium pastorem Andtverpiensis ecclesiae nondum grex Christi hic afflictissimus et corruptissimus accipere queat), qui nostra ingressus vestigia perficiat foelicius, quod indefesso labore curaque non mediocri instaurare aggrediebamur. Sunt autem ad manum reverendissimi domini, qui a suo grege absentes, ac beato suo ocio indulgentes, hunc salutariter interea pascant; donec ad suos redire liceat, reverendissimi Iprensis [1]) *et Middelburgensis* [2]) *et Colonia Harlemensis* [3]) *qui docendi gratia non vulgari ornati, piaque modestia et prudentia christiani zeli plena singulariter præditi populum hunc non leviter corruptum ad pristinam, favente Christo, revocent pietatem.*

Ne autem prorsus ignotus sit rerum praesentium status, brevi quasi tabella Illustrissimae vestrae Excellenciae exhibere visum fuit, quidnam hoc trimestri gessimus, et quid sedula successoris opera perficiendum supersit.

Collegium Canonicorum quatuor residentium, suum ad canonem primaevamque institutionem sive fundationem multis exhortationibus, Paternisque objurgationibus revocavimus, ut ad horas canonicas omnes conveniant universi, laudes Dei religiose, graviter, distincte atque reverenter concinant, quotidie Summam missam ipsi faciant, horasque ipsi inchoent, et collecta claudant. Vita nunc est tolerabilis; quid autem de praeterita statuendum ex copia informationum nostrarum dispiciendum erit.

Collationes beneficiorum instauravimus, ut idonaeis conferant citra simoniam et officia absentium fidelius præstari in posterum meliori ex fide satagant, quod nunc recte fit, fietque melius, si in eorum locum, quos beneficiis privavimus, bonae spei, doctosque adolescentes honestis et catholicis educatos parentibus, iis ornent, qui studiis sacris secundum concilium Tridentinum navent operam.

---

[1]) Martinus Rythovius.
[2]) Jan van Stryen.
[3]) Godfried van Mierlo.

Idem et de sacellanorum statu est accipiendum, quorum beneficiola aequo tenuiora conflavimus, et praesentiis quotidianis augere studuimus, ut sit unde sacerdos honeste vitam alat.

Coeterum vacantium beneficiorum ad Catholicam Majestatem devolutorum catalogum mox submittemus; de iis juxta piam fundatorum voluntatem Illustrissima vestra Excellencia in Dei timore disponat.

Monasteria duo Virginum Christi suas ad regulas reduximus, restituta ipsis canonica clausura, et ut in communi posthac sine proprio vivant extimulantes, ad computum legalem nobis exhibendum pertrahentes, et ad virginalis vitae sanctimoniam exhortantes.

Erant hic exterorum monasteriorum aliquot sanctimoniales, quas ad habitum religiosum revocantes ex publico, in loca religiosa studuimus redigere, quo frenum aliquod, quoad per haec licuit tempora perturbatissima, eis injiceremus, ut et monachis et pastoribus aliunde huc profugis. Ornamenta ecclesiae et sacras imagines, ac direpta sepulchrorum et altarium saxa suis restituimus locis, quoad recuperare datum fuit hactenus. Quod ad populum attinet cum et nos concionibus nostris fere XXV et alii doctissimi viri ad pristinam religionem studebamus revocare, consecratis templis et altaribus plurimis.

Pastori jura sua ecclesiastica jam pridem arte hostium Christi abolita restituimus; et nullum posthac, nisi cum sacrificio evangelico sepeliendum sedulo mandavimus consensu magistratus, convocatis ad illud ritu avito omnibus ejusdem collegii aut opificii fratribus, feminis et jam more pristino ad exequias venire jussis.

Calvinismo eradicando et anabaptismo extirpando advigilavimus per sedulam Catholicarum obstetricum operam; quae hebdomadatim secretario civitatis tradunt catalogum intra octiduum natorum, quem mihi ab illo transmissum confero cum catalogo baptizatorum a pastore hebdomadatim etiam exhibito.

Pastores vicinos deploratissime aliquot nondum castigare

licuit, quod justis de causis abesse coguntur, et vocati testes itinerum pericula causantur ; aliquot tamen ut verbis et penis canonicis castigare sategimus, prout haec infoelicissima ferunt tempora, moribus nostris potissime ecclesiasticorum publicae tranquillitati, ut equidem vereor, infesta.

Coeterum, Illustrissime Domine, certissimum populi hujus sanandi remedium nobis et piis non paucis visum fuit novas aliquot erigere parochiales ecclesias, quarum duabus pro hoc tempore in primis necessariis alimenta quaesivimus, uti Illustrissima vestra Excellencia post videbit plenius, cujus auxilio et authoritate res erit perficienda.

Juventuti huic et moribus perditissimae et haeresibus corruptissimae scholam unam publicam instituimus. Ludimagistrum pium in primis ac doctum, lectissimum virum Lovanii eruditum ex Babylonica Bergha-ad-Zomam, magno magistratus hujus gaudio, lactoque applausu praefecimus : cui magnificum donabit stipendium. Hujus autem gubernandae leges, atque piam instituendae juventutis in Christianismo rationem ipsi traditam alias Illustrissimae Vestrae Excellenciae transmittemus : quae in eo potissimum sita est, ut initio rudimentis nostrae fidei catholicae imbuti quotidiano intersint studiosi omnes sanctae Missae sacrificio in schola celebrando ; cui ex ordine bini discant ministrare, et ut ad Dei cultum festis et profestis omnes simul deducantur in templum parochiale instituendi.

Porro ne quid sanandae huic civitati haeresibus infectissimae deesse videretur, instituimus et scholam dominicalem, quae puellas et pueros, ancillas et mechanicorum ministros, quibus ad scholam illam publicam adeundi non est facultas, in fidei catholicae rudimentis erudiat, et legere ac scribere atque calculos subducere gratis doceat ; conversis eam in rem penis, quas a scandalosae vitae pastoribus aliisque emungere licet.

Postremo ne in alicujus salute promovenda quid merito desideretur, Gerontotrophio sive Collegio seniculorum virorum XXVIII suam praescripsimus vivendi regulam, ad quam in posterum vivendum erit accuratius, ut quotidie ad audiendum

sacrum et pro fundatoribus orandum religiose conveniant, certisque temporibus ad sanctam confessionem et communionem sese praeparent.

His rebus nunc rudiuscule constitutis, ac in posterum vigilanter observandis, sperandum erit rempublicam hanc perturbatissimam, haeresibusque variis contaminatissimam in pristinum piae religionis statum sensim divino auxilio reducendum: ad quod pernecessarium erit aliquem virum acrem, paterna clementia severum ac justi tenacem, nobis successorem mittere, unum reverendissimorum quos supra nominavimus: quorum meo judicio (salvo Illustrissimae Vestrae Excellenciae aliorumque arbitrio) aptissimus erit reverendissimus Middelburgensis, huic populo vicinus natus et paterna piorem solicitudine minime piger, et ad obiturras difficultates invictus. Nos enim post dies XIV hinc ad nostras pascendas afflictissimas oviculas nostram desiderantes et flagitantes praesentiam illic necessariam redire statuimus, ne aliena cura praepostere impediti nos divinam incurramus iram: qui nobis indefessam nostri gregis pasturam adeo horrida sub comminatione mandavit; quem rogamus supplices, ut nobis tandem propritius, Illustrissimam Vestram Excellenciam nobis suoque Belgio diu tueatur incolumem atque optata piis omnibus hostium suorum victoria gloriosum.

Valeat nobis diu incolumis Illustrissima Vestra Excellencia.

Bredae IV octobris 81.

Illustrissimae Vestrae Excellenciae

Deditissimus ad omnia in Christo Jesu obsequia,

Wilhelmus Lindanus,

Ecclesiae Ruremundensis indignus episcopus.

(Suscription: Illustrissimae Suae Excellenciae.)

Liasse de l'Audience nº 206.

(Wordt vervolgd.)

Mariëndaal bij Grave. L. VAN MIERT. S. J.

UIT HET DOOPREGISTER DER GEREFORMEERDE KERK VAN VELDHOVEN, BLAARTHEM EN GESTEL 1715-1810.

1715	3 Maart	Gedoopt Petronella, dochter van den Commis Gerrit Sterkman de Jonge. Getuigen: de vader en Cornelia Sterkman.
„	11 Dec.	Ged. Jacobus, zoon van Hendrik Feylingius. Getuigen: Jacobus Feylingius, schoolmeester tot Aalst en Elsje Fabri, huysvrouw van Francis van Emmen.
1716	6 Sept.	Ged. Johanna Josina, dochter van Willem van Hoogerwouds, Koster en Schoolmeester tot Blaarthem en Gestel. Get: de vader en Jenetta van Duysberg Wed. Henrik Bogarts.
1717	26 Sept.	Ged. Johanna, dochter van Joost van Breda. Get: Joost van Breda en Zara van Elsen.
1720	28 Jan.	Ged. Agatta, dochter van Arnoldus van Ravensteyn. Get: Jacobus van Heyst en Zara v. Ravensteyn nu Dresselhuysen.
1720	21 April	Ged. Johannes Wilhelmus, zoon van Hendrik van Born. Get. en peters: Willem van den Born en Geertruy Seyne nu Verstege.

1721	17 Nov.	Ged. Johanna Jacoba, dochter van Henricus Feylingius. Get. en peters: Joh: van Noort en Susanna Bocardus, Egtelieden.
1725	7 Jan.	Ged. Jacoba, dochter van den Predicant H. Ross. Get: de Hr Jacob Ross en Mevr. de Wed. van den Heer Cremer, geboren Elisabeth Gestorf.
1725	19 Aug.	Ged. Gerardus, zoon van Gerardus Brandwijk. Get: Godefridus Voetvelt, kleermaker tot Bommel, beneffens May van.... Egteluyden.
1726	3 Nov.	Ged. Arnold, zoon van den Predicant Ross. Get: de Heer Joh. Adolf, Timmerman en Juffr. C. Ross, genaampt Berg.
1732	5 Oct.	Ged. Francijn, dochter van Paulus van Maarland. Get:..... .....
1733	22 Feb.	Ged. Wouther, zoon van Gysbert Smits. Get: Jacobus van Mierlo en Anna Lowijk de Haen.
1738	13 Apr.	Ged. Joost, zoon van Hendrijn van Breda. Get: Jan en Maria van Breda, huysvr. van den schoolmeester van Arnhem.
1740	22 May	Ged. Hendrijn, dochter ven Joost Fabri. Get: Mathijs Booms en Elisabeth Fabri.

1745	17 Jan.	Ged. Johannes Carolus, zoon van den Commijs Jacob Kupfer. Get: de vader en Johanna Feylingius.
1750	29 Nov.	Een kind gedoopt van Jacobus Blat, schoolmr, Coster en voorleeser tot Velthoven en is Johannes Genaamt; de getuygen waaren (bij absentie van den vader) Jacobus Ravensteyn en Hendrien van Breda.
1751	4 April	Een k. gedoopt van den Heer Hendrik De Bie Commis alhier en genaamt Allegonda. De get: waaren de vader.
1753	31 May	Een k. ged. van den voster Joost Fabri en is genaamt Hendrik. De get. waren de vader en Marie van Heyst Huysvr. van Teys van Heyst tot Waalré.
1754	25 Aug.	Een dogter ged. van den predikant Arnold Ross en genaamt Ester. De get. waren desselfs overgrootmoeder Mevrouw Dijna Hodenpijl gebooren Waele en Grootvader den Heer Paulus Gijsberti ontfanger der convoyen en Licenten tot Lommel beneffens de WelEw. Heer Jacob Ross predicant tot Eersel en de vader Arnold Ross. (nata 22 augusti denata 24 id.)
1756	18 Jan.	Een dogter ged. van den Predikant A. Ross en Dina Alida Gysberti Egteluyden genaamt Anna Cathari-

		na waarover de vader als get. stondt. (nata 12 Jan.)
1756	25 April	Een kindt gedoopt van Joost van Breda genaamt Allegonda; De getuygen waaren de Vader en Maria van Breda Huysvrouw van Barent van Aernhem, schoolmeester tot Waalre.
1757	14 Aug.	Een kindt gedoopt van Joost van Breda en Josyna Fabrie, Egtelieden en genaamt Hendriekus. De get. waaren de Huysvrouw van Pieter Fabrie gerigts Bode tot Lommel en de vader J. v. Breda.
1758	30 April	Een kindt Gedoopt van den Predikant A. Ross en syne huysvrouw Dyna Alida Gysberti en genaamt Hester, waarover de vader als Getuyge stondt. (nata den 25 dito; Denata 29 Sept. 1777.)
1759	16 April	Een k. ged. van Joost van Breda en Josyna Fabrie Egteluyden, genaamt Johannes, waarover als getuyge stonden de vader en Catharina Jansen Huysvrouw van Jacobus Blat, schoolmr tot Velthoven.
1759	16 Sept.	Een k. ged. van Anthony van Meurs en Johanna Jacoba Feilingius Egteluyden, genaamt Arnoldus, waarover de vader als getuygen stondt. (natus 11 dito).
1760	24 Sept.	Een kindt ged. van den Predikant

		Arnold Ross en Dyna Alida Gysberti Egteluyden Genaamt Hendrik waarover de vader als get. stondt. (natus eodem die hora 5 matutina).
1762	13 Juny	is gedoopt een kind van A. van Meurs en Joh^{a} Jacoba Feylingius Egteluyden en genaamt Wilm.— waarvan de vader A. v. Meurs als getuygen stondt.
1763	18 Sept.	Een kint ged. van A. Ross. v: d: m: alhier en Dyna Alida Gijsberti Egteluyden en genaamt Paulus, waarover de vader als getuigen gestaan heeft. (natus 12 ejusdem mensis hora 4 matutina). Deezen is ovleeden te Batavia den.... 1791 zijnde van hier vtrokken als Raad van Justitie te Batavia in den jare 1787 en toen hij stierf was hij advocaat Fiscaal ad interim.
1763	6 Nov.	Een k. ged. van Johannes Rijsterberg substit. secretaris alhier en Catarina Gerbrandt Egteluyden Genaamt Maria Catarina, waarover de vader als get. stondt.
1763	21 Nov.	Een kindt ged. van den schoolmeester van Blaarthem en Gestel Lambertus Greve en Willmina Walburg van Braam Egteluyden Genaamt Albertina Adriana Francoysa. waarover de vader Lamb: Greve en Grootmoeder de Wed. Braam als get. stonden.

(Wordt vervolgd.)

Veldhoven. C. Rijken.

PREDIKANTEN DER VOORMALIGE GEREFORMEERDE GEMEENTE KESSEL IN 'T KWARTIER VAN MAASLAND.

Andreas Demetrius, als proponent in den dienst gekomen te Hontenisse en Ossenisse 16..., als eerste predikant te Kessel 1648, als predikant te Ravestein, 1653, emeritus 1684, overleden in 1687. (Zie De Jongh Naamlijst.)

Jacobus Bronsraath als proponent tot eersten predikant te Leur beroepen 1627, te Altforst en Appeltern 16 Sept. 1628, te Maasbommel en Alfen 1 Sept. 1642, te Kessel 1653, overleden aldaar 1673 ? (Idem.)

Isaac Teragum, als proponent beroepen tot predikant te Kessel 16..., te Rosmalen c.a 1673, aldaar overleden 1679. (Idem.)

Jacobus Lanckom, als proponent beroepen tot predikant te Kessel 1674, te Egmond-binnen 1676, aldaar overleden 1695. (Idem.)

Johannes Hasselman, als proponent aangesteld tot leger-predikant voor het jaar 1672, beroepen tot predikant te Kessel 1676, te Holisloot 1684, gebruikt tot predikant voor het wintergarnisoen in Brabant 1690, overleden in Mei 1726, in 't 54ste jaar van zijn dienst. (Idem.)

Joachim van Rijswijk, als proponent beroepen tot predikant te Dieden 4 Oct. 1683, te Kessel 1685, overleden aldaar 1693. (Idem.)

Arnoldus de Blankendaal, als proponent tot predikant beroepen te Kessel 1694, te Berlikum 1718, bevestigd 1719, aldaar overleden 1720. (Idem.)

Thomas Sprankhuysen, als proponent tot predikant beroepen te Kessel, Aug. 1719, bevestigd 1 Jan. 1720, te Berchem c.a. 25 Jan., bevestigd 2 Juli 1724, te Hilvarenbeek c.a. 1 Mei, bevestigd 6 Oct. 1726, te Osch 27 Januari, bevestigd 12 April 1733, overleden te Osch 1770. (Idem.)

Adrianus Gideons, als proponent beroepen tot predikant te Kessel 22 Maart, bevestigd 1 Oct. 1724, te Drunen c.a. beroepen 15 Jan. en bevestigd 18 Mei 1738, aldaar overleden 1753. (Idem.)

Een zijner zoons was Simon Gideons, geboren te Kessel 1734. Hij begon zijn godgeleerde studiën te Leiden 4 Juni 1750, werd in 1756 als prop. beroepen tot pred. te Moergestel, en in 1760 te Amsterdam bevestigd tot pred. voor Indië, waar hij in 1761 aankwam. Hem werd als standplaats aangewezen Semarang, waar hij verbleef van 1762-'66. Inmiddels was hij beroepen tot pred. bij de Nederduitsche gemeente te Batavia in plaats van Ds Willem Wilberts. Hij overleed er reeds het volgende jaar 1767, nauwelijks 33 jaar oud. (Zie C. A. L. v. Troostenburg De Bruyn. Biogr. Woordenb. van O. I. Pred.)

Gerardus Pyl, als proponent tot predikant beroepen te Kessel 15 April, bevestigd 24 Augustus 1738, te Lith c.a. in Mei en bevestigd 23 Oct. 1746, aldaar overleden 1759.

Hermanus Meyer, geboren te Scheemda in 1697, als proponent in dienst gekomen te Leeroort in Juni en bevestigd in Oct. 1735, beroepen te Kessel 2 Aug. 1746 en bevestigd 14 Mei 1747. Hij overleed aldaar 15 Jan. 1757. Hij was gehuwd met Catharina Themmen. Anonym gaf hij uit: „Kort Verhaal van de Nederlandsche Geschiedenissen en in het bijzonder van de zeven vereenigde Landschappen tzedert het jaar 1521 tot aan de Utrechtsche vrede van 't jaar 1713". (Gron. 1744.) De tweede druk verscheen met den naam van den schrijver

als kort Verhaal... t zedert de eerste bevolking dezer Landen tot aan het jaar 1741 (Gron. 1747), 2 dln.

Na zijn dood gaf Willem Themmen, predikant te Arnhem, het persklaar liggende derde deel uit, dat de geschiedenis vervolgt tot en met 1749. (Gron. 1761.) Als geschiedverhaal van een tijdgenoot heeft het nog eenige waarde. Daarna verscheen nog een nieuwe uitgave als: „Kort verhaal... tzedert de eerste bevolkinge dezer landen tot aan het jaar 1749". (dl. I en II 3e dr. Gron. 1768, dl. III 2e dr. Gr. 1768.) Van Meyers hand kwam bovendien nog uit: „Korte inleidingen der Kerkelijke Geschiedenissen van de eerste tot aan de 18e eeuw" door H. M. V. D. M. (Gron. 1755 2e dr. door Themmen, Gron. 1760.) „De Twist in Vrankrijk over de Constitutie Unigenitus voorheen en in onze dagen". (Gron. 1761.) In hetzelfde jaar verscheen van hem een nieuwe uitgave van Marnix Byencorf (Gron. 1761). Meyer heeft het boek in een nieuw kleed gestoken en het van enkele aanteekeningen voorzien. „Wat den stijl aangaat, die is in den ouden stijl op vele plaatsen hortende en stotende, doch 'k heb ze door het verplaatzen van woorden vloeibaarder gemaakt, enz."

Jacobus van Fenema, bevestigd tot predikant te Kessel 1757, naar elders vertrokken 1765. Hij huwde in 1762 te 's Hertogenbosch met Johanna Aldegonda van Eybergen, dochter van Mr. Alexander Berend v. E. en van Willemina Maria van Antwerpen. Uit dat huwelijk werd o.a. geboren Petrus Hendricus, later notaris te 's Hertogenbosch.

Everhardus Franciscus van Noorle, bevestigd als predikant te Kessel 1765, naar elders vertrokken 1777.

Jacobus Ferdinandus Schouten van Sprankhuysen, geboren te Moergestel, jongste zoon van Joachim Ferdinand Sch. v. Spr., (overleden in 1798 te Geffen als emeritus predikant dier plaats), als com-

mandatus der Classis van Peel- en Kempenland aangenomen na propositie uit 1 Joh.s 1 : 9, 26 Sept. 1775, bevestigd tot predikant te Kessel 1778, te Geffen 1787, waar hij zijn vader opvolgde, en waar hij in 1810 overleed, na reeds in 1789 zijn emeritaat te hebben verkregen.

Johannes Jacobus van Vlodorp, als predikant te Kessel bevestigd Dec. 1787. De oplegging der handen is geschied benevens door den heer bevestiger door Ds S. Keuchenius (Alem), J. F. Schouten van Sprankhuysen (Geffen), H. J. van Nouhuys (Oerle), J. G. Huink (Ft. St. Andries) en D. Heuvel (Heerewaarden). Ds Johs Jacs v. Vlodorp verliet Kessel in 1789. (Boekzaal 1788.)

Dionysius Johannes Godefridus de la Houssaye, als predikant bevestigd te Kessel 1790, vandaar vertrokken naar..... 1794. Hij was de laatste predikant van Kessel, dat na zijn vertrek met Lith gecombineerd werd. De protestantsche gemeente was bij haar inlijving ruim 20 zielen sterk. Zij maakte zoowat het elfde deel der bevolking van Kessel uit. [1])

Deurne. H. N. Ouwerling.

BLADVULLING.

Daar is geen ding, dat felder steekt
Dan eene tong, die leuge spreekt.

18de eeuwsche aanteekening in het administratief oud archief der gemeente Son en Breugel.

Mr S.

---

[1]) Wie nu nog een en ander ter completeering van deze Naamlijst weet, zal den lezer gewis genoegen doen, wanneer hij dit aan de Redactie of aan den schrijver toezendt.

NOORDBRABANTSCHE SCHEPENZEGELS.

I.

In dezen jaargang zullen wederom de afbeeldingen van een paar dozijn Bossche schepenzegels kunnen worden gegeven, en zullen met medewerking van den ijverigen Bosschen archivaris, den heer Ebeling over de zegelaars eenige levensbijzonderheden kunnen vermeld worden.

Ik begin met negen zegels van leden van het bekende, en toch zoo onbekende, geslacht Dic(k)bier.

Mogelijk dat die afbeeldingen en de daaraan toegevoegde bijzonderheden aanleiding geven aan anderen, die wat meer van de Dicbiers weten, om dat te publiceeren.

Voor zoover noodig vestig ik de aandacht op de verschillende wapenfiguren door de Dicbiers gevoerd.

1. Zegel van Aert Dicbier, die door van Oudenhoven onder de schepenen wordt genoemd in 1302 en 1312.

Butkens noemt hem eveneens in 1302; maar ook in 1304; bovendien noemt hij in 1307 een Aert Dicbier, ridder, heer van Megen, in 1311 een Aert Dicbier, Hendrikszoon, in 1312 een Allard Dicbier, ridder.

Mogelijk is hij dezelfde, dien Oudenhoven en Butkens beiden in 1308 vermelden als Arnoldus Dicbier *de jonghe*.

Het zegel hangt aan een brief van 1308 *feria quinta post octava epiphanie Domine* doos H G II en aan een van 1312 in doos H. G. V.

2. Johan Dicbier, wordt door Oudenhoven vermeld in 1277, 1291, 1313, '15, '16 en '18.

Butkens noemt in 1277 Jan Dicbier ridder, in

1291 Jacob Dicbier, in 1300 Jan Dicbier Junior, in 1313, '15 en '16 weer Jan Dicbier zonder meer.

In doos H G V wordt van hem een zegel gevonden aan een brief van 1310 *feria sexta post dominicam Cantare* en in doos Lib. II een van 1316 *feria quinta post festum beati Martini hyemalis.*

Van Joannes Dicbier Junior ontmoette ik nog een fragment van een ander zegel (met hetzelfde wapen) aan een brief van 1309.

3. Engelbert Ludinc (Dicbier) wordt bij Oudenhoven genoemd in 1318.

Het zegel van Engelbertus Ludinc hangt o. a. aan een brief van 1318 in doos H G VI en aan een van 1318 *feria quarta post dominicam reminiscere* in doos H G VIII.

In een brief van 1328 in doos H G VI wordt gesproken van *Enghelbertus dictus Ludinc Dicbier, oppidanus in Buschoducis.*

4. Henricus Dicbier, Goyaertszoon wordt als schepen vermeld in 1403, 1408, 1412, 1421 en 1429; hij zal niet dezelfde zijn als Henricus Dicbier, die bij Oudenhoven op 1383 vermeld wordt en als Henricus Goyaertszoon, dien Butkens in 1490 noemt.

In eene deeling tusschen de erfgenamen van Henrik Berwout wegens goederen te Haren en in 1374 plaats hebbende, wordt o. a. genoemd Henricus zoon van wijlen Godefridus gezegd Dicbier, verwekt door genoemden Godefridus en Luytgard, zijn vrouw, die de dochter was van wijlen genoemden Hendrik Berwout.

Het zegel o. a. hangt aan een brief van 13 Januari 1412 in doos G G XII.

5. Arnold Dicbier wordt in de drie lijsten vermeld in 1407 en 1414.

Het zegel wordt gevonden aan een brief van 1407 *sabbato post dominicam qua cantatur Reminiscere* in doos H G II en aan een van 1408 *feria quinta post dominicam qua cantate Cantare* in doos Lib. III.

6. Willem Dicbier Janszoon wordt bij Oudenhoven onder de schepenen vermeld in 1437, '43, '47 en '51.

Bij Butkens in 1437, '43 (zonder Janszoon), '47 en '51.

Deze schrijver doet echter Willem Dicbier in 1443 sterven en als schepen door Jan van Waterloo vervangen.

Onder de Nomina Scabinorum komt de naam van Willem Dicbier Janszoon voor in 1443; toen werd hij schout en door Jan Waerloos vervangen, — nadien nog in 1447 en '51.

In 1437 wordt Willem Dicbier Hendrikszoon genoemd.

Dat zijn twee verschillende personen, gelijk o. a. duidelijk blijkt uit een schepenbrief van 20 Maart 1437 in doos G G XV; deze brief toch is bezegeld door Willem Dicbier Hendrikszoon en door Willem Dicbier Janszoon; laatstgenoemde zegelt met het hier afgebeelde wapen, eerstgenoemde met de drie heiblokken, vergezeld van een loopenden beer boven den ondersten. Dit laatste zegel is beschadigd en wordt daarom hier nog niet afgebeeld.

Ook hangt een zegel van hem aan een brief van 3 Juli 1448 in doos H G V.

In een brief van 1469 in doos H G V wordt gesproken van *domicella Luytgardis, relicta quondam Willelmi Dicbier Janssoen.*

7. Johan Dicbier Janszoon die in 1449 door van Oudenhoven en Butkens vermeld wordt; deze laatste zegt, dat hij in 1449 overleed.

van Oudenhoven noemt hem ook in 1459; But-

kens vermeldt op dat jaar wel een Jan Dicbier, doch zonder Janszoon.

De „Nomina Scabinorum" vermelden, dat Jan Dicbier Janszoon in 1449 schout werd van Oisterwijk en dat Willem Schilder zijn plaats in den schepenstoel krijgt. Deze lijst noemt in 1459 Jan D. Janszoon onder de Bossche schepenen.

Het zegel hangt o. a. aan een brief van 5 Maart 1449 in doos H G I.

8. Jan Dicbier van Mierlo, elders van Megen, wordt als schepen vermeld in 1411, 1425, 1432, 1449 en 1459. Oudenhoven en de samensteller der „Nomina Scabinorum" noemen hem de beide laatste jaren (1449 en '59) Janszoon.

Hij zal geweest zijn de Jan Dicbier, die in 1438 beleend werd met Megen en Mierlo en die een zoon was van Jan D. heer van Mierlo, hoogschout van de stad en de Meyerij van den Bosch bij Jenne van Megen. Hij was gehuwd met Jenne de Swaeff. Zijn zoon, eveneens Jan geheeten, verkocht het graafschap Megen aan de Brimeus. Deze was 13 November 1442 gehuwd met Herbrecht van Bronckhorst.

In een acte van 1411 *in crastino beate Elisabeth vidue*, in doos H G IX wordt melding gemaakt van Jonker Jan van Berlaer, heer van Hoeps en Rymth, man van Heylwig, de dochter van wijlen Hendrik Dicbier, heer van Mierlo, en van Hendrik Dicbier, heer van Mierlo, en diens broeder Jan Dicbier, zoon van eerstgenoemden Hendrik.

Het zegel komt o. a. voor aan een acte van 4 April 1426 in doos G G XV.

9. Hendrik Dicbier zat in den schepenstoel in 1413, '17, '22, '34 en '39 volgens Oudenhoven; bovendien in 1408, 1412, 1421, 1425 volgens Butkens en de „Nomina Scabinorum".

Butkens geeft hem in 1412 en 1413 den titel van

„ridder" en zegt in 1421, dat hij de zoon was van Godefridus D., ridder.

Het zegel is foutief geteekend; het omschrift luidt Heinrici.

Het hangt o. a. aan een brief van 16 Mei 1425 in doos H G I en aan een van 31 December 1439 in doos G G XV.

10. Goyaert van Herlaer had in de jaren 1625 en '28 zitting in het schepengestoelte; Butkens geeft hem in 1628 den graad van *Magister*.

Blijkens zijn grafschrift in de Sint Janskerk te 's Hertogenbosch [1]) was hij Licentiaat in de beide rechten, advocaat en raad der stad 's Hertogenbosch en overleed hij 14 December 1652 aldaar; zijne vrouw Henrica van Empel den 29en Januari 1666.

Het zegel vindt men aan een brief van 10 Februari 1629 in doos G G III.

11. Nicolaus van Meghen was volgens van Oudenhoven schepen in 1293 en '97, in 1306, '10, '15, '16, '17, '20, '26, '29 en '35; terwijl deze schrijver in 1294 vermeldt: Nicolaus van Meghen de oude; in hetzelfde jaar noemt Butkens hem ook: als N. v. M. senior. Deze schrijver vermeldt hem in 1293, '97, '98 en '99; in 1310, '16, '20, '25, '27, '29 en '35; in de vier laatstgenoemde jaren geeft hij hem den titel van ridder.

In een brief van 1363 in doos H G VIII wordt Nycholaus dictus de Meghen vermeld als man van Eeffe, dochter van Agnes Slijts, een dochter van wijlen Rudolph gezegd Koyt; dit zal wel niet dezelfde Nicolaus geweest zijn.

Het zegel komt zeer vaak voor; ik vond het o. a. aan een brief van 1293 aan een van 1317 en aan een van 1329 in doos H G VI.

Evenals bij nagenoeg alle oudere Bossche zegels ver-

[1]) Grafschriften in de kathedrale Sint Janskerk te 's Hertogenbosch, 216.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

toont het geen wapen; de figuren staan los in het zegelveld.

12. Gerard van Uden was schepen in 1291, in 1318 en 1319.

Eene acte van 1297 *in crastino beati Bartholomei Apostoli* in doos H G Lib. I vermeldt *Gerardus dictus de Uden filius Ludolfi de .... ex uno parte et Symon dictus Uten Pertshoeff mercator lignor ex alia.*

In doos H G VIII vindt men een brief van 1318, *feria quarta post dominicam Reminiscere* met het zegel en eveneens in doos H G II een van 1318 *feria quarta post epiphani Domini.*

W. J. F. Juten.

AFKORTING VAN HET WOORD „CONVENTUS".

In het randschrift van het kloosterzegel van Zennewijnen komt het woord „conventus" (klooster) in afgekorten vorm voor.

Wij gaven het in onze beschrijving (zie pag. 256 van den vorigen jaargang) weer door de drukletters QVENTUS.

Nu vraagt de *eerste* letter, die de afkorting moest uitdrukken, nog even de aandacht.

Met de „Q" bedoelden wij natuurlijk geenszins de weergave van die letter-zelve; die hoort volgens de Latijnsche spelregels in het woord „conventus" niet thuis. Alleen trachtten wij er door na te bootsen het letterteeken, waarmede het woord conventus in het zegelrandschrift aanvangt.

Aangezien in eene noot aan den voet dierzelfde pagina 256, naast de lezing QVENTUS ook de lezing COVENTUS wordt voorgesteld, en de indruk gewekt wordt, dat

men bij dit zegel te doen zou kunnen hebben met een vergissing van den graveur, die de C van „CON" aanvankelijk vergat in te snijden en de N naar aangenomen gebruik uitliet, (een vermoeden, dat geheel en al van onze meening verschilt) moge het volgende hier eene plaats vinden.

Het voorvoegsel *con* bezat in het middeleeuwsche schrift, zooals bekend is, zijn eigen, vaststaand teeken, in vorm veel gelijkend op de kleine letter q of op eene 9.

Adriano Cappelli zegt in zijn „Lexicon Abbreviaturarum" dienaangaande op blz. XXI (Abkürzungszeichen mit eigner Bedeutung):

„Das... Zeichen welches der arabischen Ziffer 9... ähnlich „sieht, ist eins der ältesten Abkürzungszeichen... immer „mit der Bedeutung von *con* oder *cum*. Im Mittelalter „machte man sehr häufigen Gebrauch davon".

En in Reusens' „Elements de Paleographie" leest men op pag. 103:

„Le signe q, écrit sur la ligne, au niveau des lettres „basses, représente la syllabe *com*, *con*, *cum* ou *cun*"...

En niet slechts als *minuscule* komt dit schrijfteeken voor, maar ook als *majuscule*, zooals in Capelli's aangehaald werk op pag. XIII uit het voorbeeld van Conlibertus (=OL) schijnt afgeleid te mogen worden.

De lezing van hetgeen genoemde paleografen schrijven en de beschouwing van het gereproduceerde kloosterzegel, houden en versterken ons in de meening, dat de oude stempelsnijder geen letter heeft overgeslagen, maar integendeel met goed besef de lettergreep „con" heeft uitgedrukt door één enkele geijkte, vaststaande afkorting.

Had hij zich vergist, hij hadde bij het tusschengraveeren eener C deze wel meer gelijkvormig aan de andere C gemaakt, met name de verdikking *niet* aan het staarteinde gebracht.

's Hertogenbosch. Jan Mosmans.

NOORDBRABANTSCHE BIDPRENTJES.

II.

De oude bidprentjes werden rond het eerste kwart der vorige eeuw langzamerhand door Fransche staalplaatjes en Fransche en Duitsche steendrukplaatjes verdrongen.

De Fransche staalplaatjes zijn dikwijls versierd met een ornamentrand van steendruk, in zwart, zwart en zilver, of zwart en goud.

De uitvinding van Aloys Senefelder, de steendrukkunst of lithographie, vond, gelijk elders, ook in Noord-Brabant vele beoefenaars, welke deze kunst vooral bij bidprentjes in toepassing brachten.

Ik laat hier de namen volgen dezer lithographen of ateliers, die ik op bidprentjes vermeld vind.

Te 's Hertogenbosch J. F. Demelinne [1]), M. Mourot en C°, M. van Osch, Hanssen, Wilke en Hurts, A. Lievegoed, M. Weegenaer, A. C. Vermeer, Lutkie en Cranenburg, Gebr. Verhoeven en C. N. Teulings ; te Breda van Roosmalen, H. Weingartner, Vermeulen en A. J. Bogaerts ; te Tilburg J. A. Baart en W. Bergmans ; te Bergen op Zoom P. Asmus, H. W. Goosen en J. B. Weingartner ; te Eindhoven A. G. van Dijck, Snitzler en C° en F. Andriessen; te Vucht A. M. Weingartner.

De kunstvoortbrengselen dezer lithographen, hoewel er goede prentjes bij zijn, mogen niet met de Fransche of Duitsche lithographiën vergeleken worden, die veelal de meesterhand vertoonen.

[1]) De bekwaamste dezer lithographen was Jacobus Ferdinandus Demelinne, geboren te Rotterdam en overleden te 's Hertogenbosch 22 Januari 1895 in den ouderdom van 96 jaren.

Het oudste Noordbrabantsche bidprentje in steendruk dat ik zag is van Daniel Antonius Lightenvelt, overleden te 's Hertogenbosch, 5 Juni 1827, in den ouderdom van 26 jaren, 5 maanden en 23 dagen.

Men vindt bidprentjes geheel in steendruk uitgevoerd, of met oude koperplaatjes of wel Fransche staalplaatjes aan de voorzijde, waarvan alleen de tekst in steendruk is.

Deze bidprentjes zijn grooter dan de oude prentjes, waardoor van zelf de tekst toeneemt en niet veel verschilt van de hedendaagsche prentjes.

Men vindt er bij, die meer op kleine schilderijplaatjes dan op bidprentjes gelijken, o. a. van Johannes Antonius Cordeweener, geboren te 's Hertogenbosch 2 Februari 1797, overleden aldaar 10 November 1836; van Joanna Lucia Hendriks, geboren te Grave en overleden te 's Hertogenbosch 28 November 1844 in den ouderdom van 15 jaren, 10 maanden en 25 dagen, en van Johannes van Kol, geboren te Woensel en overleden te Eindhoven 19 Maart 1842, in den ouderdom van 60 jaren, 1 maand en 20 dagen.

Met de litographie verschenen ook de bidprentjes met de portretten der overledenen, waarvan echter in die dagen alléén voor geestelijken werd gebruik gemaakt, waarover ik in het volgende hoofdstuk zal spreken.

De bidprentjes in steendruk namen na 1870 sterk af en tegenwoordig worden ze weinig meer gebruikt.

De afbeeldingen op de voorzijden bevatten dezelfde onderwerpen als bij de oude prentjes, nog vermeerderd met afbeeldingen van kerkhoven en allerlei fantaisiën die aan den dood herinneren, doch alle in geestige vinding en uitvoering voor de oude prentjes moeten onderdoen.

Men vindt onder deze prentjes in steendruk fraai gekleurde, ook exemplaren op perkament, zijde en linnen gedrukt.

De Fransche staalplaatjes zijn tot heden in gebruik gebleven; met allerlei voortbrengselen van Fransche en Duitsche kunst in photogravure vormen ze thans het materiaal voor de hedendaagsche bidprentjes.

De photographie maakt het gemakkelijk portretten der overledenen op de bidprentjes te plaatsen, waarvan in de laatste jaren een ruim gebruik door allerlei personen wordt gemaakt.

Ik vergat bijna nog melding te maken van een soort bidprentjes, dat eigenlijk geen prentjes zijn, daar ze op gewoon wit papier zijn gedrukt.

Men ziet ze weinig.

Hadden onze oude prentjes een Nederlandsch karakter, de hedendaagsche kunnen daarop geen aanspraak maken, wijl het bijna alle voortbrengselen uit het buitenland zijn.

Een bijzondere afdeeling vormen de bidprentjes van geestelijke personen.

Niet wat de prentjes betreft, want die zijn dezelfde als voor de leeken, maar door den tekst en levensberichten die van de geestelijke bediening spreken.

De oudste dezer prentjes bevatten, gelijk die der leeken, slechts een of twee spreuken, zooals uit de volgenden blijkt.

„Bidt voor de Ziele
van den
Zeer Eerwaarden
Eerwaarden Heere
Carolus van Beurden,
Pastor op d'Appelmarkt
à Leyden.
Overleden den 26. November
1756."

„Bid voor de Ziel van Zaliger, den
Eerwaarden Pater
Gaspar Boons,
Missionarius in Moysis en Aaron, van de Order
der Eerwaarde Paters Minder Broeders.

Overleden den 27 May 1762
in Amsterdam.
Requiescat in Pace."

„Bid voor de Ziel
van Zaliger
den Eerw. Heer
Hermanus van Westerloo,
Roomsch Priester en Pastoor
van Oud-Aa en Rijpwetering.
Aldaar overleden den 7 February 1780.
Requiescat in Pace."

„Bid voor de Ziel
van Zaliger
den Zeer Eerwaarden Vader
Gabriel Beaufort,
Jubelarius.
Roomsch Zendeling 42 Jaar tot Delft.
Van de Order der Eerw. Paters Minnebroeders.
Aldaar Overleden 31 December 1785.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Pater Henricus van den Bosch,
Capucyn.
Geb. Martinus van den Bichelaer,
Overleeden in 's Bosch den 11 July 1803,
in den ouderdom van 57 Jaaren en 3 dagen,
in het 35 Jaar zijner Professie.
In den weg van uwe Geboden, heb ik mijn
behagen gehad, gelijk in alle Rijkdommen. Ps. 118. v. 14.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel
van den Eerw. Heer
Leonardus van Herck,

In leeven Roomsch Priester en
Pastoor van de Parochie van
St. Jacob binnen 's Bosch,
overleden aldaar den 31 May 1803,
in den ouderdom van 60 Jaaren.
Gedenkt uwer Leidsmannen, die U het Woord
Gods verkondigt hebben. Heb. 13. 7.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van
den Zeer Eerwaarde Heer
Arnoldus van Iersel.
Gebooren te Udenhout den 2 Januarij
1739 en R. C. Pastoor van en te
Zevenbergen overleden den 19 Meij 1808.
Ik weet dat mijn Verlosser leeft, en ten
jongsten dage zal ik opstaan uit de aarde,
en in mijn Vleesch zal ik mijnen God
zien. Joh. XIX. v. 25 en 26.
R. I. P."

In navolging van België was het inmiddels smaak geworden verschillende levensberichten aangaande de geestelijke bediening van den overledene op het bidprentje te vermelden. Ook de tekst werd, voor zoover de plaatsruimte toeliet, meer uitgebreid.

Van een en ander laat ik weêr eenige voorbeelden volgen.

„Bid voor de Ziel van Zaliger
den Uitmuntendsten en Hoog-Eerw. Heere
Johannes Henricus,
des Roomschen Rijks Graave van Frankenberg en Schellendorf, etc. etc. etc.
Gebooren te Glogau in Silexiën 28 Sept. 1726.
Aarts-Bisschop van Mechelen 28 May 1759.
Cardinaal der H. Kerk van Romen 1 July 1778.
Opontbod. na Ween. door Jos. II. 19 Feb. 1787.

Doemt de nieuwe leering te Leuv. 26 Juny 1789.
Vervoerd over den Rhijn na Emmer. 23 Oct. 1797.
Van daar verjaagd in 't Munsterss. 21 May 1801.
Doet afstand in haínden des Paus. 20 Nov. 1801.
Wedergekeerd door 's Bosch..... 4 Sept. 1802.
Overleeden te Breda..... 11 Juny 1804.
Begr. te Rijsbergen in de Cath. Kerk 14 dito 1804.
Heden neeme ik UL. tot getuigen, dat ik van het bloed van UL. allen zuiver ben: want ik heb niet nagelaaten, UL. allen den raad van God te verkondigen.

Act. xx. v. 26 en 27.

R. I. P." [1])

„Bid voor de Ziel van Zaliger
den Wel Eerwaarde Heere
Joann. Nepom. van Bocholt,
Roomsch Catholyk Priester.
Geboren te Grave den 16 April 1742. [2])
Priester gewijd te Ruremonde
13 Juny . . . . 1767.
Pastor tot Beugen beroepen
18 April . . . . 1771.
Neemt bezit van de groote kerk
30 April . . . . 1800.
Betrekt de voormalige Pastorij
8 October . . . . 1800.
Sterft aldaar 3 Juny . . 1805.
Wordt begraven in 't Koor 6 Jun. 1805.
Gedenkt uwer Leidsmannen, die U het woord Gods verkondigd hebben.
Hebr. xiii. v. 7.
Hij was bemind bij God en bij de

[1]) Er bestaat van dezen kerkvoogd nog een ander bidprentje met minder levensberichten.

[2]) Op bidprentjes van leeken kwam eerst later eene opgave van geboorteplaats en datum voor, gelijk ik boven aanteekende.

Menschen; en zijne gedachtenis zal
in Zegeninge blijve. Eccl. H. XLV. v. 1.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Den Eerwaarden Heer
Arnoldus van Heumen.
Geboren te Oirschot den 8 Julij 1775.
Primus uitgeroepen te Loven
den 9 Augustus . . . 1796.
Priester gewijd te Emmerick
den 28 February . . . 1801.
Capellaan beroepen te St. Mi-
chiels Gestel den 5 July . 1804.
aldaar overleden den 13 Juny 1805.
In weinige Jaaren volmaakt zijnde,
heeft hij eenen langen leeftijd vervuld.
Boek der Wijsheid. H. 4. v. 13.
Hij was bemind bij God en bij de Men-
schen: en zijne gedagtenisse is in zegeninge.
Eccles. 45. v. 1.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
den Eerwaarden Heer
J. C. van der Horst,
in leven Roomsch Priester en
Pastoor te Heusden, overlee-
den aldaar den 12 Augustus
1807, in den ouderdom van
56 Jaaren en 12 Dagen.
Heere! ik heb de cierlijkheid
van Uw Huis bemind, en
de Woonplaats uwer glorie.
Psalm XXV v. 8.
Ziet toe waakt en bid, want gij
weet niet wanneer de tijd daar

is. — En het geen ik ulieden zeg,
dat zeg ik tot een ieder: waakt.
Marc. Cap. XIII. v. 33 en 37.
R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
den WelEerwaarden en ZeerGeleerden Heer
Arnoldus Voet,
Priester uit het Order van het Gezelschap Jesu en Pastor der Roomsch Catholyke Gemeente te Ravenstein, aldaar overleden den 13 November 1811, in den ouderdom van ruim 70 jaren, en het 39 jaar zijner Herderlijke bediening.

Ziet! ik weet, dat gij mijn aanschijn niet meer zult zien: gij alle, door dewelke ik ben gegaan, predikende het Rijk Gods.

Daarom neem ik UL. op den dag van heden tot getuigen, dat ik zuiver ben van het bloed van UL. allen; want ik heb niet nagelaten UL. allen den raad van God te verkondigen.

Act. 22. v. 25, 26 en 27.

Die geleerd zullen zijn geweest, zullen blinken gelijk het schijnsel van het Firmament; en die er veele ter regtvaardigheid onderwijzen, als sterren in de altijddurende eeuwigheden. Dan. 12. v. 3.
R. I. P."

(Wordt vervolgd.) 124.

Rotterdam. Ch. C. V. Verreyt.

ACTEN VAN UITGIFTE DER POLDERS VAN CRUYSLANT (1487), OUDE CROMWIEL (1356), 'T WESTLANDT (1421), DE HEENE (1610), GRAAF HENDRIKPOLDER (1538), ONDER **STEENBERGEN.**

IV.

Uitgifte van den Westlande A° 1421.

IN DEN NAMEN ONS HEEREN AMEN.

Wy Enghelbrecht grave tot Nassou heere ter Lecken ende tot Breda ende Johanna gravinne tot Nassou vrouwe van der Lecken ende van Breda ende wy Jan van Glymes heere tot Berghen op ten Zoom tot Grijmberghen ende tot Mellijn ende Johanna van Glymes vrouwe van Berghen op ten Zoom, van Grijmberghen ende van Mellijn doen cont allen den ghenen die dese letteren sullen sien of horen lesen dat wy omme sonderlinge groten oerbaren profiten ende nutscap der palen van Brabant ons selves, onsen nacomelinghen ende onsen ghemeynen Lande ende sonderlinghe om nutscap onser ghemeyner Stad van Steenberghen met goeden rypen raden consenten ende eendrachticheiden Wtghegheven hebben ende vercocht onsen ghemeynen luden voerseit tot eenen nyeuwen lande te dyckene sulc Lant ende erve als wy ligghende hebben westwaarts afgaende van den mortiere z.wtwaerts tsestich roeden luttel min ofte luttel meer streckende van Steenberghen op ten weel van der nyeuwer Coeveringhe toe ter goeder scapen alsoe alst hem verbaerlijcxt duncken sal voert van der nyeuwer Coeveringhen streckende an die berch ende van daren gaende ant hoghe lant van Halsteren ter goeder scapen ende tot haren meesten profiten te dyckene te hebbene ende te ghebrukene ten souten ende ten vorsschen ende allen haren oerbaeren daer mede te doene erffelijc ende ewelike sy water sy slic ofte lant sonder eenich callengieren van yemende metten voerwaerden ende conditien die hier na bescreven staen in den eersten dat die goede luden voerseit gheven sullen van elken

bunre lants ende erven ligghende binnen den palen ende lande voerseit vier oude ingelschotsiers den ghenen diet schuldich is te hebbene te betalene jaerlijcx op Sinte Maertijns dach in den winter ende elc man quite te wesene met sinen gerechten arfcheynse voerseit ende voert soe sullen sy gheven den elfsten scoef ende dat thiende Lam ende voert toet desen van elken ghemete meede drie oude groten tsiaers te betalene ten voerseiden daghe den ghenen diese schuldich is te hebbene voert soe sullen ons die voerseide goede luden van Steenberghen gheven van elken ghemetene ghedarijs lants alsoe verre alst onse es ende sijt ten souten wtmoeren dertich scellinghen groten ofte neghen aernemsche guldene daer voren te betalene binnen twee jaren na dat sijt beginnen te moeren ten souten ende niet eer dats te wetene tot elken Sente Jans daghe wtgaende oocste vijftien scellinghen groten ende soe wat lande niet drie doelen diep en is van darije daer salmen of gheven twee oude groten van elker cupe zels dier op ghewonnen sal worden onvermijndert der heeren erfcheyns voerseit voert ist voerwaerde soe wat gronde ofte erffenissen die ons niet en is ende binnen desen voerseiden lande ghedijct ende ghevorst sal worden die sullen wy den goeden luden van Steenberghen doen hebben om den penninc des het waert is op goeder luden segghen die men daer toe nemen sal het en ware dat die goede luden die den gront ende lant voerseit toebehorende is ende ons Jaerlijcx onsen arfcheyns daer af betaalt hebben selve gheheel ende al ende onghesondert dijcken wouden na inhouden van onsen arfcheijns boecken soe sullent sijt selve dijcken metten costen ende lasten voerscreven ende waert dat sijt aldus in deser voerwaerden niet dijcken en wouden soe sullent onse goede luden voerseit selve dijcken ende betalen ter goeder luden segghen voerseit ende soe wanneer sijt eens betaelt hebben, soe sullent wy hem voerdaene vryen ende waren ten enigen daghen met viere oude ingelschen tsiaers van elken bunre ende met den elfsten scoefve ende metten thiensten lamme en de metten drie oude groten tsiaers van elken ghemeten meeden alst voerscreven is te heffene diet schuldich is te heffene ende te hebbene ende te betalene ten

voerseiden daghe ende daer toe soe gheloven wy den voerseiden goede luden dat men desen voerseiden lande niet naere dijcken en sal dan op hondert roeden tot eenighen souten lande, Ende men sal den dijc van den voerseide lande binnen niet naere delven dan op vijf ende twintich dijc roeden ende buten op vijf ende twintich dijc roeden het en ware om oerbaren des voerseits lants ende dat salmen doen bi den dijcgrave biden scepenen ende bider meester meinninghen van den lants luden voerseit, Ende dese vijf ende twintich roeden lants buten des dijcx alomme alsoe verre alst onse es en sullen wy niet verhueren noch laten verhueren in gheenrewijs maer den lande voerseit vry laten toter tijt dat ment dijcke ten vorsche Lande ende dan sullen wy onse wille daer mede doen ende niet eer. Ende wy sullen in dit lant ende vorsche voerseit setten eenen dijckgrave ende seven Scepenen die tSteenberghen poerters siin ende in dit voerseide lant ghegoet ende ghearft siin ende die af ende aendoen na onsen wille na des voerseits lants meeste oerbaren, Ende dese dijcgrave voerseit sullen wy nemen in onser bescermenissen ghelijc onsen Drossaten rentmeesteren ende Scoutaten van Steenberghen ende hem onse bezeghelde Bryeven daer af gheven sonder vertrec alst aen ons versocht sal worden, Ende vielt dat die dijcgrave voerseit des dijcx niet vervolgen en mochte van siecte ofte van eenigherande letsel soe sal hy eenen anderen bescheiden man setten in siin stede by twee van den Scepenen voerseit ofte meer ende die sal wesen in der selver bescermenissen voerseit daer die dijc grave voerseit in is ende wat dijcke die dijcgrave voerseit neemt te maken die sal hy lovelike biden scepenen voerseit maken eer hy yement sal moghen bescaden ende soe wie eenich dijc aanneemt te makene ofte voren boet die salme voertbrenghen ofte die dijcgrave salt hem of panden aen hoer erve lant ende ghereetsten goeden, Ende dese voerseide dijcgrave sal ommegane hebben als menne leyt biden voerseiden scepenen in deelinghen van den voerseiden dijcke ofte in al alsoe als den voerseiden Scepenen profijt ende oerbaer duncken sal, Ende soe wat dijcke dat die dijcgrave voerseit ofte yement anders neemt te makene met rechte an

dit voerscreven lant die sal ten eersten ommeganghe volmaect siin ofte hy salre alsoe weer vast in wesen dat den Scepenen voerseit lovelijc dunct ende dat sal hy den Scepenen voerseit manen op haren Eedt, eer hy voer by gaet, Ende en ware den dijc voerseit niet volmaect ofte soe lovelike aerbeyders daer in als den scepenen bescheit dochte soe en mach hy nyemende bescaden ghelegen in dier deelinghe ofte ommeganc ende oec tot gheenre tijt voer die dijc voerseit volmaect is, Ende wat dijcke die dijcgrave voerseit maect daer en sal hy nemmeer af hebben dan dat mer aen verdient twi scath ende daer sal men toe eeden twee goede mannen die den scepenen voerseit duncke dats hem best verstaen, Ende des en sal nyement ontsitten moghen op een boete van vijf pont zwerten hy en salt segghen op siin beste ende wie se daer af strufte of scampelike op hem sprake datmen betughen mochte met twee scepenen ofte met drie wittachtighen mannen die verboerde twintich pont zwerten, Ende dese vijf pont ende twintich pont zwerten ist dat sy verschinen sullen die heeren hebben een derden deel die dijcgrave een derden deel ende die scepenen een derden deel ende twiscatte ghelt sal die dijcgrave pande als die dijc volmaect is binnen den derden daghe ander half scat of daer na alst hem ghenoecht alsoe verre alst den scepenen kenlijc is anden ghenen die den dijc toebehoert aen siin ghereetste have ofte aen siin liefste erve ofte aen sijns selfs lijf op dats den dijcgrave ghenoecht met sulken rechten als voerscreven is, Ende alle ommegangen sullen wesen met sulken boeten alser die Scoutate ofte dijcgrave van Steenberghen tot haer toe af ghehadt heeft ende die salmen ghelden binnen den derden daghe of die Dijcgrave sal se panden als voerseit is daert hem ghenoecht ende hijs begheert, Voert soe sullen die voerseide goede luden moghen halen ende doen halen toten voerseiden lande dijcwert tot allen steden daer sy willen binnen onsen ghemeynen lande ofte gheheelen alsoe verde alst onse es tot eweliken daghen onverseit van ons ofte yement anders ende vielt dat voerseide lant plagede of wtginge des God verbiede moet hoe langhe dit voerseide lant wt ende in rede nochtan is onse wille ende consent dat die

voerseide goede luden ende haer nacomelinghen dit voerseide lant moghen weder aenvaerden ende ghebruken sonder versoec te doene aen ons ofte aen yement anders van onsen weghen op dat sy ons Jaerlijcx gheven onsen erfcheyns van den voerseiden Lande ghelijc dat voerscreven is, Ende alle lant binnen den voerseiden palen gheleghen salmen arven ende ontarven binne(n) *Steenberghen alsoe verde alst binnen onsen ghemeynen comt. Behoudelike een ijghelike van ons sijns rechts ende heerlicheiden binnen siinen gheheelen, Voert soe hebben wy ghegheven ende gheven den voerseiden dijcgrave dat bedrijf op alle die dijcken van deser vorsche en de lande voerseit sy int gheheele sy int ghemeyne ende vijftien voede daer buten op alle whegen watergangen op sluusen op heyninghen ende ghemeynlike op alle oerbaren des voerseits lants toter boeten van twee scellinghen zwerten toe ende daer beneden, Ende vielt dat men eenich scot ofte onghelt settende binnen desen voerseiden lande om des lants oerbaren wille ende bider meester meinninghen van den voerseiden lants luden soe wi dat scot niet en gave of dat onghelt tot eenen benoemden daghe daer toe gheset bi den scepenen voerseit soe salt die dijcgrave voer hem wtlegghen ende innent weder ander half scat ende binnen den derden daghe daer na of panden aen siin ghereeste goet, Ende soe wie den dijcgrave scelt in den ommeganc van ghebreke dats op eene boete van drie scellinghen zwerten te nemen van den ghenen die in ghebreke sal worden vonden, Ende waert dat yement aentaste ints anders scip ofte getouwe d' clager na quame die verboerde een boete van thien scellinghen zwarten ende die claghere siin scade te beteren bi den scepenen van den lande tot thien scellinghen zwerten toe, Ende vielt dat eenich aerbeyder binnen den voerseiden lande ende sinen beryweryk eenich gebrec hadde aen yemende van sinen aerbeyde die sal die voerseide dijcgrave berechten metten scepenen voerseit op een boete van twee scellinghen zwarten, Ende vielt dat yemende Scepegangen plancken beryen ofte ander getouwe dat haer dijcwerc toebehoerde ontdreve daer af sal een ijghelike aen vaerde dat sine es waer dat hijt vint binnen onsen gheheelen ofte ghemeynen*

lande sonder broke ende versoec aen ons te doene ofte aen yement anders van onsen weghen. Ende alle twisten die ghevallen sullen binnen den voerseiden landen ende sinen berywercke int ghemeyne die sal men beteren int ghemeyne, Ende die ghevallen sullen int gheheele die salmen beteren int gheheele ende berechten metten dijckgrave ende schepenen voerseit ghelijc als sy dat oerdineren sullen tot seven ende twintich scellinghen zwarten toe ende alrehanden oerbaren die men doen sal binnen deser voerseiden vorsche Lande ende berywercke ende die gheschien moghen tot eenigher tijt der oerbare aenghelegen is deser voerseyder vorsche lande ende berywercke salmen doen by raden des Dijcgrave ende scepenen voerseit ende der meester meinninghen van den lantsluden voerseit, Ende wy Enghelbrecht grave tot Nassou heere ter Lecken ende tot Breda ende Johanna gravinne tot Nassou vrouwe van der Lecken ende van Breda ende wy Jan van Glymes heere tot Berghen op ten Zoem tot Grijmberghen ende tot Mellijn ende Johanna van Glymes vrouwe van Berghen op ten Zoem van Grijmberghen ende van Mellijn hebben gheloeft ende gheloven voer ons selven voer onse oer ende voer onsen nacomelinghen bij onser forsterliker trouwen dit voerseide lant ghelijc dat binnen den voerseiden palen ghelegen es te warene ende te vryene gheliker wijs als wijt vercocht hebben in al ende in deelen den voerseiden goeden luden van Steenberghen haren oer ende haren nacomelinghen ende ghemeenlike allen den ghenen die eenich deel in dit voerseide lant vercrighen sullen erffelike te hebbene ende vredeliken te besittene eweliken ende tot allen daghen sonder eenich calengieren van yemende ende daer af goet seker warant te blivene tot eweliken daghen, Ende gheloven voert in goeder trouwen den voerseiden coep van den voerseiden lande ende allen ende yghelike voerwaerden, gheloeften ende rechten voerseit vaste ende ghestade te houdene den voerseiden goeden luden in allen vormen alst voerscreven is ende daer ieghens niet te comene noch te doene in gheenre manyeren by ons ofte by yement anders behoudelike alle haren hantvesten, pryvilegien, coren ende haer brenghen ende

ende die mijds desen dinghen in gheenen deelen vermijndert te wesene alle boeysheiden ende argelisten wtghescheiden ende hebben in kennissen der waerheit ende sekerheiden dese lettre wthanghende bezeghelt met onsen zeghelen, Ende voert om die meere kennissen der waerheit ende sekerheiden hebben wy versocht ende begheert aen onsen goeden luden van Steenberghen dat sy der Stad zeghel van Steenberghen metten onsen aen dese lettre wouden hanghen, Ende wy Scoutaten, Scepenen, Borghermeysteren ende alle die ghemeynte der Stad van Steenberghen hebben ten versoecken ende begheerten onsen lieven gheminden ende gheduchtighen heeren ende vrouwen voerseit der Stad zeghel van Steenberghen aen dese lettre mede ghehanghen int Jaer ons Heeren als men schreef dusent vier houdert ende een ende twintich Jaren des dinxdaghes na onser liever Vrouwen dach nativitas.

(Wordt vervolgd.)

Medegedeeld door M. G. Wildeman,
te 's Gravenhage.

VERSLAG VAN VICARIUS JUDOCUS HOUBRAKEN OVER DEN STAAT VAN HET BISDOM 's HERTOGENBOSCH IN 1677.

II.

Prima Mater in Oirschot fuit Maria Margarita ab Angelis, quae anno aetatis 52, religionis 34 et fundationis Oirschot 14 obiit cum opinione sanctitatis 5 Februarij 1658. Cumque corpus ejus a morte incorruptum sine ulla putrefactione aut foetore tam mira videretur operari, ut judicio Facultatis Medicae Lovaniensis, dato 11 Junij 1658 excederent vires naturae, et fama

miraculorum divulgaretur, milites aliquot ex praesidio Buscoducensi superiorum jussu corpus praedictum Buscumducis avexerunt et in curia per anatomicos ac chirurgos exploratum baptisterio in ecclesia Cathedrali alte defossum inhumarunt. [1])

Existit in eodem decanatu nosocomium Virginum religiosarum, quarum officium est aegris inservire. Ut in isto nosocomio disciplina religiosa et regularis vita exactius servaretur, multum me laborare oportuit et licet aliunde accersita superiore ad morum reformationem secutus sit notabilis profectus, obtineri tamen hactenus plene non potuit speratus effectus.

Inibi, nimirum in municipio de Geel, est ecclesia collegiata S. Dympnae V(irginis) et M(artyris), variis miraculis clarae. Praebendas confert illustris Domina Marchionissa de Westerlo. In illa ecclesia cum Canonici ab tenuitatem distributarum negligentius chorum frequentarent, illas auctoritate per concilium Tridentinum concessa auxi et tertiam partem fructuum illis jussi impendi. [2]) Praedictum Capitulum subest jurisdictioni Ordinarii; a sex tamen mensibus praetextu quorumdam privilegiorum impetravit a Supremo Brabantiae Concilio interdictum, quo officiali meo fuit inhibita cognitio delicti gravioris, de quo Canonicus aliquis Wynants accusabatur. Ad tollendum praefatum interdictum magna sollicitudine laboravi, at hactenus sine fructu. Jurisdictioni ecclesiasticae saepius Concilium Brabantiae injicit impedimentum; quoniam vero lites sumptuosae, laboriosae et diuturnae sunt, viam compromissi ingredi cogor.

Ceteri decanatus cum omnibus suis parochiis (excipio Meganas, Ravensteinienses) per contractum pacis Monasteriensis ab anno 1648 plene venerunt in dominium Ordinum Belgii Federati, rege catholico cedente omne jus, quod in eas earumque toparchas, oppida, arces,

[1]) Schutjes V 376-378.

[2]) Deze maatregel werd door hem genomen 15 Juni 1674. Zie Schutjes III 733.

municipia, pagos et agros inde dependentes ante pacem habuerat.

Pace conclusa et confirmata supranominati Ordines dicta loca occuparunt, *miseruntque manus suas ad omnia desiderabilia eorum* easque administrare ac moderari coeperunt, non tantum in politicis, at etiam in ecclesiasticis, ad eum modum, quo administrant et moderantur loca jam pridem jurisdictioni suae subdita, juxta tritum suum axioma: domini regionis sunt domini religionis.

Prima antem eorum cura fuit, ad instantiam et supplicem requisitionem Classis Buscoducensis (sic vocant coetum ministrorum sectae Calvinisticae, qui decanatui pastorum aliquo modo assimilatur), quatuordecim praedicantes insignioribus parochiis constituere.

His predicantibus primo constitutis plures deinde sunt additi tanto numero, ut in plerisque locis haereses suas sine gravi incommodo queant seminare.

Secunda cura fuit, constituere ludimagistros heterodoxos, ut ita a teneris venena sectae Calvenisticae juventus imbiberet.

Tertia, privare suis officiis praetores, satrapes, secretarios aliosque officiarios Catholicos et in eorum locum surrogare heteroxeos, quando invenire poterant.

Cum rigidissimis mandatis et acerrimis edictis, ne Romanae Ecclesiae ministeria in suis districtibus permitterent aut paterentur, sacerdotes fugarent aut carpent, ecclesias solis haereticis aperirent, catholicis clauderunt, nec ullos catholicorum coetus sinerent esse impunitos. [1])

Leges insuper matrimoniales vulgarunt et declararunt invalida omnia matrimonia, quae deinceps non contrahentur coram ministris aut magistratu haeretico.

Decimas pastorales, proventus, praedia et emolumenta quaecumque omnium beneficiorum, tam curatorum quam non curatorum, fisco addixerunt et inde sectae suae mi-

[1]) Laat de constructie van dezen zin gebrekkig zijn, de beteekenis is toch duidelijk genoeg.

nistris per modum pastoralis competentiae annuas pensiones persolvunt.

Hi ministri ordinarie sunt conjugati, parum eruditi et parum probi, adeo ut, etiamsi sint ad spergendam haeresim studiosi, per lapsum tamen viginti novem annorum neminem, quod scio, ullius notae a fide catholica avertere aut suis concionibus pervertere valuerint. Defecerunt quidam, fateor, a fide avita, at, Deo laus! perpauci; iique fuerunt moti non praedicantium doctrina, non moribus, sed temporalium commodorum aut officiorum expectatione.

Bona S. Spiritus Hollandi erogant quidem in pauperes, ast rarius in Catholicos, nisi concionibus haereticis velint interesse.

Pastores et missionarii strenue laborant, ut subditos ab illis concionibus deterreant, omnes tamen nequeunt deterrere, egestate contrarium suadente et persuadente.

Incolae scilicet Dioecesis Buscoducensis sunt avitae fidei tenacissimi ac in eadem constantissimi.

Constantiae hujusmodi plurima extant exempla immortali memoria dignissima, maluntque promiscue omnes pauperiem pati, quam sub spe temporalium commoditatum ad partes haereticorum transire. [1])

Apostolicae fidei petra solidati, *stant in Domino* et tenent *traditiones quas didicerunt.* Multi *agonizantur pro justitia et usque ad mortem parati sunt pro ea decertare;* multi dico, imo plerique; sed sicuti in sagena ecclesiae non tantum boni, ast etiam mali pisces reperiuntur et in ea palea et frumentum, ita et hic contingit.

Ultra capitula Gertrudis Montense, Heusdanum, Bommeliense, Rossemiense et Cathedrale Buscoducense XXX canonicorum, penitus jam extincta, et Gelense, quod, ut supra posui, jam sub ditione regis Catholici adhuc est superstes, — fuerunt in territorio Buscoducensi:

1um in oppido Eindhoviensi S. Catharinae, 2um in muni-

[1]) Wordt hier geen geestelijke adelbrief uitgereikt aan den Katholieken Meyerijer?

cipio Rodano, cujus decanatus unitus fuit episcopatui Ruraemondensi, 3um in Boxtel S. Petri Apostoli, 4um in Oirschot, patria S. Odulphi, sub invocatione ejusdem apostoli, 5um in Hilvarisbeca.

In omnibus istis capitulis duo tantum vivunt Catholici sacerdotes, quibus provisum fuit de canonicatibus et praebendis ante pacem Monasteriensem; caeterae praebendae aut vacant ad usus aerarii publici aut ab haereticis possidentur.

Fuerunt ibidem duae Commendariae ordinis Equitum Teutonicorum; 1a in Vucht prope Buscumducis, 2a in Gemert quae agente serenissimo Archiduce Leopoldo, tunc Belgii gubernatore, et dictorum Equitum supremo Magistro, ab Ordinibus Foederatis magno aere fuit recuperata et Ordini Teutonico rursus asserta, ea lege, ut in Gemert a Commandatore cum exercitio religionis catholicae etiam sectae Calvinisticae exercitium et minister impune toleraretur, nec ullius Ordinis Religiosi conventus permitteretur.

Civitas Buscoducensis antequam ab Ordinibus Belgii Unitis expugnaretur, habuit plura virorum coenobia: 1. Fratrum Minorum S. Francisci, — 2. Dominicanorum, — 3. Bogardorum, — 4. Cruciferorum, — 5. Fratrum S. Hieronymi, — 6. Cellitarum sive Alexianorum, — 7. Gulielmitarum, — 8. Carthusianorum, 9. — Patrum Societatis Jesu, — 10. Capucinorum, — 11. Abbatiae Bernensis ordinis Praemonstratensis valde opulentae.

Capta Civitate omnes religiosi fugati sunt eorumque aedificia in usus profanos conversa.

Coenobia Virginum Sanctimonialium numeravit varia: S. Clarae — Ulenburgense 3as regulae S. Francisci — Ortense — S. Elisabethae et S. Agnetis 3as etiam regulae S. Franscisci — S. Gertrudis Canonicarum Regularium — Nasarethanum — Magnum Xenodochium optime dotatum ob obsequia et commoda aegrorum — Beginagium, cui propria fuit parochia — Carmelitissarum — postremo Wint-

molenbergense, ut vulgo nuncupabant canonicarum Regularium caputi Windesemiensis.

Sanctimoniales ex praefatis coenobiis non fuerunt expulsae, sed sub variis conditionibus toleratae; inter illas una fuit, ut nullam novitiam ad professionem admittere liceret, nec in locum morientium ulla aliunde accerseretur. Hinc factum est, ut religiosis omnibus extinctis proventus quorumdam omnes in manus fisci devenerint, nec in illis ulla species religiosae habitationis supersit; in quibusdam paucae supersint, quibus per mortem sublatis nihil sacri relinquetur.

Eadem lex posita fuit conventibus Virginum in agro Sylvaeducensi: Waelwycano, Boxtellano, Oisterwycano, Soeterbecano, Dommelensi et Amelensi. Verum cum illi conventus tenues haberent facultates, quae virginum sustentationi absque lucro manuali haudquaquam sufficerent, ob defectum praedae aliquantisper cum iis dissimulatum est; unde in sororum demortuarum locum novae aliquae sunt surrogatae et adhuc regulariter vivunt sub suorum respective confessariorum latentium directione et Vicarii Apostolici cura, salvo quod Dommelenses et Boxtellanae regantur a Patribus Minoribus S. Francisci.

His non accenseo coenobium Hoydoncanum nec abbatiam Bijnderensem Virginum nobilem. [1]) Haec enim cum forent opulenta plene tradita sunt fisco, missis in exilium virginibus cum pensione annua ad vitam sufferturа; perpaucae ex illis in vivis degunt.

Abbas Bernensis, recenter fato functus, ne abbatia prorsus interiret, Vilvordiae in Dioecesi Mechliniensi refugium emit aptavitque et aliquot juvenes ad professionem admisit. Illis incumbit cura aliquot pastoratuum in Dioecesi Buscoducensi, quibus sedulo invigilant in habitu saeculari et occulte.

Dominicani Buscoducenses diversis in locis conati fuerunt novum conventum erigere sed et inde pulsi tandem Mechliniae fixum domicilium obtinuerunt et servato

[1]) Binderen onder Helmond.

Praedicatorum Buscoducensium nomine, in subsidium pastorum, statis temporibus aut alias oportunis, religiosos emittunt, quod etiam observant alii ordines et potissimum Minoritae Weertenses et Megani.

Intra moenia civitatis Buscoducensis unus latet Plebanus D. Hieronymus Lintermans, vir a moribus et animarum zelo commendabilis, sacerdos saecularis, qui functiones omnes plebanales magna vigilantia obit et Sacramenta pastoralia clam administrat. Latent ibidem aliquot alii sacerdotes saeculares sed fere sine cura animarum, nisi earum quae in coenobiis commorantur. Inibi Missionarium munere funguntur zelose duo Fratres Minores, tres Dominicani, quatuor Patres Societatis Jesu et duo Capucini, qui concorditer vivunt, fidem ac mores Catholicos verbo et exemplo tuentur, verbum Dei frequentur annuntiant et Sacramenta juxta facultates sibi concessas populo ea, qua possunt dexteritate in privatis oratoriis aut aedibus administrant et quamvis sub gravibus poenis administratio Sacrorum per Statuum edicta tam intra quam extra Civitatem omnibus sit interdicta. Oculos tamen officiariorum, quorum e(s)t observantiae edictorum invigilare, nummis excaecant et talem-qualem licentiam emunt. Verum cum propterea pseudo-ministri saepius indignentur et adversus officiarios debacchando insurgant, hi ne rei agantur apud Status subinde Officia Divina turbare se velle simulant, fores effringunt, latabula scrutantur praemonitis missionariis, qui in tali eventu se subducunt et Sacra omnia obscondunt. Quando autem vel ipse fiscalis vel deputati Ordinum Haga-Comitis expectantur, sacerdotes domi se continent et oratoria semotis altaribus claudunt et extra casus necessitatis non egrediuntur nisi de nocte.

Anno superiori gravis persecutionis tempestas omnibus sacerdotibus imminuit. Mota illa fuit occasione Alexiani apostatae.

Is Trajecti-ad-Mosam aliquot abhinc annis, dum a praesidio Hollandico tenebatur, ducta uxore nomen dedit

militiae. Cumque nuper cum auxiliabus Batavorum copiis venisset in Brabantiam, Bruxellis a Superiore conventus Cellitarum fuit apprehensus ac in carcerem detrusus. Dux cohortis et legionis chiliarcha, frustra postulata apostatae relaxatione, tantum apud Ordines Generales effecerunt Hagae-Comitis, ut decreverint incarcerationem omnium omnino sacerdotum, qui vel in Civitate vel in Majoratu possent apprehendi, nisi praefatus Alexianus suae libertati restituetur et Buscumducis remitteretur; ac decretum suum executioni mandantes aliquos Missionarios in custodiam traxerunt, nec ante dimiserunt, quam Alexianus e carcere fuisset dimissus et Sylvamducis remissus. Ad sedandam istam tempestatem imploravi auctoritatem Illustrissimorum et Reverendissimorum D.D. Internuntii Apostolici et Archi-episcopi Mechliniensis, qui in hoc negotio pro singulari suo zelo strenue laborarunt.

Pastoribus, deservitoribus, missionariis sive intra moenia Civitatis, sive extra in Majoratu ejus, nulli sunt certi reditus, nulli stabiles proventus (excipio pastores Ordinis Praemonstratensis abbatiae Tongerloanae, qui ut supra notavi, singulari a suo Praelato recipiunt florenos ducentos). Omnes ex eleemosynis, collectis gratuitis aut oblatis vivant et plerisque in solo sterili ante hoc bellum Gallicum honeste fuit praevisum. Dico „ante hoc bellum Gallicum", quia post ejus exornanatum [1]) tam per contributiones militares exactiones et stativa aliaque onera bellica supra modum incolae sunt exhausti ac facultatibus suis exuti, adeo ut complures ex divitibus pauperes, ex opulentis inopes panem quaerere debuerint aegreque potuerint reperire.

Abruptis etiamnum flebile venis
Vulnus hiat, magnaeque patet via lubrica plagae. [2])

Vidi ipse aedificia diruta, lacera aut incensa, stabula pecoribus vacua, agros desertos et incultos, uno verbo miseram omnium rerum faciem, qualem belli atrocitas inducere solet,

[1]) Sic! zal *uitrusting* (des legers) moeten beteekenen.
[2]) Ontleend aan Publ. Pap. Statius.

Ex hac egestate grande malum evenit etiam Ecclesiasticis; quibusdam etenim substracta sunt vitae subsidia, quibusdam ita imminuta, ut de deserenda statione sua nonnulli cogitaverint; loca rursus occupata ab aliis, non omnes tanen zelo et doctrina sunt prioribus pares.

Speciatim autem dicta egestas nocuit quibusdam pastoribus saecularibus, in quorum parochias, conciliatis potentiorum animis etiam haereticorum, Regulares quidam per fas et nefas sese intruserunt, aut intrudere conati sunt sub praetextu, quod paucioribus ad victum et amictum indigerent.

Inter caeteros vero, legitimo deservitore fugato, pastoratum Weerdanum sine auctoritate, sine missione, cum summo probrorum offendiculo et scandalo invasit Canonicus Regularis ex Westphalia, homo improbus, ne dicam impius, illumque per plures menses tenuit; qui tamen, Deo laus! post varia mea molimina et inexplicabiles molestias ad monasterium suum recessit. Idem fecit in Hees, ejusdem farinae pastor saecularis de Reppel Dioec. Leodiensis, de quo querelas meas disposui apud D. Officialem Leodiensem, ex cujus consilio ipsum a divinis suspendi et tandem variis minis ad abitum compuli. Carceres ambo meriti fuêre, sed hos sub Hollandorum territorio apprehendere aut vi inde abducere fuit impossibile.

Totum meum studium in eo est, ut dyscolis Dei timorem per litteras incutiam et in ordinem redigam.

Hoc tamen inter belli incommoda commodi habuit religio Catholica, quod praetores, satrapae et magistratus haeretici dissimulantius egerint cum Catholicis, idque ob metum praesidii Gallici, quod Trajectum-ad-Mosam occupat. Veriti [1]) enim sunt et verentur, ne si severius aliquid adversus religionem Catholicam ejusque ministros exequantur, eamdem fortunam sectae Calvinisticae disseminatores aut praecones a dicto praesidio cogantur sustinere. *(Wordt vervolgd.)*

Helmond. A. Frenken, R. K. Pr. en Kap.

[1]) Hs. *veteri.*

HET KASTEEL VAN DUSSEN.

Er is nog maar zeer weinig over dit aloude en forsche kasteel geschreven, wat wel hieraan zal zijn te wijten, dat het staat in een moeilijk te bereiken uithoek van Noord-Brabant en dat zijn eigenaars gedurende de laatste 150 jaren in het buitenland woonden.

Volgens het bekende werk van *Jongsma*: *Kasteelen, Buitenplaatsen*, enz. van Nederland, zijnde het eenige, waarin men afbeeldingen van dit slot vindt, stuwde in 1421 de St. Elisabethsvloed zijne onstuimige golven ook tegen deszelfs muren en waren die, ofschoon voeten dik, tegen die geweldige waterstrooming niet bestand, tengevolge waarvan deze burcht in vergruizelde brokken uiteensloeg; alleen hare keldergewelven en geweldige rolronde torens wisten hun stoerheid te midden van het wielende golventumult te handhaven. Volgens dienzelfden schrijver konden de bezitters van dat slot niet, zooals de ridderlijke bewoners van Zuidewijn, een ander eigendom uitverkiezen tot bewoning, nadat die huizinge door het water was neergeworpen; toch duurde het volgens hem tot de tweede helft der 15e eeuw voor en aleer het kasteel van Dussen weer werd herbouwd. Van restaureeren in den oorspronkelijken bouwtrant wist men toen echter nog niets en zoo werd, ook volgens hem, op de grondslagen van het zuiver middeleeuwsch kasteel van Dussen een laat-gothisch gebouw gesticht, dat nog altijd bestaat, maar in welks architectuur, hoe kloek en krachtig zij zich ook nu nog toont, de invloeden van andere bouwwijzen zijn na te speuren.

De oudst bekende eigenaar van dit kasteel was blijkens het Hollandsch Leenregister —, Dussen was toch gelegen in het land van Altena, dat in de 13e eeuw in het bezit kwam van de Graven van Holland en dien-

tengevolge een Hollandsch leen was —, Aernt van der Dussen, na wiens dood daarmede werd beleend zijn zoon Claes; bij dat verlei werd Dussen aldus beschreven: *dat sloth, huys ende hofstede van der Dussen mitten manscippen ende anders synen toebehoeren, ende dat ambochtsheerschip van Haertswaerde* (= Heer Arends-waarde) *ende voort alled anderen ambochtsheerscippen, landen, visscheryen, renten, veeren, gruyten ende anders synen toebehooren.*

Claes van der Dussen voornoemd droeg het kasteel met de heerlijkheid Dussen over aan zijn broeder Aernt, die daarmede in 1417 werd beleend; na diens dood kwam het aan Arnt van der Dussen, zoon van Claes voornoemd, die daarmede in 1439 werd beleend en na dezen aan diens neef Jan van der Dussen, baljuw van Zuid-Holland, die daarmede in 1445 werd beleend, doch het nog in datzelfde jaar overdroeg aan zijnen broeder Floris van der Dussen; volgens S. van Leeuwen *Batavia Illustrata* II p 944, was deze „hooftman van die van Dordregt, in het beleg van Geertruydenberg anno 1420 en voor Louvestein, alsmede in het beleg voor Sevenbergen met den Hertog van Bourgonge, met Jan Grammeye en Gillis van Mitvelt anno 1427, anno 1445 Raad van Hertog Philips van Bourgondien en stierf anno 1456"; in dat laatste jaar werd met het kasteel en de heerlijkheid Dussen beleend zijn zoon Jan van der Dussen. S. van Leeuwen t. a. p. schreef van dezen: „dat diens meeste goederen door de groote inundatie van den jare 1421, in Zuyt Holland gevallen, verdronken waren; hy begaf sig met'er woone tot Delf, hadde getrout Yda van Kyfhoek, van de welke de descendenten alsnoch leven". Hij werd in den eigendom van het kasteel met de heerlijkheid Dussen opgevolgd door zijnen zoon Floris, die daarmede na zijnen dood in 1497 werd beleend en deze op zijne beurt door diens zoon Jan van der Dussen, die er in 1510 mede werd beleend. Laatstge-

noemde was geboren uit den echt van voorgenoemden Floris van der Dussen met Barbara van Boechem[1]), uit welk huwelijk ook nog was gesproten Cornelia van der Dussen[2]), die huwde met 1o Henrick van Eyck, heer van het kasteel van Blaarthem en schepen van den Bosch, zoon van m Goyart en Mechteld Hals; 2o Godefridus van Brecht, zoon van Jacob en Beatrix Absalons; tengevolge van het kinderloos overlijden van haren broeder Jan van der Dussen werd zij in 1536 met het kasteel en de heerlijkheid Dussen beleend. Van haar erfde het haar zoon Johan van Brecht, die daarmede 31 Augustus 1585 werd beleend; hij huwde Catherine Quarré die hem schonk een zoon Jacob van Brecht, welke 30 Juli 1593 bij doode zijns vaders met Dussen werd beleend; deze verdronk te Dole in Bourgondie, alwaar hij op studie lag en dientengevolge kwam Dussen aan de zuster zijns vaders, Anna van Brecht, die 18 Maart 1604 daarmede werd beleend; zij verkocht in 1607 het kasteel van Dussen met bijbehoorende goederen, zooals S. van Leeuwen t. a. p. mededeelt, voor fl. 40000 aan Walraven van Gendt, die daarop 11 Februari 1608 er mede werd beleend.

Laatsgenoemde kooper was de zoon van Johan van Gendt, heer van Oijen en Dieden en Wilhelmina van Wachtendonck.

Ook hij was heer van Oijen, dat hij echter in 1620 verkocht aan Johan van Kettler; voorts was hij proost van Deventer, werd hij in den slag bij Nieuwpoort

---

[1]) Zij was de dochter van Amelis van Boechem en Hillegond, de dochter van mr. Ambrosius van Dynther.

[2]) De andere dochters waren Hillegond van der Dussen, die huwde met Henrick de Corteville, ridder, baljuw van Rijssel en Marie van der Dussen, de huisvrouw van Jan die Jode, heer van Hardinxveld.

gewond, was daarna Keur-Brandenburgsch overste en gouverneur van Rees en overleed in 1644. Tweemaal was hij gehuwd, 1o. in 1602 met Anna van Arckel, dochter van George, heer van Ammerzoden[1]); 2o. met Geertruid van Padevoirt, staatsjuffer bij zijne eerste vrouw.

In een handschrift, uit het laatst der 17e eeuw, waarin o. a. als bron wordt aangehaald het werk Zuyt-Hollandt van Jacob van Oudenhoven f. 171, staat van hem vermeld: *qui id* (castrum Dussen) *in bello destructum magnifice extruxit* Is die mededeeling juist, dan zal wel niet geheel juist zijn wat Jongsma, als gezegd, over de verwoesting en opbouw van het kasteel van Dussen mededeelde[2]).

Walraven van Gendt voornoemd verkocht dat slot met de heerlijkheid Dussen aan Eduard van Axel geseyt Jacot, die daarop 17 Mei 1628 daarmede werd beleend. Van dezen werd het geërfd door diens zoon Maerten Jacot van Axelen, die 8 September 1657 er mede werd verleid; tijdens dat hij Dussen bezat werden volgens gezegd handschrift daarop bewaard: *exuviae quaedam insignis illius Mavortis alumni Martini Rossemii.* Hij liet het na aan zijn oomzegger Eduard Francoys van der Schueren of van Schueren van Hagoort, zoon van Herman, heer van Hagoort en Ida Jacot van Axelen, dochter van Eduard eerstgenoemd, die gezegd werd te zijn heer van Dussen-Munsterkerk en Heer-Arendswaard; 11 September 1682 werd hij *by doode van Maerten Jacot van Axele, sijn oom*, met Dussen beleend.

In de kerk van het voormalig klooster St. Elizabeths-

---

[1]) Het was tijdens, dat hij heer van Amerzoden was, dat dit slot afbrandde.

[2]) Hij deelde echter ook nog mede, dat het kasteel van Dussen in 1573 werd belegerd en ingenomen, waardoor het zeer veel leed en bij zijn latere herstelling van zijne eenheid moest inboeten.

daal te Boxtel [1]) bevond zich oudtijds een grafmonument, waarop het volgende stond uitgebeiteld:

Schueren van Hagoort Van Kuyl

Schueren van Hagoort

Audenaller van Vanevelt Blocklant.

Monumentum Generosi Juvenis Florentii a Schueren ab Haegoort, filii nobilissimi domini Everardi a Schueren ab Haegoort, equitis, domini de Haeghoort, Lievendael, etc., qui infelici casu 30 Novembris 1648 obrutus aquis Dommelanis, expiravit clamans: Misere mei Deus.

Oramus quoque pro anima ejus.

Men kan daaruit afleiden, dat genoemde Herman van der Schueren de zoon was van Everard van der Schueren, heer van Hagoort en N. van Kuyl en dat de moeder van dien Everard was een Audenaller van Vanevelt. Het wapen van deze familie van der Schueren was hetzelfde als dat der adellijke familie van Westerholt, zoodat de van der Schueren's van Hagoort tot hetzelfde geslacht behoorden als de Maria Anna van der Schueren, met wie huwde Joseph Jan Matheus van Voorst tot Voorst, heer van Schadewijk, die daardoor stamvader werd van den tegenwoordigen Commissaris der Koningin in Noord-Brabant.

Volgens kaveling, zooals het in het Hollandsch Leenregister heet, met zijn broeder Eduard Francoys van der Schueren voornoemd verkreeg Jean Louis van der Schueren, heer van Hagoort, bij overgift het kasteel en de heerlijkheid Dussen, waarmede hij 28 Januari 1692 in den ouderdom van 29 jaren werd beleend. Zijne vrouw was Anna Elisabeth Heerman van Zuydtwijck, dochter van Frede-

[1]) Men zie daarover Schepenregisters van den Bosch nos. 577 f. 217 en 578 f. 228.

rik, heer van Zuydtwijck en Anna Ramp, de dochter van Andries en Cornelia Pansert, (wier andere dochter Wilhelmina Ramp huwde met Jacob Speyart van Woerden, heer van Poelenburg, uit hen stamt de bestaande familie Speyart van Woerden). Jean Louis overl. 32 Oct. 1726 te Utrecht.

Uit het huwelijk van genoemden Jean Louis van der Schueren met Anna Elisabeth Heerman werd geboren Elisabeth Catharina van der Schueren, erfdochter van Hagoort, alsmede van Dussen-Munsterkerk en Heer-Arendswaard, waarmede zij 9 Mei 1727, als wanneer zij te Utrecht woonde, na doode haars vaders werd beleend. Zij huwde 20 Augustus van datzelfde jaar met Alexander Coutte, graaf van Groesbeeck, des H. Roomschen Rijks en van Wemeling, zoon van Jacques François en Marie Josèphe de Harscamp. Uit dat huwelijk werden o. a. geboren: Jacques François Coutte, graaf van Groesbeeck, die 12 Juli 1734 na doode zijner moeder met Dussen werd beleend en kinderloos stierf en Marie Anne Françoise Coutte, gravin van Groesbeeck, overleden te Leuven 25 December 1762, die Dussen van haren broeder erfde en daarmede 16 October 1758 werd beleend; zij huwde 3 Juni 1750 met Alexandre Louis François de Croix, markies van Heuchin, graaf van Bucquoy, ritmeester der cavalerie, geboren 31 Januari 1725, wien zij deze kinderen schonk: Alexandre Eugène François Marie Louis Isaubart markies de Croix, die bij doode zijner moeder 21 December 1763, terwijl hij nog minderjarig was, met Dussen werd beleend en Charles Ludovinus Marius markies de Croix, die daarmede bij diens dood den 23en April 1766 werd verleid. Deze laatste was senator, graaf en pair van Frankrijk en officier van het Legioen van Eer; hij overleed te Parijs 10 April 1832, van zijne echtgenoote Augustine Eugenie Victoire de Vassé nalatende twee kinderen:

Ernest Charles Eugène Marie markies de Croix, ritmeester van het 6e Regiment Hussaren en ridder van het Legioen van Eer en Charles Edmond Marie graaf de Croix, luitenant in het 1e Regiment carabiniers, beiden gewoond hebbende te Parijs, van wie de laatstgenoemde van hem het kasteel van Dussen met bijbehoorende heerlijkheden en landerijen erfde. Diens echtgenoote was Marie Amelie Stephanie de Tournon Simiane, die hem o.a. schonk een dochter Marie Camille de Croix, echtgenoote van Marie Auguste graaf d'Ursel, woonachtig te Brussel, welke bij zijn dood op 17 October 1863 van hem erfde het kasteel van Dussen met de heerlijkheden Dussen-Munsterkerk, Heer-Arendwaard en Hagoort en de daartoe behoorende gronden; zij bezit die goederen thans nog. Het kasteel van Dussen heeft zij in het jaar 1901 ten gebruike afgestaan aan Zusters Carmelitessen, die uit Frankrijk waren verdreven en het sedert dien bewonen. Nog steeds hangt daarin de door Schutjes in zijne Geschiedenis van het Bisdom 's Bosch III p. 525 vermelde olieverfschilderij, voorstellende de overstrooming in 1421 van de Zuid-Hollandsche waard, waartoe Dussen ook behoorde.

De heerlijkheid Dussen-Munsterkerk, die steeds het eigendom is geweest van de eigenaren van het kasteel van Dussen, was niet de eenige heerlijkheid, welke zich over de gemeente Dussen uitstrekte, want een deel van haar gebied behoorde onder de heerlijkheid Dussen-Muilkerk, welke aan de familie Berg toebehoorde, sedert dat Otto Willem Johan Berg, directeur van den Levantschen handel, den 13 Maart 1791 te Middelburg in het huwelijk was getreden met Jeanne Arendine Changuion, erfdochter van Dussen-Muilkerk.

Ten slotte zij nog vermeld het volgende, dat door Jacob van Oudenhoven in zijn Zuyt-Hollandt p. 172 over die beide heerlijkheden wordt medegedeeld:

„Dussen-Munsterkerck, strekkende van der halven Dussen Zuytwaerts tegen Meuwen, is nu ten deele wederom opgekomen ende wort dat slot, huys ende hofstede van der Dussen metter ambachtsheerschap van Hesterswaerde ende dat ambacht van Munsterkerck met winde etc. te leen gehouden van de Graeffelijckheyt van Hollandt ende is daermede verlijdt Eduwaert van Axel geseyt Jacot anno 1628.

Dussen-Muylkerck streckt van der halven Dussen Noortwaerts op tegens den Lande van Altena binnendijcks, groot ontrent zeven hondert mergen, wierdt te leen gehouden van de heerlijckheyt Meruwede ende is daervan ambachtsheer .... Doudijn.

Deze twee ambachten hebben tsamen een parochiekerck ende staet dese parochiekerck in het ambacht van Muylkerck."

's Hertogenbosch. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

BLADVULLING.
KLOKJE TE ZEVENBERGEN.

Dezer dagen werd te Zevenbergen van gemeentewege het z.g. „brandkloske" buiten gebruik gesteld. Honderd en meer jaren hing het bij de vischbank en riep al dien tijd met zijn klagenden, doordringenden alarmtoon de burgerij te samen bij brand.

De hoogte bedroeg 45 c.M., de diameter 34 c.M. en het gewicht 24 K.G.

Het opschrift luidde:

Aº 1712. H. K. me fecit.

Ik jaage op de vlugt
Den dief door my gerugt.
Deodorum Sanvoort.

Heeft het oorspronkelijk eene andere bestemming gehad? Te oordeelen naar het opschrift zou men dit mogen vermoeden.

Z. J. G.

UIT HET DOOPREGISTER DER GEREFORMEERDE KERK VAN VELDHOVEN, BLAARTHEM EN GESTEL 1715-1810.

II

1764	30 Sept.	Een kind ged. van Francois Everharday van Braam en Johanna Catrina de Champs Egteluyden tot Gestel woonagtig, genaamt Gillis Lowijs waarvan de vader F. E. van Braamen Juffr. Johanna Catrina Querel als get. stonden.
1765	20 Jan.	Een k. ged. van Carel Greve en Petronella van Braam woonagtig tot Gestel, Egteluyden genaamt Pieter Albertus, waarover de vader en grootmoeder de Wed. van Braam als getuygen stonden.
1765	13 Maart.	(sijnde Bededagh des namiddags). Een kint ged. van Johannes Rijsterborg Subst. Secretaris alhier en Catarina Gerbrandt Egteluyden genaamt Hendrik Antony waarover de vader als getuyge stondt.
1765	13 Oct.	Een k. ged. van den schoolmeester van Blaarthem en Gestel Lambertus Greve en Wilhelmina Walburg van Braam Egteluyden, Johannis genaamt, waarvan de vader en grootmoeder van Vaders syde als getuygen stonden.

1766	4 May.	Een k. ged. van Carel Greve en Petronella van Braam Egteluyden woonagtig te Gestel genaamt Johannes waarover als getuygen stonden de vader en grootmoeder van vaders syde.
1766	12 Oct.	Een k. ged. van Johannes Rijsterborg Subst. Secretaris alhier en Catarina Gerbrandt Egteluyden gen. Johannis, waarover de vader als getuyge stondt.
1766	26 Oct.	Een k. ged. van L. Greve schoolmeester te Blaarthem en Gestel en Wilhelmina Walburg van Braam genaamt Laurens, waarover de vader des kinds en de Huysvrouw van L. Lips, ontvanger der Convoyen en Licenten *te* Eyndhoven als getuygen stonden wordende op verzoek van den meester Greve alhier als getuyge insgelijks bijgevoegt gemelden ontfanger L. Lips.
1766	30 Nov.	Een k. ged. van A. Ross V. D. M. alhier en Dina Alida Gysberti Egteluyden genaamt Dina Alida waarover de vader A. Ross als getuyge stondt. (nata 25 ejusdem mensis hora semini sexta matutina)
1767	4 Oct.	Een k. ged. van Willem Greve en Helena van Braam Egteluyden woonagtig te Gestel genaamt Francois Everardus, waarover de vader als get. stondt.

1768	19 Juny	Een k. ged. van Carel Greve en Petronella van Braam Egteluyden woonagtig te Gestel genaamt Maria, waarover de vader L. Greve en Grootmoeder Mevrouw van Braam als getuygen stonden.
1768	26 Oct.	Een k. gedoopt van Lamb. Greve, schoolmeester en Wilhelmina Walburg van Braam Egteluyden, genaamt Agatha, Cornelia, waarover als getuygen stonden de vader en de grootmoeder van vaders syde H. W. Greve geboren Ridder.
1769	26 Febr.	Een k. ged. van Willem Greve en Helena van Braam Egteluyden woonagtig te Gestel genaamt Charlotte Susanna, waarover de vader als getuyge stondt.
1769	30 July	Een kind ged. van Arnold Ross V. D. M. in Velthoven, Blaarthem en Gestel en Dyna Alida Gijsberti Egteluyden en genaamt Arnolda Jacoba, waarover de vader als getuyge stondt.
1770	18 Febr.	Een k. ged. van Karel Greve en Petronella van Braam en genaamt Jacob Pieter, waarover de vader als get. stondt.
1770	29 April	Een k. ged. van Lamb. Greve en Wilhelmina Walburg van Braam Egteluyden, waarover de vader als get. stondt.

1774	6 Maart	Een kindt ged. van Lamb. Greve schoolmeester te Blaarthem en Gestel en Wilhelmina Walburg van Braam Egteluyden, genaamt Jacoba Petronella, waarover de vader als get. stondt.
1775	25 Juny.	Een k. ged. van Lamb. Greve en Wilhelmina Walburg van Braam Egteluyden gen. Johannis, waarover de vader als getuygen stondt.
1775	9 July.	Een k. ged. van den Heer Jan Manuel Brocx substit. secretaris der Dingbank Velthoven Zeelst en Blaarthem en Juffr. Anna Catarina Ross Egteluyden gen. Alexander waarover de vader als getuygen stondt. (natus eodem die hora decima et dimi matutina.)
1776	1 Dec.	Per missive van den Hr. C. K. Hornman berigt ontfangen, dat C. Vernuts op den 1. Dec. 1776 alhier geen kerkdienst geweest was, dewijle wij de vacature van Vessem moesten waarnemen, (et nobis consentientibus) sijn Ed. desselfs Jonggeboren kind te Eyndhoven op den 1 dec. 1776 hadde laaten doopen, met den naam Pieter Cornelis dat de vader was Cornelis Coenraad Hornman de moeder Cornelia van Braam, dat er als getuygen gestaan hadden de vader en Wilhelmina van Braam Huysvrouw van Lamb. Greve.

1779	17 Oct.	Een k. ged. van Cornelis Coenraad Hornman en Cornelia van Braam Egteluyden woonagtig te Gestel genaamt Albertina Adriana waarover de vader als get. stondt.
1782	2 Juny.	Een k. ged. van B. A. Scriba schoolmeester tot Velthoven en Helena Fabrie, Egteluyden, genaamt Eugenius, waarover de vader als getuyge stondt. Overleeden den 5 Februari 's snagts om 11 uur 1791 ten tijde als ik D. van Hensbeek predikant alhier was.
1784	28 Maart.	Een k. ged. van Hendrik Josephus Meyer Ruysen en Gerardina van der Burght Egteluyden 't geen ten doop werd gepresenteerd door Antony van Meurs Lidmaat deeser gemeente hetwelk genaamt is geworden Henriette Gerardina Josepha — overleeden. J. de Keesel V. D. M. te Bergeyk waarnemende de vacatuur.
1784	8 Aug.	Een k. gedoopt van mij D. van Hensbeek en Cornelia Margaretha van Tengnagell Egte Lieden genaamt Alida Anna Maria en gedoopt door Ds. Ross predikant te Waalre; als getuyge stont de vader zelf.
1784	21 Nov.	Een k, ged. van Cornelis den Otter en Wilhelmina van Heusden Egtelieden en genaam. Gerardina als getuyge stond de vader zelfs.

1786	15 Jan.	Een k. ged. van mij Dirk van Hensbeek en Cornelia Margaretha van Tengnagell egtelieden genaamt Constantinus Philip van Boetzelaar 't welk gedoopt is door Ds. Ross predikant te Waalre, als Peter is de Hooggebooren Heer Philip Grave van Boetzelaar Heere van Asperen en getuygen bij den doop was de vader zelfs. P. Graaff van Boetzelaar Velthoven, den 20 Mey 1786 (overleden 6 April 1791)
1786	5 Febr.	Fen k. ged. van den Here Hendrik Josephur Meyer en Gerardini van der Burght Egtelieden genaamt Henrietta Gerardina Josepha. Als getuyge was D. van Hensbeek predikant te Veldhoven, Blaarthem en Gestel.
1786	5 Feb.	Een k. ged. te Blaarthem van Cornelis den Otter en Willemina Van Heusden Egtelieden en genaamt Elisabeth. Als getuygen stonden de vader zelf en Elisabeth van Heusden sijnde de grootmoeder.
1787	2 Sept.	Een k ged. te Blaarthem van Cornelis den Otter en Willemina van Heusden genaamt Anna. Als getuygen stonden de vader zelfs en als Peter Andries van Heusden; de Doophefster van 't kind was de grootmoeder Elisabeth van Heusden.

(Wordt vervolgd.)

Veldhoven C. Rijken.

DE KERKELIJKE TOESTAND TE BREDA IN 1581 EN 1582.

(Slot.)

IV.

Monseigneur,

Comme il a pleu a Vostre Alteze m'envoyer a Breda en lieu du Reverendissime l' Evesque de Ruremonde, et que j'ay trouvé en l' Instruction par vostre alteze audict Reverendissime donnee, qu'on doibt considerer si on pourroit trouver en la dicte ville aucung moyen pour eriger quelque bon college des iezuites sans les depens de sa Majesté, suyvant quoy apres plusieurs communications tenuez premierement avecque messieurs les conseillers de Brabant, maistre Philippe Veusels et Goeswin Batton commissaires alors audit Breda. Et depuis avecq les recepveurs des Domaines et confiscations de sadicte mayesté, et finalement avecq plusieurs particulieres personnes tres catholicques et bien intentionnez, je les ay trouvé tous parlans d'une bouche à scavoir qu'il n'estoit aulcunement possible d'eriger ledict college sans les despens de sadicte mayesté. Il est bien vray que les dismes de la cure de Steenberghen ont montez l'an 1579 jusques à 727 lb. 10s d'artois, selon la compte de Jehan Lodewickx van Bedaff, mais il faûlt noter que ledict Rever^me^ de Ruremonde at advisé que le surplus de 400 lb. d'artois (lesquelz il at ordonné pour la competence du Curé de Steenbergen) seroit employé pour la dote et competence de quelques nouvelles eglises paroichiales, lesquelles ledict Rev.^me^ at advisé d'estre erigées en quelques certaines chapelles, tant dehors que dedans ladicte ville de Breda. Laquelle erection est bien necessaire en plusieurs lieux icij.[1])

[1]) *Hiermee komt overeen, wat de Provinciaal Balduinus ab Angelo den 14 Dec. 1581 uit Luik aan den Generaal schreef: Promotio collegii Bredani de quo alias Paternitati Vestrae scripsi, jam videtur impediri a Rev^mo^ Lindano, petente sibi concedi decimas illas, quas Ill.^mus^ princeps Parmensis pro futuro ibi collegio attribuere decreverat. (Ex litt. Germaniae).*

La cure de Grootzundert ne vacqua point, et combien qu'elle fust à cette heure vaquante, on ne pourroit toutesfois bonnement prendre d'icelle la somme de 200 lb. tournoys, la quelle somme selon l'advis dudict Reverendissime debvroit aussij estre applicquee comme dessus. La cure de Hagen est incorporée au chapittre de Bolducq au proffit des neuff prebendes affectees tellement, que d'elle ne se doibt attendre aulcun proffit pour l'erection dudict collège ou desdictes eglises paroichiales à eriger. Je n'ay aussi peu trouver en toutte la jurisdiction de Breda aulcunes aultres cures ou benefices dont se pourroit tirer quelque revenu pour l'erection d'une telle oeuvre, laquelle seroit non seulement proffitable, mais aussy en ce temps present et tant infect tres necessaire au redressement et conservation de nostre ancienne Catholicque Religion et extirpation de telle liberté, quelle est une couverture de toutes sortes de malices et rebellions, à quoy serviroit grandement la bonne vie desdicts jesuites, leurs predications et les instructions des consciences, desquelles ils usent en l'audicion des confessions et en l'enseignement des enfants à l'escole, lequel profit aussij redonderoit sur les places circonvoisines. Car jadis ceulx de Hollande et Zelande souloient envoyer leurs enfants à l'escole audict Breda et es villages circonvoisines.

Quandt à la dicte ville de Breda, elle n'at aussy pour le present le moyen pour eriger ung tel profitable college. Partant afin que ladicte chose tant divine et à Nostre Seigneur Dieu et touts les bons Catholiques et zelateurs de nostre saincte Religion tant aggreable, ne soit obmize ou postposée, je prie bien affectueusement, qu'il plaise à vre alteze d'assigner à cest effect quelque raisonnable et competente somme hors[1] *lesquelles dismes de Steenbergen et Cruyslande, devolues a sadicte Majesté par droict de confiscation, lesquelles l'an 1579 susdict ont monte jusques à 1619lb. 6s artois selon le compte dudict B e d a ff. Ily a encoires ung aultre moyen plus raisonnable et plus commodieux, mais il plaira à Vostre*

[1]) *hors = uit?*

Alteze de me pardonner, que je parle ung peu librement. Le Prince d'Orainges at usurpé contre le droict divin les dismes nouvelles de Zonzeel, lesquelles ont esté allouees l'an 1579 pour 1200 lb. artoys et l'an 1581 pour 1076 lb. artoys. Et semblablement at il usurpé les nouvelles dismes de Groot Zundert, lesquelles ont este allouées l'an 1597 pour 27 sestiers de bled soille. Lesquelles dismes desdictes places appertiennent aussy a sadicte Majesté par droict de confiscation.

Ung prince et Roi Catholicque comme est sa majesté est volontiers obeissant au commandemant de sou createur. Nostre seigneur a dict: Rendez a Caesar ce qui appertient a Caesar, et a Dieu ce qui appertient a Dieu.

Il seroit bon que Vostre Alteze envoyast bientost de pardeca deux ou trois de la Societé de Jesus pour communicquer avecq moy sur la forme de la direction de ce college, afin qu'ilz puissent donner aux Citoyens quelque goust de leur predications, maniere de vivre et exercices. Et à ceste fin seroit besoing de pourveoir lesdicts jesuites de quelque somme d'argent pour leur chemin, et oultre ce leur donner assignation sur le recepveur des Domaines, Henri van Tsestich, de cinq ou six cens livres artois pour avoir moyen de vivre. Il plaira aussy à Vostre Alteze leur declarer son intention estre telle qu'ilz soient tenuz d'exercer l'escole pour l'instruction de la jeunesse ainsy comme ilz font à Cologne et aultre part. Quant a la place du dict college, il plaira scavoir à vostre alteze que à cest effect il y a dedans ceste ville de Breda beaucoup de belles et bien convenables maisons, tombees en confiscation, entre lesquelles la plus propice celle de Gaert Montens, ayant un beau jardin et la derriere une chapelle de Seurs noires, lesquelles sont tres povres, n'ayans aulcunes rentes ou revenug. Et à ceste cause refusent accepter quelques novices, tellement que leur cloistre est apparent de brief devenu desert et viude. Et sont seulement en tout quatre personnes, dont la plus jeunes a plus de 45 ans — lesquelles on pourroit faire desloger en une aultre maison confisquee, situee chez quelque chapelle. On pourroit aussy induire ceulx de la dicte ville de Breda d'achetter de sa Mat^e ladicte mai-

son dudict Montens. Monseigneur, ayant entendu la volonté de Vre Alteze, je ne mancqueray d'effectuer tout ce qu'il plaira à icelle me commander en cest endroict. A tant mon seigneur m'ayant recommande en la bonne grace de Vre Alteze, ne cesseray de prier le bon Dieu octroyer à Icelle augmentation de sa saincte grace et l'accomplissement de ses vertueux desirs et longue vie.

De Breda de may 1582.
Vostre humble serviteur de vostre alteze
Jehan de Stryen Evesque de Middelbourg.

à son alteze
(le duc de Parme).
Papiers de l'Audience, Carton 29 (nouveau nº) nº 8.

Mariëndaal bij Grave. L. v. Miert.

BLADVULLING.

Wacht u wel te ghecken met Godts woort;
Laet Godt ende zijn heyligen ongestoort;
Wacht u te zijne een valsch bedriegere
Tegen u vrients eere; en zijt geen liegere;
Wacht u altoos wel in alle manieren
Van quaet peysen, maer weest goedertieren.

17de eeuwsch schrijfvoorbeeld in het protocol van den notaris Henrick van Dommelen te Oosterhout 1612-1622 (?), welk protocol gedeponeerd is in het rechterlijk archief van Oosterhout, hetwelk berust in 's Rijks archief in Noordbrabant.

Medegedeeld door Mr. J. Smit.

HET AFBREKEN EENER KERK TE ZEVENBERGEN.

Tegen het einde der XVIIe eeuw hadden de meeste parochiën hare schuurkerken, doch Zevenbergen had er reeds van 1627 tot 1648 eene bezeten. De tweede schuurkerk stond niet ver van de parochiekerk. Toen deze in 1719 bouwvallig was geworden, begon men in 1720 een nieuw bedehuis in steen op te trekken, doch reeds den 18^en October van dat jaar kwam van de Staten het uitdrukkelijk bevel aan den pastoor om dit gebouw *„op syne kosten, tot den grondt toe, binnen den „tijdt van een maendt, wederom te doen afbreken"*.[1])

Dit „bevel", zijnde een resolutie van de Staten van Holland en West-Friesland, mij door den ZeerEerw. Heer pastoor van Besouw welwillend ter inzage verstrekt, luidt in zijn geheel als volgt:

Extract uyt het Register der Resolutien van de heeren Staten van Holland en West-Vriesland in haer Ed: Gro: mog: vergaderinge genomen op

Vrydag den 18^en October: 1720.

De heer Pensionaris Marcus heeft ter vergaderinge geraporteert de consideratien en het advis van de heeren haer Ed: Gro: Mo: gecommiteerden hebbende ingevolge en tot voldoeninge van der selver Appointement: commistoriaal van den 6 January laetsleden geëxamineert de requeste van de gedeputeerde van de Christelyke synodes van Zuydholland houdende in substantie, dat in den jaren 1627 na het overgaen van de Stadt Breda in Zevenbergen was ingekropen

[1]) L. H. C. Schutjes, Gesch. van het Bisdom 's Hertogenbosch, dl. V, blz. 1014 en 15.

een Rooms priester, dewelke niet alleen sonder consent, maer selfs tegen de expresse en starative beveelen van haer Ed : Gro : Mog : ende heeren derselve gecomiteerde raden van den 16en December 1636, 21 September 1639 en 22 Maart 1640 sig aldaar eenige tijt had weten te mainteneren, dat zedert die tijt de paapsche priesteren haer in de baronie van Sevenbergen hadden gehouden en hun dienst gepleegt in een schuer buyten de stadt maer nu ontrent de dertig jaren weder binne de stadt, dog mede niet anders als in een schuer, dat de papisten aldaar in buytensporigheden nu soovere waren toegenomen dat de Leden van het beyengild voor eenige weynige jaren aldaer opgeregt alsmede van het bastiaensgild, hunne dooden hadde beginne te begraven met trommelslag, vaendel en openbaer voordragen van hunne pattroonen, dat het dicwils gebeurden, dat de papisten met gereformeerde dogters of weduwen trouden, haer vrouwen door drygen en slaen dwongen inde paepsche kerk te gaen ende dat N. van den Branden roomsch priester aldaar sijnde een Carmelieter munnik een aenvank hadde gemaekt om inde stadt, een Nieuwe paepsche kerk te doen bouwen, ter lengten van negenentnegentig en ter breeten van ses en veertig voeten ; hoewel de schuer waer in tegenwoordig dienst deed volkomen in staet was, dat de gront tot vergrooting van de kerk reets gekogt, de leverantie van materialen en en arbeytsloon besteet, steen, sand en kalk ten grooten deelen op de plaets gebragt, en het houd klaer gemaekt was ende dat de gemelde priester de leden van sijn gemeynte al getaxeert hadde hoe veel elk daer toe soude contribueren.

En deweyl al het selve strecken konde tot groot nadeel, van land en kerk, soo versogten de gemelde gedeputeerde, van het synodus dat haer Ed : Gro : Mog : den opbouw der gemelde nieuwe en groote kerk der papisten aldaer geliefden te verhinderen ende voorgemelde exorbitanten stoutigheden der papisten te verbieden ende te doen casseren,

Waer op gedelibereert, en in agtinge genomen sijnde dat de voorn : roomspriester niet alleen sonder onse kennisse, veel min permiessie maer selfs tegens de expresse werens van

de heere die vanden raden ende rekeninge, geauthoriseer vande hooge furstelyke voogde vande naergelaten furstelyke weesen van sijn hoogheyt den heer prinse van Nassouw, Johan Willem Friso glorieuser memorie op den 28 Mey laestleden aen die vande roomsche religie binnen Zevenb: gegeven een nieuwe ende veel grooter paepsche kerk met groote kerkligten heeft doen bouwen is goedgevonden en verstaen dat de gemelde N. van den Branden roomschpriester tot Zevenb: voor de heere onse gecommiteerde raaden sal werden ontboden, en hem aldaer in presentie vanden Drost van Zevenb: en ook in presentie van den adt fiscael en procur: generael van onsen hoven sal werden aengesegt ende gelast den voorn: nieuwe geboude kerk tot Zevenb: op syne kosten tot de grond toe binnen den tijt van een maent wederom te doen afbreken.

Dat hem gepermiteert sal werden gelijk hem gepermiteert werd mits dese op de grond, daer de oude schuer heeft gestaen wederom een nieuwe houte schuer, ter groote lengte, breete, hoogte, en fatsoen, sooals de oude schuer is geweest en anders niet, ten dienste van sijn gemeente te mogen doen maken, dat hy sijn gemeente ook sal hebben te waerschouwen dat sy de doode leyken met geen trommelslag, vaendel of voordragen van patroonen van hunne gildens sullen mogen begraven maer daer ontrent volgen de gewoonte so als men in dese provintie gewoon is de leycken ter aerde te bestellen, sonder daer van eenigsints te resilieren ende ten eynde dese onse goede meeninge des te beter sal werden agtervolgt, dat de Drost van Zevenb: sal werden gelast, gelijk hem ook gelast werdt mits desen op al het gene voorz: is een wakent ooge te houden en des noodts de sterke hand daar toe te leenen en van tijt tot tijt aenden adt fiscael, en procur: generael te adviseren wat in desen werd gedaen, en verrigt dat de adt fiscael en procur: generael ook sal werden gelast en geordoneert, gelijk hem mede gelast ende geordoneert werd mids desen dat hy, bevindende dat dese onse resolutie niet na behooren werd agtervolgt maer daer tegen jets werd geattesteert tegen den overtreder vandien voor onsen hoven sal

prosederen, en doen prosederen in conformite vande Placaten en ordres vant land.

En dat den verdere inhoud vande gemene reqte nader door de heeren onse bove gemelde gecommit. geëxamineert en de vergaderinge op alles van advise gedient sal werden.

Onderstont: accordeert met het voors: register was geteeckent,

Simon van Beaumont.

De pastoor, vervolgt Schutjes t. a. p., aarzelde dien ruwen maatregel uit te voeren, en de drossaard Rudolf Bressy verkoos in die onredelijke handeling geene hand te leenen. De pastoor werd daarop den 14 December 1720 naar 's Hage vervoerd, terwijl de advokaat-fiscaal onder begeleiding van eenige soldaten van het garnizoen van Klundert weldra de kerk deed sloopen. Of men spijt gevoelde over zulke handelwijze, weldra keerde de pastoor uit 's Gravenhage van de gevangenpoort terug en kreeg later verlof om op dezelfde plaats eene nieuwe schuurkerk te bouwen, die in grootte en uiterlijken vorm aan de oude schuurkerk gelijk zijn moest. Met dit nietig bedehuis hebben de katholieken zich tot 1838 tevreden gesteld.

Zevenbergen. J. W. A. Gommers.

ONDERSTEUNING DOOR DE BOSSCHENAREN IN 1747 VERLEEND AAN DE INGEZETENEN VAN BERGEN OP ZOOM.

Zooals algemeen bekend is, was het vooral de toenmalige vesting Bergen op Zoom, het meesterstuk van den beroemden Nederlandschen vestingbouwkundige Menno baron van Coehoorn, die in ons land te lijden had van den Oostenrijkschen Successieoorlog. Dit kwam, om-

dat de Fransche maarschalk van Saksen in het jaar 1747 den luitenant-generaal Löwenthal gelastte op de muren van Bergen-op-Zoom aan te rukken en die stad te belegeren, aan welk bevel deze onmiddellijk voldeed.

Van dat beleg verschenen verscheidene beschrijvingen, zoodat het wel overbodig mag heeten daarover nog iets mede te deelen.

Een der oorzaken van de inneming van Bergen op Zoom door Löwenthal was, dat de Staatsche directeur-ingenieur van Bommel in strijd met het plan van van Coehoorn eene linie, bestaande uit eenen bedekten weg, vanaf die vesting tot aan Steenbergen had aangelegd en in het midden van het inundatieterrein eene gracht had doen graven, welke zich langs die linie uitstrekte. Immers het gevolg daarvan was, dat door die gracht er geen water genoeg meer was voor de inundatie der omstreken van Bergen op Zoom en om de droge gracht, welke rondom die stad lag, op het vereischte oogenblik met water te vullen; de sluizen, die daartoe met veel zorg door van Coehoorn waren aangebracht, hadden daardoor toch haar nut verloren [1]). Bedoelde linie had echter dit voordeel, dat Bergen op Zoom door Löwenthal aan de Noordzijde niet kon worden ingesloten en liefdadige personen uit verschillende steden van ons land van die vrijheid van communicatie der vesting met de buitenwereld gebruik konden maken om haar garnizoen en hare bewoners gedurende het beleg van levensmiddelen en allerlei andere zaken te voorzien. Zoo vindt men vermeld in het *Historisch dagverhaal van het belegeren en inneemen der stad Bergen op den Zoom* (Haarlem 1748), dat den 14 Augustus 1747 te Bergen op Zoom uit Middelburg aankwam een schip, door eenige heeren bevracht met de navolgende goederen: 16 zakken gort, 12 tonnen bier, 500 pond Engelsche kaas, 500 pond boter, 6 ton zoute visch, 4 ton haring, 4 vette schapen, 12 lammeren,

[1]) Beerstecher Geschied. van Bergen op Zoom p. 94.

1 half oxhoofd witte wijn, 435 bossen gele peeën, 300 bossen ajuin, 106 witte koolen, 500 struiken andijvie, 23 bossen rapen, 25 bossen selderie, 20 pond thee en 14 manden met boonen.

Bij dezen wedloop in het verleenen van steun aan de benauwde veste lieten zich de gegoede ingezetenen van den Bosch ook niet onbetuigd. Eenige heeren van die stad toch gingen daartoe rond met 4 lijsten, waarop door hare ingezetenen respectievelijk werd ingeteekend voor fl. 799, 576, 559 en 778, behalve voor een paar partijen gerookt vleesch, twee vette varkens en eenige balen gepelde gerst. Met het ingezamelde geld werden gekocht 250 tonnen oud Bosch bier en wel bij de navolgende Bossche bierbrouwers: *de Drie Zwanen* van de Wed. van Rijsingen; *de Witte Laars* van Hendrik Botti; *de Witte Zwaan* van Willem Hofmans; *het Anker* van de Wed. Vogelvanger; *de Witte Zon* van Judocus Hoevenaars; *de Eland* van Simon van der Putten; *de Zwarte Laars* van Francis de Schuytener; *de Drie Kronen* van de Wed. Vervorst; *het Luipaard* van de Wed. Goossens; *de Hemel* van Theresia Stakenborg; *de Wereld* van Leendert van Ceulen; *de Drie Klokken* van Abraham Fetmenger; *de Kersseboom* van Johan Hoevenaars en wel voor een gezamenlijk bedrag, met inbegrip van vaatwerk en transportkosten, van fl 2553, zijnde daarbij de ton bier berekend op fl 7. Met dat bier, benevens de voormelde levensmiddelen en nog twee honderd pond snuif werden voor het garnizoen van Bergen op Zoom bevracht twee schepen, die op 1 September 1747 uit den Bosch afvoeren en waarschijnlijk nog wel op tijd eerstgemelde stad zullen hebben bereikt, want eerst in den nacht van den 15^{en} op den 16^{en} van die maand werd zij door de Franschen ingenomen.

Van de in den Bosch ingezamelde gelden was, na aftrek van gezegde fl 2553, een bedrag van fl 160 overgeschoten; daarvan werd op 22 September 1747 uitgekeerd: aan 105 vrouwen van soldaten van het garnizoen

van Bergen op Zoom elk fl 1. en aan hunne kinderen, ten getale van 126, elk acht stuivers.

's-Hertogenbosch. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

BLADVULLING.

1.

O Saligh, Heyligh Bettelee onder wel duysent uitverkoren.
Vereert boven Jerusalen, want Jesus is in u gebooren.

2.

O Bethelen, klijn groote stadt, klijn van begrijp, maer groodt van waerden,
Ghy zijt dadt alderedelste vadt en alderrijktste stadt der aerde.

3.

Verhueght u dan, o Isarel, hoe kammen blyder boechaep brengen,
Toet u soo komt Emanewel, wilt uyt den sondenslaep ontspringen.

4.

O Koninck Cristis, Prinsen groet, hoe wert ghy alhier gevonden,
In hoey, in stroey, in sulke noet, in aerme doeckens omgewonden.

5.

Ghy hebt dat firmament gemaeckt, alwaer U loven schemels gesten,
Maar nu gehel bloet ende naakt, lecht ghij int midde van de besten.

6.

Ghy wert geboren in een stal, niemaent bekent u in de naecht.

Fragment van een middeleeuwsch dichtstuk geschreven op de achterzijde eener minuutacte dd. 28 Jan. 1675 van den notaris Mels Gerrits de Jonge, resideerende te Geertruidenberg, ingeschreven in diens protocol van testamenten no. 2, gedeponeerd in het rechterlijk archief van Geertruidenberg. hetwelk berust in 's Rijks archief in Noordbrabant.

Medegedeeld door Mr. J. SMIT te 's Hertogenbosch.

WAT DE WEESKINDEREN TE BERGEN OP ZOOM OMSTREEKS 1774 TE ETEN KREGEN.

Onderstaande verklaring omtrent „de spijse die de weeskinderen (te Bergen op Zoom) dagelijx eeten", werd onlangs in het Rijksarchief te 's Hertogenbosch bij de ordening der rechterlijke archieven van Bergen op Zoom gevonden. Waarom zij werd afgelegd, is mij niet bekend; een directe aanleiding kon bij een onderzoek in het gemeentearchief van Bergen op Zoom, dat men zoo vriendelijk was te mijnen behoeve in te stellen, niet achterhaald worden. Vermoedelijk waren er klachten gerezen over de behandeling en verzorging der weeskinderen en ging de overheid er zich mede bemoeien. In den attestant heeft men waarschijnlijk den weeshuisknecht te zien.

De spijse die de weeskinderen dagelijkx eeten zijn deese onderstaande:

Art. 1.

SONDAGS SMIDDAGS krijgen zij witte boonen off graauwe erten dat meesten tijd in één rijs word opgeschept. Aan ieder kom zit dan ordinair vijff kinderen ook wel eens met haar vieren. De kommen van de groote worden meest vol opgeschept, en de kinderen die dan wat minder zijn worden alsdan na proportie wat minder opgeschept. Die kommen worden altijd off ordinair van de binnemoeder zelfs gesoust; die sous bestaat in gesmolte vet en azijn. Deese kommen worde van de middelsoort van de kinderen meesten tijd het graagste uytgegeeten, maar ook heb ik verscheyde rijsen gesien datter veele zijn die daar slorsig meede leeven, soo dat zij veele erten op de tafel en onder de tafel smijte, zoodat ik die ook wel over de vloer heb zien rolle; zoodat men, als de gestorte arten die op de vloer en op

de tafel leggen, als men die opraapte, men wel een handvol zou vergaderen op het minste, dog de een tijd meer als de andere. Daarbij krijgen zij een booterham, uytgenoomen de kleyne, die krijgen altijd niet, maar als zij haar kommen smakelijk uyteeten en zij dan nog meer lusten, dan krijgen zij nog wel wat booterham.

Savonds krijgen zij kerremelke pap off gepelde garst in melk gekookt. Drie uuren word die pap gekookt die seer voedsaam en smakelijk is. Zij is den eenen tijd wel wat dunder als de andere tijd; dat leyd meest daeraan off de kinderen die daarop moeten passen in het kooken daar neerstig op passen. Somtijds krijgen zij ook in die melk gort die zij den naam van kleyne gort geve, dat is gebrooke gort. Van die pap word ieder een volle kom opgeschept die zij smakelijk uyteeten; de middelsoort en de grootste jongens scheppen ordinair nog een tweede kom op, maar de meysjens die doen het meesten tijd met één kom, en daar krijgen zij ieder een snee die redelijk dik is booterham toe, welke booterhammen ordinair seer dik zijn en seer weynig boter daar op is. Deese pap gaat ordinair off meesten tijd op; het gebeurt maer weynig datter overblijft. Sondags savonds en Zaturdags krijgen zij die pap niet, maar enkel booterhammen, ook niet als de kinders een halven dag hebben, anders hebben zij die dag aan dag, off swinters als den boer geen melk kan brengen moeten zij die ook missen.

Art. 2.

SMAANDAGS SMIDDAGS krijgen zij soep daar geen vlees in gekookt word. Ik heb verstaan dat die soep eygentlijk word gekookt van dat vleysnat daar het vleys in gekookt is, te weeten dat vleys dat Zaturdags word gekookt en de kinders 's Maandags krijgen. Daarin wat groente word gedaan; wat daar al meer in word gedaan is mijn onbekent. Sij is den eenen tijd dikker als den anderen tijd, dog heb die meer als eens opgeschept

gesien dat zij er goed uytsag. De kinders hebben mij wel eens geseyt onder het eeten, dat zij wat sout was. Die soep word altijd niet één rijs opgeschept, want het dikwils gebeurt is dat sommige voor de tweede rijs haalde. Bij die soep krijgen sij een snee brood. Dan krijgen zij daar nog bey, zoo lange als het eygen geslagte vleys duurt, een goed stuk schoon vleys, yder na zijn groote, daar zij dan yder weer zooveel brood bij krijgen als zij noodig hebben. Als het eygen geslagte vlijs geconsumeert is, word het ordinair bij Van der Hagen alle weeken gehaald wat sweeks noodig is, die alsdan aan haar huys ieder portie hakt, soo dat die ook bekend is wat ieder kind ontfangt. Ik heb wel gesien dat sommige kinderen haar vleys off spek bewaarde tot sagtermiddags off savonds, dat zij het dan eerst opaten.

Art. 3.

DINSDAGS krijgen zij aardappels, meesten tijd twee emmers vol, ongescheld, die zij alle met graagte ieder zijn kom uyteeten soo lang als sij nog wat nieuwt zijn; maar nu al eeniegen tijd valter al eens en andermaal een onder de tafel, ja zij douwen der ook al verscheyde onder de komme, gelijk ik van de erten heb gemeld in art. 1. Over de aardappels krijgen zij ook niet anders als gesmolte vet en azijn die het versoekt. Daarbij krijgen zij ook een booterham, uytgenoomen de kleyne, die krijgen booterham op dieselfde conditie als in art. 1.

SWOENSDAGS krijgen zij graauwe erten met een saus als in art. 1, die meest in één rijs in de komme word opgeschept; de groote één ordentelijke volle kom, die minder zijn na rato; die zij verschillig uyteeten, de middelsoort van de jongens eten se ordinair smakelijk uyt, maar de meysjens gaat het meesten tijd wat flaauwer, zoo dat de jongens na haar wel moeten wagten. Hoe zij die erten eeten heb ik in art. 1 gemeld. (Edog zij eeten ordinair Zondags witte boonen, maar omdat ik

ook wel eens heb gesien dat zij Zondags graauw erten eeten, daarom heb ik in art. 1 graauw erten off witte boonen geschreeven, omdat ik niets wil verswijgen.)

Art. 4.

DONDERDAGS krijgen zij groen ertesoep, die thans soo exelent daar uytsiet, soo ik meer als eens heb gesien, en ook de kinders zeer heb hooren prijsen, dat haar smakelijkste spijs was. Daar sij dan ieder een volle kom van krijgen en dan nog van sommige voor de tweede rijs word opgeschept. Daarbij krijgen zij een goed schoon groot stuk spek, yder na zijn groote, uytgesonderd wanneer het spek op een eynde begind te loopen, als wanneer zij maar om de veertien dagen spek krijgen, soo dat zij te weete sommige wel eens haar spek tot savonds off tot vier uuren bewaarde, als in den 2 artgemeld is. Tot dat spek krijgen zij weer soo veel brood als zij noodig hebben.

Art. 5.

VRIJDAGS krijgen zij aardappels op dezelfde wijs als in art. 3.

Art. 6.

SATURDAGS krijgen zij kerremelke pap waarin word gekookt boekwijtegort, daar zij ydereen één kom van opgeschept krijgen, en die meer lust, kan alsdan nog meer haalen, zoo datter verscheyde zijn die voor de tweede rijs gaan, en daar krijgen de groote een boterham toe en de klijne als zij het lusten.

Art. 7.

De kleyne die — de klijne zijn thans met twaelfve; ook is altijd geen brood in haar pap — 11 in getal

zijn, krijge zavonds altijd off meest melk met brood, daar zij somtijds zooveel brood in krijgen dat se stijff van brood is. Ook gebeurt het wel, dat zij daarin krijgen oude pap die van de groote jongens daags te vooren is overgebleven. Want als de meyd savonds de pap van de groote kinders opgeschept had, dan haalde zij een pot daar zij nog wat pap inschepte, die zij in de keubragt, en liet dan zooveel in den keetel, tot zij dagt dat zij het wel zoude uytkrijgen. Die pap word van die elff klijne kinders altijd off meesten tijd seer graag uytgegeeten. Zij hebben zoo omtrent yder 1½ kom; aan de een kom zitten zij met vijven en aen de ander met sessen, dat met haar alle 3 komme is. Die pap is de een tijd dikker als de andere tijd, en hierbij krijgen zij geen booterham.

Art. 8.

De kinders eeten ook wel, als 't in de tijd is, ingesoute groene boone met witte boonen daaronder, en daarbij een goet stuk worst, ook wel platte boone en geele peën, alsmeede houkens, ook witte kool; dit eeten zij altijd smiddags.

Savonds als het in de tijd is, eeten zij ook wel eens slaay en pap, daarbij ook wel bij geval stijve gort en ook wel meelpap.

Ook hebben de kinders bij mijn tijd eens schellevis gegeeten.

Dit boovenstaande bekenne ik de bij mijn bekende naaste waarheyd te weesen van de spijse die de kinders eeten.

Het gebeurt ook wel datter 6 aan een kom eten van de groote meysjens.

Voorts kan ik mede getuygen dat ik nooyt hebbe kunnen bemerken dat de kinders honger hebben geleeden, maar inteegendeel zeer dikwils op verscheyde plaatsen en zonderling in de jongensschool affgeknaauwde

boterhammen en stukke brood heb gevonde, welke ik opgegaart en in de keuken heb gebragt om aan de varkens gevoert te worden.

Ook heb ik nooyt gesien off gemerkt dat er eenige eetwaaren door Vader off Moeder off ymand van horentweegen uyt het huys zijn gedraagen, off andere van buyten zijn ingekomen die eetwaaren uyt het huys hebben gehaald.

Eyndelijk kan ik meede getuygen dat Vader de kinders zeer weynig slaat.

Bergen op Zoom den 28e Maart 1774.

(was geteekent) I. Broeksmit.

Medegedeeld door Dr. H. P. Coster, te *'s-Hertogenbosch*

NOORDBRABANTSCHE SCHEPENZEGELS.

II.

1o. Henricus van Dijck (de Agger, in het Latijn) was volgens Oudenhoven schepen in 1305, '15 '20; volgens Butkens in 1303, '14 '15, '21.

Ik vond het zegel o. a. aan een brief van *1296 feria sexta post dominicam misericordia* in doos H. G. II., aan een van 1300, *feria secunda post festum beate Katerine virginis* in doos Lib. III. en aan een van 1305 *feria sexta ante festum assumptionum beate Marie Virgini* in doos H. G. VIII; aan een van 1306 in doos H. G. IX, en aan een van 1320 *sabbato post festum beati Marci evangelista.*

2o. Hartmannus Godefriduszoon van Hedel, die bij Oudenhoven en Butkens Bertram, in de

Nomina Scabinorum Barticamus van Hedel, Goyaerts zoon wordt genoemd en vermeld als schepen in 1462.

Het zegel hangt aan een brief van 18 Mei 1463 in doos G. G. XVII.

3o. Johannes van Hedel wordt als schepen genoemd in 1470, '81, '93 en '95; men noemt hem zoon van Godefridus en vermeldt, dat hij in 1470 de plaats vervult van Johannes Witmer, die 25 September van dat jaar stierf; van Hedel legde 28 September den eed af.

Hij was vermoedelijk een broer van vorengenoemden Hartman.

Jan van Hedel — mogelijk dezelfde — was in 1501 meester en rector van het Groot Gasthuis.

4o. Zegel van Henricus van (de) Lare; van Oudenhoven noemt hem van de Laen en plaatst hem in 1338 en '41 in den Bosschen schepenstoel; Butkens in 1338 als van der Laen, in 1341 als van de Laer.

Het zegel hangt aan een brief van 1341 in doos H. G. II.

5o. Johannes Liscop wordt bij Oudenhoven vermeld op 1308, 1310, 1311, 1312, 1315 en 1316.

Butkens vermeldt hem ook op 1304 en teekent er bij aan, dat in 1304 de aftredende leden worden herbenoemd en o. a. Jan Liscop voor een der opengevallen plaatsen. Hij vermeldt Liscop ook in 1305, '6 en '7.

Johannes Lysscep was in 1312 provisor der Tafel van den H. Geest te 's Hertogenbosch.

Het zegel hangt o. a. aan een brief van 1311 in doos H. G. VII. en aan een van 1316 in doos H. G. IV.

6o. Giselbert Liscap wordt in de reeds meermalen aangehaalde gedrukte schepenlijsten vermeld in 1316 en

'29; door van Oudenhoven bovendien in 1321, door Butkens in 1320.

Het zegel hangt aan een brief van 1316, *feria sexta post nativitatis Domini*, in doos H. G. III.

7o. Het zegel van Giselbert Liscap; hij wordt in de schepenlijsten vermeld in 1351, '52, '56 en '67.

Het zegel vond ik aan een brief van 1356 *Sabbato post dominicam qua cantatur misericordia* in doos H. G. VI. aan een van 1361 *crastine beati Michaelis Archangeli* en aan een van 1360 *feria quarta post diem beati Dyonsij* in doos H. G. IX.

8o. Zegel van Giselbert Liscap; alleen Butkens vermeldt hem als schepen in 1393; van Oudenhoven in 1377. Mogelijk was hij gehuwd met Agnes, die in 1464 als zijne weduwe voorkomt en van wien sprake is in twee acten: een van 8 Februari 1509 en een van 27 Februari 1509, beide te vinden in doos G. G. XV. en handelende over *'t goet te Colle site in parochia de Nuenen ad locum dicte te Colle.*

Uit deze brieven blijkt dat Gijsbert Lyscop bij Agnes, die na hem overleed, een zoon had Thomas Lyscop, gehuwd eveneens met eene Agnes.

Thomas — die in 1498 dood was — en Agnes hadden een dochter Maria en een dochter Mechteld, gehuwd met Johan Dirixzoon, en bij hem moeder van een zoon Gijsbert.

Het zegel vond ik aan een brief van 1372, *feria sexta post festum Ste Margerete Virginis*, aan een van 1394 in doos G. G. VIII. en aan een van 1394 *feria quinta post diem beati Egidii abbatis* in doos G. G. X; bij beide wordt hij genoemd *Junior.*

9o. Godescalcus Rosemont of Roesmont wordt bij Oudenhoven vermeld in 1338 en '44; bij Butkens in 1338 en '41. Beide schrijvers veeldenrm

In 1342 nog den schepen Godescalcus Roesmont de Jonghe.

Het zegel hangt aan een brief van 1341 *in die gusionis Sti Pauli* in doos H. G. II.

Reeds in 1315 was er een schepen Godescalcus dictus Rosemont; hij wordt vermeld in een brief van dat jaar, in doos I H. G.

10o. Rudolf Rosemont wordt hij Van Oudenhoven niet, bij Butkens in 1369 vermeld.

Rudolf zegelde een brief van 1369 *feria tertia post dominicam palmarum* in doos H. G. II en een in doos G. G. IX. van 1369 *feria quarta post die beate Agathe virginis.*

11o. Daniel Rosemont wordt in de drie reeds genoemde schepenlijsten vermeld in 1402, '11, '23 en '42.

Vermoedelijk was een kleindochter van hem *domicella Heylwigis filie quondam Danielis fily quondam Danielis Roesmont*; zij zelve was *relicta quondam Arnoldi Berwout*; erfgenamen van haar waren: *dominus Everardus de Berck canonicus in Buscoducis, Henricus, Gerardus et Nicolaus, fratres, liberi quondam Gerardi de Berck, Gerardus Baliaert tamquam maritus et tutor legitimus ut dicebat Sophiae sue uxore, filia quondam Gerardi de Berck, Elisabeth filia quondam Magistri Wolteri van den Boert ab eodem magistri Wolteri et quondam Hillegonde filia dicti quondam Gerardi de Berck pariter genita et Johannes de Gerwen, filius quondam Theodorici de Gerwen*

Het zegel hangt aan een brief van 1403 *feria septima post festum beati Jacobi apostoli* in doos H. G. IV en aan een van 22 Januari 1428 in doos H. G. V.

12o. Godescalcus Rosemont wordt vermeld in

1

2

3

4

5

6

7

10

11

12

1424 en in 1429, zoowel bij van Oudenhoven als bij Butkens en onder de Nomina Scabinorum; Butkens noemt hem echter Godefridus.

Misschien is hij dezelfde, die in een brief van 1374 (G. G. VIII) voorkomt als *Godescalcus filius Rodolphi Roesmont.*

Met dit zegel is een brief van 3 Juli 1425 in doos G. G. XII bezegeld.

W. J. F. JUTEN.
HENRI EBELING.

NOORDBRABANTSCHE BIDPRENTJES.

III.

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Zuster Maria Leonarda,
Geb. Gertrudis van Goch,
Overleden te 's-Bosch
op het Hoogfeest van Kersmis 1813,
in den ouderdom van 29 jar., 1 maand, 2 dagen.

Mijn Kind! om uwer zaligheids wille ben ik van den Hemel nedergedaald .... opdat gij u in geduld zoudt oefenen en de ellende des levens gelaten verdragen. Thom. à Kemp. 3 B. XVIII. 1.

Wat is er mij aan gelegen, wat en hoeveel ik te lijden hebbe, als ik slechts eens in de haven van mijn geluk mag aanlanden. Id. 3. B. LVII. 4.

Het is in een stil en eenzaam leven, dat een regtschapen Christen voortgang maakt .... Zij dus, die zich van het gezelschap harer vrienden en bekenden kan afzonderen, zal zich God met zijne heilige Engelen doen naderen. Id. 1 B. XX. 6.

Men vindt ook eenige dezer bidprentjes met latijnschen tekst.

Eén bidprentje voor twee geestelijken kwamen mij geen andere voor dan de twee volgende:

„Bid voor de Zielen van Zaliger
de Eerwaarde Heeren
Fortunatus van Tulder,
Pastoor van Hulsel, tot den ouderdom van 54 Jaaren,
en
Arnoldus Piggen,
Pastoor van Netersel en Casteren,
tot de ouderdam van 51 Jaaren.
Aldaar respectief overleden den
10 en 31 December 1804.
Beminnelijk en deftig in hun leven, zijn zij ook in de dood niet
van malkanderen gescheiden.
Voortaan nu, zegt den Geest, dat
zij rusten van hunnen arbeid: want
hunne werken volgen hen.
II. Reg. 1. en Apoc. XIV.
R. I. P."

Het ander is van de Eerw. Heeren Wilhelmus Swaans Pastoor van de Hooge en Laage Zwaluwe,
aldaar overleden 16 Nov. 1812.
in den ouderdom van 61 jaren en bijna 7 maanden;
en voor deszelfs broeder Stephanus Swaans,
Kanunnik van Tongerloo en Kapelaan te Oelegem,
aldaar overleden 18 Jan. 1805,
in den ouderdom van bijna 47 jaren.

Vermelding verdient ook het bidprentje van Zijne Doorluchtige HoogWaardigheid Monseigneur Antonius van Dijk, Bisschop van Adras inp. i., Coadjutor van Zijne Doorl. Hoogwaardigheid Mgr. van Dardanie, Vic. Apost. van Breda, waarop aan de achterzijde de platte grond der kapel van het Seminarie van Breda te Hoeven is afgebeeld, met aanwijzing der grafstede van

Monseigneur Van Dijk, overleden te Hoeven 13 Juli 1848, in deze kapel begraven.

Gelijk ik boven aanteekende, bracht de lithografie ons de eerste bidprentjes met het portret der overledenen. In ons land werd er, in tegenstelling met België, waar ook bidprentjes met het portret van voorname leeken verschenen, alléén voor geestelijke personen gebruik van gemaakt.

Het eerste Noodbrabantsche bidprentje met portret dat ik zag, is van den ZeerEerwaarden Hooggeleerden Heer Joannes Henricus Smits, Regent van het Seminarie (1e afdeeling) van 's-Hertogenbosch te St. Michiels-Gestel, aldaar 10 Juli 1854 overleden.

Van dit portret bestaan twee verschillende afdrukken. Later zijn dit soort bidprentjes met portretten zeer gewoon geworden.

Bij eenige vrouwenkloosters is het de gewoonte bij het overlijden eener religieuse kennis te geven aan de kloosters derzelfde orde door middel van gedrukte formulieren in den vorm van bidprentjes, waarop de klooster- en familienaam, datum van geboorte en overlijden, aantal Jaren van het kloosterleven der overledene met de pen zijn ingevuld.

Tot besluit van dit hoofdstuk laat ik hier den inhoud der bidprentjes volgen van drie geestelijken, die een belangrijke plaats in de kerkelijke geschiedenis van Noord-Brabant innemen, n. m. de HoogEerwaarde Heeren Antonius van Alphen en Antonius van Gils en Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid Monseigneur Joannes Zwijsen (1).

„Bid voor de Ziel van Zaliger
den Hoogwaardigsten Heer
Antonius van Alphen,
Vicarius Gen. Apost. van het Bisdom van 's-Bosch.

(1) Zie Schutjes, *Geschiedenis v. h. bisdom 's Hertogenbosch, II.*

Geboren te Boxtel 16 Mei 1748
In de voorm. Univ. van Leuven op de 8e plaats gepr. 1767.
Priester gewijd . . . . . 1773.
Licentiaat in de H. Godgeleerdheid en Lector in het Collegie van Driutius te Leuven. . . . 1774.
Kapellaan te Boxtel . . . . . 1777.
Kapellaan te Schijndel en Vice-Vicarius . . 1782.
Pastoor van Schijndel . . . . . 1787.
Vicarus Gen. Apost. 13 Augustus . . . . . 1790.
In ballingschap vervoerd op Vincennes bij Parijs 14 April . . . . . 1810.
Terug gebragt naar Mechelen 21 December 1810.
Opnieuw verbannen naar Parijs hetzelfde jaar 1810.
Keert weder in zijn Bisdom en Pastorij 24 April 1814.
Overleden te Schijndel 1 Mei 1831

En nu beveel ik U aan God en aan het woord Zijner Gratie. Hand. XX. 32.

Al het volk beweende Hem, en zij waren vele dagen in rouw zeggende, hoe is de kloeke gevallen die Israël behoedde? I. Mach. IX. 20. 21.

R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
den zeer Eerwaardigen en Hooggeleerden Heer
Anthonius van Gils,

Geboren te Tilburg den 29 Julij . . . . . 1758.
Primus aan de voorm. Univ. van Leuven 17 Aug 1779.
Lector in het Paus-Collegie, aldaar . . 1780—1785.
Priester gewijd te Antwerpen den 14 Junij . 1783.
Lector in het Oratorium, daarna in de Abdij van St. Gertrudis. . . . . 1783.
Licentiaat in de H. Godgeleerdheid te Leuven 5 Julij 1785.
Assistent te Eindhoven, 17 Junij . . . . . 1786.
Pastoor te 's Bosch (Vuchterstraat) 8 Decemb. . 1786.
President in het Collegie van Malderus 20 April 1790.
Professor in Theol. en Kanunnik van St Pieter 1790.

BIBLIOTHEEK
Provinciaal Genootschap van
Kunsten en Wetenschappen
In Noordbrabant
's-HERTOGENBOSCH

Prof. ordinair in het Grieks in het Col. Busil. Tril. 1794.
Door de Univ. aanvaard tot het Doctoraat 11 April 1794.
Missionairis in Frankrijk . . . . . 1794.
Rector Magnif. aan de Univ. te Leuven . . . 1794.
President in St. Anna-Collegie . . . . . 1796.
President en Prof. in het Seminarie van 's Bosch aldaar geopend 29 Jan. 1798 te Herlaar, 29 Jan 1799.
Verbannen en in gevangenis te Mechelen en te Dijon 15 Junij 1812 — 22 Februari . . . . . 1814.
Overleden in het Seminarie den 10 Junij . . 1834.
Begraven te Schijndel den 13 Junij . . . . 1834.
Ik heb mijnen loop voltrokken, het geloof bewaard. 2. Tim. H. IV. v. 7.
Wij vertrouwen van U in den Heer, dat gij doet en doen zult volgens onze bevelen. 2. Thess. H.III.v. 4.
Mijn Vader! mijn Vader! Israëls wagen en zijn Voerman!IV. Boek der Kon. H. II. v. 12.
De wijsheid .... begeleide Hem langs regte wegen, en toonde Hem het Rijk Gods, en gaf Hem de wetenschap der Heiligen: zij verheerlijkte Hem in zijne moeielijkheden en volmaakte zijne werken. Boek der Wijsh. H. X. v. 9. 10.

R. I. P."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid
Monseigneur Joannes Zwijsen,

Aartsbisschop—Bisschop van 's Bosch, Huisprelaat van Zijne Heiligheid, Assistent-Bisschop bij den Pauselijken Stoel, Romeinsche Graaf en Burger, Commandeur van den Nederl. Leeuw, Groot-officier van de Eikenkroon enz. enz.

Geboren te Driel den 28 Augustus . . . . 1794.
Priester gewijd te Mechelen den 20 December 1817.
Kapellaan te Schijndel den 14 September . . 1818.
Pastoor te Best den 26 April . . . . . 1828.
Pastoor te Tilburg (aan 't Heike) den 8 Mei . 1832.

Benoemd Bisschop van Gerra i. p. i., en Coadjutor van Z. D. H. Mgr. den Dubbelden met regt van opvolging den 14 Januarij . . . . . 1842.
Geconsacreerd in zijne Par. kerk te Tilburg 17 April 1842.
Ad interim Zaakgelastigde van den H. Stoel bij het Nederlandsch Hof te 's Hage, en Vice-Superior der Hollandsche Zending den 15 September . 1847.
Mgr. den Dubbbelden opgevolgd in het bestuur van 't Bisdom van 's Bosch den 13 Oct. 1851.
Bij de herstelling der Kerkelijke Hierarchie benoemd tot Aartsbisschop van Utrecht en Administrator van 's Bosch den 4 Maart . . . . . 1853.
Door eene moorddadige hand aangevallen, maar gelukkig behouden den 15 Julij . . . . . 1863.
Van het bestuur des Aartsbisdoms door Z. H. ontheven, en tot Bisschop van 's Bosch, met den titel van Aartsbisschop-Bisschop aangesteld den 4 Februari 1868.
Naar Rome voor een derde maal vertrokken ter bijwoning van 't algemeen Vaticaansch Concilie den 18 October . . . . . , 1869.
Overleden te 's Bosch in het Biss. Paleis den 15 Oct 1877.
Begraven op het R. K. kerkhof der stad onder Orthen den 19 October . . . . . 1877.
De Heer was met Hem, en bestierde al zijn werken. Gen. 34. 23.

Ik heb mijn dienaar.... gezonden, met mijne heilige olie heb ik hem gezalfd: mijne hand zal hem ondersteunen, en mijn arm zal hem versterken. Ex. Missa de Comm. Conf. Pont.

R. I P."

Ik besprak vroeger reeds een aantal bidprentjes met spreuken, zinspelende op het beroep of ambt van den

overledene [1]), welk onderwerp ik thans wat breeder zal uitwerken en met nieuwe voorbeelden aanvullen.

Op de bidprentjes van geneesheeren komen dikwijls voor de spreuken:

„Eert den Geneesheer, omdat hij u noodig is, en God hem voor u geschapen heeft".

„Zijne geneeskunde zal hem verheffen, en hem bij de grooten roem verwerven". Eccl. 38. 1. 3.

Men vindt deze spreuken o. a. op de bidprentjes der WelEdel Zeer Geleerden Heeren:

Ferdinandus Albertus Beels, geboren te Helmond 8 Febr. 1778, in leven Medicinae Doctor te Roosendaal, aldaar overleden 26 Dec. 1853.

Michiaël Jacobus Aertnijs, in leven gedurende ruim 62 jaren Medicinae Doctor, geboren te Tessenderloo 19 Febr. 1773, overleden te Eindhoven 29 Juni 1861.

Joannes Caspar Smitz, Medicinae Doctor, geboren te Megen en overleden te Stratum 29 Sept. 1870, in den ouderdom van ruim 72 jaren.

Joannes Theodorus Aerssen, Medicinae Doctor, geboren te Dongen 4 Sept. 18 2 en aldaar overleden 25 Mei 1879.

Cornelis Hendrikus van Aert, in leven geneesheer te Boxtel, geboren te Raamsdonk 10 Maart 1828, overleden te Boxtel 16 Maart 1888.

Gerardus Adrianus Hubertus Deckers, Medicinae Doctor, geboren te 's Bosch 18 Aug. 1819 en aldaar overleden 5 April 1902.

Vreemd is de spreuk op het bidprentje van den in 37 jarigen leeftijd overleden Medicinae Doctor Franciscus van Moorsel, geboren 19 Juli 1793 te Helmond, aldaar 18 Maart 1830 overleden.

„Hij was een verstandig kind en had een goede ziel ontvangen". Sap. 8. 18.

---

[1]) Zie Taxandria 1915, blz. 164-171.

Beter overeenkomende met het beroep is de spreuk op het bidprentje van Johannes Franciscus van Aken, Medicinae Doctor te Etten, aldaar overleden 19 Maart 1841, in den ouderdom van ruim 58 jaren.

„Laat het u niet verdrieten de zieken te bezoeken,
want daardoor zult gij in de liefde bevestigd worden".
Eccl. 7. 39.

Nog verdient de aandacht het bidprentje van Wilhelmus Loock, Medicinae Doctor te Schijndel, aldaar overleden 27 Juli 1841, in den ouderdom van 38 jaren.

Hij, die tijdens zijn leven vele zieken een drank voorschreef, vraagt na zijn dood zelf een „laafdronk" (gebed).

„Een christen, die verstand en deugd in zich vereende,
Wiens Godsdienst-ijver aan zoo velen stichting gaf,
En wiens te vroegen dood, zoo menig vriend beweende,
Eischt tot zijn' zielerust van u een laafdronk af.
O vrienden! die op aard' met rouw hem blijft gedenken,
Wil hem in uw gebed dat vrienschap offer schenken".

Na den geneesheer volgt als van zelf de apotheker.

Dit beroep wordt op de bidprentjes aangeduid met de volgende spreuken:

„Alles, wat geneest, heeft God uit de aarde voortgebracht, en een wijs man zal die middelen niet versmaden".

„Hij heeft de kennis der planten aan de menschen medegedeeld, opdat zij Hem over zijne wonderwerken zouden verheerlijken". Eccl. 38 4. 6.

Beide spreuken leest men op de bidprentjes der twee Eindhovensche apothekers, de WelEdele Heeren Paul August Beguin, geboren te Amsterdam, overleden te Eindhoven 27 Sept. 1868, in den ouderdom van 64 jaren en 5 maanden; en van Henricus Albertus Vrijman, geboren te Deventer 1 Jan. 1825, overleden te Eindhoven 20 Jan. 1897.

De bidprentjes van burgemeesters, rechtsgeleerden en hooggeplaatste ambtenaren bevatten ook dikwijls spreuken, die hen als beschermers en handhavers der wet doen kennen.

Zoo leest men op de bidprentjes der EdelAchtbare Heeren Petrus Josephus van Berckel, Oud-Burgemeester van 's-Hertogenbosch, overleden aldaar 20 Mei 1817, in den ouderdom van 75 jaren, 11 maanden en 4 dagen:

„Getrouw zijnde ten eerste voor de belangen des Konings en ten tweede om voor zijne Burgeren ook te zorgen". H. Mach. 14. 8.

Op het bidprentje van Mr. Aloysius Franciscus Xaverius Luijben, Staatsraad i. b. d. en Oud-Burgemeester der gemelde stad, geboren aldaar 26 Jan. 1818 en 9 Juni 1902 overleden.

„In het midden der machtbekleeders zal hij dienen en voor het aanschijn der vorsten verschijnen.....

In gebed zal hij den Heer loven, en de Heer zal zijnen raad bestieren". Eccl. 39. 4. 9 10.

„Hij vermocht de stad te beveiligen; hij verwierf zich roem in zijne verkeering met het volk". Eccl. 50. 5.

Eerstgemelde spreuk komt ook voor op het bidprentje van Zijne Excellentie Mr. Jacobus Arnoldus Mutsaers, Minister van Staat, geboren te Tilburg 28 Feb. 1805 overleden te 's Gravenhage 2 Feb. 1880; en van den HoogWelGeboren Heer Jhr. Mr. Paulus Jan Bosch van Drakestein, Kamerheer i. b. d. van wijlen Z. M. Koning Willem III, Commissaris der Koningin in de provincie Noord-Brabant, geboren te Amsterdam 15 Feb. 1825, overleden te 's Hertogenbosch 25 Mei 1894.

De spreuken op het bidprentje van den Eindhovenschen burgemeester Reinier Peter Smits, overleden aldaar 3 Oct. 1832, in den ouderdom van 66 jaren, 6 maanden en 6 dagen, luiden anders:

„Gelijk een bestierder onder zijne broeders in eer is, zoo zijn zij ook voor des Heeren oogen, die hem vreezen„.

„De grooten, de rechters en de machtigen worden geëerd, doch niemand is grooter, dan die God vreest". Eccl. 10. 24. 27.

Een goed sprekende spreuk vindt men dikwijls op de bidprentjes van rechterlijke ambtenaren, n. m.:

„Ik beoogde nimmer iets, dat onrechtvaardig was; van hen die de wet overtraden, had ik een afschuw". Ps. C. 3.

Men leest ze o. a. op de bidprentjes van Mr. Johannes de Wijs, Lid van de Rechtbank van Eersten Aanleg te 's Hertogenbosch, aldaar overleden 26 Maart 1823, in den ouderdom van 46 jaren en 22 dagen; en van Mr. Gerardus Franciscus Schiefbaan, Rechter bij de Arrondissements-Rechtbank te Eindhoven, geboren te 's Gravenhage 14 Febr. 1789, overleden te Gestel en Blaarthem 24 Dec. 1870.

Een andere sprekende spreuk komt voor op het bidprentje van Mr. Jan Hendrik Sassen, Lid der Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant en Advocaat te 's Hertogenbosch, aldaar 5 Mei 1830 in den ouderdom van bijna 45 jaren overleden:

„Leert goed doen, zoekt het recht, helpt de verdrukten, doet den weeze recht, beschermt de weduwe". Isai. 1. 17.

Een paar vreemd klinkende spreuken bevat het bidprentje van Mr. Franciscus Joannes Hoppenbrouwers, Oud-Rechter bij de Rechtbank van Eersten Aanleg te Breda, aldaar overleden 16 Nov. 1858, in den ouderdom van 69 jaren, 9 maanden en 10 dagen.

„Heftig jaagden zij mij gelijk een vogel, die mij vijandig waren zonder oorzaak".

„Het zijn de goedertierenheden des Heeren, dat wij niet zijn vernield". Klaagl. III, 52, 22.

De mannen van het onderwijs hebben ook dikwijls toepasselijke spreuken op hunne bidprentjes.

Zoo leest men op de bidprentjes der WelEdelZeerGeleerden Heeren Dr. Cornelius Rudolphus Hermans, Rector van het Gymnasium en Schoolopziener te 's Hertogenbosch, geboren te Os en overleden in

eerstgemelde stad 14 Dec. 1869, in den ouderdom van 64 jaren; en van Dr. Anton Lambert Lamers, Oud-Directeur der Rijks Hoogere Burgerschool,te 's Hertogenbosch, geboren te Hönnepel (Duitschland), overleden te 's Hertogenbosch 3 Aug. 1913, de volgende spreuken:

„De wetenschap is voor den wijze een gouden sieraad en als een kostbare ring aan zijne rechterhand". Eccl. 21. 24.

„Doch de liefde is grooter dan dit alles; want de liefde blijft eeuwig duren; terwijl de talen zullen ophouden, terwijl de wetenschap zal worden te niet gedaan". 1 Cor. 13. 8. 13.

Op het bidprentje van den WelEerwaarden ZeerGeleerden Heer Antonius van den Berg, ruim 50 jaren achtereenvolgens Praeceptor en Rector aan de Latijnsche School te Uden, geboren te Schayk 6 Jan. 1810, overleden te Boekel, Huize Padua, 9 Jan. 1889.

„Ik heb de wijsheid bemind, en van mijne jeugd af gezocht". Sap. 8. 2.

„Die geleerd geweest zijn, zullen schitteren als de glans van het firmament; en die er velen tot de gerechtigheid onderwijzen, als sterren in de altijddurende eeuwigheid". Dan. 12. 3.

Deze laatste spreuk komt ook voor op het bidprentje van den WelEdelen Heer Joseph François Servais, Oud-Leeraar aan de Rijks Hoogere Burgerschool te 's Hertogenbosch, geboren te Leuven 25 Maart 1827, overleden in eerstgemelde stad 28 Jan. 1901.

(Wordt vervolgd.)

Rotterdam CH. C. V. VERREYT.

Mr. HENDRIK AGYLEUS.

De Bosschenaar Mr. Hendrik Agyleus, uit de Hervormingsjaren der XVIe eeuw welbekend, is in den laatsten tijd weder het onderwerp geweest van eenige geschriften.

Zoo gaf Dr. W. Meindersma in den 17en jaargang van dit Tijdschrift [1]) eene uitvoerige biografie, terwijl Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt in zijn jongste uitgebreid werk [2]) aan Agyleus en dien woonhuis „Den Horen" met zijn vroegere eigenaars, een negental bladzijden wijdde, zulks nadat J. en A. Mosmans in de Voorrede, die aan hun werkje „Oude namen van Huizen en Straten te 's Hertogenbosch", voorafgaat, omtrent de juiste plaats van Agyleus' woning reeds eenige vaste gegevens hadden aangebracht.

Aan al hetgeen door genoemde schrijvers is bekend gemaakt, kunnen wij nog eenige kleinigheden toevoegen, nl. over Hendrik Agyleus' *kinderen* en over Hendrik Agyleus' *vader*.

Wat zijne kinderen betreft, een in 1566 katholiek gedoopte zoon Thonis staat, voor zoover wij weten, nog nergens vermeld [3]). Evenmin is nog meegedeeld geworden, waar Agyleus' kinderen na de godsdienstige beroeringen in de Hertogstad woonden. Ook kan een proces, waarin zij gewikkeld waren, aangewezen worden.

En betreffende Agyleus' vader, kunnen wij iets positiefs omtrent zijnen welstand zeggen en zijn nog niet gepubliceerd testament aanhalen.

---

[1]) Taxandria XVIIe Jaargang blz. 235 en volgende.

[2]) De voorname Huizen en Gebouwen te 's Hertogenbosch, IIIe deel bldz. 375.

[3]) Dr. Meindersma noemt in de geciteerde biografie (bldz. 327) zes kinderen: Goyart, Daniel, Johan. Kathelijn, Judith en Johanna.

Hier volgen de eenvoudige analecta.

In hetzelfde jaar, waarin de beeldenstorm plaats greep, nauwelijks enkele maanden vóór die fatale dagen, liet Mr. Hendrik Agyleus nog een zoon katholiek doopen. De omstandigheden hebben gewild, dat dit gebeurde in de St. Janskerk, die weldra zoo deerlijk gehavend zou worden, niet het minst door lieden, met wie Mr. Agyleus in nauwe betrekking stond.

Deze zoon was Thonis genaamd. Hij heette waarschijnlijk zoo, naar zijn grootvader van vaderskant (*Anthonis* Henrick Loenijszoon).

Men vindt de doopacte ingeschreven in het oudste Liber baptismalis der St. Janskerk [1]) (loopend van 27 Nov. 1565 tot 5 Feb. 1579,) op folio 15verso, waar zij luidt als volgt:

Majus
Thonis
m. Henrick In den horen
Hans van Breda

De *dag* der maand Mei (Majus) is niet ingevuld; waarschijnlijk moet als juiste datum *4* of *5* Mei 1566 aangehouden worden.

Wij nemen aan, dat hier met „m. Henrick In den horen" de bekende Mr. Hendrik Agyleus bedoeld is, en niet de een of andere naamgenoot bijv. „Henrick inden Horen, *cremer*" dien wij op het jaar 1552 aantroffen als wonende aan den Hoogensteenweg, in het 3e huis Oostwaarts van de tegenwoordige Scheidingsstraat. Het praedicaat „M(r.)" voor den naam, zegt

---

[1]) De straat, waar Agyleus woonde, hoorde vroeger onder de parochie van St. Jan, in tegenstelling met thans, nu Suikerstraat en Tolbrugstraat onder de St. Pieterskerk ressorteeren. Zie Coeverincx Analecta Pars I bldz. 253. De „designatie van de limiten der prochien" in den Bosch werd eerst 6 Jan. 1569 afgekondigd. (Ibidem bldz. 259)

hier duidelijk genoeg, welken Henrick en welk huis in den Horen wij hier te verstaan hebben. [1])

De lezer zal bemerken, dat de acte nu juist niet door volledigheid uitmunt.

Inderdaad vindt men bij andere oude Bossche doopacten meestal op vijf onder elkander volgende regels, den naam van [1]) het kind, [2]) den vader, [3]) de moeder, [4]) den peter, [5]) de meter. Hier ontbreken behalve de dagteekening èn moedersnaam èn naam van de meter.

Het ontbreken van dagteekening en moedernaam is normaal in het oudste doopboek. Dat is daar regel. Het ontbreken van de meter echter niet.

Mogelijk zijn den priester Walterus, dien dag met het doopen belast, niet alle opgaven verstrekt, omdat van de zijde des vaders weinig sympathie meer voor deze Roomsche plechtigheid bestond. Intusschen is dit maar een gissing.

Van den in Mei 1566 Katholiek gedoopten Thonis Agyleus wordt later niets meer vernomen. Hij schijnt dus op jeugdigen leeftijd gestorven te zijn.

Eenige kinderen van Mr. Hendrik Agyleus, vermoedelijk de dochters Judith en Johanna, en de zoons Daniël en Jan [2]) woonden in het begin der

[1]) De naamgenoot „Henrick in den Horen„ cremer van den Hoogensteenweg, was blijkbaar in 1565 reeds lang ter ziele. In Bosch' Schepenregister No. 209 (van 1563 tot 1564) fo. 473verso wordt immers gewag gemaakt van zekeren „Johannes, filius *quondam* henrici In den horen" d. i. „Johannes, zoon van *wijlen* Hendrik in den Horen." — In verband met dit woord „quondam" moet de bron, die in Jhr. van Sasse van Ysselt, IIIe deel op bldz. 383 achter C wordt aangehaald, dan ook vervallen.

[2]) In Bosch' Schepenregister No. 233 fo. 147 recto (1593-1596) leest men: Daniel promisit pro reliquos liberos dicti magistri Henrici, filii Anthonis Loniss."

XVIIe eeuw met elkander onder één dak in een huis aan de Peperstraat te 's Hertogenbosch.

Dit bleek ons uit een los stuk [1]), voorhanden in de Archieven van 's Hertogenbosch, dateerend ongeveer uit het jaar 1603. Het is eene „opgave der huizen en inwoners, alsmede der kloosters, en hoeveel bedden voor het garnizoen gespreid of betaald moeten worden".

Onder de reeks familienamen behoorende tot het hoofdstuk „Peperstraat", vindt men vermeld: „De Kijnderen Mr. Henrick Agyleus," en wel tusschen de namen van Mr. Goyart Stoters en Willem van Meylfordt.

Aan de hand van het werk van Jhr. Mr. van Sasse van Ysselt [2]), die van de Peperstraat vele huizen met hunne XVIe en XVIIe eeuwsche eigenaars opgeeft, kan bij benadering uitgemaakt worden, wáár ten jare 1603 Agyleus' kinderen woonden. 't Zal n.l. geweest zijn op een der beide hoeken van de Lange Putstraat—Peperstraat, 't zij ter plaatse waar thans Mr. P. Sopers, Stadsontvanger woont, 't zij op den hoek daartegenover, thans ingenomen door localen van het Kantoor der Hypotheken.

Dit was echter het *stam*huis der Agyleussen niet.

Dit was gelegen aan de tegenwoordige Suikerstraat te 's Hertogenbosch, zooals door J. en A. Mosmans [3]) en Jhr. Mr. van Sasse van Ysselt [4]) is vastgesteld. Het heette Den Hoorn, was samengesteld uit meerdere kleine huizen, waarvan één den *kleinen* Hoorn heette, en strekte zich uit (met zijn *breedsten* frontgevel) langs de Suikerstraat tot en met den hoek van de Lange Tolbrugstraat, en met zijn open erf achterwaarts tot de

---

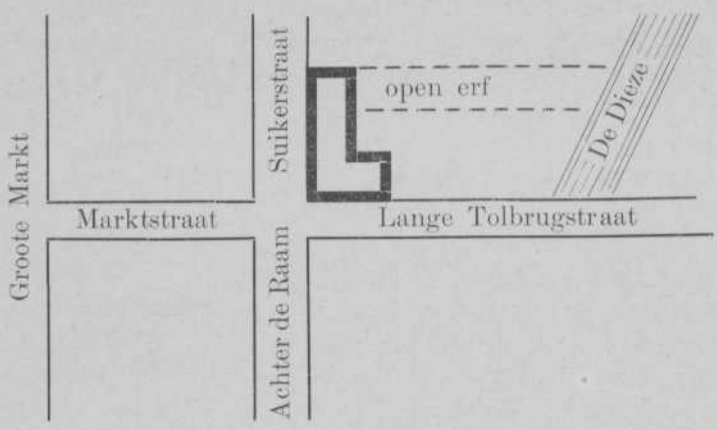
[1]) Niet geïnventariseerd. Portefeuille diverse stukken.

[2]) Op. cit., IIe deel bldz. 404 en volgende.

[3]) Oude namen van Huizen en Straten bldz. 6

[4]) Op. cit., IIIe deel bldz. 375. Op bldz. 380 leze men voor „Lange Tolbrugstraat", „Suikerstraat".

rivier De Dieze; alzoo in grondvlak, zonder het erf mede te rekenen, een dikke blokletter L voorstellende.

Volgens Bosch' Schepenregister No. 307 (fo. 527 e. vv.) rees er in 1609 zeker proces tusschen Judith en Johanna dochters van wijlen *Mr. Hendrick Agyleus licentiaet tn den rechten* alsmede *Jannen hennen absenten broeder* aanleggers; en Willem zoon van wijlen Willem Henricx, gedaagde, en wel ter oorzake van het koopen van het huis *Den Spiegel* bij de Vischmarkt.

Bij appointement van 21 Juli benoemden de schepenen van 's Hertogenbosch tot commissarissen om de zaak te beslechten: Hendrick Franszoon van Gestel, raadsheer en Mr. Jan Costerius, licentiaat in de rechten.

Den 21en Augustus 1609 werd door Jan, Judith en Johanna mede namens andere kinderen of erfgenamen (Daniel wordt *niet* met name genoemd) de zaak in der minne geschikt.

Agyleus' vader was slager van beroep, en moet die broodwinning, wat den detailverkoop betreft, uitgeoefend hebben in het Vleeschhuis van den Bosch. Hij zal echter zijn groot hoekhuis zooeven in grondplan beschreven, ook voor verschillende andere werkzaamheden aan zijn vak verbonden, beschikbaar hebben gehouden.

Daar, waar hij woonde, was het een *volks*buurt, die echter wel wat hooger in aanzien stond dan thans.

Moet Agyleus' vader derhalve betiteld worden „als eerzame slager uit de volksbuurt", onder financiëel oogpunt bezien mag men hem ook noemen „een welgesteld burger uit de Hertogstad".

Hij bezat verschillende huizen en andere eigendommen (openbare vleeschbanken). Maar aangezien die geldelijk bezwaard *kunnen* geweest zijn, zoeken wij om te bewijzen, dat hij een man „in bonis" was, naar een nog meer vertrouwbaren grondslag voor de kennis van zijn vermogen.

En dat zekerder gegeven, waaruit zijn welstand blijkt, vormt o. i. de taxatie van zijn jaarlijksch inkomen door de stedelijke schatters.

In 1552—53 werd van alle Bossche ingezetenen en van die der Vrijheid de tiende penning gevorderd hunner inkomsten en neringen, hoofdzakelijk voor de buitengewone Bede of belasting van viermaal honderdduizend gulden, door de Staten van 'Brabant aan Karel den Vijfde voor den oorlog met Frankrijk toegestaan.

„Antoenis in den Hoern" wonende in den blok van de Tolbrugstraat, een persoon die niet anders dan vereenzelvigd kan worden met Agyleus' vader, betaalde voor zijn hoofd in „Die settinge" de som van 18 Caroli guldens.

Dit bedrag was evenveel of zelfs méér, dan vele gezeten kooplieden aan de hoofdstraten woonachtig, betaalden.

Het stond (om enkele vergelijkingen op te noemen) *gelijk* met den aanslag van „Willem Haemeker in

't Bijlken" op de Schapenmarkt; van „Jan Pijnappel" een deftig ingezetene op den Hoogensteenweg; van „Joest van Berckel, lakencooper" neven het stadhuis.

Het overtrof met ongeveer een derde de aanslagen van „Jacob van Castelre in d' Eyck", (*thans* van Gend en Loos) „Henrick Cremer" daarneven „Gerrit die Snijder op den Moriaan".

Het overtrof driemaal den aanslag van „Goyart Kersmeker" dien men voor den vader van den H. Leonardus van Vechel aanziet en die in de Vuchterstraat woonde [1]), en zesmaal den aanslag van Mr. Mathijs van Keyen procureur,[2]) die toenmaals in plaats van 18 Caroliguldens maar 3 Caroliguldens betaalde.

Het schijnt ons niet gewaagd toe, te meenen, dat de inkomsten van Agyleus' vader in 1552 geschat werden op een som overeenkomend met een jaarlijks inkomen van *thans* (1916) van 2800 à 3000 gulden.

Geen wonder, dat een voor Suikerstraat—Tolbrugstraat zoo welgesteld slager zijn zoon eene klassieke opvoeding liet geven.

In schepenregister No. 204 van 's Hertogenbosch, op folio 55 recto vinden wij een testament van Agyleus' vader, van hetwelk wij hier een groot gedeelte afschrijven.

Het is gedagteekend: den XXIIIen dach der maent van Novembri, duysent vyfhondert ende tsestich.

„Wy Eynhouts en Achelen. scepenen in shertoi-„genbossche, doen condt eenen yegelyken dat opten dach „van huyden date van desen voor ons gecompareert ende „verschenen is geweest inne propren persoone Anthoe-„nis zoen wilner henriccx Leunissen, innewoe-

[1]) J. C. A. Hezemans.

[2]) Ongetwijfeld identiek met Procureur Mathijs Keyen, die 14 jaren later bij den Bosse' en beeldenstorm, het aflaatkruis uit zijn haken rukte.

„hende poirter der stadt van tshartoigenbossche voirs,
„des bisdoms van Luydick, zieck ende cranck inden
„lichaem op syn sieckbedde liggende nochtans van goe-
„der memorien, discretie ende verstant wesende gelijck
„tzelve eenenyegel. hem aenschouwende ende hoerende
„spreken wael kennelychen was. Ende heeft die selve
„Anthonis inne presentien ende met volcoemen wille,
„auctorisatie ende consent Ykens Dochtere wilner
„henricx Stricx, zijne wittige huysvrouwe gemaict
„ende geordineert zijn testament ende verclert zijnen
„vuytersten wille van allen ende eenenyegelycken goe-
„den die hy nu tegenwoirdelichen is hebbende ende
„alnoch namaels zall moighen hebben ende vercryghen
„willende ende vuyt crachte van vuytersten wille, ordi-
„nerende tzelve zijn testament in recht ende daerbuyten
„van werden ende machte te wesen ende te blyven.
„In den iersten heeft die voirs. Testatoer wederroepen
„alle voorgaende Testamenten by hem gemaect ende zijn
„zyele bevoelen inde bermhertigheit zijns salichmekers
„ende inne kennisse van zijnen patroonen beset zijnte
„Lamberts kercke tot Luydick ende Sint Jans kercke
„bynnen der voorsz. stadt van den Bossche elcker twee
„stuver eens. Item." .... enz.

Eene vraag is, of Anthoenis Henricx Leunissen ten tijde, dat hij vorenstaande wilsbeschikking liet solemniseeren, reeds den invloed van reformatorische ideeën door samensprekingen met zijn zoon had ondergaan.

Wij durven die vraag niet beantwoorden, doch merken alleen op, dat Anthoenis, na zich bevolen te hebben in de barmhartigheid zijns Zaligmakers *niet* spreekt of laat spreken van „Maria sijne lieve gebenedyde moeder ende 't geheel hemelsche heere" [1]), zich niet beveelt „in het voerbidde van Marie die Moeder Gods" zooals velen vóór en na hem pleegden te doen. Wel spreekt hij

[1]) Notarisprotocol No. 11 van Gijsbert Coeverinx. passim.

van zijne patronen in wier „kennisse" hij twee stuivers eens legateert.

Het Middel-Nederlandsch Woordenboek van Dr. Verwijs en Verdam geeft een achttal of meer verklaringen van 't woord Kennesse, nl.: Kennis—Herkennen—Kennisneming—Oordeel—Getuigenis—Erkentenis—Bekentenis—Berouw.

In welke beteekenis „Kennisse" in het testament verstaan moet worden en wat de testateur er mee bedoelde, laten wij gaarne aan de taalkundige lezers over.

's Hertogenbosch. JAN MOSMANS.

UIT HET DOOPREGISTER DER GEREFORMEERDE KERK VAN VELDHOVEN, BLAARTHEM EN GESTEL 1715-1810.

Slot.

1787	14 Oct.	Een k. ged. te Veldhoven van D: van Hensbeek en Cornelia Margaretha van Tengnagell egte Lieden genaamt Paulus Ross, als Peter is den WelEdelen Gestrengen Heer en Mr. Paulus Ross ordinair Raad van Justitie van Nederland. Indien van welken den ondergeteekende Kerken Raadsleeden een brief van consent gezien hebben geteeket uyt Amsterdam den 13 October 1700 seven en tagtig en hebben geoordeeld dezelven behoorlijk te registreeren D. van Hensbeek V: D: M: in Veldhoven, Blaarthem en Gestel

Ouderlingen	A: van Meurs J: van Heyst
Diakonen	L: Greeve H; Ross

Ingevolge bovenstaande Resolutie volgt de onderstaande Registratie luydende den brief van woord tot woord als volgt:

WelEerwaarden Zeer Geleerden Heer en Dierbaaren Vriend

Meermaalen heb ik het plaisir gehad UEd. bij monden te verzeekeren dat mij veel eer geschieden zouden indien UEw. kind, waarvan Mevrouw UEws. Beminden thans swanger is, na mijne naame Paulus of Paulina Ross geheeten werde nuw op het moment staande van uytlandig te worden doe ik die verzekering schriftelijk hetzij dat kind bij het arrivement dezes reeds gedoopt zij dan niet.

UEw. in beyde gevallen vrijhijd geevende mij als Peet of Peeter te boek te stellen en deezen tot een bewijs van mijn consent in het doopregister te bewaaren.

Na mij in UEws. vriendschap en voorbidding aanbevoolen te hebben, neem ik de vrijhijd mij te noemen

WelEerwaarde Zeer Geleerden Heer en dierbaare Vriend

UEw Ond. en Dienstw-Dienaar

(was get.) Ross advoct en geëligeerd ordinaris Raad van Justitie van den Hove des Casteels Batavia.

Deezen met zijn principaal onder den Heere Predicant Ds. van Heusbeek

		berustende na behoorlijke Collatie accordeerende bevonden te zijn attesteeren wij onder geschreven kerken-Raads Leeden. actum Veldhoven den 15 Maart 1788. A. van Meurs ouderling. J. v. Heyst ouderling. A. Ross diakon. L. Greve diakon.
1788	6 Juli	Een k. ged. van den Heer Wouter Holleman en Dina Alida Ross egtelieden genaamt Zeger Rokesse Huybert; als Peetvader werd verzogt Huyber Holleman, als getuygen bij den doop waaren de vader de Heere Wouter Holleman en Mejuffr. Alida Gysberti wede wijlen den Wel Eerw. Heer Arnold Ross, in leeven predikant te Veldhoven, Blaarthem en Gestel. (nata 30 Junii hora quarta matutina)
1789	8 Nov.	Een k. ged. te Blaarthem van Cornelis den Otter en Willemina van Heusden genaamt Willem. Als getuygen waren de vader zelfs en Elisabeth van Heusden zijnde de grootmoeder van het gedoopte kind.
1790	17 Jan.	Een k. ged. van den Heere Wouter Holleman en genaamt Arnold. Als getuygen bij den doop waaren de vader zelfs en Mejuffr. Alida Gysberti wede wijlen den WelEerw. Heer Arnold Ross.

1792	19 Febr.	Een kind ged. van Cornelis den Otter en Willemina van Heusden en genaamt Hendrica. Get. waaren de vader zelfs en peter Hendricus den Otter en peet Hendrien van Heusden.
1792	25 Mrt.	Een k. ged. van Wouter Holleman genaamt Dina Alida. Als getuige bij den doop was de vader zelfs.
1792	1 April	Een dogter ged. van den Predikant D. van Hensbeek en Cornelia Margaretha Baronesse van Tengnagell tot Gellicum egtelieden genaamt Philippina Lambertina Wilhelmina waarover als getuygen stonden de vader zelfs en Mej. Greve gebooren van Braam en L. Greve (nata den 25 Mrt. XI vespertina).
179.	24 Aug.	31 Augs. is door mij ondergeteekende door den H. Doop der christelijke Gemeynte van Veldhoven en Blaarthem ingelijft een kind zijude een zoontje, de naam van 't kind is Hendrik Paulus van 't welke vader is de Heer Wouter Holleman en Moeder Dina Alida Ross eghtelieden; als doopgetuyge stont Mej. Dina Alida Gysberti wede Arnoldus Ross. Deze plegtigheyd is op verzoek van de Geref. Kerkenraad verright ten Huyze van den vader omdat wij weegens vreese voor de franssen dezelve in de openbaare kerke niet durfden verrigtten. Quod Testor

		J. H. Janssen V: D: M: in Woensel en Tongelre den dienst te Veldhoven waarneemende en den Doop bedienende aan 't gemeld kind wiens naam was Hendrik Paulus.
1799	5 Mei	Een zoon gedoopt van C. Otter en Wilhelmiena van Heusden met name Cornelis, waarover de vader als getuyge stont, Lambertus Greve en Wilhelmina Walburg Greve gebooren van Braam in het huys van de voorn. C. Otter te Gestel op verzoek aan mij als predikant gedaan. D: v: Hensbeek predikant te Veldhoven, Blaarthem en Gestel.
1802	22 Aug.	Een zoon ged. van Theodorus Hanenwinkel en Catharina Welters met naame Hendrik Jacob waarvan de vader als get. stont en Hendrien wede Jacob Hanenwindie het ten doop hielt sijnde gedoopt door den Heer Predicant Appeldoorn van Waalre (gestorven 26 Dec. 1808 aan de kinderziekte.) B: H: Scriba Diaken.
1803	13 Nov.	is gedoopt een dogter genaamt Johanna Perpetua waarvan de vader is Theodorus Hanenwinckel en moeder Catariena Welters Echtelieden A: Slingsbie V: D: M: te Woensel en Tongelre In absentie getekend van Ds. Kok en welke het kind gedoopt heeft.

1804	2 Jan.	is gedoopt een dochter gen. Anna Maria Petronella waarvan de vader Joh. Rudolf Hirzel Kempten de moeder Jacoba Maria Geene, echtelieden. Ten doop gepresenteerd door de grootmoeder Petronella Box. Gestorven 1807. J. P. N. Cox V: D: M: te Venlo.
1806	2 Feb.	Een kind ged. genaamd Abraham waarvan de vader is Theodorus Hanenwinckel en moeder Catariena Welters Echtelieden. Door den vader ten doop gehouden. (geb. 28 Jan. 1806).
1806	12 Oct.	Een kind ged. genaamd Petrus Joachim, waarvan de vader is Johan Rudolph Hirzel Kempten en moeder Jacoba Maria Geene; door de grootmoeder Petronella Box ten doop gehouden. (geb. 12 Oct.)
1807	6 Sept.	Een kind ged. genaamd Agnieta waarvan de vader is Theodorus Hanenwinckel en moeder Catariena Welters; door den vader ten doop gehouden. (geb. 3 Sept.)
1809	26 Feb.	Een kind ged. genaamd Maria Esther waarvan de vader is Joh. Rudolph Hirzel Kempten en moeder Jacoba Maria Geene; door de grootmoeder ten doop gehouden. (Geb. 23 Feb.)
1809	24 Dec.	Een kind ged. genaamd Hendrika Jacoba, waarvan de vader Theodo-

		rus Hanenwinckel en moeder Catariena Welters. Als get. stond over den doop Isabella Hanenwinckel wede van Wijk, lidmaat; vermits de vader zich niet vervoegde in den godsdienst, nam deze, op verzoek van den Predikant J: C: van Ham dit op zig. (geb. 12 Dec.)
1810	30 Sept.	Een kind ged. genaamd Hendrik Jacob, waarvan de vader is Johan Rudolph Hirzel Kempten en moeder Jacoba Maria Geene; get. was Johanna Elisabeth Box, tante van de moeder, ook door deze geheft ten doop.

Veldhoven. C. Rijken.

Aanteekeningen over Wouw.

Het jaar 1802 den 19 December is de eerste Mis gedaan in de Groote kerk door den Eerwaarden Pastoor Embers (Eymberts) van de Abdy van Sinte Bernard, in Brabant.

Het jaar 1824 den 20 October is den steenen molen van J. Aarden afgebrand op den Moolenberg, tennen het Acker wiske (wegske).

In den selven steenen moolen is de 4 Maert 1844 brand ontstaen maar spoedig gebluscht.

W. J. F. J.

EEN FRAAIE PROFESSOR.

De gemeente 's Hertogenbosch had sedert het jaar 1636 ook hare Illustre school en nog wel met vijf faculteiten, n. l. die der godgeleerdheid, wijsbegeerte, rechtsgeleerdheid, geneeskunde en letteren. Veelal waren daaraan meer professoren verbonden dan er studenten waren, die aldaar hooger onderwijs wenschten te ontvangen. Te verwonderen is dat niet, als wij zien dat de Regeering van die stad zich niet ontzag met aan die school tot professor te benoemen een man als Abdias Velingius, meester in de vrije kunsten en doctor in de godgeleerdheid. Van toch dezen teekende mr. Frans van Heurn, secretaris van den Bosch sedert 1758, aan in zijn *Liber Memorabilium*, dat thans in het Rijksarchief aldaar berust, dat de heer Bonier (waarschijnlijk Jan Bonier, die in 1749 schepen van den Bosch werd) hem op 18 Juli 1757 had laten kijken een Nederduitsch vers, getiteld *de schijndeugd ontmaskert*, hetwelk eene vertaling zoude geweest zijn van een Latijnsch vers, gemaakt door Nobiliphilus, waarin aan Velingius werd ten laste gelegd, dat hij het eerst zoude gehouden hebben met de maitresse van zijnen vader Willem Velingius, die predikant te Rotterdam was en welke maitresse bijgenaamd was „buurthoer", omdat zij de vrouw zoude geweest zijn van den Rotterdamschen vendumeester Buurt, en dat hij vervolgens door middel van trouwbeloften zoude verleid hebben een meisje, van wie hij de vrucht van hunne ongeoorloofde verstandhouding nog vóór de geboorte zoude hebben gedood; van daar dat in het vers het volgende stond:

O wreed bedrijf! Helaas wat heeft een teder wigt
Misdaan eer 't nog aanschout het lieve levensligt?
Ontaarde! Durft gij op een ongeboorne woeden?

en verder:

Ontmensten, die de vrugt eens droeve moeders rooft en wreed verdoet.

Voorts werd hem in het vers ten laste gelegd, dat hij aan de minderjarige juffrouw Visch, die later zijne vrouw werd, in een geestelijk boek minnebrieven zou hebben doen toekomen; dat hij haar daarna had geschaakt en in het huis zijns vaders gebracht, alwaar men van haar trouwbeloften had weten te verkrijgen met een opengelaten datum, die eerst na hare minderjarigheid werd ingevuld.

Volgens Dr. C. R. Hermans *Geschiedenis der Illustre en Latijnsche scholen te 's Hertogenbosch* p. 30 was Abdias Velingius, toen bij die juffrouw schaakte, reeds Hervormd predikant aldaar en maakte hij er zich vele vijanden door dat meisje tegen dan wil harer ouders tot huwelijk te nemen en te Kleef te trouwen, hetwelk de reden zoude zijn geweest, dat hij in 1750 goedvond een beroep naar die plaats aan te nemen. Dr. Hermans vermeldt daar nog bij, dat zijne *clandestine verlovinge en huwelijksvoltrekkinge buiten 's lands en buiten kennisse der ouderen* gegispt en ook verdedigd werd in een drietal geschriften, die zoowel te Rotterdam als te Breda in het licht verschenen.

Mr Frans van Heurn teekende over het vertrek van Velingius naar Kleef en diens opvolgende benoeming tot hoogleeraar in de Oostersche talen aan de Illustre school te den Bosch nog aan:

Abdias Velingius, geweese predikant alhier, heeft door de hulp van den (Bosschen) scheepen Leonard Jan Smits een beroep als predikant te Cleef weeten te verkrygen en is van daar in May 1757 wederom naar deeze stad (den Bosch) beroepen als professor linguarum orientalium zonder een duyt tractement en dat ofschoon wy op onze illustre school zeer veel professoren hebben en geen een student; daar op is dit vaarsje gemaakt en onder de deuren van eenige regenten (schepenen enz.) *gestooken:*

Koomt schurfte Priesters, koomt, vliegt na 's Hertogenbos
Zijt gy of hoerendop of vrouwenbeul of spooker!
Is Classis, Kerkenraad of Geregt u rust bestooker,
Een eenige Regent smeed uwe banden los
Met een beroep na Cleef. Zijt gy daar weer beladen
Met schuld aan euveldaad, geen nood, hebd dog geen zorg,
Den Bosch, nog gunstiger dan 't vrye Cuylenborg,
Maakt u professor door de stem van twintig raaden.

Niet lang bleef Abdias Velingius hoogleeraar te den Bosch, want Dr. Hermans deelt t. a. p. ook nog mede, dat hij reeds in 1759 het ambt van Hervormd predikant te Heusden aanvaardde, hetwelk hij tot 1763 bekleedde als wanneer hij een beroep naar Bergen op Zoom aannam. Bij het beleg van 's Hertogenbosch in 1794 was hij daar garnizoensprediker, wat hij bleef tot dat die stad zich aan de Franschen had moeten overgeven; hij week daarna met haar Staatsch garnizoen naar Grave, alwaar zijne bagage met die van den Gouverneur en den Kommandant der stad den Bosch werd in beslag genomen, omdat het Militair gezag van oordeel was dat men ze te vroeg aan den vijand had overgegeven Emeritus-predikant geworden zijnde, overleed hij op zijn kasteel ter Aa te Berlicum bij den Bosch 15 October 1803.

's Hertogenbosch. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

NOORDBRABANTSCHE SCHEPENZEGELS.

III.

De volgende twaalf zegels van Bossche schepenen zijn weer geteekend naar afdrukken, hangende aan stukken in het archief der Bossche Godshuizen.

1. Gerard Bathenzoon wordt vermeld op 1404 en 1406.

Het zegel hangt aan een acte van 1404 *feria quinta post festum beatum Symonis et Jude Apostoli* in doos G. G. X. en aan een van hetzelfde jaar *profesto beati Dyonisy Martyrus* in doos H. G. III.

2. Egidius van Gheel, wordt als schepen vermeld in 1401, 1405 en 1409.

In een brief van 29 October 1414 in doos H. G. IX is sprake van Sophia, de dochter van wijlen Willem, genaamd Clijnge van Lith, en weduwe van wijlen Jacob van Gheel, den zoon van wijlen Egidius van Gheel; en ook van Arnoldus van Gheel zoon van wijlen Egidius.

Het zegel hangt o. a. aan een brief van 1402, en aan een van 1410 *feria secunda post festum beate Margarete virgine* beide in doos G. G. XII.

3. Jacobus van Gheel wordt als schepen vermeld in 1416.

Den 3en Juui 1417 hing Jacob dit zegel aan een brief, te vinden in doos G. G. XIV.

4. Simon van Gheel wordt in alle lijsten genoemd in 1429.

Het zegel hangt o. a. aan een brief van Januari 1429 in doos H. G. II. en aan een van 16 Maart 1429 in doos G. G. VIII.

5. Simon van Gheel wordt in alle lijsten genoemd als schepen in 1457, '63, '67, '72, '78 en '85.

In 1468 wordt hij genoemd provisor der Tafel van den H. Geest, terwijl Jan Spierinc procurator was van dezelfde Tafel.

Het zegel vind men aan een brief van 12 Juni 1479 in doos G. G. VIII.

Voor de nu volgende zegels vraag ik meer bijzonder de aandacht; ik meen namelijk, dat Johannes en

Wilhelmus Vrancke tot het geslacht van Gestel behooren; omdat zij óók drie leeuwen in hun wapen voeren; maar ook omdat de naam Vrancke natuurlijk is afgeleid van Vranck of Franck en bij de oudere leden van dit geslacht deze voornaam zeer veel voorkomt.

6. Joannes Vrancke wordt bij van Oudenhoven vermeld als schepen in 1308, bij Butkens bovendien in 1309.

Het zegel hangt aan een brief van 1308 *feria quinta post octava epiphani Domini* in doos H. G. II; en aan een van 1319 *feria quarta ante festum nativitatis beati Johannis Baptistae* in doos H. G. II; de zegelaar wordt daar genoemd Johannes Franck.
Ook aan een van 1314 *in vigilia palmarum* (doos H. G. IV) en aan een van 1315 *feria quarta post festum nativitatis beati Marie virginis.*

7. Wilhelmus Vrancke. Van Oudenhoven en Butkens vermelden hem in 1354 en '61.

In een brief van 1369 *in crastino beatorum Petri et Pauli apostolorum* (doos H. G. I) is sprake van *Domicella Johanna filia quondam Henrici dicti van der Hulpen ab. eodem quondam Henrico et domicella Johanna filia Wilhelmi Vrancke pariter genita;* en in een van 1367 *in die beati sacramenti* van *Wilhelmus, dictus de Gielbeke, maritus legitimus ut dicebat domicelle Johanne sue uxoris filie Wilhelmi Vranck* (doos I. H. G.)

Ik vond een zegel van hem in doos G. G. IV aan een brief van 1361 *in die beatorum Fabiani et Sebastiani martyrum,* aan een van 1355 *feria tertia post octavum assumptionis beate Marie virginis.*

Tegelijk met hem leefde en zat in de Bossche regeering Frank van Gestel, wiens zegel is afgebeeld in „Taxandria" VII 250; het vertoont de drie leeuwen met een driestukkigen baarnsteel gebroken.

8. Johan van Ghestel wordt bij van Ouden-

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

hoven en Butkens als schepen vermeld in 1356 en '61.

Het zegel hangt o. a. aan een brief van 1361 *feria secunda post festum beati Egidy abbatis* in doos H. G. VII I

9. Een naamgenoot van den vorige wordt in 1389 en '93 als schepen vermeld door van Oudenhoven en Butkens; Butkens noemt dezen Jan van Gestel nog in 1397. Vermoedelijk was hij de Jan genaamd Frank van Gestel, die in „Voorname Huizen" II, 356 de stamvader van het geslacht wordt genoemd.

Dit zegel hangt aan een brief van 1395 in doos G. G. II. *sabato post festum Sancti* ....

10. Zegel van Hendrik Franszoon van Gestel den zoon van Frans Hendrikszoon, wiens zegel is afgebeeld op blz. 250 van „Taxandria" VII; op blz. 256 van genoemden jaargang staan verschillende bijzonderheden over hem medegedeeld, waarvan wij deze herhalen, dat hij bijna 40 jaar deel uitmaakte van het bestuur der stad 's Hertogenbosch van 1591 tot 1628; hij was gedurende dien tijd zeventien maal voorzitter.

Hij werd in 1602 in den adelstand verheven; zijn wapen was: doorsneden van groen op zilver, beladen met drie leeuwen (2 — 1) van het eene in het andere.

Ik meen hier te mogen opmerken, dat op geen der zegels een doorsnijdingslijn is aangegeven.

11 Peter Henrickszoon van Gestel, Licentiaat, in de beide rechten wordt als schepen vermeld in 1605, '6, '9, '10, '13, '14, '17, '18, '21, '22, '26 en '27; na den overgang der stad aan de Staten in 1629 vestigde hij zich te Breda, waar hij in 1630, '31, '33, '34 en '35 schepen was en in 1632 burgemeester. Hij was een zoon van den vorige en van Johanna Vuchts.

Nadere bijzonderheden omtrent hem vindt men in „Taxandria" VII, 258.

Het zegel hangt o. a. aan een brief van 5 October

1605 in doos G. G. XVII en aan een van 24 December 1613 in doos G. G. III.

12. Volledigheidshalve geef ik hier nog het zegel van Gijsbrecht Godfriedszoon van Gestel, dat verschillende malen voorkomt; o. a. aan een brief van 22 September 1498 in doos G. G. II.

Hij wordt bij van Oudenhoven noch bij Butkens noch in de lijst *Nomina Scabinorum* vermeld.

Henri J. M. Ebeling.
W. J. F. Juten.

ACTEN VAN UITGIFTE DER POLDERS VAN CRUYSLANT (1487), OUDE CROMWIEL (1356), 'T WESTLANDT (1421), DE HEENE (1610), GRAAF HENDRIKPOLDER (1538), ONDER **STEENBERGEN.**

V.

Uitgeef van Graaf Hendrikspolder, 1538.

RENÉ VAN CHALON ENDE VAN NASSAU by der gratien Gods Prince van orangien, grave tot Nassau tot Catzenelnboghe, tot Vianden, tot Tonnerre ende tot Ponthierre &c. Heer tot Breda, tot Diest tot Grimbergen tot Heusden tot Steenbergen, Baron van Arlay Heere van Chastelbelin, tot Noseroy &c. Burghjreve van Antwerpen ende van Besançon, allen den geenen die deezen lezen zien zulle Salut, doen te weeten, dat alzoo wylen hoger memorien, Heere Hendrik grave tot Nassau, tot Vyanden, tot Cat-t zenelnbooghe, Heere tot Breede ende Steenbergen &c. onze Lieve Heere ende Vader wiens ziele God genadig zy om sunderlingen orbair ende nutschap van ons onze Zoonen ende nacomelingen ende besundere om den orbair ende welveren van onser Stad ende oñdersaten van Steenbergen, naedien da

hy daar af openbairlick ende by Kerckgebooden hadden gedaen sitten met goeden rypen deliberatien van Raede eu-welijk ende erffelijk vuitgegeeven ende vercocht heeft gehad, Onzen Lieven getrouwen Frederick van Renesse Heere tot Malle, Saliger Johan van Renesse, Heere tot Grunnestain zijn zoon (die de dykagie soe voor zijn Vader soe voor hen volbracht heeft, te weeten voor vier Seventhiende Dalen enne een derde deel in 't Vijffte Seventhiende deel) Andries van Bronkhorst Heere tot Schooten, Gregoire Danayllen, Ridderen, Aernout van Veltwijk, Hendrik Montens van Bonbert ende niven Roeland de Roovere met hairen medegezellen al sulcke twee Gorssen Slycken ende aanwassen als onze voornoemde Heere en Vader ende wy liggende hadden by onzen voorsch: Stad van Steenbergen. Dato af doen genaempt is Silverhouck beginnende metter Westzyde van den Dijck ende Sluys van der Heyden. Strekkende Oostwaerts op langst de Steenbergse Vliet tot Verthysen Vaert van daer totter Sulpereke, van daer totter halver havene, ende van derzelver Havene Zuydwaerts op tot onzer voornoemde Stad van Steenbergen, ende soo voorts Westwaerds langs den Dycken van Sinte Oncommers Polder totten voorschr: dycke van der Heyden, Ende dan der Gors genaempt Kerckgors beginnende metten Westeynde ter voorsch: halver Havene, strekkende metter Noordzyde langs 't Rosendaalsche diep, Oostwaerts op totter Ouden Sluyse ende dycke van den Cruyslande die te leggen plach in den Rooden Weel, ende van daer Westwaerts langs den voorsch: dijck van den Cruyslandt totter Kercken toe van Steenbergen ende soe langs de Stads vesten ende mueren totten Ouden Hoefde toe, gelijk wylen onze voornoemde Heere ende Vader den voorn: cooperen dat by eenen geswooren Landmeeter hadden gedaen leveren alsoe alst hen uereerbaerlijk te dunken zouden, tot heuren meeste oirbare ende prouffijte te hebben ende te gebruiken tot eenen verschen Coorenlandt voor hen, heuren Erven ende nakomelinghen euwelycken ende erffelycken geduerende zonder eenich wedersegen ofte calange van yemanden het zy landt of slycke. Behoudelick dat onze voorn.

Heere en Vader t' Hemwaerts gehouden ende gereserveert hadde een gerecht Seventhienste deel van denselven landen, tot al sulker plaatsen ende gelegenheyt, als hem dat gelieven soude te nemen, mits daar afdoende geldende ende contribueerende gemet gemets gelycken in alle ommeslagen dijkschooten ende oncosten van Dijkkagien metten voorn: coiperen. Welk seventhienste deel by tyden van onzen Heere ende Vader, gecooren is geweest ende afgesteken geput ende gepaelt, ende es bevonden groot te zijn negen ende 't Sestich gemeeten seven roeyen, Ende voorts op zeekere voorweerden Statuyten ende ordonnantien ende conditien die de voorsch: coiperen ende Innemeren heure Erven ende nakomelingen gehouden zullen weezen tot euwigen dagen te achtervolgen te onderhouden ende te observeeren. En die hier nae volgen. Te weeten in den yersten, Dat die voorn: Coopers huere Erven ende nacomelingen gehouden zullen weezen ons en onzen Erven ende nacomelingen te geven ende te betalen van elken gemete binnen den voorsch: palen ende Limiten gevallen de somme van twintich Carolus guldens, ten pryse van twintich stuyvers ende elken stuyvers tot drie grooten Brabands 't stuck te betalen tot drie Sinte Maartens dagen in den winter by gelyker portie ende te Kersmisse vol ende al betaald, daar af den yersten sijn en weezen sal St. Martens dage in't Jaar Vijftien Hondert negen en dertigh, ende soevoorts van Jaere te Jaere, ter tijd toe die voorsch: twintich Carolus Guldens van elken gemete, ons vol ende al betaelt zullen zijn met goeden geëvaluerden: gelde, zoe telcken Jaeren by der K: Mt dit vuytgeroupen ende in den Lande van Braband geëvalueert zullen zijn geweest. Item dat die voornoemde coipers ende innemers ende heure Erven ende nacomelingen ons, onse Erven en naecomelingen of actie daar af hebbende, Jairlyks ende Erflijk geven ende betalen zullen op ten boveng: St. Martens dage ofte des daechs daarnae sonder langer vertrek voor onsen grondtchijns de somme van vier penningen Lovens van elcken gemete ende ten yegelick te verstaan mezynen gerechtigen erfchijns na grootte van zynen lande, daer af den yersten verschijndach weezen sal op ten voorsch:

Sinte Martensdach XV^c negen ende dertich oick naastkommende. Daartoe zullen de voorsch: Coipers, heure Erven ende naecomelingen gehouden zijn ons, onsen erven ende naecomelingen, cause ende actie daar af hebbende Jaerlix te geeven van allen coorne dat te bande compt den elfsten schoif ende van den Lammeren dit Thiende Lam ende van elcken gemete vruchten die nyet te banden en comen gelyck Raepsaet, Coilsaet, meede, Ayjuyn, Kaerden, Vlas ende dier gelycken thien stuivers munte ende ten pryse als boven. Des behouden ende reserveeren wy tonswaerts voor ons ende onsen erven ende naecomelingen alle Heerlicheyd, Visscherien, Vogelarien, Veeren ende Veerstallen die buyten ende binnon desen dyckagie vallen zullen ende commen zouden mogen egeene vuytgescheiden. Item dat die voorsch: Coiperen en alle dieghene die binnen desen Lande gegoedt ende geerft zullen zijn of mogen wordden of Heure pachters sullen gehouden wesen ten euwigen daghen het Londt ende voorsch: Dyckagie begrepen, te banen of te doen banen by de Inwoonders van den zelven polder off Stadt ende Lande van Steenbergen onder ons en onse Heerlicheyt behoorende. Ende heur coorne, tarwe, Rogghe, Gherste, Havere, ende andere Grayn, ende Vruchten, dewelcke zy op ten grondt van deeze dijckagien gewonnen zullen hebben te huysen te solderen ende te schueren binnen der Stadt ende Lande van Steenbergen off binnen desen polder ende nyet daar buyten — Oick meede zullen zy gehouden zijn heur Meede te stoven ende te bereyden binnen der voorsch: Stadt van Steenbergen. ende aldaer te doen keuren by den Keurmeesters daertoe by den Wet van Steenbergen geordonneert. — Item dat die voorsch: Coipers ofte causie en actie van hen hebbende, gehouden worden ende sculdich zijn al 't voorsch: grayn en coorn binnen den voorsch: Stadt van Steenbergen ter Weekmerct brengen om te vercoipen gelijck alle andere Ingelanden binnen der Vierscharen van Steenbergen en Cruyslandt geseten ende dat op te pene ende verbeurte van sesse ponden zwarten soe dycke ter contrarien gebeurde, tot ter Heerlicheyts behouf ten waere by expresse orlove ende consente van ons en de onse naecomelingen Hee-

ven van Steenbergen. Welverstaande off die voorsch: Coipers das voorschr: graen off stael van dien te weetene van elcx eenen sack ten minsten voor 't stael ter voorsch: merct gehad hadden ende nyet vercoipen konden. Dat zy dat tot heuren schoonsten ende meesten prouffyten sullen mogen vercoipen ende tot alsulcker merct als het dat orbairlicx te duncken zal. Behoudelick dat de voorsch: coipers heure Erven ende naekomelingen off actie van hen hebbende onbegrepen al soeveel coorens sullen mogen doen halen als sy binnen heuren Huyse sullen behoeven, ende gelyckerwijs dese ordonnantie by andere onse ondersaten der voorsch: Landts van Steenbergen onderhouden zal worden. — Item en zullen ook de voorz. coipers off Innemers off Ingelande heure Erven ende naecomelingen cause off aktie van hem hebbende dit voorsch: Landt nergens mogen becomeren belasten off bezwaren met eenige renten offte rechte betrecken 't zy in 't Gheestelick off waerlyck dan alleenlijck met scepenen brieven van Steenbergen ende der banckenrecht aldaer, by te verbeurte van den gronde tot onsen ende onse naecomelingen Heeren van Steenberge behouf. Sullen oich gehouden zijn alle verthuringen soowel erven als onterven ende oick alle veranderingen, 't zy by coipe, by successie, transporte, transactie of anders te geschien ter voorschreeve vierscharen voor den Rechter off Weth aldaer ende van daer by appellatie voor onse hootbanck van Breda, ende nergens el op gelycke pene ende verbeurte van den gronde. Item off yemandt zijn landt binnen desen dyckasie woude vercoipen, daaraf zal die naeste van den bloede tot ten vierden grade toe incluys zijn naerderschap mogen hebben soo verre het hem belieft. — Ende soe verre nyemandt van den bloede tot dien grade toe incluys off die Heere van den Lande ende Stadt van Steenbergen die naer d' bloed hier inne voor al geprefereerd sal wesen die voorsch: naerderschap niet en begerde soe sullen die ingelande die naerderscap mogen hebben boov yemanden anders ende sonderlinghe hier inne gepreferreert die ghene die hem naest gelegen, ende chijns off renten gemeyn gevonden zijn ende dat geene Ingelanden gegoede ende geërfde noch oick die binnen den voorsch: Lande buyck-

vast gesceten ende woonachtich zijn hem nyet behelpen en sullen moge d' een jegens d' andere noch tegens den officieren aldaar van enigerhande saicken dese Lande aangaande off oirspronck daer vuyt nemende, met enigen previlegien van porteryen of Heerschappien noch met egeenen anderen Rechte Gheestelick off Werlijck dan met ten Rechte van der voorsch : Stadt van Steenbergen ende der hootbancken recht van Breda op te verbeurte van tzestich ponden zwarten te verbeuren telken ryssen by dienghenen die ter contrarien dade tot ter Heerlicheyts behouf, ende mede het land daar questie om zijn zouden.

(Wordt vervolgd.)

Medegedeeld door M. G. WILDEMAN,
te 's Gravenhage.

NOG EENS DE FAMILIE VAN DOERNE EN HET BLOKHUIS TE LIESSEL.

Aan bevriende zijde is mij medegedeeld en uit later onderzoek van archiefstukken is mij gebleken, dat er eenige abuizen zijn geslopen in mijne bijdrage over het Meierijsch geslacht van Doerne (Taxandria XXIII p. 34 en vlgd.) Ik acht mij daarom verplicht er de navolgende verbeteringen in aan te brengen, waarbij ik ook nog zal mededeelen, wat ik tegelijkertijd over het Blokhuis te Liessel heb gevonden :

T. a. p. is tot aan de eerste zinsnede van p. 35 alles juist wat ik schreef, maar in die zinsnede zeide ik abusievelijk, dat de overgrootvader van den eerst daarin genoemden Everard van Doerne ook Everard van Doerne heette ; dit is toch niet juist, want blijkens het Leenregister van Strick was hij genaamd

Ghevaert van Doerne Everaertszoon.

Deze werd het eerst, denkelijk in 1396, met het kasteel van Deurne beleend, dat ik in tegenstelling met het *oud*-kasteel van die plaats in het vervolg het *nieuw*-kasteel zal noemen; het werd daarbij omschreven als: *huys mit porten, schueren ende stallen, tot Doern ghelegen aen 't Hageyde mit synen toebehoirten binnen den grave die street van der Aa langs der strate aen d'een syde ende mitten eenen eynde aen Arnt Roymans erve, tsamen groot omtrent een buender*, enz.

Dat huis of kasteel werd van Ghevaert van Doerne voornoemd geërd door diens zoon Everard van Doerne, die gehuwd was met Margriet van Amerzoyen; onjuist is derhalve ook de t. a. p. in noot 1 van p 40 gedane opgave, dat hij de zoon zoude zijn geweest van Everard van Doerne Janszn en Amelbergis van Dijk. Voorts was de op diezelfde bladzijde 10e regel v. b. genoemde Henrick van Doerne dezelfde als de op bladzijde 35 2e regel v. o. vermelde Henrick van Doerne, die 16 November 1462 bij doode zijns vaders Everard met het *nieuw*-kasteel van Deurne werd beleend.

Deze Henrick van Doerne had weder een zoon Everard, die na doode zijns vaders 22 November 1509 met datzelfde kasteel verleid werd.

Deze laatste Everard van Doerne kocht in 1512 van Jan Taye de heerlijkheid Deurne, waarmede Ghevaert van Doerne Willemsz. in 1397 het eerst werd beleend, alsook het *oud*-kasteel van Deurne, zooals blijkt uit de verklaringen, welke door verscheidene getuigen na doode van laatstbedoelden Everard van Doerne werden afgelegd over de vraag wat nu wel voor Doerne een versterkt kasteel was: het oud- of het nieuw-kasteel van Deurne dan wel het Blokhuis te Liessel, van welke verklaringen de afschriften zich bevinden in de collectie Prosper Cuypers (in voce Deurne), berustende in het Rijksarchief alhier.

Het *oud*-kasteel van Deurne was hetzelfde als dat, hetwelk de t. a. p. blz. 34 genoemde Jan van Doerne blijkens eene Bossche schepenakte van 1452 reeds bezat, wordende daarin gezegd: *dat hy te leen helt thuys metter graften en de twee watermolens tot Doerne metter vloet;* hij hield het te leen van de Baronie van Cranendonck.

Everard van Doerne laatstgenoemd en zijne vrouw Margaretha van Vladeracken maakten in 1524 hun testament, dat zich ook in gezegde collectie bevindt. Zij vermaakten daarbij aan hunnen derden zoon Everard: *die huysinghen (mitten graven ende watersloten totter straten toe, die de voorschreven testateuren daertoe gecoft hebben), dat wilner Henrick van Doern saligher, mijn vadere in sijn leven inne gewoent heeft ende hem toebehoerde,* derhalve het *nieuw*-kasteel van Deurne, alsmede *die heerlickheyt tot Bikel, alsoe verre diezelve heerlicheyt comen is totten voirgen testateuren oft tot ons kijnderen van heer Jannen van Doern, onsen oem, canonick van Sinten Lambrecht tot Luydick,* zijnde deze de t. a. p. op blz. 40 sub. *b* genoemde Mr. Jan; de reden waarom aangaande de heerlijkheid Bakel gezegde reserve werd gemaakt, zal wel geweest zijn, dat die Mr. Jan van Doerne, aan wien de hooge, middelbare en lage heerlijkheid van Bakel in 1505 door den Hertog van Brabant voor het eerst was uitgegeven, ze nog in 1524 als zijn eigendom zal hebben beschouwd, want eerst in 1530 gaf hij ze over aan Everard van Doerne, kanunnik te Luik, den zoon van voornoemde testateurs, van wien zij blijkens voormeld leenregister geërfd werd door diens broeder Jan van Doerne, t. a. p. op blz. 36 vermeld.

Diezelfde testateurs[1]) vermaakten bij gezegd testament aan hunnen vierden zoon Henrick *dat Blockhuys tot Lucel* (Liessel), *alsoo verre als datselve compt totten handen*

[1]) De testator Everard van Doerne had nog eenen bastaardzoon Philips van Doerne en eene bastaarddochter Christina van Doerne, die gehuwd was met den koster van Deurne.

van ons testateuren, als wy hopende sijn dattet corts geschien sal, alsmede de heerlijkheid Vlierden. Aan hunnen oudsten zoon, ook Henrick genaamd' die kanunnik te Tongeren was, vermaakten zij het *oud*-kasteel van Deurne, dat van dezen geërfd werd door diens broeder Everard, die in 1547 stierf na dat kasteel vermaakt te hebben aan zijne zusters Margaretha en Maria van Doerne t. a. p. op blz. 37 vermeld. Van haar schijnt het gekomen te zijn aan Margaretha van Doerne, echtgenoote van Walraaf van Wittenhorst, heer van Horst, want blijkens eene Bossche schepenacte van 1656 (Reg. no. 441 f. 44) schonken Bernardt vrijheer van Pallandt, heer van Eyl en Hameren en zijne vrouw Isabella Francho ijs, *vryvrouw derselver*, zoo uit kracht van de volmacht, verleend door Anna Jaçoba van Wittenhorst als uit kracht van transport der vrijvrouwe van Asten, douairière van den overste Walraven Willem van Wittenhorst, aan Otto Theodorus de Visschere, oud-schout en secretaris der heerlijkheid Deurne en griffier van Peelland, [1]) *seeckere adelycke huysinge ende woonplaets, te weten het oudt casteel, gemeynlijck genoempt het hoff van Doirne, met syne volcomene watergrachten ende valbruggen, weyden, cijnsen,* enz., *sijnde het voors. oudt casteel ende hoff van Doirne met syne watergrachten ende valbruggen leenruerich aen den Hove ende Baronye van Cranendonck* en gelegen te Deurne ter plaatse genaamd 't Haecheynde. Uit voormelde getuigenverklaringen blijkt ook nog, dat achter de eerste der gezegde valbruggen stond eene *gevauceerde* poort, waarin schietgaten zich bevonden en die niet minder sterk was dan eene der poorten van de stad den Bosch en achter de tweede valbrug het oud-kasteel, zoomede dat aan dat slot stond eene met leien gedekte kapel, waarin na doode van Ywan de Mol, hoogschout van de stad en meierij van den Bosch, die in 1456 de

[1]) Diens vrouw heette Sophia Coenen.

heerlijkheid Deurne van Jan van Doerne kocht, geen Mis meer werd gelezen [1])

Hoe het oud-kasteel later kwam aan Agatha Alewyn weduwe van Theodorus de Smeth en vrouwe van Deurne, enz. en alzoo weder in handen van de eigenaars der heerlijkheid Deurne, zagen wij t. a. p. blz. 35 reeds.

Pag. 38. Het op den 7en regel v. b. vermelde sterfjaar van Antoinetta van Assendelft is niet juist, want zij overleefde haren man;

Id. Het op den 18en regel v. b. vermeld jaar van het huwelijk van Cornelis van Doerne is ook niet juist, daar het in 1633 was, dat zijn huwelijk werd gesloten;

p. 39 2e regel v. b. te plaatsen achter het woord *schonk:* „Johanna Catharina, R. K. gedoopt te St Michielsgestel 16 Juli 1675 en„;

Id. 7—8en regel v. b. voor de aldaar onder *b-e* genoemde kinderen te plaatsen: *b* Alexander, monnik in St. Geertruid te Leuven; *c* Maria Margaretha; *d* denkelijk nog een meisje;

Id. 12e regel v. o. te laten vervallen: „3o N. van Gent;"

Id. voor de 10 regels v. o. te stellen: *a* Antonetta, erfdochter van Durendael, h. met Everard van Doerne, heer van Liessel, die Durendael met de grafsteden in het voormalig nonnenklooster te Oisterwijk 30 October 1700 verkocht aan Johan Adriaan van Renesse van Baer (Schepenreg. van den Bosch no. 513 f. 440);

b Henriette, chanoinesse te Maubeuge;

c Florence Agnes, chanoinesse te Andenne.

Zooals wij hiervoren reeds zagen vermaakten Everard van Doerne Henrickzn. en zijne vrouw Margaretha van Vladeracken bij hun testament van 1524 het Blokhuis van Liessel aan hunnen jongsten zoon Henrick van Doerne, voor zoover zij daarover recht

[1]) Na dien tijd geschiedde dat in een kapelletje, staande in een torentje van het nieuw-kasteel van Deurne, genaamd het capellentorentje.

van beschikking zouden krijgen; dit zag hierop, dat zij er toen nog niets over te zeggen hadden, omdat genoemde Everard van Doerne, die tevens hoogschout der stad en meierij van den Bosch was, het gebouwd had met het geld, hem daartoe door Keizer Karel V gegeven: om *daermede te beginnen een blokhuis tegen de onwillige en ongehoorzame Gelderschen* en hij daarop aan dien vorst verzocht had het van hem in leen te mogen ontvangen met nog 600 ponden Vlaamsch er bij teneinde het te kunnen voltooien. Keizer Karel voldeed aan dat verzoek door hem in het jaar 1525 met die sterkte te beleenen en hem daarbij 400 ponden Vlaamsch te verstrekken om ze geheel af te bouwen.

Uit meergemelde getuigenverklaringen blijkt ook nog, dat de Gelderschen dat blokhuis bij het leven van laatstgenoemden hoogschout verdedigden; of het toen of later verwoest dan wel bouwvallig is geworden blijkt niet, wel valt uit den in Taxandria III p. 11 afgebeelden gevelsteen van dat huis met het jaar 1574 er onder, op te maken, dat het door Everards oudsten zoon Henrick is opgebouwd of verbouwd geworden; deze of wel diens zoon Everard kreeg er de heerlijkheid Liessel bij; van daar dat de zoon van dezen laatste, Cornelis Everard van Doerne geheeten, zich heer van Liessel noemde en volgender wijze op 1 Maart 1634 met het Blokhuis te Liessel werd beleend: *het huys te Liessel mette nederhoff met syne wallen, watergrachten ende optreckende twee bruggen, met de warande daer voor ende elders gelegen, met noch de plantage voor het voors. huys staende, midtsgaeders oock de middele ende lege jurisdictie der heerlickheyt van Doerne ende Liessel.* Op zijde daarvan staat echter aangeteekend: *deze jurisdictie is door hunne Hoogmogenden* (de Staten Generaal) *afgelost.*

Everard de zoon van voornoemden Cornelis Everard van Doerne, verkocht in 1657 het Blokhuis van Liessel aan Jonker Idzard Josephus van Albada en diens echtgenoote Maria Elisabeth de

Soutelande; het werd toen omschreven als: *het adelycke huys Liessel neffens de haecken en ander geweer daer alsnu in sijnde, alsmede het bouhuys ende 't gevolch derselver met de gerechticheyt in de helft van de middele ende laege jurisdictie van de heerlickheden Deurne en Liessel, van welcke middelen ende leege jurisdictie den Heere van Doerne het bewint is hebbende*, enz., *mitsgaders de gerechte helft van de thienden ende smaltienden* van *Liessel voorn. waervan de wederhelft is aencomende de commanderye van Gemert ofte Duytsche Ordre, leenroerichaen den Abt van Echternach, ende dat mette naervolgende partye van landen* enz., voor de somme van 27000 car. guldens, waarvan f 3000 aanstonds betaald werden. Genoemde verkooper blijkt naderhand met de kinderen van gezegde echtelieden van Albada kwestie te hebben gekregen over de betaling van de resteerende f 24000 der koopsom; toen moest het verkochte getaxeerd worden en wel afzonderlijk *het huys met den neederhoff, watergrachten en optreckende bruggen, mitsgaders de plantagie voor 't huys staende*. Hoe deze kwestie is afgeloopen blijkt niet, wel dat 9 November 1690 het Blokhuis van Liessel ten laste van Jonker Everhard Josephus van Albada[1]) gerechtelijk werd verkocht aan Johan van Campen, wonende te den Bosch (Schepenreg. van die stad no. 480 f. 61); 13 of 14 jaren te voren was volgens getuigenverklaringen, vermeld in het aangehaalde werk van Sassen p. 11 het Blokhuis *door soldaten, die waeren gecomen uut het leger, toenmaels camperende in de Graefschap Heur* (Horn) *in 't lant van Luyck, totalijck afgeplondert geweest, alwaer de gemeyne naebueren op gevlucht hadden vele huysraet, kasten, kisten ende meubelen, waeronder oock op gevlucht ende geplondert waeren de goederen, ornamenten, papieren ende bescheeden, tot de capelle ende capellanie van Liessel spectorende*, enz.

[1]) In Sassen, de Protocollen der Helmondsche notarissen p 10 wordt hij niet genoemd, wel Johannes Egidius en Petrus Ludovicus de Albada.

Volgens het Leenregister van den Raad en Leenhof van Brabant had genoemde van Campen het Blokhuis van Liessel gekocht bij gerechtelijke uitwinning, gedaan ten laste van de kinderen en erfgenamen van voorzegden Idzard Josephus van Albada en had den koop gesloten ten behoeve van Arnold Costerius, die daarop als volgt met het Blokhuis van Liessel werd beleend: *het huys te Liessel met de nederhoff, met syne wallen, watergragten ende optreckende twee bruggen, met de warande voor en elders gelegen, met noch de plantagien voor het voors. huys staende.*

Na doode van genoemden Costerius[1]) werd met het Blokhuis den 10 December 1722 beleend zijne weduwe Catharina Smits. Van hen erfde het hunne dochter Isabella Louisa de Costerius, echtgenoote van Mr. Arnold Joseph van den Bergh, raad in het Souverein Hof van Gelre te Roermond. Zij verkocht het na zijnen dood den 19 Januari 1768 ten overstaan van Schepenen van den Bosch (Reg. no. 580 f. 141) aan Jan van Cuylenburg, woonachtig op het Apostelhuis te Mierio; het werd toen gezegd te zijn: *het Blokhuys rondsom in zyne wateren staende tot Liessel; item den neerhof des huyses van Liessel, huys, koestal, paardestal en schuure; item de wyde en groese*, enz., *zijnde het huys met de geweese en nu omgedaane plantage en alles wat binnen de omwatering of gragten van het Blokhuys geleegen is leenroerig aan den Raad en Leenhove van Brabant en Lande van Overmase in de Hage.*

Thans is er van het Blokhuis niets meer over dan de voormelde gevelsteen, die echter uit Liessel is verdwenen.

's-Hertogenbosch. A. van Sasse van Ysselt.

---

[1]) Zie over dit geslacht W. J. F. Juten, Genealogische Kwartier Staten van Nederlandsche Katholieken.

VERGEVING DER PASTORIE VAN GROOT-ZUNDERT (1585).

Het volgend stuk werd voor vele jaren gecopieërd in de Bourgondische bibliotheek, — een waar archieven-magazijn —, en heeft betrekking op de vergeving der parochie Groot-Zundert.

Dat Jan van Strijen, bisschop van Middelburg, in deze zaak geraadpleegd werd, vindt zijn verklaring in het feit, dat Parma in 1581, toen Breda onder Spaansch gezag was gekomen, eerst Lindanus, bisschop van Roermond, en daarna den bisschop van Middelburg naar de hoofdstad der Baronie had gezonden, om er de kerkelijke zaken, die in de verwarringen der 16e eeuw schromelijk hadden geleden, op beteren voet te herstellen.

Ik vond den beneden genoemden Henr. Sgrauwen bij Krüger (III 246) niet onder de kapitteldekens van Breda vermeld, ofschoon hij elders (IV, 333) zegt, dat hij pastoor was te Groot-Zundert, vóór hij in 1585 als deken van het kapittel voorkomt. Dezelfde schrijver geeft (III, 10) Lambrecht van Boschhuysen op als deken van het dekenaat Breda in het jaar 1570 of 1571. Is dit dezelfde persoon als in onderstaanden brief vermeld wordt?

L. van Miert.

Deze vraag van onzen geachten medewerker moet bevestigend worden beantwoord, zooals uit volgende bijzonderheden blijkt:

Lambrecht Boshuysen of Boshusen vond ik voor de eerste maal in 1559 als kanunnik der O. L. V. kerk te Breda.[1]) Hij noemt zich daar een zoon van

[1]) G. C. A. Juten *Cartularium van het Begijnh f te Breda* bl 202-204.

Thomas en was tevens pauselijk notaris. Deken dier collegiale kerk was hij reeds in 1574. [1]) Door den invloed van eenige raadsleden van den prins van Oranje wist hij na de Pacificatie van Gent (1576) in het bezit te komen van de rijke parochie van Groot-Zundert ten nadeele van den rechtmatigen pastoor Hendrik Sgrauwen. Ten slotte werd een overeenkomst getroffen: Sgrauwen zou deken worden der collegiale kerk te Breda en Boshuysen zou de pastorie van Groot-Zundert blijven behouden. Toen werd Boshuysen bij zijne kerkelijke overheid beschuldigd van ketterij en simonie. Om zijn persoon te beveiligen, stelde hij zich in Thorn onder bescherming van de abdis, [2]) waar hij in 1598 nog voorkomt als kapelaan dier collegiale kerk.

Groot-Zundert werd niet zonder geestelijke hulp gelaten.

De deken geeft in 1587 niet aan, wie namens pastoor Boshuysen de geestelijke bedieningen waarnam. In een brief van 15 Juni 1588 beschuldigt deken de Smidt dezen deservitor ongeoorloofde betrekkingen aan te houden met zijne dienstbode.[3]) Deze werd ontslagen, want in een brief van 13 Augustus d. a. v. schrijft dezelfde, dat Judocus van Helmont, pastoor van Sprundel, de deservituur van Groot-Zundert op zich heeft genomen, maar om nu Sprundel niet zonder herder te laten, geeft de deken den raad hem uit Zundert naar zijn eigen parochie terug te roepen.[4]) Eenige jaren later, 11 Januari 1591, wordt aan van Helmont, die inmiddels kapelaan in Zundert was geworden, de deservituur aldaar

1) A p bl XXXVIII.

2) *Taxandria* XVII: 206. Er moet daar gelezen worden: *habitans apud d Thorensem;* zooals uit volgende Bijlage blijkt.

3) *Deservitor de Magno Zundert accusatur de crimine concubinatus cum ancilla.*

4) *D Judocus ab Helmont. pastor de Sprundele, in se suscepit ad revocationem deservituram de Magno Zundert. Sed quia Sprundel carere pastore non potest, necesse erit dictum Judocum avocare.*

door den deken opgedragen, in tegenwoordigheid van Martinus Aerts, pastoor van Loenhout en Jan van Vessem, pastoor te Klein-Zundert, als getuigen[1].) Van Helmont hoopte spoedig ook de rechten als pastoor machtig te worden, maar nog in 1598 was Bosshuysen in leven.

Bijzonderheden over deken Sgrauwen hoop ik in een volgend artikel mede te deelen.

G. J.

BIJLAGEN.

'A Messieurs les chefs Président et gens du conseil privé de sa Majtè

Ayant receu par moy Jehan de Stryen Evesque de Middelbourg très humble serviteur de vos Seigeuries les lettres de sa majesté datées le 18 jour de juillet dernier signées . . . avecq le requeste et pieces joinctes presentée ppr Mr. Reinier Cailen afin d' advertir au plustost sadé Majesté ou vos Seigres, ce que nous besoignans à Breda avons trouvé du possesseur de l' Eglise ou Cure de Grootsundert et s' il ny a aultre qui en a le droict que Sire Lambert Bosshuysen et s' il a encoire povoir de la resigner, et s' il le dict suppliant est qualifié pour deservir ladte cure. En obeissant à icelles lettres je respons que de personne de Mr Reinier Cailen je n' ay nulle cognoissance, mais quant à celle du Sire Lambert Bosshuysen pendant que j' estoy en besogne audit Breda, ledit Bosshuysen fust devant moy accusé d' heresie et simonie et qu' il auroit impetré apres la pacification de Gandt du Prince d' Orange contre le droict ung benefice d' ung vivant a scavoir ladte cure de Grootsundert à lors estoit pacifieq possesseur par la provision et collation de sa Majte Sire Henry Sgrauwen, de present Doyen

[1]) Deze en beide vorige aanteekeningen uit de brieven van deken Lieven de Smidt achter de *Visitationes districtus Bredani* nº IV in het archief van het aartsbisdom. Mechelen.

de l'Église collegiale de Breda lequel au commencement s'opposoit contre la provision dudt Prince d' Orange, mais a la par fin lesdictes parties ont faict tel accort: que ledt Sgrauwen par la collation dudt Prince seroit Doyen de ladte Eglise de Breda en la place dudt Boshuyssen lequel auroit lasurdicte cure de Grossundert comme aussy ledt accordt par l'intercession des quelques du conseil dudt Prince fust entre eulx accomply et effectué. Mais par mon departement de Breda ladte accusation ne fust par terminée par sentence, et ledt Bosshuysen s'est depuis retiré de Breda et se at tenu soubz la jurisdiction de l'abbesse de Thoorn. Touttesfoys attendu que le surdt Sire Henry Sgrauwen ne se soulcie point de repeter ladte cure de Grootsundert et que la personne dudt Bosshuysen tant à cause de sa vieil aige que de la suspition d'heresie et simonie dont il estoit accusé n'est point idoine pour deservir ladt cure Il me semble soubz correction de voz Sries (que la permutation. conceu entre ledt Boshuyssen et Cailen) s'il est qualifié peult estre admise mesmement consideré que ledt Bosshuyssen n'estant privé par sentence de ladte cure n'at encoires perdu le povoir de la permuter ou resigner. Mais il fault entendre que ladte cure de Grootsundert est une des plus riches qui sont alentour comme portant par an plus que de 1000 fl tellement que le Rme Evesque de Rurmonde, estant a Breda en commission et moy aussy avions proposé que moyennant le consent de Sa Maté trois ou quatre cens flor. par an des revenus dudt cure seroient employez pour faire eriger des nouvelles Eglises paroichialles la ou nous avons trouve estre fort necessaires. Faisant doncq fin je me recommande bien humblement a vos sages Sries - de Lovain ce 9 jour d'aougst 1585.

A cause de la maladie paralyticque qui tient tous mes membres et principalement mes mains j ay ces presentes faict escrire et signer par Servais Alin mon secretaire.

Par commandement de mon Seign. le Rme Evesqu de Middelbourg

Servais Alin

A Messgrs les Chieff President
et Gens du conseil privé
de sa Mté

Onder stond: *a juger jusques à la rescription du vicaire de l' Evesque de Ruremonde.*

EEN GOED INGELICHT GESCHIEDSCHRIJVER?

Wegen der zahlreichen Nachkommen der Elisabeth (van Enckevoirt) die Mitglieder des Magistrats zu Herzogenbusch waren, soll an dieser Stelle ein kurzer Abrisz gegeben werden über die damalige Stellung und Organisation des Magistrats zu Herzogenbusch. Der Magistrat bestand aus einem Chef-Officier, welchen man auch Chef-Escontette (sic.) (Markgraf) nannte, und den Eschevins (Schöffen). Gottfried, Herzog von Brabant, befahl im jahre 1184, dasz 5 Eschevins aus den reichtsten und angesehensten Familien gewählt würden. Jean I ordnete 1260 an, dasz 7 gewählt würden. Octave de Bamisse befahl am 3. 1. 1336, dasz die Eschevins in der Stadt geboren sein muszten, auch sollten die Schöffen ihren wohnsitz in der Stadt haben. Die zahl der Eschevins blieb 7. bis sie Karl V 1525 auf 9 erhöhte und noch 2 Receveurs (Finanzbeambte), ebenfalls aus den besten Familien der Stadt einsetzte. Ferner ordnete Karl V an, dasz die Schöffen nur alle 2 Jahre gewählt werden sollten, ausgenommen die beiden ältesten und angesehensten, welchen noch 1 jahr länger zu bleiben gestattet war. War die Zeit der Schöffen im Ambt verstrichen, so wurden sie Jurez und nach einem jahre Conseiller und behielten diesen Titel während ihres ganzen Lebens. Die Eschevins und die Jurez bildeten die 1. Klasse der Regierung, die Conseillers die 2. Klasse, die Doyens und Jurez des Metiers die 3. Klasse.

Uit: R. v. Enckevort, Geschichtliche Nachrichten über die Familie v. Enckevort, Görlitz 1908, S. 113, die dit alles schijnt gevonden te hebben in een zekeren „Blykens Butkens, Trophées de Brabant".

VAN EEN DICHTER VRIJGEZEL.

1.

Cupido quam mij laatst verwijten,
Hoe dat ik leefde sonder min.
Hoe ik mijn tijt zoo con verslijten
Sonder te kussen een vriendin.
Ik heb hem geantwoort op zijn reden:
Laat mij gerust, ik leeff in vreden,
Terwijl ik om geen minnen denck.
Is er dan niemand, is er dan niemand,
Is er dan niemand, die om t' minnen denckt?

2.

Ick zoude mij wel tot min begeven,
Ten waer geen rede mijnen vrient.
't Is gerust sonder min te leven
Voor een, die zig teregt versint.
Die hem wel van minne wagten,
Die leeft gerust bij dag en nagten.
Wat heeft men aan het minnen dan?
Het nat van Bacchus, het nat van Bacchus,
Het nat van Bachus ons genesen kan.

3

Als aldus andere loopen vrijen,
Van liefde dol en gantsch versot,
Om Venus en haar brant te vlijen,
Vier ik God Bacchus in de pot.
Als ik dan twee off drye glasen
Tot aan de gront heb uytgeblasen,
Dan kust eenider zijn liefde's mont.
En ik leeg den roomer, en ik leeg den roomer,
En ik leeg den roomer tot aan den grondt.

Finis.

18de eeuwsch stuk, in het adm. oud-archief der gemeente Dinteloord en Prinsland.

Medegedeeld door Mr. J. P. W. A. SMIT.

NOORDBRABANTSCHE BIDPRENTJES.

IV.

Meer bescheiden en minder hoogdravend zijn de spreuken op de bidprentjes van gewone onderwijzers.

Gelijk op het bidprentje van Hermanus Antonius Boex, kostschoolhouder te Eindhoven, aldaar overleden 9 Juni 1845, in den ouderdom van bijna 75 jaren.

„Die gedaan en geleerd zal hebben, zal groot genoemd worden in het rijk der Hemelen". Matth. 4. 9.

Bij Gerardus Johannes Drabbe, onderwijzer te Tilburg, aldaar overleden 16 Juni 1841, in den ouderdom van 81 jaren, 2 maanden en 2 dagen.

„Zie, gij hebt er vele onderwezen en de zwakke handen versterkt: uwe woorden hebben de waggelende opgewekt en de bevende kniën bevestigd". Job. 4. 3. 4.

Op het bidprentje van Joannes Jacobus Teepen, bijna 34 jaren onderwijzer te Eindhoven, geboren te Amsterdam 30 Maart 1785, overleden te Eindhoven 30 April 1853.

„Hij is bemind geweest bij God en bij de menschen, en zijne gedachtenis is in zegening, — omdat hij aan de kleinen beleid, en aan de jeugd wetenschap en kennis heeft gegeven". Eccli. 45. 1 B. 1. 4.

Bij Aegidius van Hooff, onderwijzer en voorzanger van het kerkelijk zangkoor te Lierop, geboren te Mierlo en overleden in eerstgenoemde plaats 26 Jan. 836, in den ouderdom van 76 jaren, 1 maand en 18 dagen.

„Komt, kinderen! hoort mij, ik zal u de vreeze des Heeren leeren, bedwingt uwe tong van het kwaad, en dat uwe lippen geen bedrog spreken, wijkt af van het kwaad en doet het goede, zoekt de vrede". Ps. 33.

„Zingt eenen lofzang, en zegent den Heer in zijne

Werken, verheerlijkt zijnen naam, looft Hem met de stem uwer lippen, en met derzelver gezang." Eccl. 39. 20.

Dergelijke spreuken worden ook gevonden op de bidprentjes van Geestelijke Broeders en Fraterheeren die onderwijs geven.

Van kerkzangers gesproken, die onze godsdienstoefeningen met plechtstatig gezang opluisteren en veel tot de godsvrucht der geloovigen bijdragen, hunne bidprentjes bevatten soms ook toepasselijke spreuken, gelijk de volgende voorbeelden kunnen bevestigen.

Men leest op het bidprentje van den bekenden Baritonzanger den Weledelen Heer Wilhelmus Christianus Deckers, geboren te 's Hertogenbosch 24 Dec. 1826 en aldaar overleden 20 Jan. 1899.

„Als het offer werd opgedragen begon hij lofzangen te zingen voor den Heer, terwijl de gansche menigte bad". II Par. 29. 27. 18.

Welke spreuk ook wordt gevonden op het bidprentje van den Heer Antonius van de Ven, 55 jaren lid van het zangkoor te Aalst bij Eindhoven, geboren te Aalst en aldaar overleden 24 Juni 1893, in den ouderdom van bijna 77 jaren.

Een andere spreuk bevat het bidprentje van den Heer Josephus Edmundis Hubertus van der Vaart, lid van het zangkoor der Kathedrale kerk van St. Jan te 's Hertogenbosch, geboren aldaar 19 Oct. 1831 en overleden 5 Sept. 1903.

„O Heer, mijne hoop van mijne jeugd, voor U was steeds mijn lofgezang; den ganschen dag bezong ik Uwe grootheid, en ten tijde mijner grijsheid, toen mijne kracht bezweek, verliet Gij mij niet." Ps. 70.

Men heeft ook van deze bidprentjes op rijm, waarvan ik een paar laat volgen.

Joannes Spaapen, voorzanger van het kerkkoor te Oirschot, geboren aldaar 1 April 1800 en overleden 19 Dec. 1866.

„Vijftig jaren en nog langer
Zong de wijdberoemde zanger
't Heilig loflied, God ter eer.
De eeuwenoude Kerk herleefde
Als zijn stem 't gewelf doorzweefde,
En nu zingt die stem niet meer."

„Wat! zal Spaapen niet meer zingen?
Wie dan zal die stem bedwingen,
Sterk als heel een zangrenkoor?
Neen, hij blijft in hooger sfeere
't Zelfde loflied, God ter eere
Zingen eeuw en eeuwen door."

„Medebroeders, trouwe vrinden,
Wilt gij 't zelfde loon eens vinden;
Zingen 't *Sanctus* weer met mij,
Zorgt dan, dat uwe vreugdekreten
Stijgen uit een rein geweten
Uit een hart van zonde vrij."

Adrianus Wilhelmus van Eupen, lid van het zangkoor te St. Oedenrode. geboren te Gemert 27 Jan. 1820, overleden in eerstgemelde plaats 5 Maart 1880.

O God! Gij weet hoe ik steeds met onvermoeide tong
De heiligheid en lof van Uwen naam bezong;
't Mijn lust en leven was als de offerbeden rezen,
Den priester 't allen tijd getrouw ter zij te wezen.
Zoo werd ruim vijftig jaar aan deez' Uw dienst gewijd.
Dat alles is voorbij, vervlogen is die tijd;
Thans, lieve Jezus, thans, geen Alleluja meer,
Noch 't blij Hosanna, maar 't „ontfermt u mijner Heer."

„Hoe dikwijls, vrienden, heb ik met een droeve stem
Het Miserere mêi of 't treurig Requiem,
Wanneer ge door den dood uw dierb'ren had verloren,
Ter hunner lafenis in 't kerkgebouw doen hooren!

Vergeet thans mijner niet; uwe beden smeek ik af,
Voor mijner ziele rust, terwijl ik slaap in 't graf.
Ach, vraagt voor mij van God, ach bidt en smeekt voor mij,
Dat eens mijn eeuwig lied het driewerf *Sanctus* zij."

Nog moet ik melding maken van het bidprentje van Mejuffrouw Helena Lucretia Malingrez, geboren te Grave 13 Dec. 1760, aldaar overleden 29 Juni 1825, die 52 jaren den lof van God op het koor zong aldaar, met de spreuk: „Zingt den Heere een nieuw lied, want hij heeft wonderen gedaan." Ps. 97. 1.

Ook ambachtslieden hebben toepasselijke spreuken op hun bidprentje, waarvan ik weêr eenige voorbeelden zal bijbrengen.

Men leest op het bidprentje van den smid Ludovicus van de Ven, geboren te Veldhoven 24 Juli 1854, aldaar overleden 26 Nov. 1913.

„Hij was hameraar en smeder in alle werk van ijzer." Par. 1.

Van Gerardus van Dooremalen, metselaar, geboren te Waalre 29 Juli 1851, overleden te Veldhoven 8 Maart 1913:

„In zijne dagen werkte hij, en als hij aan de muren bouwde, verrichtten zijne handen den arbeid ... en verhief zijn hart tot God, den bouwheer van het heelal." Esdras, 4 Hst.

Bij den wever Gerardus Sloots, geboren te Waalre 9 Nov. 1850, aldaar overleden 30 Juli 1912.

„Alle dagen ging hij uit om te weven en bracht van het kunstige werk zijner handen den kost bij dien kon winnen." Tobias 2. 9.

De kortste manier van een bedrijf op het bidprentje te vermelden is wel gevolgd bij den Heer Joannes Josephus van Hal, „in leven Koopman in Granen en Mouter te Oosterbout" genoemd, aldaar overleden

1 Febr. 1828, in den ouderdom van 62 jaren en 6 maanden.

Een bewerker van granen, de molenaar Theodorus van Grinsven, geboren te St. Oederode 24 Nov. 1836, overleden te Veldhoven 29 Juli 1909, vraagt op zijn bidprentje: „God wege mijne handelingen in eene billijke weegschaal en geve acht op mij, Gij die wandelt op de wieken der winden. Job 31. 26."

De dienstmaagd kreeg ook haar spreuk op haar bidprentje, n. m. Maria Elisabeth Vlemmix, geboren te Bakel en overleden te Eindhoven 30 Sept. 1871, in den gezegenden ouderdom van 83 jaren, na 68 jaren dienstbode bij de familie J. A. van Dijck aldaar te zijn geweest.

„Indien gij in het bezit zijt van eene getrouwe dienstbode, beschouw deze als uw eigen ziel, en behandel haar als uwe zuster." Eccl. 33. 31.

Deze spreuk was zeker niet misplaatst geweest op het bidprentje van Maria Helena Koolen, geboren te Oosterhout 17 Febr. 1810, aldaar overleden 26 April 1892. ten huize van den Heer Hamilton, na een onafgebroken diensttijd van 65 jaren bij eene familie.

Mede verdienen voor de spreuken de aandacht de bidprentjes van Wilhelmus van der Waarden, geboren te Waalre 23 Sept. 1822, aldaar overleden 1 Juni 1912, bijna 65 jaren veldwachter der gemelde gemeente:

„Hij ijverde voor de wet, doch deed niemand overlast noch onrecht aan, en was tevreden met zijne bezoldiging." Luc. 3. 14.; en van Arnoldina Dingen, huisvrouw van Antonius Mollen, geboren te Strijp 5 Dec. 1845, overleden te Veldhoven 18 Juni 1913, bij haar leven bode van Veldhoven op Eindhoven:

„Zij was eenvoudig, en in hare sterke dagen een goede bode." II. Kon. 18.

Tot besluit van dit hoofdstuk moet ik nog melding maken van een paar bidprentjes, bevattende eene zinspeling op voor- en familienaam van den overledene;

welke prentjes zeer weinig voorkomen. Soms zijn deze zinspelingen niet onaardig gevonden, gelijk bij de drie volgenden. Zoo op het bidprentje van Adam Peter van de Rijdt, overleden te Beek en Donk 21 Maart 1842, in den onderdom van 57 jaren, 8 maanden en 3 dagen:

„Adam waar zijt gij? Ik heb mij verborgen. Gij zijt stof en zult in stof vergaan." Gen. III.

Op het bidprentje van Ida Maria Christina Achterbergh, geboren te Boxtel 14 Febr. 1831, aldaar overleden 17 Maart 1904:

„Wie mag den berg des Heeren bestijgen? Die schuldeloos van handen en rein van gemoed is en zijn hart niet zet op ijdelheid." Pc. 24. 3. 4.

Maar één bidprentje kwam mij voor met spreuken op beide voornamen.

Het is van Mevrouw Anna Maria van den Broek, echtgenoote van den Heer Hubertus Joannes Smits, Lid der Provinciale Staten van Noord-Brabant, geboren te St. Oedenrode en overleden aldaar 11 Aug. 1872, in den ouderdom van 53 jaren en 9 maanden.

„Anna week niet uit den tempel en diende God met een onophoudelijk gebed, en loofde den Heere."

„Maria heeft het beste deel verkoren, hetwelk haar niet zal ontnomen worden."

Maakt het gewone bidprentje reeds indruk op vele personen, nog dieper wordt die indruk gevoeld als het de gedachtenis bewaart aan een ramp of ongeluk, waarbij verscheidene menschen het leven verloren.

Gelukkig blijft het getal dezer bidprentjes klein.
Slechts twee betreffende Noord-Brabant kwamen mij in handen.

Het eerste herinnert aan het omslaan der marktschuit

tusschen 's Hertogenbosch en Engelen, in den morgen van 17 Nov. 1837, waarbij de volgende personen jammerlijk verdronken:

Agnes van Mill	18	jaren.
Henrica van Eyck	21	„
Anna Meulensteen	22	„
Johanna van Vugt	22	jaren.
Maria Roeters vrouw van R. Deckers	24	„
Petronella Roskamp	25	„
Maria Deckers vrouw van C. van Geffen	26	„
Adriana Pullen	31	„
Johanna van den Broek	41	„
Johanna van Goedhart vrouw van H. Pullen	43	„
Wilhelmina van den Oever wed. M. Pijnenburg	46	„
Hendrika de Leeuw vrouw van H. Hanssen	47	„
Johanna van Wel vrouw van H. Mulders	54	„
Maria de Kort wed F. Lathouwers	60	„
Cornelis van Cromvoirt	58	„

De andere ramp zullen zich bejaarde Bosschenaars nog wel herinneren, n. m. het springen des ketels van de stoomboot Jan van Arkel No. 2 op Zondag 28 Oct. 1849 des morgens ten 7 ure.

Bij dit ongeluk verloren de volgende personen het leven:

G. Gerritsen, hofmeester der stoomboot te 's Bosch, oud	43	jaren.
J. B. van Gool, schoenmaker te 's Bosch, oud	39	„
A. J. Smids, kapitein bij het 4e reg. Infanterie te Woerden, oud	45	„
J. van den Broek, koopman te Strijp, oud	33	„
S. Joosten linnenkooper te Woensel. oud	50	„

H. van den Braak, klompenmaker te Haaren, oud . . . . . 36 „
C. Schnitzler aannemer te 's Bosch, oud . 57 „
P. J. Hagens, dekknecht der stoomboot te 's Bosch, oud . . . . . 38 „
J. Vermeulen koopman te Waspik, oud . 32 „
B. Verdoorn, bode te Werkendam, oud . . 28 jaren[1]).

Gelijk te verwachten was, hebben beide bidprentjes een paar toepasselijke spreuken.

Het eerste: „De mensch weet niet, hoe hij zijn leven eindigen zal, maar gelijk de visch aan den hengel en de vogel door den strik, zoo wordt hij in den strik des doods gevangen, wanneer deze hem schielijk overkomt." Eccl. 9. 12.

„Zie dan toe, waakt en bid; dewijl gij niet weet, wanneer de Heer zal komen, of in den avond, of op middernacht, of bij den vroegen morgen; opdat Hij onverziens komende, uw niet slapende vinde." Marc. 13. 33 en 35.

Het ander: „Zalig is de mensch, die het uur des doods altijd voor oogen heeft en zich dagelijks bereid om te sterven; als het morgen is denkt dat gij den avond niet zult bereiken, en avond geworden, durf u den morgen niet beloven: velen sterven schielijk en onvoorziens, want in het uur, op hetwelk men niet denkt zal de Zoon des menschen komen." Th. a Kempen 1. C. 23.

(Wordt vervolgd.)

Rotterdam CH. C. V. VERREYT.

[1]) Vier laatste personen waren niet katholiek.

DE VEREENIGING VAN DE PRIESTERS-BENEFICIATEN DER BOSSCHE ILLUSTRE LIEVE VROUWE BROEDERSCHAP.

Zooals J. Ter Gouw in zijne *Gilden* schreef kwamen oudtijds in ons land gastmalen en drinkgelagen bij alle gelegenheden te pas. Zij werden, zoo dikwijls er maar aanleiding toe was, aangericht in de woningen van de voornamen en de geringen, van poorters en dorpers, zoowel onder de vrouwen als mannen, op de stadhuizen en de vergaderingen van heemraden, door de broeders zoowel van de gilden als van de kerkelijke broederschappen. Voor wat laatstbedoelde vereenigingen betreft kan ik verwijzen naar mijn werk over het H. Kertmisgilde te Haarlem en de verschillende geschriften, die over de Illustre Lieve Vrouwe broederschap van den Bosch in druk verschenen zijn.

Ik verneem te mogen aannemen, dat van laatstgezegde vereeniging het doel in het laatst der 15e en in de 16e eeuw meer was het bevorderen van het gezellig verkeer onder deszefls leden dan het bidden; daaraan durf ik het ook te kunnen toeschrijven, dat zij na de reductie van den Bosch van een kerkelijke is kunnen worden een zuiver wereldsche en gemengde vereeniging.

De zucht om genoegelijk samen te eten en te drinken is van de leden der Illustre Lieve Vrouw Broederschap blijkbaar overgeslagen op de priesters, die verbonden waren aan haar altaar in de St. Janskerk in den Bosch, want in de hieronder medegedeelde akte, die te vinden is in het Protocol van den Bosschen notaris en kanunnik Petrus Colen, staat daarover het volgende vermeld:

In den name ende ter eeren van der Heyliger Drievoldicheyt ende der onbevlekte gloriose moeder ende maget Marie. Amen. Alzoe in den jare onss Heeren gebeurten 1540 den 2en dach der maendt Novembris de Eerw. Heeren Mrs Peter Moer, canonick, Arndt de Lou van Empel, Philips van Dooren, Jan van Wintelroye, Arndt van Asperen, Leonairt van der Boort, Reyner van Beeck, Peter van Heeswijck, ende in den naem van hem Jan van Leendt, Jacob Zanders, Jacob Peterszn van Empel, Jacob Schonck ende Joseph van Valkenborch, al te samen priesteren des bisdomps van Ludick, hebben de zekere gefundeerde missen op den altair in der capellen van der Bruederschappe onser liever vrouwen binnen der stadt van Shertogenbossche, eendrechtelick hadden geordineert een compangnye, dewelcke om meerder liefden met malcandere te onderhoudene vier mael 's jaers te samen eten, drincken ende vrolycke maeltyden houden souden, midsgaders van zekere anderen articulen, conditien ende voirwaerden ter eeren Goids ende hender zielen salicheyt dairtoe gevueght, gelijck dit al te samen breder by der ordonnantie, dairaff scriftelick gemaect, is blyckende, dewelcke tot meerder verstandt ende declaratie daeraff te hebbene alhierinne van woordt tot woordt gestelt is ende begint aldus:

In den jaer ons Heeren 1540 den tweeden dach Novembris hebben overcommen ende mindelijek accordeert, geraempt ende geordineert, tot meerder eeren ende vrientscappen des priesterlycken staets ende bysonder tgheene dat op eenen altaer soude moigen onderhouwen werden die eersame ende verstandele heeren ende meesters (volgen de hiervoren gemelde namen), *al te samen priesteren benificiaten ende officianten opten altaer van onser liever vrouwen bruederschappe in der collegiaet ende parochiekerck van Sint Jan Evangelist binnen Tshertogenbosseh, Luydicx bisdomps, als dat die selve sullen minlijck by malcanderen viermael sjaers eeten nae de ordinantien onder bescreven.*

Item een yeghelijck sol secundum ordinem zynen tuere

verwachten, ende dese minlycke vergaderinge lyeffelijck ende blydelijck alsoe ontfangen, te weten zijn medebroeders beneficiaten ende offcianten des voirg. altaers ende oock den gheenen, die in eenighe der voirsr. beneficiaten officianten plaets soude succideren, dese tegenwoirdige broederschap begerende, mee oick haeren custer ende en sal nyet meer over tafel moigen reyden dan in den iersten goede pottagye runtvleesch, speck ende hamelsbout ende daerby een gebrade schaepschouwer met een paer hoender ende dan boter ende kaase met een fruytken, eest te crygen nae gelegentheyt des jaers ende nyet meer. Ende elck sal voor zijn hoofft een mengelen wijns over eeten hebben ende nyet meer, dwelck elck voor hoofft betalen sal ende biers competentie nae des weerdts believen ende appetijt der gasten.

Item dese vier terdagen sullen genoempt wordden van den weerde, die dese vergaderinge onfangen sall altijt nae der commemoratie van alle geloovighe zielen, dat die broeders ombeschadicht in die kerck zijn ende ongelast ende den weerdt best te pass comen mach.

Item zoe wie van dese vergaderinge afflivich wordt souden desen maeltijt in zynen tuere van den iersten aengeheven, tsy wanneer gevallen mach van den iersten tuere tweede, derden, vierde off vijffte ende soe voordaen sal altijt schuldich wesen den gemeynen broeders affter te laten twee philippus gulden om zynen loopende tuere daermede te vervullen.

Item soe wie van deser vergaderinge is sal tot deese maeltijt moeten commen, gheen oersack wesende die excuseren mach dan sieckt off hy sal verboeren twee potten Rijnswijns, die de broeders tsamen verdrincken sullen.

Item soe wie maeltijt hebben sal schuldich (sijn) doer hem selven off yemanden anders te cebreren onder die hoechmisse op alderzielendach opten altaer van onser lieven vrouwen voorsr. ende den offer, den geheelen voernoen op denselver altaer geoffert wordende, sal men boven d' hooft melgelken voirgen. over tafel verdrincken, behalven dat men van denselven offer altijt betalen sal een mengelen wijns voer den custer, dies sal die custer, als hy derselver maeltijt nyet en

compareert, oock twee potten Rijnswijns verboeren, dies en sall hy gheenen tuere in die maeltijt dorven verwachten.

Ende wie van deese tuere off maeschap is sal met synen gestorven medebroeder te lijck ende ten offer moeten goen ende misse te lesen offte doen lesen ende vigilias novem lectionum off hy sal dies en nyet en doet verboeren twee potten wijns, dies sal den dooden altijt moten der broeder schappen laten een philippusgulden van 25 stuvers.

Welke voorn. raminge ende ordonnantie naemaels by eenige van den voorscreven iersten institeurs ende fundateurs alnoch levende ende den successeurs van den afflivegen, te weten den tweelfsten dach January anno 1554 in allen haeren poincten, articulen ende conditien mindelich ende eendrechtelick gelaudeert, geratificeert ende geapprobeert is geweest, daertoe eenige andere articulen byvuegende gelijck deselve insgelijcx hier volcomenlick geinsereert is ende begint aldus:

Dese voirscreven ordinantie is den twelfften Januarij anno 1554 stilo Leodiensi in allen zynen poincten, articulen ende conditien geapprobeert, gelaudeert, ende geratificeert by Heeren Peeteren Colen, Leonarden van der Boert, Aernden van Asperen, Philipsen van Doeren, Jannen vnn Wijntelroye, Reyneren van Beeck, Jacoppen Petersznvan Empel, Jacoppen Schonck van Zoemeren, Symonen Pynnappel, Peteren die Ruyter, Gielissen Mallants, al te samen confratres ende officianten in den choor offte capelle van onser liever vrouwen bruederschappe voirsr., behoudelijck dat men nyet boven het voirsr. mengelken wijns verdrincken en sal opten poene van te verbueren een philippus gulden offte 25 stuvers, daer voir terstont 'te employeren tot behoiff daer 't denselven confratribus gelieven sal, uuytgenomen die prouffyten, gecomen zijnde van den offer, denselven offer sal men moigen int gemeyn boven 't voirsr. mengelen verdrincken ende alnoch off daer eenige poenen vervallen weeren van eenige ex confratribus hen absenterende ende nyet behoirlijck compareerende achtervolgende die voirsr. ordinantie.

Item is noch geconditionneert, dat alle die voirsr. confra-

tres gehouden ende verbonden sullen wesen elck zynen maeltyde juxta ordinem zoe die nou opten dach van huyden gestelt zijn achtervolgen sullen, wairaff den iersten hebben sall Heer Peeter Colen, canonick, post commemorationem animarum, die men houdt in octavis Paschae naestcomende, heer Leonardt van der Boert post animarum, comende tsondachs post festum assumptionis Mariae daernaest volgende ende soe voordaen totten lesten toe boven in ordine gestelt. Ende oft gebeurden, dat ennige van den voorsr. confratribus afflivich wordde alleer dese rolle van dese maeltyden volbracht waere ende dieselve afflivige synen tuere nyet verwacht en hadt, alsulcke afflivige sal achtervolgende die voirsr. ordinnantie denselven confratribus schuldich zijn affter te laten twee philippus eens, tstuck van 25, om zynen tuerne daermede te vollbrengen, ten huuse van Heer Peteren Colen, deken der bruederschappe van onser liever vrouwe voirsr. ofte zynen successoir.

Item aengaende de philippus gulden, gestelt in eynde van der ordinantie, gecommen zijnde van eenen afflivige ex confratribus, waervoir die confratres verobligeert zijn metten lijck te gaen, etc., denselven philippus gulden svllen die voorsr. confratres verdrincken in den iersten maeltijt, volgende de uuytfairt des voersr. afflivige ende alsdan en sullen dieselve confratres nyet te buydel doenen gaen om hen mengelen te betalen.

Ondertekent aldus P. Colen, G. Mallants, L. de Boort, J. Wintelroy, H. Reyneer Bussers, Arnoldus Asperen, presbyter, Philippus Oirschot, presbyter, J. Schonck Zoemeren, H: J. (Empel?).

Mer want de voirsr. bruederen ende compagnye zoe by der ierster als by der lester ordinantie bevonden hebben hen eensdeels gegraveert te zyne ende naemaels te wordden meer beswaert, in den iersten aengaende een article in der ierster voorn. ordinantie gestelt, inhoudende zoe wyem totten maeltijt nyet en compareerde, dvt dieselve soude verbueren twee potten Rijnswijns sonder ennige excusatie, uuytgenommen alleenlijck cranckheyt des lichaems ende want ter saken van desen som-

tijts differentie is bevonden ende naemaels noch by avontueren meerder, waeruyt soude moigen differentie spruyten tot minderinge des accoords ende lieffde, tot noch toe onder de voorsr. bruederen compangnye onderhouden, dairomme oock principalycke dese vergaderinge hairen oorspronck genomen heefft. Soe is eendrechtelijck by den naegenoempden gebruederen (midts goeder ende ryper deliberatie ierst daerop gehadt) een iegelijck zijn opinie per modum scrutinii verclaert hebbende, nyemande oock daer jegens distreperende mindelijck ende eendrechtiglijck gesloten, dat van nou voordaen soe wyem nyet tydelijck en compareert offt hem absenteeren totten voirsr. maeltyden te comen, sall sonder excuyse, eegheenderleye saken uuytgescheyden, telker reysen vervallen zijn ende verbueren eenen pot Rijnswijns, te betalen in den naestvolgenden maeltijdt. Insgelijcx is alnoch in den vuege voorn. eendrechtelijck gesloten, aengaende een articule in der tweede ordinantie, van de twee philipijus gulden te betalen by de afflivige voir zynen loopende tuere, denwelcken articule zoe veele als de twee philippus gulden toucherende is, is vercleert null ende van onweerde te zyne ende te blyven, overmidts den afflivige daermede zeer scheen gegraveert te zijn. Ten laesten om dese goede ende mindelycke brueders ende vergaderinge tot meerder lieffden ende gestadicheyt vast t' onderhoudene ende alle gramschap, tornicheyt, kyvagie ende tweedracht te verhueden, is in forme voirsr. geraempt ende eendrachtelick verclaert ende gesloten, dat zoe wyem van deser bruederschappe ende compagnye d',een den endere injurieert offt van oude geschiedenisse verwijt doet offt cladden opworpt, waermede hy zynen medenbrueder tot gramschap offt tornicheyt verwecken ende movere mochte, sal deselve sulcx doende, t'elcker reysen verbueren, misbruycken ende vervallen zijn te betalen twee potten wijns sonder tegenseggen ende daerenboven hem verdragen offte tselve weer op deselve poenen wederom te verhalen. Wairaff nochtans de vercleringe offtet injurie zijn offt nyet sal staen ter declaratie van twee offte driën van den medebrueders, ompartyelick dairtoe by den gemeynen brueders gecoren ende gedeputeert ende

welcker verclaringe deselve partyen sullen hine inde moeten tevreden wesen op deselve poene van de twee potten wijns, by dengheene, dairmede nyet tevreden wesende, te betalen. Insgelijcx zoe wyem van de voirs. bruederschappe buyten derselver eenige secreten, in der vergaderinge gescheet offt gesproken, reveleert ende een vreemden te kennen geefft, dairmede de voirsr. compangnye offte eenije van dyen soude moghen beschaempt, onteert, veracht offte vermindert wordden, sal deselve, dat wittelijck overtuyght wesende van de voors. revelatie, vervallen zijn ende verbueren telcker reysen twee potten Rijnswijns als boven,

Alle welcke voorn. poincten, articulen, alse tot ontlastinge erde meerder lieffde by derselver compangnye offte bruederschappe t' onderhoudene zijn, aldus geconcipieert in tegenwoordigheyt ende ten woonhuyse heeren Gielis Mallants, staende tegen de capelle van St. Joris over [1]*), heeren Peteren Colen, deken, Leonarden van der Boort, canonicken, Aerndən van Asperen, Philipsen van Dooren, Jannen van Wintelroye, Reynere van Beeck, Jacoppen Peterszn. van Empel, Jacoppen Schonck van Zoemeren ende Peeteren de Ruyter, al te samen presbyters ende offlcianten voirsr. ende hebben elck bysonder dese ordinantie gelaudeert, geratifieeert, geapprobeert ende naer hennen besten vermoegen d' een den andere gelooffi in goeder trouwen dese voirsr. charte in allen hairen voorn. poincten, conditien ende articulen te voldoen ende helpen vollbrengen. Des t, oorkonden zoe hebben die voorsr brueders ende elck van hen dese selve charte met hender eygen hant ondertekent den tweeden dach Novembris ten woenhuyse heer ende meester Jacops Hannen, canonick, in den jaire 1556.*

Ik heb vorenstaande akte in haar geheel medegedeeld, omdat zij eene bijdrage is tot de kennis van het leven

[1]) Men zie over dat huis mijne Voorname Bossche huizen I blz 381.

der Katholieke geestelijkheid van den Bosch ten tijde van het ontstaan der Reformatie, als ook wijl zij een steentje te meer is voor de samenstelling eener geschiedenis der Illustre Lieve Vrouwe Broederschap van den Bosch, die tot dusverre nog niet is beschreven, zooals het behoort.

Hoe de verdere lotgevallen zijn geweest van de vereeniging of broederschap, waarvan in de akte sprake is, is mij niet kunnen blijken. Zeker is het dat, als zij tot het jaar 1629 zoude hebben voortbestaan, zij toen is teniet gedaan, omdat in dat jaar de St. Janskerk van den Bosch aan de Protestanten is gekomen.

's Hertogenbosch. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

ACTEN VAN UITGIFTE DER POLDERS VAN CRUYSLANT (1487), OUDE CROMWIEL (1356), 'T WESTLANDT (1421), DE HEENE (1610), GRAAF HENDRIKPOLDER (1538), ONDER **STEENBERGEN.**

VI.

(Slot.)

Item off enige p(er)*soonen tzy gheestelick off werlick paert ende portie hebbende metten coopers van desen Lande ter yerster Reysen van deser yerster Dyckagie ende beverschinghe in gebreeke waire ende Rebel off onwilich vielen heur quote ende portie van den dijckpenningen op te brengen, in sulk geval sullen die anderen coipers zijn part ende portie mogen aenverden zonder wederzeggen van yemanden ende voor hem contribueren, ende ingevalle zy heur quote ende portie in den yersten ommeslach off geschote opgebracht ende betaelt hadden ende gebrekelick vielen in de tweede, derde, vierde,*

vijffte ofte zesste geschooten, zullen die voorsch: andere mede coiperen of innemeren des voorsch; paert ende portie van de ghenen daer 't gebreck aen valt mogen aenvaerden sonder wederseggen van yemanden oft gehouden te zijn enige restitutie te doen, maer t voorsch: Landt eens bedijct wesende ende eenen oft twee St Martens ban geleden of gepasseert te hebben ingevalle 't voorschr: Landt weder innebraecke (dat God verhueden wille) ende yemandt gebreckelijk viele sijn paert quote ende portie op te brengen ten eerste reyse oft ommeslaghe om 't zelve Landt te beverschen ende den dijck te brengen in zynen ouden staet ende dicte, in sulck geval sal die gene daer gebrek aen valt verbeuren sijn landt tot ons ende onse naecomelingen prouffijt indien wy dat aenverden willen oft zoe verre wy oft onse naecomelingen 't selve Landt nyet en aenverden soe sullen die Ingelanden 't selve aenverden, ende de aenverder sal voor sulck landt contribueeren, ende ter tweeder derder ende allen anderen ommeslagen zal de dijckgrave daarvooren inleggen ende innen dat anderhalf schat op ten genen daer 't gebreck inne vallen zal. Yerst aen zijn have soe verre hy enige binne der Vierschare vindt oft by gebrecke van dien aan zijn erfgoet ter chieringe van Scepenen oft gezwooren.

Item of hier namaals desen dijck of polder by fortune oft overtolligen vloede weder innebraecke (dat God verhuede wille). In zulk geval zullen die Coipers ende innemers sculdich zijn ende gehouden dien weder op te maicken in zijn oude grootte ende beloip ende 't zelve landt weder labourabel ende saeybaar te maicken binnen twee Jaeren na den inbreken desselfs, oft by gebreecke van dien sullen wy oft onze naecomelingen dat landt metten dycke sulcx als wy dat als dan vinden sullen mogen aenverden ende 't onswaert nemen vrij ende comerlois, om daermede te doene als van ons vry ende propre goeden onwederseeght van yemanden. Des souden die coipers ende Ingelanden ongehouden zijn ende blyven de voorschr: Heeren chijns als dan meer te geeven. — Item wy hebben den voorsch: coiperen dit Landt ende gors doen leveren by den gemeete ende metter Roede daer 't Cruyslandt

ende die Heyde mede gelevert zijn, te weeten Twelf voeten voor de Roede, Ende den voorsch: polder is groot bevonden Elf hondert sess ende 't zeventich gemeten twee hondert zeven ende dertich Roeden, waarvan wy tot onzen prouffijt houden de voorschr: negen ende sestich gemeten zeven Roeyen, alsoe al 't selve by wylen Mr Marten Cornelisz. onse gezwooren Landmeeter ende by Cornelis Hermansz. gezwooren Landmeeter van der Tholen overmeeter ende bevonden is geweest des en es den voorschr: coipers nyet gelevert den grondt daer zy Luyden huere wegen, Wechdilven Dijckstalen en bermen van dijcken, met heuren dijckslooten geleyt hebben, maer wy hebben den voorschr: grondt den coipers doen leveren sonder heuren cost in behoirlyker maten, noch oick en is nyet gemeeten die sluysvlieten ende onlooflicke kreken soo verre al die sluys op 't alreleechste af ende vuytdragen mach, niet min wy reserveren 't onswaerts den aanwasch van alsulcken kreken oft watergangen als ongelevert ende ongemeten gebleven zijn om daermede te doen ons prouffijt, latende altijd nochtans den voorschr: coipers de grootte van heuren Lande zooals 't zelve nu afgemeten is ende te boek gestelt suicx als zy den chijns jairlicx betalen. — Item zullen dese coipers heure Erven en naecomelingen hebben ende ontfangen alle nutschappen en prouffyten van den voorschr: dyeke soe lange die metter zee gemeen liggen ende eenen zeedijck wesen sal ende langer nyet ende daer en teynden als den zelven dijck, in 't geheel oft in deel middeldijck wordt soo sal die zelve middeldijck commen tot ons ende onse naecomelingen prouffijt om daermede onsen willen te doen, als van onsen eygenen goeden. — Item wy accorderen dese coipers dat zy sullen mogen hebben en houden eenen buytenberm van twee Roeden breet daaraf zy 't genot en prouffijt hebben sullen soe lange als den dijck eenen zeedijck zijn zal. Behoudelick dat t surplus van de ettingen verhuert zel worden by onse Rentmeester tot onsen prouffyte. — Oick mede en sal men geen dijckaerde oft dijcksooden naerder den ten van den dijck mogen nemen oft halen oft berooven dan op twee roeden nae, indien des mogelick es. — Item daer drooghe dycken oft

meeldycken zijn oft liggen zullen soe sal den buytenberm van den ouden Lande breet zijn een Roede, die wy 't onswaerts behouden hebben, om die te verhueren tot onsen prouffyte met ten voorschr: drooghe dycken. — Item sullen die voorschr: coipers ende Ingelanden liggen een sluysye tot heuren coste, ende sullen alle die gene die daer inne met Rechte behoiren te gelden de voorschr: sluys met ten heuren sluysvlieten gehouden zijn te maken ende te onderhouden tot euwigen dagen, ende by dese sluysen en sal nyement op die dycken of daer omtrent egeen huysen mogen maicken, stellen oft oprichten, dan by expressen consente van ons oft onse naecomeling. — Item wy hebben geconsenteert dat dese coipers den tijt van zess Jairen lanck geduerende ende nyet langer sullen mogen stellen eenen dijckgrave, sesse gezwoorenen ende eenen Landtmester die welcke zullen mogen ordonneeren ende maicken al sulcke ordonnantien Keuren en de Statuyten tot drie ponden zwaerten toe der dijckagien aengaende als van node wesen sal, ende daer en 't eynde zullen die voorschr: coipers ende Ingelande gehouden zijn t achtervolgen die oude Keuren Statuyten ende ordonnantien van den Cruyslanden en van de anderen Polders onder Steenbergen gelegen. — Item dat wy sullen mogen doen maicken indien 't ons oft onsen naecomelingen belieft binnen den lande van deser nyeuwer dijckagien ter plaetsen ons best gelegen een molen totter welcker ende tot geen ander, die inwoonders van dese nyeuwer dyckagien sullen gehouden sijn heur greyn ter molen te brengen op behoirlicken molster, ende dit op te verbeurte ende pene telker Reys van 't selve graen met ten sack dair 't in is ende daer toe van drie pondt zwarten.

Item wy hebben gelooft ende geloven midts desen voor ons ende onse naecomelingen de voorschr: coipers heuren Erven ende naecomelingen te bevryen van s Hertogen bede gelijck ende in der manieren als wy onsen anderen ondersaten van Steenbergen doen midts onderhoudende alle gebuerlicke Rechten metten voorschr: ondersaten, des sullen de voorschr: coipers heure Erven ende naecomelingen cause ende actie van hen hebbende: gehouden zijn ons ende onse naecomelingen te

gevene en te betalen al sulcke assysen ende gruytgeld van wyne en byere als die ondersaten van de voorschr: Stadt van Steenbergen jegenswoordelick gevende ende betalende zijn ende van oudts gewoonlick zijn geweest te gevene. — Item die dijckgrave eal ommeganck hebben als die by hem den Landmr: ende gezwooren geleyt sal wordden: — Item soe wie eniger dijck aenneempt die salt volbrengen of die dijckgrave salt hem mogen afpanden aan zijn gereedste goet tzy have oft erve oft aen zijn lijf twee schat Item soe wat dijck die dijckgrave neempt te maickene by gebreecke van anderen die sal hy wel ende looflijck by den gezwooren doen maicken ende moeten opleveren wel ende deuchdelick gemaict alheer hy yemanden zal mogen beschadighen Item wat dijck die dijckgrave oft yemandt anders aenneempt te maickene met Rechte aen 't voorschr: Landt, dat zal ten naesten ommeganck volmaict zijn, ende en waere den dijck nyet volmaict oft soeveel goede arbeyders daar inne dattet den gezwooren goetdochte, soe en mach nochtans die dijckgrave nemaynt bescadigen gelegen in dier deylinge voor dat den dijck volmaict zal zijn. — Item wat die dijckgrave maict daer en sal hy nyet meer af hebben dan daer aen verdient en is twee schat. Ende daertoe zal men eeden twee goede mannen die den gezwoorenen duncken sal best daer inne verstaende, ende wye daer toe gecoren oft goedt zal worden ende weygerde 't selve te doene, sal verbeuren vijf pondt zwerten tonser ende onser naecomelingen behouf; Ende wordt nochtans nyettemin gehouden te seggen zijn beste weete ende conde ende des hem daer af dunct, ende soe wije hem daer af straffede oft qualik toespraicke die sal verbeuren twintig Scellingen zwerten. — Voirts soe sullen die voorschr: Coipers ende Innemers heure erven ende naecomelingen mogen halen ende doen halen tot ten dijckwercke van dese lande. Alzulcke dijckaerde sooden, stoffe ende materien als zij zullen mogen behoeven, daer zij dat onder onse Heerlicheyt sullen weeten te halen ten meesten gerieven ende minster schade ter ordonnancien van ons oft onse officier. — Voirts zullen die dijckgrave Landmeester ende gezwooren hebben 't bedrijf op alle de dijcken, wegen, wate-

ringen, waterkeringen, sluysen bruggen ende sloiten van desen nyeuwen Landen ende generalick op alle den orbair nutscap ende prouffyte van dien totter boeten van drie Scellingen zwarten ende daer ondere welcke voornoemde wegen, wateringen, waterkeeringen, sluijsen. bruggen ende sloiten weder die gemaict zijn oft maicken souden mogen die voorn : Coipers ende Innemers heure erven ende naecomelingen gehouden sullen worden euwelick en erffelick te onderhouden te maicken ende te ruymen sonder ons oft onser naecomelingen cost. —

Item waert dat yemant aantaste en des anders scip oft getouwe ontvreempte die zal verbeuren twee pont zwarten tot ons ende onse naecomelingen behoef, voor 'd eerste reyse ; ende wort bovendien gehouden den clager zijn scade te beteren, Ende voor de tweede reyse doubbel oft dair af te staine tot meerder ende criminele punicie soe verre de saicke sulcx heyscht. — Item waert dat eenich arbeyder binnen den voorschr. Lande oft berywerck eenich gebreck hadde aen yemanden van zynen arbeide die sal die dijckgrave berichten metten geswooren oft schepenen op een boete van drie Scellingen zwarten. —

Item oft gebeurde dat yemanden zijn Scepe, gangen, plancken beryen corde wagenen oft andere getouwe ontdreve, dat sal elck mogen aenvaerden soe verre hem dat competeert binnen onsen Landen ende Heerlicheden. — Item soe wyen die dijckgrave metten gezwoorenen ende Landmeester calangierde van gebreecke op te ommegangen die sal verbeuren twintig Scellingen zwarten. — Item wy 'sullen aldaer setten ende ordonneren eenen Vorster ende Scutter tot al sulcken prouffyten als hem dairtoe geordonneert ende toegevoecht sullen worden. — Item oft saicke waere dat die dijckgrave nyet mechtich genouch en ware zyn, ommegangen te houdene midts der quaetheyt ende Rebellicheyt van den dijckers in sulck gevallen soe consenteeren ende accorderen wij den Coipers ende Innemers van desen Lande te nemen tot heuren coste al soeveel cnechten oft dienaers gewapent als hem lieden van node wesen sal omme den rebellen ende quaetwilligen te apprehendeeren ende te vanghen, ende die te leveren in handen

van tsen Officier van Steenbergen omme gecorrigeerd te wordene naer gelegentheid van heuren misdaet Ende oft hiernaemaels in enige puncten voorschr. enige duysterheyt oft twyfel geviele oft gebeurde die zullen wy oft onse naecomelingen verclaren ende sullen die voorschr: Innemers ende Coipers ende heure naecomelingen des gehouden zijn te achtervolgen. Ende overmidts dat onse voorschr: Lieve Heere ende Vader binnen middelen, tyden, ende eer hy den voorn: Coipers ende Innemers met behoorlicke brieven van Transporte heeft mogen versien ende versekeren dese wereld overleden is.

Soe eist dat wy René van Chalon ende van Nassau Prins van Oraengien voorschr: als eenich soon ende universael erfgenaem van voorschr: Heeren ende Vaders wyens Siele God genadich Zy, wandelende te goeder trouwen ende willende den voorschr: Coiperen ende Innemeren verseekeren heuren voorschr: Coip ende hem Ludyen daar af verleenen onse brieven in behoorlicker vormen, geratifficeert geapprobeert ende geconfirmeert hebben, ratifficeeren approbereu ende confirmeren midts dese den voorn: Coip ende alles 't gene dat inder manieren als voren by onsen voorsch: Heere ende Vader, den voorn: Coipers geaccordert ende gelooft is. Ende soe verre als noot zy hebben wy René Prince voorsch: by goeder deliberatien ende rypen Raide ende om zekere redenen ons daer toe mouverende van nyeuws euwelick ende erfelijck vercocht ende vuytgegeven, vercoipen ende geven vuyt midts desen voor ons onsen erven ende naecomelingen Den voorn: Coiperen en de Innemeren Heuren Erven en naecomelingen de voorsch: twee Gorssen ende slickken van Silverhouck ende Kerckgors binnen den voorsch: Palen ende tot alsulcken plaetsen gelegen als vooren verhaelt staet, om die te houdene te hebben, ende te gebruycken tot heuren meesten orbair ende prouffnte tot eenen verschen coorenlande Euwelick ende erffelijck alsoe hem dat alreorbairlicx duncken sal sonder wederseggen van yemanden, op te conditien vorwairden en statuyten breder hiervoren verhaelt die de voorsch: Coiperen ende Innemeren heure erven ende naecomelingen oft actie van hen hebbende gehouden sullen worden te achtervolgen ende

te onderhouden tot euwigen dagen waarvan zy luyden ons leveren sullen behoirlicke brieven voor de Weth van Steenbergén gepasseert, die daeraf ons expedieren brieven in behoirlicker vormen, dair inne desen jegenwoordigen brief geinsereert sal worden Dairinne gelovende 't selve sulcx te onderhouden, om dezelve brieven bewairt te worden te Breda by andere onze Charteren en Registeren. Behoudelick dat wy René Prince voorsch: gereserveerd ende tonswairt behouden hebben reserveren en houden tonswairt een gerecht zeventhienste deel van den twee gorssen ende aenwassen voorsch: tot alsulcker plaetsen geleegen als onze voorn: Heere ende Vader die gecoren ende genomen heeft ende ons gelevert zijn by een gezwooren Landtmeter onsen orbair ende prouffijt dairmede te doene.

Ende wy René van Chalon ende van Nassau Prince van Orangien hebben gelooft ende geloven voor ons selven onse Erven ende naecomelingen dit voorsch: Landt, gors ende slick, gelijck dat binnen zynen palen gelegd is, te vryen ende waeren, gelykerwijs onse voorn: Heere ende Vader ende wy dat vercocht hebben in 't geheele oft in deele den voornoemden Coiperen ende innemeren heuren Erven ende naecomelingen oft cause ende actie van hen hebbende, erffelijcke te hebbene te gebruykene, ende vredelick te besittene, Euwelick ende tot alle dagen sonder enige calangieringen van yemanden ende dair of zekere warand te zijn en te blyvene tot Euwige daghen. Ende geloven voirts in goeder trouwe den voorsch: Coip van desen Lande ende alle ende yegelicke vorwairden gelooft en rechten ende Statuyten voren verhaelt, te houden ende te doen houden den voorn: Coiperen ende Innemeren in der vormen ende manieren als vooren, ende dair jegens nëyt te commen noch te doen comen in eniger manieren by ons selven oft yemandt anders van onsen wegen alle bedroch ende argelist vuytgescheyden. Ende hebben in kennissen der waerheyt deze l(ette)ren gehandtteyckent met onsen naeme in absentie van onsen zegels ende gelooft denzelven by onsen zegel te doen bezegelen als dien geordonneert ende gemaict zal wesen. Ende voirts om meerder zekerheyt van al des voorsch: is soe hebben wy versocht onsen Lieven ende beminden den

Burgemeesters Scepenen ende Raidt onser stede van Breda ende van Steenbergen dat zy heure zegelen mede aan dese l(ette)ren hangen wilden des wy Burgemeesters Scepenen en de Raidt der Steden voorsch: ten versoucke ende begerte van onsen genade Lieven Heeren ende prince willichlijck gedaen hebben. Gegeven in onsen Stadt van Breda den xiijten dach van december int Jair ons Heeren duysent vijfhondert acht en dertich.

(was geteekend) *René de Chalon.*

[2 zegels gaaf, één gebroken.]

Medegedeeld door M. G. WILDEMAN,
te 's Gravenhage.

SPROKKELS UIT:
ONTVANG LUIGELD EN BEGRAVEN
9 OCT. 1689 tot en met 24 Dec. 1783
TE GEERTRUIDENBERG.

1702	5 Jan.	de Capn Luitt Lespin achiard, 3 uur geluid en in de kerk begr.	6 : 15 : 0.
		voor de plaats op het koor.	6 : 0 : 0.
1702	16 Febr.	de heer commissaris Willem van Beveren 24 uur gelnid en op koor begraven.	54 : 0 : 0.
1702	2 Mrt.	kind van hr Jacobus van Heusden $^1/_2$ uur gel. in de kerk begr.	2 : 5 : 0.
1702	30 Aug.	de hr Adt Adriaen vander Burch 9 uur gel. en in kerk op koor begr.	26 : 5 : 0.

1704	16 Nov.	kind van Jacobus van Heusden $^1/_2$ uur gel. en in de kerk begraven.	2 :	5 :	0.
1705	8 Dec.	Ernestus de la Haye drie uur gel. en een half met drie klokken en in de kerk begraven.	10 :	17 :	8.
1707	23 April.	Geluydt over den heer gouverneur De Boham (1) 20 uren met drie klokken.	45 :	0 :	0.
1707	27 Nov.	Anthony van den Korput anderhalf uur gel. met drie klokken en in de kerk begr. voor de stad.	6 :	7 :	8.
1708	8 Febr.	juffrouwe Amilia Boham 6 uur gel. met 3 klokken en op koor begraven, stadt.	19 :	10 :	0.
1708	16 Juli.	de Hr Gerardus du Buck 4 uur gel. met 3 klokken, en in de kerk begraven compt.	12 :	0 :	0.
1710	24 Juni.	de Hr Stijger capt onder 't Regt van de Villaers 4 uu gel. met 3 klokken en in de kerk begr.	12 :	0 :	0.
1711	31 Mrt.	Mevr. Biemont wedu. van Heer Hoogewerff 15 uur gel. met 3 klokken en op koor begraven.	39 :	15 :	0.
1712	18 Aug.	juff. Anna Isabella van Cassiopijn 28 uur gel. met 3 klokken en op koor begr.	69 :	0 :	0.
1715	11 Juli.	Mevr. Barbara Meerhout huisvr. v. d. Hr Overste Pijll 15 uur gel. en op koor begr.	39 :	15 :	0.
1717	5 Juni.	de Hr Francois Pijll 4 uur			

[1]) Over Benjamin de Boham zie Hora Siccama's Register op de Journalen van Constantijn Huygens den Zoon.

		gel. met 3 klokken en op koor begraven.	15 : 0 : 0.
1717	1 Juli.	kind van menheer van Heusden $^1/_2$ uur luiden en in de kerk begr.	2 : 5 : 0.
1719	12 Jan.	de Hr Francois Pijll(2) 4 uur gel. met 3 klokken en op koor begr.	15 : 0 : 0.
1719	16 April.	de Hr Commandeur Gerard Duvan 6 uur gel. met 3 klokken en in de kerk begr.	16 : 10 : 0.
1719	22 Oct.	de Hr Corn. Pijll 22 uur gel. met 3 klokken en op koor begr.	50 : 0 : 0.
1720	5 Febr.	Beatris Pijll huisvr. van Paulus de Floo 3 uur gel. met 3 kl. en in de kerk begr.	9 : 10 : 0.
1721	6 Aug.	Jordaen van Issem 4 uur gel. en op het koor zegge in de kerk begraven.	12 : 0 : 0.
1723	3 Oct.	Gerard Nicolaas Pijll 13 uur gel. en in de kerk op het koor begr.	32 : 5 : 0.
1723	23 Nov.	juff. Maria Obena huisvr. van Luitt van Sul een uur gel. met 3 klokken en in de kerk begr.	5 : 5 : 0.
1724	6 Mrt.	de luitt Paulus de Floo 4 uur gel. met 3 kl. en in de kerk begr.	15 : 4 : 0.
1724	22 Apr.	de Hr Borgem. Gerard Pijll 13 uur gel. met 3 kl. en in de kerk op 't koor begr.	38 : 9 : 0.
1727	6 Mrt.	Mevr. Anna Pijll wede v. d. Hr Borgem. Gerard Pijll 12 uur gel. met 3 kl. en op 't koor begr.	36 : 4 : 0.

2) Vreemd, dat dezelfde aanteekening ook voorkomt 5 Juni 1717

1727	14 Nov.	de H Joban Pijll Brigadier van de infanterie ... uur gel. en op koor begr.	9 :	19 :	0.
1728	14 Juni.	de Hr Rentm Isem [3]) voor de plaats in kerck 5 guld. 4 ure geluyt 9 gl. en veor de beste baer 24 stuyv.	15 :	4 :	0.
1728	19 Nov.	de heer van der Does in kerk begr. 5 gl. 4 uur gel. 9 gl. voor beste baer 24 st.	15 :	4 :	0.
1730	19 Aug.	juff. Eva Alexandrina van Issem [4]) 4 uyren geluyt en in de kerck begr. met de beste baer	15 :	4 :	0.
1730	4 Oct.	Het kindt van Jan Willem van Sul in de kerck begr.	4 :	0 :	0.
1731	26 Mrt.	d' Heer Melchior van Etterson 3 uur gel. met 3 kl. en in de kerk begr. met de beste baer.	22 :	14 :	0.
1731	19 April.	juff. Adriana Francken([4]) huysvr. van de Hr Jacobus van Heusden 15 uyren gel. en in de kerk begr. met de beste baer.	76 :	14 :	0.
1731	29 Juni.	juff. Maria van Noorthuis-vr. v. d. Hr Borgem. Plassius([5]) 9 uur gel. en in de kerk begr.	27 :	4 :	0.
1731	4 Dec.	de Heer Jacobus van Heusden([3]) 17 uyren geluyt en in de kerck beg. met de groote baer.	84 :	4 :	0.
1732	8 April	juff. Maria Rauws([4]) huysvr. van heer Johan van Issem			

[3]) Zijn rouwbord nog in de kerk hangende.
[4]) Haar rouwbord nog in de kerk hangende.
[5]) Dr. Godefridus Plassius.

		4 uur gel. met 3 kl. en in de kerk begr. met de beste baar.	27 : 4 : 0.
1732	13 Oct.	kind van Hr Rentmr van Heusden 1/2 uur gel. en in de kerk begr.	5 : 10 : 0.
1732	24 Oct.	Mevr. Maria van Waert, huisvr. v. d. heer Rentmr Walterus van Heusden 16 uur gel. en in kerk begr. met de beste baar.	79 : 14 : 0.
1733	27 April.	de Hr Commandeur de Touars 4 uur gel. en in de kerk begr. met de beste baar.	27 : 4 : 0.
1733	26 Juli.	den ondermajor Jacob Honselaer 2 uur gel. en in kerk begr.	22 : 14 : 0.
1735	15 Juli	In de kerk voor de plaats van Adriana Johanna van Sul	4 : 0 : 0.
1735	19 Nov.	Hr Overste Meijser in de kerk begr., voor de plaats op het koor 14 gl., voor het luiden 22-10-0, voor de baar 1-4-0	37 : 14 : 0.
1735	20 Febr.	kint van mijnheer van Sull voor de plaats in de kerk	4 : 0 : 0.
1736	18 Sept.	Mevr. Metelerkamp in de kerk begr., voor de plaats 8 gl. het luyen 18 gl. de baar 24 st. samen,	27 : 4 : 0.
1739	18 April.	kind v. d. Hr Rentmr van Heusden in de kerk begr, voor de plaats 4 gl. een uur luiden met 3 klokken 4-10	8 : 10 : 0.
1741	7 Oct.	De Hr Walterus van Heusden(3) in de kerk begr. voor de plaats, beste baar met het luyden te samen eene somme van	76 : 14 : 0.

1741	10	Dec.	De Hr Gillis Hally (6) in de kerk begraven, voor de plaats, luyden en de baar samen	27 :	4 : 0.
1742	4	Aug.	de Hr Geerard Pijll (7) op het koor in een kelder voor de plaats, het luiden en de baar zamen	67 :	4 : 0.
1742	4	Sept.	Mejufvr. Alida Pijll in de kerk begr., voor de pl., de baar en luiden	31 :	4 : 0.
1743	50	Oct.	Cornelis van Issem in de kerk met $1^1/_2$ uur l. met 3 kl. en beste baar begr.	15 :	19 : 0.
1744	1	April.	de heer luitt George Walree in de kerk met 3 uur l. met 3 kl. en beste baar begr.	22 :	14 : 0.
1744	21	April.	Janneken Thouars in de kerk met $1^1/_2$ uur luyden met 3 kl. en beste baar begr.	15 :	19 : 0.
1745	22	Dec.	De Hr Jacobus Pijll 4 uur gel. met 3 kl. en in de kerk op koor in een kelder begr.	31 :	4 : 0.
1746	3	Feb.	Jan van Issem 1 uur gel. met 3 kl. en in de kerk in een kelder begr.	13 :	4 : 0.
1746	20	Mrt.	Het kint v. d. Hr marquis de Thouars in de kerk op koor begr.	6 :	0 : 0.
1746	26	Mrt.	Mevr. van Issem $1^1/_2$ gel. met 3 kl. en in de kerk in een kelder begr.	15 :	19 : 0.
1747	8	Sept.	d' Heer David Ragay vendrich in de kerk met de groote baar begr.	9 :	4 : 0.

6) Van hem een koperen doopbekken in de kerk, waarop Gillis Hally Kommis obiit den 5 December Ao 1741.

7) MGerard Pijll was Schout te Geertruidenberg.

1747	11	Nov.	de vrouw van Antony van Sandheuvel op 't kerkhoff met 1 uur luyden met 2 klokken en groote baar begr.	5 :	4 : 0.
1749	9	Jan.	Jan Willem van Sul in de kerk met 2 uur l. met 3 kl. en groote baar begraven.	18 :	4 : 0.
1749	3	April.	Jan Sebil in de k. met 1 uur l. met 3 kl. en groote baar begr.	13 :	14 : 0.
1749	10	Mei.	Sebregt van Leyssen in de kerk, $1^1/_2$ uur l. met 3 kl., groote baar.	15 :	19 : 0.
1749	17	Juli.	Mevrouw Winssen in de kerk op koor, 4 uur l. met 3 kl. groote baar voor hangen van 't wapen in de kerk op 't koor.	31 :	10 : 4.
1749	7	Oct.	De vrouw van capt Arent Hove in de k., 4 uur l. met 3 kl. groote baar.	27 :	4 : 0.
1750	20	Febr.	Luitt Boekholt in de kerk, groote baar.	9 :	4 : 0.
1751	21	Juni.	kind van Maria van Sul in de kerk begr.	4 :	0 : 0.
1751	4	Dec.	juffr. Honsselaer in de k., 4 uur l. met 3 kl., groote baar	27 :	4 : 0.
1756	20	Nov.	jufvr. Angenidta Pijll op koor in een kelder, groote baar, 4 uur l. met 3 klokken	31 :	4 : 0.
			weegens opnemen en toeleggen van de steenen van den kelder op het koor van jufvr. Pijll.	2 :	8 : 0.
1757	3	Apr.	de oude jufvr. Atsma in de kerk met de gr. baar en 4 uur l. met 3 klokken begraven	27 :	4 : 0.
			wegens opnemen en toeleggen van den zark waaronder de oude juf. Atsma is liggende	5 :	0 : 0.

1759	23 Mei.	van de Hr van de Moet wegens het bijzetten van het kind van de Hr en Mr Jacobus van Heusden uit den Haage na herwaarts, in de kerk	4 :	0 : 0.
		idem voor het ligten der steenen	2 :	8 : 0.
1764	14 Mrt.	De Hr Advocaat van Heusden voor een plaats in de kerk voor zijn kind	4 :	0 : 0.
		voor het ligten der steenen	2 :	8 : 0.
1765	28 Nov.	Van Mr Jacbs van Heusden wegens een plaats in de kerk voor zijn overleden zoontje	4 :	0 : 0.
		opnemen en toeleggen steenen graf	2 :	8 : 0.
1766	10 Jan.	wegens plaats op kerkhof voor Jan Mackai soldaat	0 :	10 : 0.
		voor de baar	0 :	5 : 0.
1766	10 Juni.	De Hr Capiteyn Balneus(8) voor zijn vrouw een plaats in de kerk	8 :	0 : 0.
		voor de baar	1 :	4 : 0.
		9 uur luiden met 3 klokken	18 :	0 : 0.
		voor toeleggen van het graf	1 :	4 : 0.
1767	11 Sept.	Van de heer luit Maguin voor het plaatsen van het wapen van wijlen Mevr. Balnevus in de kerk alhier	31 :	10 : 0.
1768	2 Febr.	Wegens een plaats voor de Hr G. F. Meyboom (8) L: Collonel op het choor	12 :	0 : 0.
		voor de baar	1 :	4 : 0.
		voor vier uur luiden met 2 kl.	18 :	0 : 0.
		en voor de steen te leggen op het graf	2 :	8 : 0.

8) John Balneavis was 1752 Kapitein in 't Regement Halket.

1768 10 Dec.	Van d' erfgenamen van de Lt Col. Meyboóm(8) voor het plaatsen van desselfs wapen in de kerk	31 :	10 : 0.
1769 11 Febr.	wegens het lijk van Mevr. van Heusden(4), een plaats in de kerk en baar samen	9 :	4 : 0.
	en voor toeleggen van 't graft	2 :	8 : 0.
1769 29 Mrt.	van R. van Sul voor den plaats in de kerk voor zijn kind	4 :	0 : 0.
	en leggen steen op graf	0 :	12 : 0.
1769 29 Mrt.	van de kinderen en erfgenamen van vrouwe Adr (of Dr) Vereyken voort plaatsen van haar Ed. wapen in de kerk	31 :	10 : 0.
1770 12 Juli.	Van de hr Rentmr van Doorn(9) voor het recht van de kerk voor Mevr. van Doorn de plaats	12 :	0 : 0.
	voor de baar	1 :	4 : 0.
	7 uur luyens met 3 klokken	31 :	10 : 0.
	lichten van de zerk en wêer toeleggen	(niet ingevuld.)	
1778 27 Juni.	wegens de Colonel Graham	12 :	0 : 0.
	voor de baar	1 :	4 : 0.
	luiden 2 uur met 3 klokken	9 :	0 : 0.
	toeleggen graf	2 :	8 : 0.
1779 2 Juli	Mevrouw de Weduwe van Heusden in de kerk	8 :	0 : 0.
is maar	baar	1 :	4 : 0.
bij geset	1 uur luiden	4 :	10 : 0.
	voor de kelder toedoen	2 :	8 : 0.
1780 2 Febr.	jufvr. Maria Pilkington een plaats in de kerk	8 :	0 : 0.

9) Johan van Doorn Burgemeester en rentmeester der Domeinen te Geertruidenberg.

	de baar	1 :	4 : 0.
	2 uur luiden met 3 klokken	9 :	0 : 0.
	toeleggen graf	5 :	0 : 0.
1780 6 Aug.	jufvr. Maria Helena van Suylen een plaats in de kerk, groote baar en 1½ uur luiden met 3 klokken	15 :	19 : 0.
	voor lichten en toeleggen steenen graf	1 :	4 : 0.
1780 27 Oct.	Do Atsma een plaats in de kerk, groote baar en 4 uur luiden met 3 klokken	27 :	4 : 0.
	ligten van de zark	5 :	0 : 0.
1782 26 Febr.	jonkvrouwe Juliana Cornelia Baronesse de Lannoy, voor een plaats in den kelder in de kerk op het koor, gebruik der groote baar, 2 uur luiden met 3 klokken	22 :	4 : 0.
	lichten en toeleggen van de steenen	2 :	8 : 0.
1782 8 Mrt.	De Collonel de Lannoy een plaats op koor en gebruik groote baar	13 :	4 : 0.
	lichten en toeleggen der steenen	2 :	8 : 0.

's-Gravenhage J. D. Wagner

HET GESLACHT LUDINC.

De middeleeuwsche voornaam *Ludinc* beteekent hetzelfde als Ludovicus of Lodewijk.

Dit blijkt o. a. uit een schepenbrief van 's Hertogenbosch van 1296 en uit een van 1303, waarin dezelfde persoon eerst Ludinc en daarna Ludevicus genoemd wordt.[1])

Ook is door de(n) samensteller(s) van den *Nieuwen Catalogus der Oorkonden van het Provinciaal Genootschap* (1900) bij het excerpeeren van Oorkonde No. 31 het authentieke „*Luedinx* Danielssone" door *Lodewijk* Danielszn. weergegeven.

De voornaam Ludinc moet reeds vóór het midden edr XIIIe eeuw te 's Hertogenbosch in een *familienaam* (patronimicum) zijn overgegaan.[2])

Een aldus genaamd geslacht zien wij immers reeds in het laatste kwart der XIIIe eeuw ter Hertogstede volop bloeien.

Het geslacht dat den naam Ludinc draagt, is dus een zeer *oud* geslacht; en weinig Bossche genealogieën zullen hooger op te voeren zijn.

Het is daarbij zeer *voornaam*, omdat het minstens een lid telde in de vroegste schepenstoelen, en vermoedelijk

---

[1]) G. A. Meijer O. P. Chronicon Conventus Buscoducensis bldz. 18 en 21.

[2]) Hoeven, beemden en campen lands, die in overouden tijd in den omtrek van 's Hertogenbosch Ludinxhove, Ludinxbeemt, Ludinxcamp enz. heetten, bewijzen dat Ludinc als familienaam ingeburgerd was. De Bossche schepen Ludingus onderteekent in 1258 blijkbaar ook niet met zijn voornaam, maar met zijn familienaam.

twee leden onder de overoude geestelijkheid der St. Janskerk.

Het Bossche geslacht Ludinc was verder hoogst *belangrijk*, omdat het zich, naar het schijnt, omstreeks 1300 vastgestrengeld aan en vertakt heeft in de aanzienlijke geslachten *de Aggere* (van Dijk), *Dicbier*, *Pijnappel*, *van Uden* en andere.

Het is deze omstandigheid echter, die het tegelijkertijd zeer moeilijk maakt van stamvaders en nakomelingen een juiste en nauwkeurige filiatie vast te stellen.

Hierin vindt het een punt van overeenkomst met andere Bossche geslachten der XIIIe en XIVe eeuw, bij welke het absolute naamsverschil, dat blijkens onwraakbare stukken dikwijls tusschen vader en zoon en tusschen broeders bestaat, den genealogischen schrijver vraagstukken voorlegt, die zonder aanvullende documenten, zegels en dergelijke, dikwijls niet op te lossen zijn.

Wie zal b. v., wanneer zij afgescheiden optreden, Henricus de Aggere en Andreas Vaillant voor broeders aanzien; of Johannes van Son voor een zoon van Daniel van Dijk; of Peter Matheus Engbebts Ludinc Pijnappels voor een zoon van Jacob van Uden? Toch is dit zoo, zooals duidelijk blijkt uit den concept van verschillende acten, waarin deze verwanten optreden en elkanders broeder, zoon of vader worden genoemd.

De naam *Ludinc* als familienaam, had bij de Bossche burgerij van omstreeks 1300 af een welbekenden klank, vooral in de samenkoppeling met den voornaam *Engbert*, *Engbrech* of *Engelbert*.

Minstens negen *Engberten Ludinc* kunnen vóór 1500 aangewezen worden, die allen tot mannelijken leeftijd zijn gekomen en wat te beteekenen hebben gehad ter Hertogstede.

Behalve een *Engbertus Ludinc* die onder II zal

volgen en diens zoon *Engelbertus Ludinc*, die onder d) wordt aangevoerd zijn nog bekend:

Engelbertus Ludinc (Dicbier) in 1318 en 1319 schepen, in 1328 „oppidanus" of burger van den Bosch.[1])

Enghelbertus Ludinc schepen, wiens cachet (dubbele adelaar) ten stadhuize van den Bosch op 1318 wordt gesteld.[2])

Engbrech Ludinc van den Dike in 1327 s Hertogs rentmeester.

Engelbertus Ludinc, zoon van Jacob van Uden vermeld in 1395.[3])

Engbert Ludinc Pijnappel, gestorven vóór 1423.[4])

Engbert Ludinc Colenszoon, die optreedt in een acte van 1426.[5])

Engbert Ludinck Bodensoen, pellifex, wiens *dochter* Elisabeth in 1469 leefde.[6])

Engbert Ludinc, voorkomende in de stadsrekening van 1511.

Het vermoeden ligt voor de hand, dat een der oudste *Engberten Ludinc* een man geweest is van bijzonder

---

[1]) Hij zegelde met het Dicbier's wapen (drie heiblokken). Zie Taxandria 1916 bldz. 57.

[2]) Zeer terecht, want de zegelafdruk hangt aan charter No. 4.

[3]) Archieven der Godshuizen te 's Hertogenbosch.

[4]) Als voor; hij was schepen en zegelde in 1397 en 1398 met het bekende wapen der Pijnappels; o. a. volgens acten van die jaren in doos II H. G. van het archief der Bossche Godshuizen. Red.

[5]) Archieven der Godshuizen te 's Hertogenbosch.

In doos IX G. G. van het archief der Godshuizen berust een acte van 1 Juni 1430 waarin sprake is van *Engbertus dictus Luydinc, Johannes eius frater et Elysabet eorum soror liberi quondam Nych*(ola)*i dicti Coelcoelen soen* . . . Red.

En in doos Lib. II van hetzelfde archief een andere acte, waarin ik lees van *Engbertus dictus Ludinck, filius quondam Nycolai dicti coel Coelensoen van den Dungen*; ze is gedagteekend van 2 April 1454 en een van 27 Maart 1438 in dezelfde doos. Red.

[6]) Zie eene acte van 1469 in de archieven der Godshuizen te 's Hertogenbosch.

belang en aanzien voor zijn geslacht, en dat dáárom zijn naam tot lange jaren na zijn verscheiden, bij traditie nog menigwerf door zijn nakomelingen, hetzij in de rechte af in een of andere zijwaartsche linie gedragen is geworden.

Zooals reeds gezegd is, biedt de vroegste geschiedenis van het geslacht Ludinc vele moeilijkheden.

Deze waren wellicht gemakkelijker te overwinnen geweest indien het oudste zegel, in 1258 door Ludingus gebruikt, dat met eenige andere schepenzegels een scabinale acte van 1258 sterkte, nog bewaard ware gebleven. Wij wisten dan ten minste met welk *stam*wapen de familie van wal is gestoken.

Jammer genoeg echter zijn tallooze zegels in een vorige eeuw roekeloos van de perkamenten staarten gesneden.

Mocht het fragment van de genealogie *Ludinc te 's Hertogenbosch*, dat nu gaat volgen, den eersten oorsprong of één der beginselen dezer familie beter doen kennen belang en aanzien voor zijn geslacht, en dat dáárom en bij den lezer eenig gunstig onthaal vinden.

Wij zouden dan uit onze overige vele aanteekeningen, met de welwillende hulp van anderen een voortgezette genealogie van dit interessante geslacht kunnen opmaken.

I De oudst aangetroffene is *Ludinc*, ook *Ludovicus* genoemd [1]) Deze leefde vermoedelijk van omstreeks 1215 tot 1285. Hij zal een welgesteld poorter zijn geweest en moet hoogstwaarschijnlijk vereenzelvigd worden met den Bosschen Schepen Ludingus, die in 1258 eene acte, thans nog in de archieven der Abdij Postel bewaard, mede onderteekent. [2]) Hij heeft een zoon Emghebertis of Engelbertus, die volgt onder II.

II *Emgebertus Ludinc*, ook geschreven *Enghel-*

[1]) Hij was de schoonvader van Cecilia, die haar huis aan de Predikheeren verkocht. G. A. Meyer, Chronicon, pag. 18 en 21.

[2]) Welvaarts. Het Refugiehuis van Postel, bldz.

bertus Ludovici; geboren omstreeks 1250, overleden kort vóór 1296. Huwde omstreeks 1270 met Cecilia „dicta Celia"[1]).

Emgebertus met zijn vrouw bewoonden een groot huis in de Hinthamerstraat, dat zich met zijn erf achterwaarts over de rivier De Dieze uitstrekte en belend was door het huis van Arnold „dictus de Troes" schoenmaker, en het huis van Bertha genaamd Sassen.

Zijne weduwe verkocht dit huis in 1296 aan de Paters Predikheeren, die het in dat jaar begonnen om te bouwen tot een klooster voor hunne Orde, waaruit opgemaakt kan worden, dat het ten *naastenbij* gelegen was ter hoogte van de tegenwoordige Preekerspoort in de Hinthamerstraat.

Hij had vijf kinderen: *Johannes, Henricus, Metta, Engelbertus* en *Wolterus*[2]), die volgen onder a). b). c). d). en e).

Aangezien de vader „Ludinc" als *familie*naam droeg (duidelijk toch staat van hem in de acte van 1296 „dictus Ludinc" dat is: genaamd Ludinc) mag men aannemen, dat ook zijne kinderen achter hunnen doopnaam, den geslachtsnaam *Ludinc* voerden, dus respectievelijk heetten: Johannes Ludinc, Henricus Ludinc enz. Wij vinden ze *dan* schier allen in authentieke stukken binnen het tijdperk van hun leven, terug.

a) *Johannes Ludinc*, wordt in 1296 gezegd tot de mondige kinderen te behooren. Naar schatting valt zijn geboortejaar omstreeks 1271. Wordt op 10 Februari 1306 vermeld als Jean fils de feu Ludingi[3]) In 1340 wordt Johannes Ludekini als overleden opgegeven[4])

[1]) Zij zal behoort hebben tot een familie Ceelen of selissen.

[2]) Meijer Op. cit.

[3]) Inventaire des Archieves de la Belgique I bldz. 151.

[4]) Rekeningen III: L. Vr. Broederschap, berustende op het Provinciaal Genootschap.

b) *Henricus Ludinc*, wordt in 1296 gezegd tot de mondige kinderen te behooren. Naar schatting valt zijn geboortedatum in het jaar 1273. In het zeer oude Necrologium der St. Janskerk vinden wij het overlijden aangeteekend Domini Henrici dicti Ludinc presbyteris. Vermoedelijk is dit de hier onder b) aangevoerde Henricus Ludinc en is deze dus in den geestelijken stand getreden.

c) *Metta Ludinc*, geboren omstreeks 1275. Zij was in 1296 mondig. In 1303 wordt zij niet meer naast hare vier broeders vermeld.

d) *Engelbertus Ludinc*. Daar hij in 1296 nog minderjarig was en in 1303 reeds den mondigen leeftijd had bereikt stellen wij zijn vermoedelijk geboortejaar op 1277. Dezelfde naam, dien jonge man droeg, komt de eerste tientallen jaren nu herhaaldelijk in de archieven voor. Men zou geneigd zijn te gelooven, dat hij het is, die daar dan optreed. Toch is dit niet het geval. Na een zorgvuldig onderzoek durven wij hemin het geheel *niet* vereenzelvigen met den schepen Engelbertus Ludinc, die in 1318[1]) en 1319 met het Dicbier's wapen zegelde, noch met den schepen Enghelbertus Ludinc, die (eveneens in 1318 volgens charter No 4, der cachetten ten stadhuize) zegelde met een dubbelen adelaar in het *harts*child, hetzelfde wapen in hoofdzaak dus als door de van Dijken (de Aggere) gevoerd werd; noch met 's Hertogs rentmeester in 1327 Engbrech Ludinc van den Dike, die misschien wel dezelfde was als de schepen van 1318 [2])

[1]) TAXANDRIA 1916 bldz. 57.

[2]) In een brief van 1361 *feria secunda post festum beati Egidij abbatis* in doos H.O. VIII, is sprake van *Domicella Aleydis, relicta dicti Ludincs filij quondam Daniël de Aggere*. Hierin hebben wij den Ludinc van den Dike (de Aggere) te zien, die dus een zoon was van Daniel de Aggere (van den Dike) en wel vermoedelijk van dien Daniel wiens schepenzegel is afgebeeld in Taxandria. Red.

e) *Woltherus Ludinc.* In 1296 minderjarig en in 1303 meerderjarig. In verband hiermede en in verband met zijne oudere broers en zuster stellen wij zijn geboortejaar op omstreeks 1279. Hij schijnt priester te zijn geworden, want van een priester Walter Ludinx is herhaaldelijk sprake in den ouden rentenlegger der St. Janskerk in 1506 vernieuwd en thans berustende ten stadhuize. Hij was dan tevens Rector van het St. Laurentius altaar der gemelde kerk. [2])

Dat hij reeds vóór 1338 overleden was leert eene acte van dat jaar zich bevindende in de archieven der Illustre Lieve Vrouwe Broederschap, en in copie voorhanden ter Rijksarchieven te 's Hertogenbosch, in welk stuk men de volgende uitdrukking leest: . . . „inter heriditatem quondam domini Wolteri dicti Lunding presbyteris" d. i. „. . . tusschen het erf van wijlen heer Wolter genaamd Lu(n)ding, priester"

's Hertogenbosch. JAN MOSMANS.

[1]) Bldz. 254, bldz. CCXLV enz. De priesters Henricus Ludinc en Wolterus Ludinc worden door Schutjes niet vermeld.

BLADVULLING.

Eert vader ende moeder metter daad,
Want als de dood komt, dan is te laat;
Wat magh mey baten gelt of goed,
Als ik evel sterven moet.

17de eeuwsch schrijfvoorbeeld (?), los in het protocol van testamenten van 1652—1669 van den notaris Johan Teulings, resideerende te Oosterhout, welk protocol gedeponeerd is in het rechterlijk archief van Oosterhout en berust in 's Rijks archief in Noordbrabant.

VERSLAG VAN VICARIUS JUDOCUS HOUBRAKEN OVER DEN STAAT VAN HET BISDOM 's HERTOGENBOSCH IN 1677.

III

Slot

Praeterea quod in insula Bommeliana aliisque nonnullis locis, in quibus a sexaginta aut pluribus annis nulli commorati fuere sacerdotes, modo oratoria in privatis domibus sint a me collocata et Sacramentorum administri constituti cum ingenti fructu. Inde etenim processit, quod multi [1]) nomine tantum tenus Catholici et in lege Christiana plane rudes potuerint et possint erudiri et sanae doctrinae fundamenta addiscere, moribusque Christianis informari.

Habent nimirum hoc incolae Dioecesis Buscoducensis, quod haeresim ac haereticos detestentur ac, etiamsi nesciant in quo fides Catholica consistat, tamen Catholici nuncupari velint et fidem avorum tueri. Non desunt ergo illis Verbi Divini orthodoxi praedicatores, animarumque veri zelosique curatores, et exiguum erit periculum perversionis.

Proinde et mihi et meis successoribus assidue vigilandum et satagendum, ut sine mora in locum obeuntium aut abeumtium pastorum et missionariorum alios conentur sufficere, quorum sit officium, ut *et qui non sapiunt sapiant, et qui sapiunt non desipiant et qui desipuere resipiscant*, ut ait S. Bern. l. 3 de Consid. cap. 10 [2]), quae non sua sunt quaerant, sed quae Jesu Christi (Philip 2), plebemque sibi commissam [3]) verbo et exemplo pascant, docendo ea, quae omnibus necessaria sunt ad salutem.

[1]) Hs. *Multini*

[2]) de text staat in Cap. 1.

[3]) Hs. *plebeque sibi commissas,*

Verum cum aliunde quam ex ipsa Dioecesi et patria, duris assueta et modicis ob sterilitatem contenta, idoneos curatores aegre sit nansisci, magno usui foret fidelibus, si probatioris vitae, indolis ac ingenii adolescentes Vicarius Apostolicus titulo missionis ad Sacras Ordines admittere et missioni posset obstringere; cum enim sub haereticorum dominio nullis queant beneficiis potiri et propter rei domesticae angustias titulo patrimoniali destituantur, ad statum ecclesiasticum frequenter nequeunt ascendere, qui Ecclesiae utiliorem operam possent navare.

Hactenus quidem exiguum passus sum defectum, sed majorem praevideo, nisi illi per medium suggestum occurratur.

Si autem defectus major contingat e Religiosorum quidem coetibus aut monasteriis subsidiarii et auxiliares poterunt evocari, sed sacerdotes saeculares bene instituti et teneris annis ad curam saecularem a Deo vocati ac ad labores exercitati, nostrae Dioecesis sunt aptiores et convenientiores, ut me experientia octodecim annorum[1]) abunde docuit.

Non rejicio nec rejiciendos omnino censeo Regulares; inter hos enim et Seculares aemulatio multis dat calcar ad pietatem et sollicitam sui et gregis custodiam diligentiorem.

Sed hujus rei discussione longiori omissa, in votis mihi est et valde desidero, ut Superiores Ordinum magnum faciant delectum, dum e suis claustris ad laborandum in Agro Dominico suos demittant, considerent prius coram Deo singulorum complexiones, conditiones, genium et ingenium et omnia accurate explorent ac perpendant (omnes enim missionibus non conveniunt). Qui enim, ut frequenter fit, toedio disciplinae religiosae aut

[1]) Houbraken werd in 1658 Vicaris Capitularis benoemd. Naar het schijnt, had hij niet alleen over het dekenaat Geel, maar ook over de andere dekenaten, tot aan zijne benoeming als Vicarius Apostolicus in 1677, de jurisdictie blijven uitoefenen. Vergelijk Schutjes II 134—140.

amore aureae, ut vocant, libertatis missiones ambiunt, sui potius perversionem sentient, quam aliorum conversionem. Qui autem missionibus idonei sunt arctissimam S. Sedi Apostolicae ejusque Vicario obedientiam spondeant et servent, ut quando Ecclesiae utilitas exiget, corrigi queant cum effectu vel ad sua coenobia remitti.

Hoc ideo dico, quia saepius jam deprehendi, coelum et terram, ut aiunt, moveri ab iis, qui libertatem experti revocantur, nonnumquam in Vicarium insurgunt, dum arguit defectus et vitia, quasi toti Ordini foret injuriosus.

Numquam enim tam perverse agunt, quin inveniant patronos, quorum testimoniis Superiores suos circumveniant et se adversus Vicarium tueantur.

Correctio saecularium et amotio, licet non semper obtineatur, ordinarie tamen est facilior nec praedictis difficultatibus est obnoxia.

Inter religiosos praeter Regulares, qui Civitati inserviunt, commorantur in agro Buscoducensi plures Fratres Minores, tres Carmelitae et multi Praemonstratenses ex Abbatia Tongerloana, Bernensi, Averbodiensi, Postellana et unus ex abbatia nobilium S. Gertrudis Lovanii. Omnes modo vivunt ut ministri Christi et dispensatores Mysteriorum Dei, excepto uno Carmelita et uno Fratre Minore, *quos argui et obsecravi* juxta monitum Apostoli in omni patientia et doctrina. Frater Minor promittit emendationem, Carmelita culpam necdum agnoscit.

Caeteri operarii sunt Sacerdotes saeculares, de quibus quod conquerar in particulari non habeo; a quibusdam tamen majus studium et majorem zelum requiro. Omnes et singulos pro re nata et lingua et calamo frequenter conatus sum ad officium excitare; exhortatus [sum] etiam non raro decanos rurales, ut illis sedulo invigilarent, defectus corrigerent aut ad me deferrent.

Decani illi hodie sunt nuero sex, qui munere suo laudabiliter perfunguntur, excepto Eindhoviensi, homine inquieto, non satis considerante, se inter haereticos et

sub haereticorum dominio degere. Vult ille multa, quae stante rerum modernarum conditione prudenter velle non potest; inter caetera autem audio, quod Dominum de la Margelle, canonicum Leodiensem, majoris dignitatis cupidum, instiget ad ambiendum Episcopatum Buscoducensem, quem si assequatur aliquando ipse, cum Leodii resideat, sperat fore ut sibi tamquam ejusdem Vicario totius Dioecesis regimen committatur.

Quia Vicarii hic mentio facta est, non aegre feret, uti spero, Sua Sanctitas, si ex affectu erga meam patriam in qua natus sum et in minori aetate educatus,[1]) mentem meam de illo libere exposuero.

Vicarius 1o, cum sub jurisdictione Hollandorum figere domicilium nequeat, oportuniorem habitationem eligere non potest quam Antverpiae; eo enim hebdomadatim non modo tabellarii, sed insuper aurigae et negotiatores solent confluere et per consequens ex omnibus locis Dioecesis Buscoducensis pluries singulis[2]) septimanis litterae ferri possunt ac referri. 2o Cum Vicarius debeat missionariorum et pastorum capacitatem praevio examine explorare, debet ipse ejus esse eruditionis, ingendi, judicii et capacitatis ut id possit. 3o Cum nulla aut prorsus exigua vicariatus habeat emolumenta, fructus aut proventus, oportet Vicarium earum esse facultatum, ut secundum status sui exigentiam valeat subsistere et ecclesiasticos quandoque mensa ac hospitio suscipere. 4o Cum secundum leges Foederatorum Ordinum, mores incolarum, qualitatem eorumdem et locorum consilia sua et actiones teneatur instituere, nemo ad vicariatum est convenientior, quam si coeteris requisitis sit instructus qui in patria diversatus, in eadem aut in vicinia natus sit.

Horum, uti confido, ratio habebitur, quando aut Deo-

[1]) Houbraken was te Geldrop geboren.
[2]) Hs. *singularis*.

me ex mortali vita evocare aut Suae Sanctitati me exauctorare[1]) placuerit.

Transeo hinc ad quasdam difficultates, quas aut ego aut subditi passi sunt.

Abbatia Postellana, ordinis Praemonstratensis, in vasta ericium[2]) solitudine erecta, celebre fuit ante hac hospitalitatis theatrum; hodie, quamvis controversatur an regi Catholico an vero Hollandis subsit Abbatia, meliorem ac potiorem bonorum ad eam spectantium portionem Hollandi sibi vindicant detinentque. Abbati aetate gravi aliquot abhinc annis datus est coadjutor Dominus Antonius Franciscus Gaillard. Hic cum praetendat jus patronatus adhuc hodie sibi competere, quod ante pacem Monasteriensem competiit in aliquot pastoratus Episcopatus Sylvaeducensis, ausu temerario, me renitente et obsistente, regimen ecclesiae Sommerensis Saecularis commisit Regulari suo Francisco Hoyberghen, eumque in possessionem immisit pessimo exemplo, sub praetextu privilegiorum ordini Praemonstatensi consessorum a Summis Pontificibus Joanne XXII et Clemente V, mihique sub gravi mulcta per Concilium Brabantiae interdixit. ne quid adversas praefatum Hoyberghen decernerem. Opposui me in dicto Concilio et litem cum magno sumptu protractam finiunt concordia et mors dicti F. Hoyberghen. Illustrissimus Dominus Internuntius, a me imploratus 27 Jan. 1674 scripsit Domino Coadjutori haec verba: „Quidquid[3]) sit de hujusmodi privilegiis, clarum est illa non habere locum in regionibus sub haereticorum ditione existentibus, cum illic nemini liceat munia ecclesiastica exercere, nisi facultate Sedis Apostolicae, quemadmodum usitatur in Anglia, Scotia, Hollandia etc.[4])

Operae sane pretium foret, an dicta privilegia abbati-

[1]) Ontslaan.
[2]) Hs. *ericetorum*.
[3]) Hs. *numquid*.
[4]) Vergelijk *Welvaarts Zomeren* blz. 22—28.

bus et Abbatissis suffragentur in ditionibus haereticorum declarari; imo etiam, an in regionibus Catholicis post Concilium Tridentinum hoc indulgeant, quod abbates et abbatissae ordinis Praemonstratensis in omnibus ecclesiis, etiam saecularibus, in quibus jus obtinent patronatus, valeant suis religiosis, reluctantibus locorum ordinariis, curam animarum demandare, uti contendunt et a biennio thesibus publice defensis et a me oppugnatis contenderunt. Consului varios episcopos Belgii, at neminem inveni Praemonstratensibus assentientem.

Anno 1663 1 Octob. renovatum est a S. Congregatione decretum de non exportandis e locis missionum eleemosynis. Hoc decretum jussu Illustrissimi Domini de Rechiis[1]) promulgavi. Post promulgationem acerbae sunt suscitatae contentiones pastores inter et missionarios Regulares, his magna animositate asserentibus, licere sibi dicto decreto non obstante, siliginem, butyrum, lanam, carnes, pecunias etiam a fidelibus colligere et ad suos respective conventus afferre; pastoribus acriter resistentibus et negantibus, urgent hi pauperiem Catholicorum et sacerdotum pro gregum suorum custodia inibi laborantium necessitates, et affirmant, dictas collectas absque praejudicio fidei Catholicae exportari non posse supplicantque pro decisione.

Observandum autem est, religiosos mendicantes ante captam ab Hollandis Sylvamducis in Majoratu Sylvaeducensi quasdam habuisse stationes cum collectis ostiatim corrogatis; easdem post captivitatem conantur manu tenere[2]); et revera dictorum mendicantium opera utilis est missionariis, praesertim in solemnioribus festivitatibus, in quibus soli missionarii copioso poenitentium concursu haud sufficiunt.

Postremo incolae perversi, quando a suis pastoribus

[1]) Wijl deze naam in hs. niet duidelijk is, is vergissing niet uitgesloten.

[2]) Hs. *easdem captivitate conantur manu tenere.*

ob vitia sua redarguuntur, insolenter aliquando in illos insurgunt nec ante indignationi finem imponunt, quam eos adhibita haereticorum persecutione abegerint.

Huic malo non invenio remedium, quam negare illis novum animarum curatorem; verum an hoc remedio aliquando utendum sit, sicuti nonnulli suadent, malo discedere quam dicere. Ego certe propter multitudinem innocentium illo uti numquam sum ausus.

Hoc malo non inferius est aliud, nimirum aliquos interdum sacerdotes aut eorum fautores per dona et munera, quae praetoribus aliisque ministris offerunt, viam sibi aperire ad animarum curas, ad quas dicti sacerdotes minus sunt apti, exclusis aptioribus.

Modus ille summe mihi displicet multaque Ecclesiae affert incommoda. Sed quid remedii? Nonne conveniret, ad officia missionariorum declarari inhabiles, qui ad ea per heterodoxorum factiones et studia nituntur promoveri?

Haec sunt, Beatissime Pater, quae de Statu Dioecesis Buscoducensis Sanctitati Vestrae judicavi exhibenda. Visitavi illam ego diversis temporibus, occulta, quantum fieri potuit, et haereticis mea praesentia; muneri meo conatus sum satisfacere animando, consolando, arguendo corrigendo; utque pluribus prodessem, libellum ad instructionem rudium ideomate Flandrico [1]) et alium Latino de Scientia et Sanctitate Sacerdotum typis Antverpiae edidi.

Ne longior sim, calamum pono et prostrato in terram corpore, pedibus Suae Sanctitatis advolutus, Apostolicam benedictionem humillime peto.

(inferius habebatur)
Beatissime Pater
Sanctitatis Suae
(et erat siguatum)

[1]) Dit catechismusboekje in de landstaal (het eerste?) wordt niet door Schutjes vermeld.

Devotissimus famulus
Judocus Houbraken Vic.
Aplicus Epatus Buscod.

Collatione facta per me, infra scriptum protonotarium Apostolicum, cum originali Statu, quem possidet Rev. Adm. ac Amplissimus Dns. Guilliemus van Meldert, Ecclesiae Metropolitanae Mechliniensis Canonicus Graduatus, est haec copia cum eodem Statu de verbo ad verbum inventa concordans. Quod attestor

(et erat signatum)
M. L. van Gorkom
(cum paraph) Prots Nots Applicus.

De lezer zal mij toegeven, dat ik waarlijk niet overdreef, toen ik dit Verslag van Vicaris Houbraken van zeer groot belang noemde voor de kennis van toestanden in de Meijerij kort na de invoering der Reformatie.

Ook den persoon van Vicaris Houbraken leeren wij er uit kennen als een voortreffelijk kerkvoogd, die zijn devies „*cordate*" niet voor de leus gekozen had.

Waar mannen als Houbraken aan het hoofd der Katholieke Meijerij stonden, begrijpen wij, dat zelfs de meest gewelddadige pogingen, om de Reformatie in te voeren, ten slotte mislukken moesten.

Want al is een volk klein en zwak en al wordt het ook vervolgd en uitgemergeld, het zal onoverwinnelijk blijven, zoolang het vast bijeengehouden en geestelijk beteugeld wordt door eene zoo krachtig uitstekende persoonlijkheid als o. a. Vicaris Houbraken, die naar bovenstaand verslag te beoordeelen, behoord moet hebben tot die weinige mannen, van wie men zeggen kan, dat zij opwegen tegen een volk.

Helmond. A. Frenken, R. K. Pr. en Kap.

Naschrift. Er werd mij nog medegedeeld, dat een afschrift van het Verslag ook berust in het Groot-Seminarie te Haaren. A. F.

BESCHRIJVING VAN BREDA VAN HET JAAR 1637.

Toen Prins Frederik Hendrik in 1637 Breda belegerde, deed hij dat, behalve met behulp van Waalsche en Fransche, ook nog met behulp van Schotsche en Engelsche huurtroepen, Dit zal wel de reden geweest zijn, dat de Engelsche reiziger William Lithoow van Geertruidenberg, alwaar hij met eene boot was aangekomen, zich te voet begaf naar het kamp der Schotten, dat nabij Terheiden gelegen was, ten einde het beleg van Breda bij te wonen. Hij heeft hetgeen hij daarbij waarnam te boek gesteld in een werk getiteld: *A true and experimentall discourse upon the beginning, proceeding and victorious event of this last siege of Breda, enz.* (London 1637), een zeer zeldzaam boekje, hetwelk onlangs werd aangekocht door het Provinciaal Genootschap van K. en W. in Noordbrabant. Hij begint daarin zijn relaas met eene beschrijving van Breda, welke ik hier laat volgen, omdat zij, voor zooverre mij bekend, de eenige beschrijving is van die stad van uit het begin der 17e eeuw en daarom belangrijk genoeg om in dit tijdschrift eene plaats te vinden. Wat hij er verder in mededeelt over het beleg zelf is minder van belang, omdat over dat merkwaardig feit vele andere en vrijwel algemeen bekende werken bestaan.

De beschrijving van Breda door Lithoow luidt als volgt:

This town of Breda is situated upon the fairest planure ant dryest ground, that generally Brabant includeth and environed with a sweet salubrious ayre, not usuall in these places; yea, and whose champion-face over-

topping the champain lands about, with an admired regard, over-looketh, with a singular metropolitan majesty, all the neighbouring and circumjacent bounds, that me thought, when i first saw it, it had an awfull and predominant aspect, both for its admirable strength and pleasant situation.

There are two little rivers, which runne from the South and through it, where being within its body conjoyn'd in one, they cast forth their divulgements a Dutch mile thence, in the insulting sea of Terheyden. The chiefest of which two rivers, which then run by the Prince of Orange quarters, is called Marck; the other, that keept his course through Grave Williams[1] brigade and Scots quarter, is called A; but when they kisse other, A, looseth it selfe in Marck, and resigneth its name to the towne, whence is derived Bred-a.

It hath onely three ports, toward the South Ginicken gate,[2] toward the West Antwerp gate[3] and toward the East, North-East, the Busseport[4]; yet toward the North it hath from the Castle a private passage unto the house of pleasure, which is a quarter of a mile without the towne, but that port and bridge were onely ordayned for serving the entery and issuing of his Highnesse of Orange and his followers.[5]

As for the construction of the towne it standeth chiefly (not mainely) triangular, whence these three ports are the three angles of its stationat seate and its body Northward, lying halfe ovall, disbendeth East and West, two incorporate points.

And now to come to the fortifications, it is strongly fortified with high earthen walles and from them are

[1]) Willem Graaf van Nassau.

[2]) De Ginnekenpoort.

[3]) De Haag(dijk)sche of Antwerpsche poort

[4]) De Bossche of Gasthuis eindsche poort.

[5]) Zie hierover Roest van Limburg het Kasteel van Breda p. 139.

builded fifteene bastions or bulwarkes, round about, each counter-banding one another, side to side and flanke to flanke, having a quadrang distance between each of them, with layeth open for every severall space the intire body of the towne-walls: whence each bulwarke running out with a sharpe promontoriate face, out-braveth the adjoyning fields, with a defencible defiance.

The walls and bulwarks themselves are environed with a large graffe or moate, being of breadth in most parts one hundreth threescore and seven foot and in depth eighteene, and they also hemb'd in upon the brink of the water-stank with a strong double hedge of thornes, that secure the walles from any suddaine swimming or assault.

Now without this broad ditch, at the forehead of every bulwarke lyeth a large and spacious hornewarke with two and some with three heads, wich are the chiefest strength of the strong towne and they also environed with deep waters, the largenesse of each of them can not repugnably bee defended without five hundred men and betweene them and before each of them lyeth a demi-lune or halfe mooneworke and sometimes here and there in the full bosome of the maine moate there stand certaine redoubts, some triangled and others quadrangled, besides other circulary monts, which are all compassed with unpassable graffes: so before the head of each hornewarke, and without all these other strenghts there are sharpepointed counter- scarfes, figured like the aquilean wings and fixt upon the maine dry ground, which is the utmost defence of all the other workes and betweene each and all of them there are little narrow and low timber-bridges to pass from one another as necessity shall require, insomuch that the workes without are the onely strength of the fortifications within. [1])

For albeit the bulwarks round about enjoy the cannon,

[1]) Vergel. den plattegrond der vesting Breda bij van Goor p. 50.

Yet they, the inferior workes, are more strictly breasted with the pouldering musket, pike and hand garnads: that certainely, according to the best judgements of all invaders there present and military souldiers, it seemed a thing impossible to overmaster that impregnable place; if otherwise, the rigbt owner thereof (as i may say) had not beene the chiefe commander and master-piece of such desperate and inexpugnable assaults, whose auspicuous fortunes hitherto, have rather followed him, than fled him: for so fortunate have beene all his attempts, that he never lay downe before a towne and intrenched, that hee took not in and so much the more absolutely victorious, howsoever fatal to disastruous soul diers.

And now to speake of the townes inside. It hath a most magnificke and curious cathedrall church, high and spacious within and farre more glorious without, having a steeple arising from its maine body to such an incredible hight that scarcely i never saw the higher. It mounteth squared with foure coynes and some where garnished with galleries and double columnes, till it come a great way above the body of the church and then it gathereth in smaller and smaller till a circular and spacious globe over, shaddow all the inferior dependancies: so from this rotunds ariseth the steeple higher and higher againe till another lesser globe decore the intermingled distances betweene both and so to the highest top it groweth more and more beautifull till an exceeding high iron-crosse and a gilded cocke mounted thereoncover all.

The towne is a Scots mile in length, in the middle part where of a stately and spacious market-place, having extracted thence three principal streets, answerable to the three ports, with foure maine over-thwarting streets, crossing from wall to wall the bredth thereof; besides other narrow contrades and back-lanes, two where of are in good request. There are two other churces in

it, with two hospitalls; but above all (the great church excepted) the castle is most formidable and defencible, being the aincient mansion and native birth-place of that princely progeny of Orange and Nassow. It is both a fortresse and a glorious palace, the inner court where of is curiously decored with a gorgeous and royal fabricke and it also contayning a princely hall with divers roomes and magnificke chambers; having thereunto annexed, without the inmost drawbridge and utmost court, a pleasant, spacious and conspicuous garden, full of sweet, savory and fructiferous trees, where on some are summerhouses and banquetting roomes erected.

As for the lower plots, they are fully beautified with all kinds of flowers and he arbs and looking like the old Chelfanian Paradise, brought me in remembrance of these two incomparable gardens of Pretolino neare to Florence and of Pau in Bierne, where Henry the fourth of France was borne. Loe, there is briefly the topographicall description and so i will proceed to its antiquity, present siege and fortunate recovery.

Wat hierop dan volgt is algemeen bekend en daarom, als gezegd, niet noodig hier nog mede te deelen.

's Hertogenbosch. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

GILDEBOEK ENDE ORDONNANTIEBOEK DER GILDE VAN ONSE LIEVE VROUWE BINNEN DE VRYHIJT VAN EERSEL.

PER TRANSLATIONEM EX VETERIBUS AUTENTICE ANNO A PARTU VIRGINES MILLISIMO SEPTINGENTISSIMO QUINQUA GESIMO PRIMO DIE SEXTA MENSIS MAJ.

In den Naam ons Heere Jesus Christi Ende Maria. Amen.
Den 6 maj. anno 1751.

Seekere ordonnantien ende statuten Ende articulen soo betoonen uyt sekere oude schriften, als nu mits deesen Geordonneert ende gestatueert voor de Gilde van Onse Live Vrouwe ende Parochie van De Vermaarde Vrijhijdt van Eersel waer naer hun begeeren te Reguleren in alle toekomende tyden ende mits aenteekeninge ende inschryvinge van hunne Liedens Naemen, daer toe vollegens hunne naemen ende Faamen ende alle hunne goederen hebbende ende verkrygende, omme tegens deesen naervolgende ordinantiens statuten Ende articulens niet te doen ofte te laeten doen in Eenige manieren ofte te laeten misbruycken.

Art. 1 *In den Eersten dat alle Gildebroeders van ons Lieve Vrouwe Gilde hebben gehoorsaem geweest noch sijnde Ende Namaels sullen blyven ende onderhouden alle Ordinantiens, statuten ende articulen Eerst by Hooftman Prince ende Deekens ende ouderlingen van de voors. Gilde gemaeckt ende geordineert ofte naamaals als ordineeren*

2 *Te weeten dat niemant in de voors. Gilde en sal mogen koomen ende synen naeme laeten tekenen als met consent ofte toestaen van den hooftman Prince ende Deeckens ende Eenige van de oudste Gilde Broeders ende met toestaen van hun voors. aangeteekent sijnde sal weesen een gilde broeder ende genieten alle Rechten daertoe staende,*

3 *Wel verstaende dat alsulcken aengeteekende Gildebroeder Eerst ende vooral gehouden sal weesen te geven een halve tonne bier tot betaelinge van syne inschryvinge ende Repartitie van voors. Gilde Een somme van drie Gulden te Geven in handen van de deeckens in Dien tijt sijnde waer af die Deeckens gehouden sullen weesen Rekeninge ende bewijs te doen naer Recht ende Reedenen ende soo wie uyt deese voors. Gilde begeert te gaen sal hebben te betaalen in handen van de Deeckens tot behoef van de voors. Gilde eene somme van 1-6-0 ende meede daer Rekeninge van te doen als voors. is,*

4 *Item soo wie als voors. is aengeschreven ende aengetekent begeert te weesen ende vun den Hooftman Prince ende van de Deeckens ende andere Gildebroeders daertoe bequam ende acceptabel ofte ontfanckbaar gehouden woordt sal eerst ende vooral met handttastinge aen den Hooftman, Prince ofte Deeckens gelooven ende des noods sijnde met Eedt verklaeren dat hy sal onderhouden doen ende helpen onderhauden ende alle andere lasten die op de voors. Gilde sauwen mogen kunnen komen,*

5 *Item zal een ieder Gildenbroeder verplicht ende gehauwden weesen hun te draegen Eerlijch ende manierlijck gelijck broeders betaemt ten tijdt als men vergadert sal weesen sonder daer eenige twist ofte tweedragt te maecken hun wachtende van vloeken ende sweeren ende van andere oneerlijcke woorden ende Reedenen te spreecken by Godt ende syne Heyligen te sweeren, Noch Eenige*

woorden uyt Gramschap iets voorts te Brengen ende contrarie deeses iemant doende sal woorden gestraft ende gecorigeert van Hooftman, Prince ende Deeckens Naer behooren ende haer Lieden GoetDuncken,

6 *Item dat alle Gildebroeders sullen onderhouden ende doen onderhauden om te corrigeren ende straffen met Recht ofte ondersints alle quatwilligers diewellecke deese ordonnantiens ende statuten Ende articulen niet ende onderhauden ofte en begeeren te onderhauden ende soo wie hier weygerig valt ende sigh opponeert tegens den voornoemden Hooftman, Prince ende Deeckens ende niet meede de Rechten tot de voors. Gilde staande ende begeerende te helpen deffenderen ende te menteneeren ende ander lasten op de voors. Gilde koomende ende begeert te helpen te betaelen sal Eerst ende vooral voor het Geene hy wygerachtig bevonden woordt met de geheele Gildebroeders ofte die daertoe van den Hooftman, Prince ende Deeckens ende auderlingen sullen woorden geordonneert uytgepant te woorden sonder Eenige oppositie van Recht ofte andersints, daer en boven met schande uyt de voors. Gilde gejaacht woorden ende synen naem uyt den Boeck gedaen woorden om naamals voor geen Gildebroeder gehauden te worden,*

7 *Item ofte Iemant door ingeven des boosen vyants sich vergaate ende geraackte tot sullecken Boosheydt dat iemant in de vergaderinge van de voors. Gilde uyt Gramschap ofte in quaat mallekanderen Eerst heeten Liegen, denselven sal verbeuren de somme van 10 steuvers, soo dukwils denselven sal in diergelijcke faut sal bevonden woorden insgelijckx sal verbeuren de voors: somme die synen meede Gildebroeder Eenige schandale enne toenaamen quaam te Geven uyt Gramschap ofte Eerste daertoe aenmoede,*

8 *Item ofte het gebeurde door groote boosheyt dat iemant synen meedeGildebroeder het sy met een vuyst ofte andersints quam te slaan sal verbeuren voor iedre*

reys sulke doen, ofte synen meedebroeder slaan ofte een mes op hem trecken Een halve tonne bier ofte een somme van 3-0-0 ende soo daer eenige bloedt woordt gesien van eenig plaets ofte stuck sal verbeuren eene geheele tonne bier, ofte een somme van 6-0-0 te drincken by de geheele Gildebroeders om den peys daarmede weeder om te maecken ten tyde ende Plaetse, door den Hooftman Deeckens met de Audste Gildebroeders wanneer sy het sullen Goetvinden ende ordonneren also. Deese alle moetwilligheyt ende quade feyten bedreven by de Gildebroeders in de vergaderinge van de voors. Gilde sal staan tot correctie van den Hooftman, Prince ende Deeckens met Eenige Aude Gildebroeders, die den Hooftman ende Deeckens daar sullen by gelieven te Roepen, waer onder alle andere Gildebroeders sullen weesen onderdanigh ende Gehoorsaam.

9 *Item in de vergaderinge van deese Gilde soo en sal hem niemant van de voors. Gildebroeders verstauten daer iemant in te brengen, den wellecken Geen Gildenbroeder en is ten waer een van buyten dorps daer hy nootsaekelijck meede te spreecken ofte iets te doen hadde op peene van vijf stuyvers enne soo daer iemant in quam ongenoyt ende by een van de Gildebroeders, Eerst te drincken woorden Gebrocht sal verbeuren gelijk 0-5-0 alles te ontfangen by den audsten Deecken ende daer van te doen Rekeninge als voors. verhaalt is,*

10 *Item soo wie van de Gildebroeders niet met twee compareeren als men teert sal gehouden weesen soo veel te betaalen aan den waert als degeene die met twee tegenwoordig sijn sullen ofte Present sijn ten waer het saecken sy door wettige oorsaecken waeren belet ende daarom door den Hooftman, Prince Ende Deeckens woorden geexcuseert,*

11 *Item ofte iemant synen Licham soo onmatig quam te laaden dat hy door Gulsigheyt ende overdaet in presentie van Eenige van syne meedebroeders quam te*

bespauwen ofte over te geven als een Gulsichgaart sal verbeuren een vierdeel van een tonne bier -1-10-0 soo meenig mals sulckx bevonden woordt,

12 *Item dat op alle de feestdagen van Onse L. Vrouwe alle de Gildebroeders, soo mannen als vrouwen gehauden sullen weesen ter Eeren Godt Ende ter Eere xan Hunne Patronesse te kerke te gaan om misse te hooren in wellecke misse de voors. Gildebroeders Ende Gildesusters gehouden sullen weesen te offeren ieder naer syne belieften voor wellecken Dienst de Deeckens Den Priester dien sy daer toe krygen sullen consenteren naer behooren op verbeuren een samme van 0-6-0,*

13 *Item soo het gebeurde dat daer iemant in deese Gilde quam te trouwen sal gehouden weesen te betaelen een half tonne bier 3-0-0 tot behoef van de Geldebroeders,*

14 *Item soo wanneer iemant uyt deese voors. Gilde koomt te sterven soo sullen alle die Geene die in deese Gilde sijn gehauden weesen om meede ter kercken te Gaan ende met de Vrienden ten Offeren te gaan, Den Hooftman, Prince Ende Deeckens voor ende de andere naar Ende insgelijckx alle Gildesusters soowel als de Gildebroeders Ende bidden voor de ziele van den overleeden Gildebroeder ofte Gildesuster Hetselve lichaem door de Gildebroeders die daer toe van den Hooftman Prince ende Deeckens sullen woorden geordonneert naer de Kerck te dragen om begraven te woorden op de verbeurte van die Geene die contrarie doende een somme van 0-8-0 waertegen de Vrienden ende Erfgenaamen van den aflyvigen gehauden sullen sijn te betaelen een half tonne bier -1-10-0. Ten dage ende plaetse soo den Hooftman Prince ende Deeckens dat ordonneeren sullen.*

Achtervolgende deese voors. ordonnantien statuten ende articulen soo hebben deese naervolgende persoonen haere

naamen doen ende laaten teyckenen in deesen tegenwoordigen boeck als Gildebroeders ende Gildesusters De Voors. Gilde van Onse L. Vrouwe willende ende begerende alle de voorz. ordonnantien ende statuten ende articulen onderhauden ende te achtervolgen in alle hunne puncten op verbeurt van een ieder sijn persoon ende Goet hebbende ende verkrygende ende van alle Gildebroeders ende susters, hier naer in deese Gilde komende Onderhauden ende achtervolgt te woorden tot Confirmatie ende in teycken de waerheydt hebbende deese teegenwoordige Gildebroeders met haer eygen handtteyckeninge onderteyckent tot Eene Eeuwige memorie voor alle naerkomelingen die wellecke mochten bevoolen blyven, hun poncktelijck naer deese voors. ordonnantien te Reguleren sullende niettemen hier naer noch by den A : B : C : Byneffens audere in 't lang gestelt woorden om soo voorts alle Gilde Broeders die nu sijn ende noch naarmals moogen ingeschreven woorden bequamelijck in te schrijven ende haere naamen aen te teyckenen.

15 *Item soo wanneer Een hooftman Prince ofte Deeckens komt te sterven ende daen wederom eenen anderen moet woorden gekoosen sal denselven keur alleen bestaen in den alsdan Regerenden Hooftman, Prince ofte Deeckens met Eenige der audste Gildebroeders die sy daar sullen Gelieven bij te Roepen waermede alle Gildebroeders sullen moeten tevreeden weesen ende intminsten daer niet tegen seggen op de verbeurte van een halve tonne bier ofte 3-0-0 soo dikwils sulkkx sal bevonden woorden wellecke peene meede sal ontvangen woorden by den audsten Deecken Ende appliseren als voor.*

(Hier volgen, alphabetisch gerangschikt, de namen der leden.)

Veldhoven. C. Rijken.

NOORDBRABANTSCHE SCHEPENZEGELS.

IV

1. Het zegel van Wouter van Bladel, die bij van Oudenhoven in 1324, '26 en '31 onder de schepenen genoemd wordt; Butkens noemt hem alleen in de eerste twee jaren en geeft in 1332 den naam van Walraven van Bladel.

Ik vond het zegel in doos H. G. II aan een brief van 1327 *feria sexta ante Dominicam Innocavit*, in doos H. G. VI, aan een van 1328, en in doos H. G. Oude fondaties aan een brief van 1330 *in die beati Gerlacy Episcopy*.

2. Het zegel van Laurens Boyen, die 1372 en 1377 schepen was volgens van Oudenhoven; hij noemt hem echter Booden; Butkens spreekt op dezelfde jaren van Lambert Bode.

Ik vond het zegel in doos H. G. II aan een acte van 1372 *feria quarta post festum Purificationis beate Marie virginis* en in doos H. G. IV aan een acte van 1378 in het octaaf van Paschen.

In doos H. G. vond ik een acte van 20 November 1462, waarin sprake is van Petrus, wettige zoon van wijlen Mathias genaamd Boyen en van Elisabeth, dochter van wijlen Peter Jacobszoon van Groterlyemde.

3. Het zegel van Willem Eelkens: van Oudenhoven noch Butkens noemen hem; wel in 1366 de eerste Willem Bilkin, de ander in hetzelfde jaar Willaume Tilken.

Het zegel hangt o. a. aan een acte in doos H. G. VII; zij is gedagteekend *feria tertia post octavam Pasche* 1366.

In 1383 *in crastino beate Elisabeth* werden zijn goederen verdeeld, blijkens een acte in doos G. G. IX. Daartoe verschenen Arnoldus genaamd Ysebout, Willem en Jordaan, gebroeders, zonen van wijlen Arnold, den zoon van Eelken ter eene zijde en ter andere Gerard genaamd Vriese, echtgenoot, naar hij zeide, van Goedoradis en Jan genaamd van den Hout, echtgenoot, naar hij verklaarde, van Confenne (?) beide dochters van wijlen Gerard Eelkens, als erfgenamen van wijlen Willem Eelkens. Uit het stuk blijkt, dat Willem Eelken(s) een natuurlijken zoon Gerard had nagelaten.

In een acte van 1358 in doos H. G. VI is een stuk van heer Reyner, priester, zoon van wijlen Gerard Eelkens, den slager; terwijl blijkens een acte van 1362 *feria sexta post dominicam palmarum* een compromis werd gesloten tusschen Gerard den zoon van wijlen Gerard, den zoon van wijlen Eelken den slager ter eener zijde en Petrus, Gerardus en Wilhelmus, broeders, zoons van wijlen Hendrik, genaamd Pasteel ter andere zijde; deze laatsten ook optredende voor hun broeder Arnold.

4. Jan van Hees was schepen in 1336, 1340 en 1344 volgens van Oudenhoven en Butkens; eerstgenoemde voegt er in 1344 bij Janszoon.

Zijn zegel hangt aan een brief van 1336 *feria quinta ante festum beatorum Symonis et Jude apostolorum* in doos G. G. IV.

In een brief van 1317 *feria quinta post festum beati Andree Apostoli* in doos H. G. II is sprake van *domicella Katharina, filia quondam Bernardi de Hees* en van *domicella Jutte monialis in Genderen* (?) *filia quondam Ode filie quondam dicti Bernardi.*

In een van 1318 *feria quarta post Epiphaniam domini* van *dominus Lambertus de Hees investitus de Hedichuysen* en van *Wilhelmus de Hees.*

5. Het zegel van Wellinus Hille, die schepen was in 1303, '12 en '14 volgens van Oudenhoven, die hem Wellinus Hille-zoon de Jonghe noemt en nog eenen Walterius Hillenzoon noemt onder de schepenen van 1295.

Butkens noemt in 1303 en 1304 (toen de Magistraat gecontinueerd werd) eenen Willaume Nevenszoon, le Jeune, en in 1305, '8 en '9 Willaume Hille, terwijl hij in 1312 en 1315 vermeldt Willaume Hille le jeune. In een brief van 1320 is nog sprake van Wellinus, den zoon van wijlen Hille onzen medeburger.

Ik vond het zegel van *Wellinus, filius quondam Hille* in doos H. G. III aan een brief van 1290 *feria sexta post festum beate Lucie virginis*, in doos H. G. V aan een van 1296 *feria sexta post purificationem beate Marie virginis*, aan een brief van 1309 in doos G. G. I, en aan een van 1311 *feria quinta post Epyphaniam Domini* in doos H. G. II.

6. Zegel van Jan Hoer(n)ken(s), schepen in 1417 volgens van Oudenhoven en de lijst Nomina Scabinorum; Butkens noemt hem niet, wel in 1417 Jan van Hecillem.

In den tekst van den brief van 4 Mei 1418 waaraan zijn zegel hangt, en dien ik vond in doos G. G. VIII, wordt zijn naam Haerken geschreven.

Over leden der familie Hoernkens vond ik het volgende in het testament, op 25 April 1575 gemaakt voor Adam van de Laer, resideerende te 's Hertogenbosch, *openbaer notaris by den Rade van Brabant geadmitteerd* door *Lijsken ende Emken gesusteren, dochteren wylen Willem Wolters Hoerkens;* Lijsken was *bagijn opten grooten bagijnhoff binnen deser stadt.* Zij hadden een oom Jan Hoirnkens, die te Nijmegen woonde, evenals een andere oom Goossen; beide ooms

hadden afstammelingen; een derde oom Lambrecht Hoirnkens woonde te Keulen.

7. Zegel van Reynier Loden, die door alle schrijvers genoemd wordt als schepen in 1416, '22, '26, '30 en '34. Ik vond het zegel o. a. aan een brief van 8 Juni 1423 in doos G, G.XIV en aan een van 12 April 1442 in doos G. G XII; waar hij *filius Reyneri* genoemd wordt.

In 1416 wordt gesproken over eene Agnes genaamd Sceyvele, weduwe van wijlen Reynier Loden; zij zal zijne moeder geweest zijn.

In doos G. G. X vond ik een van 27 October 1506 gedagteekende acte, waarin ik vermeld vond Daniel en Reynier, gebroeders en Katharina hunne zuster, kinderen van Reynier Loden, door dezen verwekt bij zijne vrouw Heylwig, dochter van Daniel Croecks en diens echtgenoote Jutta, dochter van Jacob Dunnecop; terwijl *Magister* Bartholomeus de Meerlaer optrad als gevolmachtigde van *Magister* Hendrik, ook zoon van Reynier Loden en van Heylwig Croecks.

8. Zegel van Jan Loenman, die door van Oudenhoven en Butkens wordt genoemd in 1418, '22, '28, '32, '47 en '51, en van wien de lijst Nomina Scabinorum vermeldt, dat hij in 1447 president-schepen was.

Het zegel komt voor aan een brief van 8 Juni 1423 in doos G. G. XIV en aan een van 19 September 1428 in diezelfde doos.

Jan Loenman — vermoedelijk deze — had een dochter, gehuwd met Jan gezegd Heerinc, die namens haar optreedt 25 September 1450, gelijk blijkt uit een acte van dien datum in doos G. G. XVII.

9. Nicolaas Loenman was schepen in 1420, '24, '31 en '54. Butkens laat hem sterven in 1431 en

vermeldt in 1454 eenen Nicolaas Loomans, klaarblijkelijk dezelfde.

Het zegel hangt aan een brief van ultimo Februari 1454 in doos G. G. XV; in dien brief is sprake van Johannes genaamd van der Loe, zoon van wijlen Petrus en van wijlen Catharina, dochter van wijlen Godefridius Payneborch

10. Zegel van Gerard Michiels, die in 1537 schepen werd en later niet meer voorkomt.

Ik vond het aan een brief van 7 September 1538 in doos G. G. XI en aan een van 20 Augustus van hetzelfde jaar in doos G. G. III.

11. Het zegel van Theodoor Posteel, die door van Oudenhoven in 1343, '49 en '50 wordt vermeld, in het laatste jaar met de bijvoeging Direxzoon. Hij noemt hem echter *Postel*. Butkens spreekt in 1343 van Thierry de Poupel, in 1349 en '50 van Thierry Postel.

Het zegel komt o. a. voor aan een brief van 1344 *in crastino post festum beati Bartholomei* in doos G. G. III en aan een van 1350 in doos G. G. I.

In een brief van 1379 *feria quinta post dominicam qua cantatur Oculi* wordt gewaagd van Theodoricus den zoon van Godefridus genaamd Posteel, man en wettige voogd van Beatrix, dochter van wijlen Lambert genaamd Bathensoen en van zijn broer Matheus.

In een brief van 1423 in doos H. G. Oude fondatiën wordt gesproken van *Henricus dictus Bac filius quondam Willelmi dicti Posteel*.

12. Het zegel van Willem Arnold szoon Tielkens, die schepen was in 1370, '74, '78, '83 en '87 volgens van Oudenhoven, ook nog in 1366, '69 en '71 volgens Butkens.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

Het zegel wordt o. a. gevonden aan een brief van 1378 *in crastino beati Galli abbatis* in doos G. G. XV.

Vermoedelijk was Jordaan Arnoldszoon Tielkens, die schepen was in 1401 en 1405, een broer van hem, en Lucia, de dochter van wijlen Arnold, den zoon van wijlen Tielken, een zuster. Zij wordt vermeld in een brief van 23 Januari 1386 van de hand van frater Walterus van Eck, gardiaan der Minderbroeders; in denzelfden brief wordt gesproken van Willem, den zoon van Arnoldus Tielkens.

In 1416 was Willem, de zoon van Willem Arnoldszoon Tielkens schepen, denkelijk was hij een zoon van dezen zegelaar.

W. J. F. Juten.
Henri J. M. Ebeling.

NACHTEGAALS-GEZELLEN. [1])

Ook na de overgave van den Bosch gold als „notoir, dat Zijne Coninckl ycke Majesteit van Spangien houdt alnoch 't quartier van Peelandt, Maeslandt, Oisterwijck, Kempelandt, absolutelyck gesepareerd van den Bossche".

Zoo ná als vóór de overgave van den Bosch gingen de Helmondsche voerlieden t. w. Jan Peters Verclaeren, Handrik Jacops, Jan Adriaens, Jan Claessen en Jan Huyberts dan ook geregeld iedere week met hunne karren, beladen met boter, was enz. naar Antwerpen, zonder ooit of ergens, noch te Herentals, noch te Lier, noch elders waar de *Coninckse*

[1]) Gemeente-Archief van Helmond No. 812. Bijlagen der Stadsrekeningen Bamis 1629 — Bamis 1630.

garnisoenen lagen, door eenig garnizoen gemolesteerd te zijn.

Op 20 Februari '630 waren ze weer afgereden, wel beladen met boter, was, Helmondsche hoeden enz. Onder de heerlijkheid van Nuenen gekomen, ontmoetten ze hunnen oud-burgemeester Wouter van den Berch, die zei, dat een partij soldaten hem zijn geld, kammen, handschoenen enz. schandelijk hadden afgenomen, zijn schoenen uitgetrokken en daarenboven nog een rijksdaalder van hem hadden willen hebben.

Onze voerlui, vreezende, dat de soldaten *nachtegaelsgesellen* zouden wezen, „zijn een weenich affgeweecken om nyet te vallen in heure handen." Het mocht niet baten. De soldaten, twaalf in getal, van 't garnizoen te Venlo, overvielen hen, „terstont (hen) stootende, smytende ende met houwers quetsende." Wel verklaarden de voerlieden, dat ze van de stad Helmond kwamen en alzoo vrijdom hadden „zoowel van deen als van dandere zijde" (Staatschen en Spaanschen), doch de soldaten sloegen geen acht op hun woorden en zonder eenig onderzoek naar 't geen geladen was, spanden ze met geweld de vijf paarden uit en reden er mede weg „seggende sommige van de soldaeten (met reverentie gesproocken) dat zij den brui hadden, oft zy den Coninck dienden oft die Staeten van Hollandt." Ook het geweer, te weten vijf roers, die de voerlieden bij zich hadden voor de „hegdieven, vagabonden ende andere nachtegaelsgesellen, die ordinaris op den wech van Antwerpen zijn liggende" werden afgenomen.

Volgens de plakkaten en ordonnantien mochten de dorpen niet gedoogen, dat aan vrije voerlieden of passanten eenig geweld geschiedde en waren bij voorkomend geval verplicht „assistentie ofte byhulpe" te verleenen, anders zou alle schade verhaald worden op de dorpen, waaronder de „spoliatie oft plunderinge" geschiedde.

De ingezetenen van Nuenen lieten zich dan ook niet onbetuigd; ze reden de aanvallers na en ontnamen hun

de paarden, zonder echter de soldaten „geslagen of gestooten te hebben", gelijk de voerlieden later verklaarden. De anderen, die niet te paard waren, werden gevangen genomen en opgebracht naar Helmond, waar men zou zien, of ze dienst hadden of niet, en of er geen nachtegaalsgezellen onder hen waren.

Gebracht voor den schout van Helmond, eischte deze hunne pascedulle op. Dit luidde: „Laet vrij und onverhindert passeren und repasseren Peeter van Gennep met noch acht byhebbende soldaten van min companie, om haeren vyandt te versoecken, voor den tijdt van 6 daghen; den 14 Februari 1630"; waaronder de handteekeningen van hunnen kapitein en luitenant.

De pas gewaagde dus slechts van 9 soldaten en ze waren met hun twaalf. De schout vroeg daarom hunne namen, doch vier toonden zich weigerachtig. De schout liet daarop „den block" komen „om die vier onwillige daeraen te spannen; dan die selve den stock siende brengen, hebben heure namen verclaert" [1]). Hierop liet men ze vrij, doch de zaak was daarmee nog niet afgedaan.

's Anderendaags reisde president Adolf Becx met de voerlieden, uitgenomen Jan Huyberts, naar het garnizoen te Venlo, om de geheele toedracht aan den kapitein mede te deelen. Doch Peter van Gennep met zijne consorten, dienden hij hun luitenant een rekest in, welks inhoud „pur calumnieux ende onwaerachtich" was. Zij verklaarden daarin o. a. dat ze niet konden weten, wat de karren geladen hadden, wijl de koopman de vlucht genomen had en de voerlieden hen met geweld van wapenen aanvielen; dat ze, hun tegenstanders echter wisten te overweldigen, die toen voor-

[1]) In de inhuldigings-bulle van Joost van Cortenbach (1540) lezen wij o. a.: Item dat wij gheen ingeseten poorters om civile breucken en zullen *stocken oft blocken*, ten ware dat wij die bevonden by nachte ende ontyden feytelijk misdoende. Zie *De Heeren van Helmond* bldz 40.

gaven, „goede bescheet van den paus“ te hebben, waarop zij, supplianten, gezegd hadden, dat ze „coninckx-soldaten waren ende een vrom passedul hadden“, doch voerman Huyberts had geantwoord, „dat zij den bruy (met reverentie gesproocken) van die passedul hadden.“ Verder verklaarden zij, dat de huislieden van Nuenen hen bij het weder afnemen van paarden en roers „dapperlijck geslagen ende gestooten“ hadden, zoodat sommig soldaat op zijn bloote knieën hun was te voet gevallen en anneren er nog bedlegerig van waren, terwijl men van de vijf, die te paard geweest waren, niet wist, of zij nog levend of dood waren, wijl geen hunner in 't garnizoen was teruggekeerd. Te Helmond waren ze als schelmen en dieven „aen eenen block“ gesloten, welken de schout van Bakel zelf *sleypen* kwam, en gekneveld en getormenteerd en moesten twee van hun roers en eenen stok daar laten, terwijl men hun bad, niets aan hun luitenant te kennen te geven, wijl zij het met den jongen kapitein wel zouden afmaken. Vooral drukte Peter van Gennep zijne diepe verontwaardiging uit over het feit, dat hij nog gisterenavond door den Schout van Bakel [allerwaarschijnlijkst Adolf Becx, toen deze te Venlo de zaak kwam uiteenzetten] in presentie van zijn kapitein herhaaldelijk als schelm was uitgescholden. Hij vroeg daarom, dat genoemde Schout tot revocatie geconstringeerd en een verdiende straf op hem toegepast zou worden; waarvoor hij, suppliant, voornemens was eenigen coninexdienst te doen; *dan het vendelen te eerlijck is over schellemen te vliegen.*

Onze voerlieden, bijgestaan door Adolf Becx, dienden hunnen valschen beschuldigers behoorlijk van rescriptie, wezen alle verzinsels af, vroegen, dat de soldaten *in heure ongefundeerde clachte* niet ontvangbaar zouden verklaard worden en zouden gehouden worden *tot restitutie van de vier resterende roers.*

Uit de specificatie van Adolf Becx blijkt, dat hij ter instantie van Schout en Schepenen de reis na

Venlo aanvaard had, wijl niemand hunner er zich aan wagen durfde. En als ter illustratie teekent hij aan: „ende moet ingesien worden, dat die soldaten int bijweesen van Jan Claessen my invielen op de merckt tot Venloo ende tusschenweegen van Venloo my oock wisten te crygen, sulex dat ick daer groot perijckel ende groote moete hadde"; en verder: „den chyrugijn gegeven midts ick gequets was aen mynen vijnger $12^1/_2$ st." Heelhuids heeft hij het er dus wel niet afgebracht.

Hoe de zaak juist is afgeloopen, vinden wij niet vermeld, doch wel, dat Beex op 25 Febr. van den Luitenant eene Sauvegarde verwierf, waarbij den soldaten verboden werd, aan voerlieden van Helmond op Antwerpen of aan Helmondsche burgers, die met hun goed ergens in de vier kwartieren naar een vrije jaarmarkt gingen, eenigen overlast aan te doen.

Helmond. A. Frenken,
R. K. Pr. en Kap.

NOORDBRABANTSCHE BIDPRENTJES.

V

Grooter in getal zijn de bidprentjes. die de gedachtenis van persoonlijke ongelukken bewaren, waarvan ik er zes zal bespreken.

Zoo leest men op het bidprentje van Engelbertus Hubers, die 2 Maart 1844, in den leeftijd van 26 jaren, in de vestinggracht te Grave verdronk: „De wateren hebben over mijn hoofd gevloeid; ik zeide het is met mij gedaan. Daarom o Heer! heb ik uit het diepste van den poel Uwen naam aangeroepen.

De goede en getrouwe knecht is alzoo in het water zalig gestorven en geheel de stad beweende hem.

„Waak dus: want gij weet noch dag, noch uur". Kl. Jerem. 3. 54. 55. Parap. 35. Matth. 35 13.

Een zeer toepasselijke spreuk bevat het bidprentje van Antonius Eligius Hubertus van Engelen, geboren te 's Hertogenbosch 3 Nov. 1877 en op noodlottige wijze in het water omgekomen te Breda 30 Mei 1891: „De vader werd uitermate bedroefd en zijne kinderen met hem en zij begonnen te weenen, omdat zijn zoon niet wederkeerde." Tobias 10. 3.

Een ander jeugdig slachtoffer van het water was Maria Cornelia Gerarda Glaassen, geboren te Venraay 18 Juni 1902, verdronken te Made- en -Drimmelen 19 Juni 1905.

„Laat de Kleinen tot Mij komen" (Marc. 10. 14.), zegt haar prentje en vervolgens:

„Komt tot Mij", zoo wenkte Jezus,
En een Serafijn kwam ras,
En hij voerde mij ten hemel,
Toen ik aan het spelen was."

„Daarom, Ouders, droogt uw tranen,
Weent niet langer om mijn lot:
Spelend ging ik weg van de aarde,
Spelend kwam ik bij mijn God."

„Vader. ik zal hier voor u bidden,
Moeder, u vergeet ik niet,
Zusjes, Broertjes, ik bedenk u immer,
Tot gij mij eens wederziet."

Groot moet ook het verdriet zijn geweest der ouders van Cornelis Adrianus en Adrianus Maria Brekelmans, de eerste geboren te Oisterwijk 10 Mei 1878, de tweede 8 Dec. 1887, welke beide gebroeders 7 Juli 1906 door een treurig ongeval aldaar om het leven kwamen.

Een ander treffend sterfgeval, hetwelk veel besproken en de aanwezigen in de R. K. kerk te Middelbeers op

Witten Donderdag 1865 met vrees en schrik moet bevangen hebben, was dat van Cornelia de Kort, weduwe van Petrus Timmermans, die ter kerk gekomen om haar Paaschplichten te volbrengen, in hun midden door den bliksem doodelijk getroffen werd.

Zij had den leeftijd van 61 jaren, 6 maanden en 6 dagen bereikt.

Haar bidprentje begint met recht op het onzekere en vergankelijke van het menschelijk leven te wijzen.

„O nietig mensch! wat is op werelds rond uw leven!
Deez' vrouw kwam in de kerk aanbidden haren Heer,
Wiens vleesch en bloed dien dag tot Paaschpligt was gegeven,
En zie! de bliksem ploft eensklaps haar dood terneêr.
Ziedaar des menschen eind, den dag voor haar geboren,
Waarop de vrome ziel haar proeftijd heeft volbragt,
Gekleed in hemelsch dosch, ontvangen in zijn kooren,
Omdat zij werelds dienst zoo moedig heeft veracht.
Juich! juich! o eed'le ziel! gij hebt uw deel ontvangen,
Juich in den Heer verblijd om uw zoo zalig lot:
Want van uw prille jeugd was altijd uw verlangen
Te leven voor den Heer, voor Jezus uwen God.
O broer en zusters stoet, ge hebt grooten list te duchten
Door valschen glans misleid, door ijdelheid bekoord:
Bemint de jeugd dikwerf 't gevaar, dat zij moet vlugten
Bewondert zij den dolk, die wreed haar onschuld moordt.
Haar zwak kortzigtig oog kan de afgrond niet ontdekken,
Zoo kunstiglijk bestrooid met 't keurigste gebloemt':
Dus vader 't is uw zaak van hen tot gids te strekken,
Gij zijt voor deze taak door liefde en pligt benoemd".

De rij dezer droeve prentjes zal ik besluiten met het treurigste van allen, n. m. het prentje „Ter gedachtenis aan onze kleine lievelinge Maria Catharina Wilhelmina Kessels, geboren te Tilburg 2 Maart 1889 en ons aldaar ontnomen 22 Aug. 1900."

„Paatje, Moetje, bitter weent gij

Om uw Kind, zoo wreed ontrukt,
O, als 't jonge bloempje, is zij,
Pas ontloken afgeplukt.
Maar, ik ben hier zoo gelukkig,
Hier bij onzen lieven Heer,
En met oogen vol van goedheid
Ziet Hij op uw Mia neer!
Altijd blij zijn, altijd spelen,
Hier met de Engelen is zoo zoet!
Moeke, 't zal mij nooit vervelen,
O, het is hier toch zoo goed!
Daarom, Paatje, wil niet weenen,
Moeke, droog uw tranen af;
Eens ziet gij uw Mia weder,
Eens aan gene zij van 't graf.
Dan zal 'k eeuwig met u juichen,
Met U danken God den Heer
Mij verblijden in uw bijzijn,
Om te scheiden nimmermeer."

Gelijk onze lezers weten, werd deze kleine bij of in de kerk aan den Noordhoek te Tilburg vermoord en is de dader van dezen afschuwelijken moord nog niet gevonden.

Een droeve indruk maken ook de bidprentjes van personen op hun verjaardag gestorven.

Deze dag, voor vele andere door gelukwenschen van familie en vrienden een feestdag, — werd hun sterfdag.

Ik zag onderscheidene dezer bidprentjes, waardoor blijkt dat deze bijzondere sterfgevallen meer voortkomen, dan men gewoonlijk wel denkt.

Het is opmerkelijk, dat ik er maar twee van vrouwen aantrof, n.m. van Adriana van de Ven, geboren te Heeswijk 31 Aug. 1826, overleden te Dinther op haar 77en verjaardag; en Lamberdina Scheepens weduwe van Henricus van Kemenade, geboren te

Vechel 17 Jan. 1817 en overleden te De Eerde 17 Jan. 1905, op haren 88en verjaardag.

Van mannen zal ik een viertal dezer bidprentjes bespreken.

Laurens van Helvoirt, geboren te Baardwijk 17 Mei 1862, stierf aldaar op zijn 24en verjaardag.

Zijn bidprentje zegt: „Dierbaarder zijn de dagen waarop de mensch tot het eeuwig leven herboren wordt, dan die, welke hem aan deze aarde geven.

Door de eerste geboorte treedt hij de wereld in, door de tweede wordt hem een Hemelsch geluk voorbereid". H. Eusebius.

De WelEerwaarde Heer Antonius Gerardus van Grinsven, Pastoor te Millingen, geboren te 's Hertogenbosch, stierf in eerstgemelde plaats 6 Maart 1878 op zijn 70en verjaardag.

De Heer Antonius Josephus Maria Coppens, echtgenoot van Mejuffrouw Clasina Elisabetth Daas, geboren te 's Hertogenbosch 8 Dec. 1864, overleed aldaar op zijn 48en verjaardag.

Cornelis van der Linden, geboren te Vechel 14 Juli 1843, vertrok 4 Febr. 1866 naar Rome, om dienst te nemen bij de Pauselijke Zouaven, en kwam te overlijden te Castro (Italië) in hetzelfde jaar op zijn 23en verjaardag.

Mede verdienen de aandacht de bidprentjes van twee personen uit een gezin op denzelfden dag, of een paar dagen na elkaâr overleden. Welke sterfgevallen, als het lijk van een boven aarde staat door de ander in den dood wordt gevolgd, meermalen voorkomen.

Het zijn oude echtparen of gezusters, die bij leven samenwoonden en door den dood als het ware weêr vereenigd werden.

Van gebroeders heb ik van deze bidprentjes niet gezien. Wat mag daarvan de oorzaak zijn?

Moet worden gedacht aan grooter liefde en gehecht-

heid tusschen gehuwden en gezusters, dan tusschen gebroeders?

Een zielkundig vraagstuk, waarvan de beantwoording zeker niet gemakkelijk is.

Hoe dit zij, van de vrij talrijke dezer bidprentjes zal ik er negen vermelden.

Zoo stierven Theodorus van der Wiel, geboren te Haarsteeg onder Vlijmen in 1801 en zijne huisvrouw Petronella van Outheusden, geboren te Hedikhuizen 14 Dec. 1809, beiden op 20 Sept 1881.

Woutherus Wouters, geboren te Tilburg 18 Nov. 1832 en zijne echtgenoote Theresia Maria Smeulders, geboren aldaar 21 Dec. 1832, stierf de laatste 24 Juni 1907 en haar man twee dagen later.

Anna Maria van Meerendonk, geboren te Boxtel 25 April 1808 en haar zuster Cornelia, geboren aldaar 27 April 1811, stierven beiden in gemelde plaats op Paaschdag, 25 Maart, 1883.

Aldegonda Arnoldina van Gemert, geboren te Eindhoven 9 Sept. 1835 en haar zuster Anna Catharina, geboren aldaar 8 Maart 1833, , overleden beiden aldaar 9 Jan. 1892.

Maria van Baer, geboren te 's Hertogenbosch 19 Oct. 1875 en haar zuster Antoinetta van Baer, geboren aldaar 5 Juni 1879, kwamen beiden in gemelde stad 18 Maart 1896 te overlijden.

De gezusters Sophia Johanna Maria en Johanna Geertrudis Adriana Bronsgeest, stierven te Oosterhout in den nacht van 23 en 24 Mei 1831, de eerste in den leeftijd van 28 jaren, de tweede van ruim 24 jaren.

Jonkvrouwen Paulina Maria en Henrietta Wilhelmina Frederika Bosch van Drakestein, tweeling zusters, geboren te 's Hertogenbosch 10 Dec. 1864, stierven aldaar 19 en 20 Nov. 1881.

Elisabeth Josepha Smits, geboren te Lith 8

Maart 1893 en haar zuster Henrica Maria, geboren aldaar 12 April 1890, stierf de eerste 4 Mei 1904, de ander twee dagen later.

Maria Catharina Josepha Mulders, overleed te 's Hertogenbosch 19 April 1880, in den ouderdom van ruim 70 jaren.

Haar zuster Antoinetta Maria Clara Mulders, stierf drie dagen later, in den ouderdom van bijna 69 jaren.

Verschillende dezer bidprentjes bevatten de spreuk: „Zij hebben elkander bemind in hun leven, en ook in den dood zijn zij van elkander niet gescheiden". II Reg. 1. 23.

Ik zal dit hoofdstuk besluiten met de vermelding van drie bidprentjes van personen, die het edelste zintuig — het gezicht — verloren hadden.

Franciscus Wilhelmus Loutermans, overleden te 's Hertogenbosch 14 Jan. 1820, in den ouderdom van 69 jaren, 4 maanden en 27 dagen.

Zijn bidprentje zegt: „Hij was niet droevig tegen God, omdat hem de plaag der blindheid overkwam; maar bleef onberoerlijk in de vreeze Gods, dankende God alle dagen zijn levens." Tob. II H. 12. 10.

Deze spreuk wordt ook op de twee volgende bidprentjes gevonden.

Van Franciscus Rengers, echtgenoot van Geertruida Linders, geboren 11 Febr. 1840, die na meer dan 23 jaren blindheid 31 Jan. 1905 (zonder aanwijzing van plaats) kwam te overlijden.

En van den Hoog WelGeboren Heer Jhr. Mr. Hubertus Jacobus Josephus van Rijckevorsel van Kessel, Lid der Ridderschap van Noord-Brabant, Oud-Rechter in de Arrondissements-Rechtbank te 's Hertegenbosch, geboren aldaar 19 Juni 1821 en overleden 24 April 1891.

Gelukkig — volgens de wereld — mogen de personen genoemd worden, waarvan ik thans de bidprentjes ga bespreken.

Honderd jaren en meer oud worden, wordt immers als een bijzonder gezegenden leeftijd beschouwd. Jammer maar, dat zoo weinig menschen in die zegening mogen deelen.

Tot die gelukkigen behoorden:

Jan Verzijl, geboren te Gouda, in leven controleur van 's Rijkstollen te Katwijk aan de Maas, aldaar overleden 23 Juni 1796, in den ouderdom van 102 jaren, 4 maanden en 22 dagen, en vijf dagen later begraven in het koor der Groote R. K. kerk te Cuyk.

Aard Arnoldus Klaassen, geboren te Hatert 20 Dec. 1743, sedert 50 jaar gewoond hebbende te Grave, aldaar 20 Dec. 1843 zijn honderdsten verjaardag plechtig gevierd, overleden te Neerasselt 20 Jan. 1845, in den ouderdom van 101 jaar en 1 maand.

Men leest op zijn bidprentje: „ Ik heb het goede beijverd; daarom zal ik niet beschaamd worden ... de Heer heeft mij tot loon den ouderdom gegeven en hierin heb ik Hem geloofd en gedankt."

„Want de vrees des Heeren verlengt de dagen, en de jaren der goddeloozen zullen verkort worden." Eccl. 51. 24. 30.

Adriana Rutten, weduwe van Joannes Oomen, geboren op Den Hout 25 Jan. 1763, overleden aldaar 4 Sept. 1864, in den ouderdom van 101 jaar, 7 maanden en 10 dagen.

Haar bidprentje zegt: „De vreugde des harten is 's menschen leven .... en de opgebeurdheid verlengt zijne dagen." Eccl. 30. 2. 3.

„Hare sterkte is haar bijgebleven tot in haren ouderdom .... zij zag hare kinderen tot in het derde nageslacht .... en hare krachten uitgeput zijnde, is zij gestorven." Eccl. 46, Job. 42, Gen. 35.

Anna Cornelia de Colonia, weduwe van Bertrandus du Bois, geboren te Breda, stierf aldaar 18 Dec. 1890 in den ouderdom van 103 jaren en 31 dagen.

Haar bidprentje zegt: „Van krachten uitgeput, stierf zij in een gelukkigen ouderdom en op gevorderden leeftijd, gekomen tot de volheid der dagen."

En toch zijn mijne dagen vergaan als rook (woorden van de overledene), Gen. 25. 8. Ps. 101. 4.

„Onze levensloop besluit gewoonlijk zeventig jaren; voor hen die sterk zijn 80 jaren; wat daarboven gaat is last en smart. — Maar zij bracht de rest van haar leven in blijdschap door, en scheidde eindelijk in vrede, voorzien van vele vruchten der vreeze Gods. Ps. 89. 10. Tob. 14. 4.

Een ander honderdjarige, hoewel geen Noordbrabanter, was de Heer Antonius Verploegen, echtgenoot van wijlen Mejuffrouw Joanna van de Geyn, Oud-Kerkmeester en Oud-Wethouder, geboren te Ewijk 28 April 1800, overleden te Bergharen 15 Juli 1901, oud 101 jaar en bijna 3 maanden.

Zijn bidprentje zegt: „ Hoe is de sterke gevallen!" I Mach. 9. 21.

„De grijze haren zijn een eerekroon, als zij gevonden worden op den weg der gerechtigheid." Prov. 16. 31.

Deze laatste spreuk komt ook voor op het bidprentje van Mejuffouw Anna Elisabeth van den Bock, weduwe van den Heer Gerardus Gruyters, geboren te Roermond; aldaar 26 Oct. 1859 overleden, in den ouderdom van 100 jaren en drie maanden; welke leeftijd ook bereikte Alida Anna Emmelkamp, geboren Bekkering, overleden te Amsterdam 11 Nov. 1905.

Een hoogen leeftijd met een talrijk nageslacht wordt mede als zeer gelukkig geacht, in welken zegen ruimschoots deelde Henricus van Amstel, gestorven te Reek 17 Oct. 1841. in den ouderdom van bijna 88 jaren, blijkens zijn bidprentje „Vader van 65 nog in leven zijnde kinderen, klein-kinderen en achter-klein-kinderen".

Het is het eenige bidprentje, waarop ik een dergelijken kinderschat vermeld vind.

Een ander gelukkig man, maar in geestelijken zin, was de WelEerwaarde Heer Gerardus Dobbelsteen, geboren te Heeswijk 13 Febr. 1790, sedert 1840 Pastoor te Borkel en Schaft, aldaar overleden 30 Aug. 1861.

Dobbelsteen, eerst gehuwd met Anna Maria Vermeulen, bij welke hij twee zonen verwekte, begon na den dood zijner gade 14 Aug. 1819, in hetzelfde jaar de lagere studie te Uden en de hoogere wetenschappen in 1824 aan het Seminarie te Herlaar, en ontving de Priesterwijding 20 Dec. 1828 te Munster.

Zijne beide zonen werden ook Priester.

Als een zeldzaamheid vermeldt zijn bidprentje, dat hij de zeven Heilige Sacramenten ontvangen had en zegt: „Hij bleef weduwnaar en ging niet uit den tempel, God dienende in vasten en gebeden." Luc. 2. 37.

„Al het volk beweende hem en bleef vele dagen in rouw, zeggende: „Hoe is hij, die zoo kloek was,gevallen"? I. Mach. 9. 20. 21.

De zeven Heilige Sacramenten ontving ook de Zeer-Eerwaarde Heer Johannes van der Ven, R. K. Priester, geboren te Uden 12 April 1759, Priester gewijd te Keulen 6 Sept. 1795, gestorven te Zeeland 30 April 1825, weduwnaar van Mejuffrouw Wilhelmina Evers, overleden te Uden 13 April 1785.

Het bidprentje zegt: „Ik heb de wijsheid van mijn jeugd af bemind en gezocht. Ik heb mijn best gedaan om (haar) tot mijn Bruid te krijgen. Ik heb verliefd geworden op hare schoonheid." Sap. VIII. 2.

Kinderen eert uw Vader uit geheel uw hart, en vergeet de zuchten uwer moeder niet." Eccli. VII. 29.

„De wijsheid (God) heeft zich een huis (de H. Kerk) gebouwd: zij heeft zeven steunpilaren (de zeven H. Sacramenten) uitgehouwen." Prov. VII. I.

Als een paar gelukkige personen, mede in geestelijken zin, verdienen onze aandacht Mejuffrouw Anna Maria Schirmer, weduwe van den Heer Andreas Petrus Nuyts, en haar zoon den WelEerwaarden Heer Josephus Martinus Nuyts.

Zij zag het levenslicht te Grave 2 Juli 1789, ging in haren 52-jarigen leeftijd van de Protestantsche tot de Katholieke kerk over, ontving 30 Aug. 1841 uit handen van haren Eerwaarden zoon (hetzelfde jaar te Oegstgeest Priester gewijd) het H. Doopsel en den daaropvolgenden dag de H. Communie.

Zij stierf te Uden 1 April 1862.

„Hij, die machtig is, heeft mij groote dingen gedaan." (Luc. 1- 49.), zegt haar bidprentje.

Ik zou hier nog een aantal bidprentjes van personen, die 50 zelfs 60 en meer jaren gehuwd waren, kunnen bespreken, doch dit onderwerp van minder belang zijnde, zal ik er slechts één vermelden, omdat het verscheidene bijzonderheden bevat.

De voorzijde van dit bidprentje bewaart het „Aandenken der Vijftigjarige Echtverbintenis van den Heer Maarten de Bruyn met Mejuffrouw Elisabeth Goossens, wier huwelijk den 14 Mei 1794 in de parochiekerk te Cuyk ingezegend en in het stamhuis te St. Agatha plechtig gevierd, vervolgens, den 2 October 1844, met een solemneele Mis, in de kloosterkerk te St. Agatha opgedragen door hunne twee zoons en kleinzoon, de WelEerwaarde Heeren J. W. de Bruyn, Pastoor te Beek bij Nijmegen, H. de Bruyn, Pastoor te Gassel bij Grave en C. W. H. de Bruyn, later Prior van het Kruisheerenklooster te Maeseyk, in het stamhuis aldaar door een Gouden Jubelfeest plechtig herdacht werd, in tegenwoordigheid van hunne zes kinderen en een ruim getal kleinkinderen."

„God heeft (deze Echtelieden) sterkte gegeven, en de krachten zijn (hun) tot in den ouderdom bijgebleven." Eccl. 46. 11.

De achterzijde vermeldt het overlijden van den Heer de Bruyn, „Oud Burgemeester te St. Agatha en laatste Lid van dat Gemeentebestuur te Cuyk, dat onder Koning Lodewijk het R. K. kerkgebouw aldaar veroverde en de Katholieken weder in het bezit daarvan stelde", op 13 Maart 1859, in den ouderdom van ruim 90 jaren, en van deszelfs echtgenoote, overleden op 2 Febr. 1848, in den ouderdom van 82 jaren, in de pastorie te Gassel; beiden genoten, bij eene gelukkige echtvereeniging van 54 jaren, het voorrecht zonder eenige lichaamsgebreken hunne verstandsvermogens tot den laatsten ademtocht te behouden.

Er zijn bidprentjes, die men „gezinsprentjes" zou kunnen noemen, aangezien ze de namen en het overlijden van al de leden van een gezin vermelden.

Ze komen weinig voor, waarom ik er een drietal laat volgen.

„Bid voor de Ziel van Zaligers,
Alle overleden te Zeeland.
Adriaan Coolen,
Overleden den 24 April 1802, in
den ouderdom van circa 46 jaren,
en zijne Huisvrouw
Maria van Kilsdonk,
Overleden den 27 April 1800, oud
ruim 46 jaren. En hunne kinderen:
Cornelia Francisca Coolen,
Overleden den 23 Januari 1823,
oud 27 jaar en 10 dagen.
Joanna Theodora Coolen,
Overleden 23 April 1810, in
den ouderdom van 24 jaren.
Peter Joannes Coolen,
Overleden den 29 Junij 1811,
oud 19 jaren en 2 maanden."

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Leonardus Kocken,
overleden te Huisseling, den 20 Febr 1778,
oud 40 jaren, en Joanna Voet, deszelfs
Huisvrouw, overleden te Megen, den 19
Febr. 1821, oud 74 jaren.
En hunne kinderen:
Petrus overleden te Huisseling, den 2 Mei
1808, oud ruim 37 jaren.
Elisabeth, overleden te Huisseling, den 2 Julij
1799, oud ruim 26 jaren.
Johanna Lamberdina, huisvrouw van
H. Schaaps, overleden te Utrecht, den 11 Oct.
1813, oud ruim 38 jaren.
Marcelis, overleden te Utrecht, den 28 Maart
1821, oud 42 jaren.
Francisca, huisvrouw van H. van Gemert,
overleden te Megen, den 14 Jan. 1817, oud 36 jaren.
Petronella, huisvrouw van Alex. Sengers,
overleden te Megen, den 4 Oct. 1833, oud ruim 47 jaren.
Leonardus, overleden te Megen, den 5 Jan. 1853,
oud ruim 64 jaren.
„Ach, Christen! die deez' namen ziet,
Om Jesus wil vergeet ons niet."
Staat boven dit bidprentje.

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Martinus de Louw,
geboren te Tongelre den 7 Februarij 1791
en overleden te Geldrop den 11 December 1872,
(als lid der H. Familie)
en voor die zijner gewezene Huisvrouw
Henrica van Zeeland,
geboren te Geldrop den 6 Junij 1796,
en aldaar overleden den 23 Julij 1859.
Voor hunne overledene Dochters-
Catharina (Zuster Godeliva),

oud ruim 33 jaren.
Joanna Maria, oud ruim 23 jaren.
Alida Maria, oud ruim 29 jaren.
Maria, oud ruim 26 jaren.
Francisca, oud ruim 38 jaren.
Antonia Maria, oud ruim 21 jaren."

Bij onderscheidene kerkelijke vereenigingen, congregaties en broederschappen bestaat het gebruik jaarlijks of om de twee jaren een bidprentje met de namen der overleden leden in dat tijdvak uit te reiken.

Dit gebruik is van ouder datum, dan men gewoonlijk gelooft, waarvan het volgende bidprentje als bewijs kan dienen.

„Bid voor de Ziel van Zaliger
Arnoldus Heere,
den 17e November 1865, in den ouderdom van 62 jaren
voor
Gijsbertus van Gils,
den 24e Maart 1866, in den ouderdom van 67 jaren,
en voor
Wilhelmus Bossers,
den 24 November 1866, in den ouderdom van 76 jaren,
allen Leden van de Broederschap der H. Familie
te Raamsdonk, Overleden„.

Het lidmaatschap dezer vereenigingen en broederschappen wordt gewoonlijk op de bidprentjes vermeld.

Men vindt op onderscheidene, vooral die uit het Bisdom van Breda, als „Weldoener der kerk" of „Weldoenster der kerk" opgegeven.

Van de bekende Illustre Lieve-Vrouwebroederschap te 's Hertogenbosch, die, ondanks haar katholieken naam, een gewone burgervereeniging is, zag ik maar één bidprentje met vermelding van lid zijn.

Het is van den WelEdelZeerGeleerden Heer Johannes Amandus Guljé, in leven Medicinae Doctor te

Oirschot, geboren aldaar 11 Juni 1818 en overleden 9 Jan. 1892.

Bij personen, die Pauselijk Zouaaf zijn geweest, is dit meestal op het bidprentje aangeteekend.

Als zoodanig verdient onze aandacht dat van den Eerwaarden Frater Livinus Vliegendehond, geboren te 's Gravenhage, 15 Febr. 1838, diende eerst bij ons leger als Sergeant, trad in de Congregatie der Fraters te Tilburg 12 Juli 1862, vertrok naar Rome als Pauselijk Zouaaf 4 Febr. 1866, werd ook aldaar tot Sergeant bevorderd, weigerde zijn benoeming tot Officier, keerde naar zijn klooster terug 15 Sept. 1868, werd geprofest in Aug. 1869; werd 16 Oct. 1886 door zijne Oversten naar Curaçao gezonden om aldaar een Fraterhuis op te richten en als eerste Overste te besturen, keerde in 1898 naar ons land terug en eindigde zijn welbesteed leven in het Instituut Huize Ruwenberg te St. Michiels-Gestel 7 Oct. 1911.

Ik wees er reeds vroeger op dat de z. g. „grafpoëzie" in het algemeen niet hoog staat aangeschreven [1]), hoewel er menig bloempje bij te plukken valt.

Dit minder gunstig gevoelen moet in hoofdzaak worden toegeschreven aan het bekende feit, dat de meeste menschen niet gaarne van den dood of sterven hooren spreken. Een dwaas veroordeel, daar zeker niets vaster staat en ook door niemand betwijfeld wordt als dat wij allen eenmaal zullen sterven.

De bidprentjes met gedichten zijn vrij talrijk, waarvan ik er zes, drie van mannen en drie van vrouwen, laat volgen. Men vindt ze voor mannen van elken leeftijd, voor gehuwde en bejaarde vrouwen weinig, veel voor jonge meisjes.

Ze maken geen aanspraak op letterkundige waarde.

[1]) Zie *Taxandria* 1915, blz. 164—172, waar ik zes bidprentjes met gedichten mededeelde.

Men moet ze beschouwen als dichtproeven van familieleden of vrienden der overledenen, die dikwijls ondanks de kunstlooze woordvoeging, maar uit het hart geweld, meer indruk maken dan menig paradestuk onzer letterkunde.

Bij eenige zijn de verzen van andere bidprentjes overgenomen zonder voldoende te letten op de(n) persoon of leeftijd van de(n) overledene, waardoor men natuurlijk onzin krijgt te lezen.

Zoo bijv. op het bidprentje van Bernardus van Hooft, overleden te 's Hertogenbosch 15 Maart 1834, in den leeftijd van ruim 31 jaren, waarvan de vier eerste regels aan een meisje van 18 jaar doen denken.

„Kan men op jeugd of schoonheid roemen,
Als men bij deez' lijkbaar staat,
Als de zeis des doods wreedaardig
't bloeiend lente-roosje slaat?"

Of men heeft de verzen van andere bidprentjes met verandering van een paar woorden geheel overgeschreven, gelijk bij dat van Catharina Anna Colletta Wassen, geboren te Waalwijk 6 Dec. 1850, overleden aldaar 22 Febr. 1868, hetwelk is gecopieerd van het bidprentje van Maria Josephina Allegonda van Dooremalen, door mij in „Taxandria" 1915 medegedeeld.

„Bidt voor de Ziel van Zaliger
den Heer Bernardus van Oostenburg,
in leven Luitenant bij de 2e afdeeling infanterie,
Overleden te Bergen-op-den-Zoom den 26 September 1826, in den ouderdom van ruim 36 jaren.

Zal het Kroost van 't Ondermaansche,
Zal de Worm van het logge stof,
Nog op jeugd en frischheid roemen;
Maken hier beneên zijn hof?
God! hoe treft den schicht des doods hier,
't Jeugdig hart in lentetijd!
Op uw wenk valt bloei en leven,

In den nacht der Eeuwigheid.
O! genâvol Opperwezen!
Wees erbarmend jegens hem,
Door hem wordt Uw naam geprezen,
In 't hem beloofd Jerusalem,
Leer ons vaak den dood gedenken,
Die ons mogelijk morgen treft,
Snoodheid schuwen, pligt betrachten,
't Geen onz' ziel tot U verheft.
U en onzen Broeder minnen,
De armen ned'rig bijstand biên,
Dan zal van onz' vege lippen
Onze ziel blij tot u vliën.
Dan, bewust van pligtsbetrachting,
Droogt de hoop ons doodszweet af,
En dan staart ons brekend oog blij
Naar U, boven dood en graf."

H. T.

„Bidt voor de Ziel van Zaliger
Joannes Waardenbroek,
overleden te 's Bosch den 12en van Slagtmaand in den jare 1821, in den ouderdom van 30 jaren, 3 maanden en 25 dagen.

Wie heeft d' ondermaansche broosheid
Ooit zoo klein als hij geacht?
Wie heeft met zoo'n sterke pogen,
Naar Gods Eden staâg getragt?
Vasten, waken, bidden, smeken,
Naakten kleeden en hen voên:
Dit was slechts alleen zijn pogen
Om der Godheid te voldoen.
Heeft hij nog slechts kleine zonden,
Waarvoor nog niet is voldaan,
Wees dan, Jezus! hem genadig;
Laat hem in de vreugde gaan.
Waar hij eeuwig zege juiche

Met de zaal'gen zonder strijd ;
Waar zijn stem zich dus laat hooren :
Triomf ! triomf ! in eeuwigheid."

Bidt voor de Ziel van Zaliger
Joannes Goossens,
in leven Griffier van het Kantongerecht te Oirschot en Secretaris der Gemeente Middelbeers cum suis, geboren te Hoogeloon en overleden te Middelbeers den 26 September 1861, in den ouderdom van 79 jaren, 8 maanden en 22 dagen.

Daar ligt het stof'lijk deel, door d' edele ziel ontvloden ;
Geen wolkje torent meer voor hem aan 's hemels trans;
Daar ligt het kil en zwaar in 't aak'lig rijk der dooden;
Geen zon schijnt meer voor hem in haren lichten glans ;
Hij zinkt in 't somber graf ; waar zal onz' smart bedaren,
Daar hij zijn weg betrad met grooten mannenmoed ?
Geen ' zorg viel hem te zwaar, al grijsde hij van jaren ;
Zijn handel als Griffier was steeds oprecht en goed
En kwam door zijne deugd Jehova's reinheid nader :
Met d' oogen vol getraan staan wij bij 't kille graf
En treuren om 't verlies van ons zoo goeden Vader ;
Doch danken wij onz' God, die ons dien Vader gaf.
Ja Vader ! geene dag zal in het Oosten blinken,
Die niet door een erkentenis vergeld u zij,
Ja Vader ! geene dag zal in het Westen zinken,
Of in ons krank gebed uw ' ziel gedenken wij :
En ik, uw zoon, zal aan 't altaar U staag gedenken,
Gelijk St. Augustijn zijn Moeder Monica :
Wanneer ik mijne ziel door d' offerbloed zal drenken,
Zijt gij als gegraveerd in een der dypticha."

Bid voor de Ziel van Zaliger
Catharina Vleminx,
gewezene Echtgenoote van
Wilhelmus Christophorus Lutkie,
overleden te 's Bosch, den 23 October 1842,

in den ouderdom van
64 jaren, 6 maanden en 13 dagen.

Wat is, helaas! des menschen leven?
Slechts klein, maar groot in wee en smart,
Een naar geluk steeds ijdel streeven,
Dat nooit voldoening schenkt aan 't hart.
Ook zij heeft d' alsem-kelk gedronken,
Den bittren teug van 't lijdend lot:
De hoop is nimmer haar ontzonken,
Op beter leven eens bij God.
Dat wat de sterv'ling ooit dorst roemen,
Op aarde vrij ons vall' ten deel;
Dat zij ons eenen weg met bloemen,
En altijd vrij van doornen teel.
Slechts ware wijsheid, deugd en pligten,
Bij elken stap op 't aardsche pad,
Slechts weldoen kan hier 't lot verligten,
Het rein gemoed is de eêldste schat.
Verblinding moog' haar stem doen hooren,
Dat de aard' der deugd steeds lijden biedt:
De booswicht is nog ongeboren,
Die hier beneên geluk geniet.
Gij kunt, o Deugd! ons heil verhoogen,
Of 't lot ons ramp of zegen zij,
Gij, Gij kunt ons het doodzweet droogen:
Blijf, blijf ons tot in 't sterven bij."

„Gedenk in uwe gebeden de Ziel van Zaliger
Theodora Maria Anna Krijnen,
Lid der H. Familie,
die, voorzien van de H.H. Sacramenten, te
's Hertogenbosch overleden is, den 11
Februari 1879 in den ouderdom
van 22 jaar en 9 maanden.

Ouders, die met droeve smarten
't Dierbaar kroost

Zóó vooruit ziet gaan ten leven,
Weest getroost!
Neen gij moogt, gij kunt niet weenen
Bij dit graf:
't Kleed der onschuld wierp uw Dora
Nimmer af!
Ze is in vollen bloei des levens
Heengegaan:
Ziet ge in 't koor der reine maagden
Haar niet staan?
Hoort gij haar Gods lof niet zingen?
O, voor u,
Die haar onschuld hebt behouden,
Bidt zij nu.
Wilt gij weenen? Stort dan tranen,
Niet van smart,
Maar die tolken zijn der vreugde
Van uw hart.
Bidden wij, dat God haar spoedig,
Mocht een vlek
Haar den Hemel soms nog sluiten,
Tot zich trekk'!"

Bid voor de Ziel van Zaliger
Gertruda Maria Leijtens,
Lid der Congregatie van O. L. Vr. Onbevl. Ontvangenis,
geboren te Waalwijk, den 24 Oct. 1879, en aldaar
overleden 14 Januari 1900, na tijdig voorzien te
zijn geweest door de H. Sacramenten der Stervenden.

Gelijk een roos die pas ontloken
Ter aarde wordt neergetrapt,
Zoo werd mijn leven afgebroken,
En rust ik in een duister graf.

O, treur niet, Moeder, bij het scheiden
Van uwen eenigsten lieveling;
Gij hebt voor mij gezorgd, gebeden,
Maar deed het voor een hemelling.

Vaarwel dan lieve dierbre Moeder,
Komt mij te hulp door het storten uwer beê,
Opdat ik spoedig tot Jesus onzen Hoeder,
En mijn dierbre Vader op mag gaan in eeuwige vreê."

Mij blijft nog over te spreken van de gedachtenisprentjes voor kinderen, die wel geen bidprentjes in de volle beteekenis van het woord zijn, maar er toch toe behooren, daar ze beiden de gedachtenis aan overledenen bewaren.

Het gebruik dezer prentjes, dat in de laatste jaren sterk toegenomen is, is veel ouder dan men gewoonlijk aanneemt.

Men deelde mij mede, dat de opkomst ervan in het laatste kwart der vorige eeuw moet gezocht worden.

Dit is minder juist.

Mijn onderzoek leerde, dat men van bijna een eeuw mag spreken.

Als bewijs volgt hier het oudste dezer prentjes, dat ik zag.

Ter Gedachtenisse van
Guilielmus Henricus Antonius
Verlinden,
Geboren te Bergen op-ten-Zoom,
den 13 February 1822,
en aldaer overleden
den 2 Juny 1824,
en begraeven aldaer
den 4 Juny 1824.
Deeze volgen het Lam, al waer
het gaet. Apoc. C. 14. V. 4.
Want zij zijn zonder vlekken
voor den troon Gods. V. 5.

Deze prentjes van later tijd zijn bijna altijd met gedichten en de randen in plaats van zwart in blauwe kleur, soms nog met zilver afgezet. Van het vrij groot aantal, die ik aantrof, laat ik er drie volgen.

„Ter nagedachtenis
aan
ons jongste dochtertje
Suzette van Dooren,
geboren te Tilburg den 8 Sept. 1911.
overleden aldaar den 17 Sept. 1911.

Ach, als een ster ons opgegaan,
En als een bloempje ontloken,
Moest gij weer aanstonds ondergaan,
En worden afgebroken....

Toch, kindje, hoe ons hart ook schreit,
Wij heffen 't oog naar boven:
Gij woont in 't licht der eeuwigheid.
Gij bloeit in 's Hemels hoven."
W. de Veer, S. J.

„Ter herinnering
aan ons onvergetelijk Zoontje
Petrus Johannes Maria Rijken,
geboren te Veldhoven 8 December 1898,
aldaar overleden 9 Februari 1905.

Lieve Ouders, wilt niet weenen,
Als Gij naar mijn zerkje ziet:
's Is de Wil van 't Lieve Heertje,
Dat ik U zoo vroeg verliet.

d'Engel kwam mij lief'lijk wenken,
En ik vloog met hem omhoog;
Biddend, dat God hier op aarde
Pa's en Moekes tranen droog.

Hier mag ik met d' Eng'len spelen,
Mij vermeien om Gods troon;
Hier ben ik nu zelf een Engel;
Neen, gij zaagt mij nooit zoo schoon.

Ja, mijn heil is nu verzekerd,
Eeuwig is de vreugd mijn deel

O, die zalige gedachte
Troost' Uw Ouderharte veel.

Blijf niet somber, droef gedenken
d' Scheiding door mijn vroegen dood.
God wou mij den hemel geven;
Hij is 't, die mij tot Zich noodd'.

Denkt niet, dat ik U vergete,
In de vreugd der Eng'lenrei;
Voor U vraag ik Godes zegen,
Pa en Moeke, weest dus blij!

God wil Pa en Moeke troosten,
Hoed mijn Broertjes daar beneên;
Wil hen eens met mij hereen'gen,
Voer hen eens ten Hemel heen!"

„Ter Gedachtenis
aan onze drie lievelingen
Antonia Maria,
Antonia Henrica
en
Henrietta Antonia Huberta
van Griensven,
(de laatste geboren te Deurne 19 April 1898
en aldaar overleden 16 Februari 1907.)

Zalig zijn de zuiveren van harte want zij zullen God zien. Math. V. 8.

Dus Ouders, laat geen tranen vloeien,
Bij 't scheiden van uw dierbaar pand,
God zag die zui'vre roosjes bloeien
En heeft ze in zijn Hof geplant.

Aanvallig, minzaam, lief en teeder
Was het reine drietal U ontrukt;
God die ze gaf; Hij nam ze weder,
Die bloempjes moesten vroeg geplukt.

Daar, Vader, Moeder blijven wij U minnen;

U Broertjes, Zusjes evenzeer;
Moogt gij ook eens den Hemel winnen
Zoo smeekt met ons thans Jetje, God den Heer.

En daar in 's hemels gulden zalen
Vindt gij eenmaal het lieve drietal weêr,
Dat God zoo vroeg van U kwam halen;
Gij jubelt saâm dan eeuwig Hem ter eer."

P. v. D.

Tot besluit volgt de beschrijving van een perkamenten prentje van vrij groote afmeting (11 × 14 c.M.) dat mij, nadat dit artikel voltooid was, door de Eerwaarde Zusters Carmelitessen te Boxmeer werd toegezonden.

Het schijnt mij van ouder datum dan de oudste door mij beschreven bidprentjes en de spelling wijst op Brabantsche of Vlaamsche afkomst.

Aan de achterzijde is plaats gelaten ter invulling van de(n) naam en sterfdatum van de(n) overledene.

Op de voorzijde is de dood met zeis en uurglas afgebeeld, waaronder staat:

„Voor het leven eet speys ende broot,
Voor goet sterfven peynst op den doot.
Hoopt ghy den heemel te beërfven,
Peynst dan vaeck op het sterfven,"

Aan de achterzijde: „Bidt voor de Siele van Saliger"
(Naam in te vullen.)
„Sterft" (datum in te vullen).
„Salig de dooden die in Godts gratie sterfven,
Sy sullen het heemelrijck beërfven!
R. I. P."

Ik moet nog een enkel woord spreken over het gebruik van twee bidprentjes met verschillenden tekst voor een overledene; welk gebruik echter zeer weinig voorkomt.

Men heeft van deze prentjes zoowel van geestelijken als leeken, waarvan ik een drietal van ieder zal vermelden.

Van de eersten heeft men o. a. in tekst verschillende bidprentjes van Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid Monseigneur Joannes Zwijsen, Aartsbisschop, Bisschop van 's Hertogenbosch; van den Zeer Eerwaarden Heer Marcellinus Joannes Goossens, Pastoor te Mierlo, aldaar overleden 30 Oct. 1832, in den ouderdom van 46 jaren, 11 maanden en 8 dagen; van den Zeer Eerwaarden Heer Joannes Franciscus Boeren, Pastoor te Diessen, geboren te Boxtel 29 Juni 1786, overleden in eerstgemelde plaats 8 Jan. 1878.

Hij genoot het voorrecht tot aan zijn dood, op bijna 92 jarigen leeftijd, de herderlijke bediening te kunnen waarnemen.

Bij leeken is de tekst van bidprentjes meestal bij leven zelf opgesteld met den wensch bij overlijden aldus te gebruiken; het ander is door den biechtvader of familie gemaakt.

Ik zag o. a. van deze prentjes van den vermaarden bekeerling en moedige kampvechter voor de katholieke belangen den HoogEdelGestrengen Heer Joachim George Le Sage ten Broek, door Z. H. Paus Gregorius XVI tot Ridder van de Gouden Spoor geslagen, geboren te Groningen 27 Nov. 1775, overleden te Grave 11 Juli 1847; van den WelEdelGestrengen Heer Mr. Adrianus Wilhelmus Joannes Mosmans, geboren te 's Hertogenbosch 3 Jan. 1786, overleden te Grave 23 April 1847; van den HoogEdelGestrengen Heer Mr. Joannes Baptista van Son, Oud-Minister van R. K. Eeredienst, Kommandeur der orde van den Nederlandschen Leeuw, en van den H. Gregorius den Groote, geboren te 's Hertogenbosch 8 Juni 1804, aldaar overleden 6 Nov. 1875.

Rotterdam. Ch. C. V. Verreyt.

PASPOORT VAN DEN HEER VAN HELMOND.
24 Juni 1673.

In de Resolutieboeken van Helmond vonden wij navolgend afschrift:

Wy Borgemeesteren, Schepenen, Deeckenen ende Raedt der Stadt Helmont certificeren mits desen, als dat de Hooch geboren Heere Emondt Baron van Cortenbach, Borchgrave van Vuere en Duysborch, Marschalck des Hertochdoms Lijmboreh, Heer deser Stadt Helmont ende van Rochette ende Ouckene, en is onse geboren Heere ende alhier geboortich en opgevoeyt tot Helmont, liggende onder de Meyerije van 's Hertogenbosch, onder de Souverainiteijt ende ressort vande Hoog Moogende Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, onder de contributie van syne Aldercristelijcxste Majesteite [1]). *Ende alsoo de welgemelten Heere incumberende differente rysen te doen in andere Heeren Landen, Rijcken ende ressorten van andere Princen ende Potentaten, soo om syne goederen, renten ende actien te vervolgen, als om andere syne particuliere affaires te dirigeren, — soo worden mits desen geboden ende versocht alle crijghs ende politicque Officieren, Gouverneuren ende Magistraten en alle anderen, die het eenichsints soude moogen aengaen, de voors. onse Heere vry ende ongemolesteert te laten passeren ende repasseren overal ende te laten en doen genieten de neutraliteyt ende vrydomme der ingesetenen deser Landen, onder de contributie boven vermelt van syne Aldercristelijcxste Majesteite competerende; hetwelcke in alle voorvallende occasien sullen erkennen naer behooren. Ende tot meeder voorseeckerheyt van tgene voors., soo hebben dese acte met onse Stadtssegel bevesticht ende by den Griffier doen teeckenen den 24e Junii 1673.*

Het origineel werd *getranslateerd* in het Fransch.

Helmond A. Frenken, R. K. Pr. en kap.

[1]) De Koning van Frankrijk.

DE BIECHTVADER VAN HET NONNEN-KLOOSTER ACHTER DE TOLBRUG TE 's HERTOGENBOSCH.

In het jaar 1562 [1]) verklaarden ten overstaan van Petrus Colen, notaris en kanunnik te 's Hertogenbosch, *de Eerwerdige ende devote religieuse persoonen, susteren* Clara Jonckers, *mater*, Ida Monicx, *ondermoeder*, Dympne van Geele, *procuratesse*, Mariken Pauwels, *custersse*, Scholastica van Wel, Jenniken Monicx, Mariken van Mol, Catharina Raess, Ida Tielmans, Anneken van Berckel, Catharina van Loon, Beatrix Jacops, Ida van Teeffelen, Anneken Colen, Mariken van Nulant, Anneken van Drongelen, Elizabet van Uden, Cristina van Megen, Elizabet van Geel, Elizabet Wouters, Mariken Kemp, Barbara Monicx, Elizabet Claess, Henricxken van Valkenborch, Heylken Diericx, Agnes van Swol, Wouterken Doncks, Anneken van de Graeff, Mariken Matheusdr, Barbara van Balen, Peterken van Lith, Grietken van Doorn, Agnes Claess, Mariken van Berckel, Jenneken Beyens, Katharina van Hees, Barbara van Breda, Geertruydt Joosten, Hillegont van Uden, Anna van Gestel, Margriet Wils, Catharina Willemsdochter van Gemert, Margaritha Arnts, Elizabet Cayers, Digna Coels, Hillegont van Os, Mariken Franss, Jenneken Coenen, Elizabeth van Boextel, Margriet Goessens, Margriet Buekentop, Henricxken

[1]) Schutjes Geschied. van het Bisdom 's Bosch IV p. 485 geeft abusievelijk het jaartal 1552.

Zeberts, Mariken Verbeeck en Jenneken de Bye van Breda, *conventualinnen des Convents van den dorden Regele offte ordene van Sinte Francisco, gelegen binnen dese stadt ende bisdom van Shertogenbossche ter plaetse geheyten achter die Tolbrugge*, dat zij naar ouder gewoonte altijd hebben mogen kiezen eenen pater confessor of biechtvader, zoo dikwijls als zij er geen hadden, *dewelcke henne aencommende nieuwe religieusen heeft ontfangen, gecleet ende geprofessijt sonder daeromme van yemanden anders te dorffven offte moeten versuecken offte moyen;* dat echter den 14 Januari l.l. Heer en broeder Baltazar Corneliss, minister-generaal van het Kapittel van Zepperen, haar, kloosterlingen *zeer straffelick ende scerpelick onder den peene van obedientien* bevolen heeft, *dat zy van nou voordaen nyet en souden gehengen offte toelaten hennen tegenwordigen pater biechtvader offte confessoor, brueder Leenarden van Gemert* [1]), *henne nyeuwe religieusen zoe wel te cleden als de professie daervan t' ontfangen*, doch dat hij, minister-generaal of eenigen van zijn Kapittel, daartoe gecommitteerd, zulks zouden doen; dat dit was *tot grooter cleynachtinge ende vilipendentie der machten ende authoriteyten van den voers. hennen pater confessoor ende biechtvader ende daerenboven tot grooter ende meerder cost ende last desselfs hen convents ende verminderinge van henne goede oude possessie, usantie, costuyme ende loffelicke gewoenten tot nochter tijt by hen gebruyct ende 't welck, zoe verre die by hen toegelaten ende gepermitteert werdden, waeren beduchtende naemaels tot meerder benautheyt ende subjectie te commen dan zy offte henne voorsaten by dusdanige practycke tot nochtertijt toe zijn geweest ende dagelijcx meerder servituyten ende eygendom van den selven minister-generael waren verwachtende, waeruuyt oick by avontueren naemaels in hennc convente orieren ende spruyten groete onvrede, tweedrachtingh ende*

[1]) Schutjes t.a.p. blz. 490 noemt dezen biechtvader niet, zoodat in het Gemeentearchief van Aarle, waaraan hij voormelde lijst van nonnen zegt te hebben ontleend, van de hier vermelde acte geen afschrift schijnt te berusten.

onmin, considerende tselve teenmael zijn soude tegen alsulcken ordonnantien ende minlick accordt als t'anderen tyde in den jaire 1532 *tusschen hen conventualinnen ende brueder, doen tertijt den minister-generael* enz *eendrechtichlick geraempt ende gesloten, al blyckende by zekere openbaer instrumente dairop voir notaris ende getuygen gepasseert ende dairaff gemaict*, en dat zij daarom volmacht geven aan Mr. Goyart Vervoirt, priester en kanunnik te 's Hertogenbosch, Mr. Digman Corneliss van Breda, secretaris van den Kardinaal en Aartsbisschop van Mechelen en Mr. Jan Le Begge, procureur bij den Raad en Kanselarij van Brabant, om voor alle gerechten, zoo geestelijke als wereldlijke, te vorderen haar herstel in hare van oudsher toekomende rechten en dat diensvolgens aan den Minister-generaal of zijne gecommitteerden, onder verbeurte van groote straffen, zal verboden zijn daartegen te handelen.

Uit een brief, door genoemden broeder Balthazar Corneliss, minister-generaal van het Kapittel van Zepperen, den 4 Juni 1565 gericht aan: *Religiosen devoten ons seer beminde pater, moeder ende alle susteren ons cloosters achter die Tolbrugghe binnen der stat van den Bos* en aanvangende met deze woorden: *Religiose beminde pater, moeder ende susteren ons convents, genampt achter die Tolbrugghen binnen deser stadt van den Bos, saluyt ende vrede in Godt*, blijkt ook nog dat de verhouding tusschen het klooster achter de Tolbrug en het Kapitel van Zepperen zeer slecht was, want genoemde broeder Balthazar schreef daarbij aan dat klooster, dat hij niet kon nalaten te antwoorden op een brief van hetzelve wegens de daarin staande *alsulcke ombilske ende ongefonderde logenachtige redene*, waarvan in het bijzonder die, als zoude het Klooster door toedoen van het Kapittel eene schade van fl. 2000 geleden hebben, *ffals ende gelogen is*. Daarentegen, zoo schreef hij verder, had het Kapittel door toedoen van het Klooster ter zake *als dat der Generael in der visitatien ter begerten uwer moeder met*

haer adherenten aff hadde gesad uwen pater om sijn misdaet ende want die pater met zijn adherenten (want geen susterpater soe qualick en lefft hy en heeft susteren hem draghende) hem heefft teghen die affsettinge geopponeert, hebbende met hem zijn brueders die frateren [1]*), ock den decken ende Capittel* [2]*) ende ock die stadt,* groote uitgaven moeten doen, doordien de Generaal van het Kapittel op het verzoek van de Eerwaarde Moeder van het Klooster en hare aanhangsters bijstand heeft moeten zoeken bij den Kardinaal van Luik en de Kanselarij van Brussel om haren Pater-biechtvader afgezet te krijgen, wat ook geschied is en meer dan fl. 400 kosten heeft veroorzaakt. Naar aanleiding daarvan, zoo staat nog in den brief van broeder Balthazar, was er een accoord getroffen, die onder meer het beding inhield, dat de Pater der Fraters (des Gemeenen levens n. l.) bij de visitatien zoude tegenwoordig zijn, zoolang als het Klooster eenen pater-biechtvader uit het klooster dier Fraters had en dat de buiten-biechtvaders zouden zijn: de Pater van de Bogarden, Fraters en de Terminaris van de L. V. Broederschap, terwijl de Generaal de professiën zoude doen of iemand van zijnentwege. Ten slotte schreef diezelfde broeder Balthazar: Wij willen dat u u aan gezegd accoord houdt *ende wederroepen alle gratien ter contrarien u off uwen pater om zijn oltheyt gegondt ten tijdt ende willen, dat in tyden van professien ghy ons sult ontbieden om die by ons selven off onse gedeputeerde gedaen te werden, des gelycken dat der Pater van den Bogarden sal werden gehaelt om bicht te hooren soe dick als der Pater van den Frateren off een ander achtervolgende den accort, dat ghy nae uwen scryven onderholden wilt* (verhinderd zal zijn?) *ende by alsoe dat ghy daer teghen doet, hoepen wy by hulpen van Godt Almechtich ende goeden recht, dat wy ongehoersame rebellicheyt nog wel sullen dwijngen ende temmen.* Het einde van den brief was alzoo lang niet vriendelijk!

[1]) De Broeders des gemeenen levens te 's Hertogenbosch.

[2]) Het Kapittel der Bossche St. Janskerk.

De Lezer zal na het vorenstaande te hebben gelezen zich afvragen: wat was wel het Kapittel van Zepperen en wat had dat met de nonnen van Achter de Tolbrug te maken?

Het antwoord op die vraag is, dat de nonnen van het Klooster Achter de Tolbrug, ook wel geheeten St. Elisabeths-Bloemenkamp, Franciscanessen waren en daardoor evenals de nonnen van andere vrouwenconventen, die den derden regel van den H. Franciscus volgden, zooals die van het Franciscanessenklooster op den Uilenburg te den Bosch, zich hadden gesteld onder het Kapittel van het Minderbroedersklooster van Sepperen, dat bij St. Truiden stond, waarvan het gevolg was, dat de Minister-generaal van dat laatste klooster of zijne gedelegeerden, bedoelde nonnenkloosters visiteerden en daaraan verordeningen voorschreven, een toestand, die, zooals Schutjes t. a. p. blz. 491 schreef, tot het jaar 1568 bleef voortduren, als wanneer Paus Pius V den 3 Juni het besluit nam de Franciscanessen van het gezag der Minderbroeders te ontslaan en haar onder de rechtstreeksche jurisdictie der kerkvoogden te plaatsen.

In strijd met het zooeven uit zijn werk aangehaalde had Schutjes daarin t. a. p. blz. 484 ook nog medegedeeld, dat: „uit geene omstandigheden blijkt, dat de Franciscanessen Achter de Tolbrug, zooals de Zusters op den Uilenburg, zich bij het Kapittel van Sepperen hebben aangesloten; men vindt althans geene visitatiën dan die der Bisschoppen van 's Hertogenbosch; ook de omstandigheid, dat de nonnen gewoonlijk haren pater of geestelijken bestuurder uit het Fraterhuis te 's Bosch kozen, schijnt niet voor de onderhoorigheid aan de Minderbroeders te pleiten."

Uit de door mij uit het Protocol van den notaris Colen hiervoren medegedeelde akten zal echter wel reeds gebleken zijn, dat Schutjes zich op de laatstelijk aangehaalde bladzijde van zijn werk vergiste. Het blijkt ook nog uit eenen in hetzelfde protocol geregistreerden

brief van *uwer goetwillige ende onderdanige suster Clara Jonckers, onwerdige moeder ende andere susteren des convents Achter de Tolbrugge*, aanvangende met den aanroep: *Jesus, Maria, Anna, Franciscus, Elizabeth*, waarbij die *Eer*waarde moeder den 4 November 1564 aan den *Eerw. pater Minister* (van Sepperen) schreef, in antwoord op diens schrijven, dat zijn Kapittel het recht had van haar klooster jaarlijks eene contributie te vorderen, dat het eischen daarvan zoude zijn *buyten den contracte ende accorde, wairmede wy ons onder den Capittel van Zepperen gegeven hebben,* [1]) *'t welck wy begeren in allen zynen poincten te achtervolgen en voir alzoevele denselven Capittel obedient te wesene gelijck 't voirs. Capittel oick tselve behoirt te onderhoudene ende metten ouden rechten van visitatie hen gegevenen ende noyt geweygert te werden te wesen.* De *Eer*waarde moeder schreef verder, dat haar klooster de gevorderde contributie niet zoude betalen, *te meer gemerct wy buyten den voors. contracte offt accord, mitten voirs. Capittelen van Zepperen aengegaen, onder de obedientie van denselven Capittelen nyet staende en sijn, vuegende oick daerby, dat aldusdanige belastinge offt contributie op te stellen den geestelycken oversten in rechte al verboden staen, gelijck die rechten dairaff al notoir zijn. Daerenboven en can onsen convente nyet prejudiceren offt achterdeel wesen, dat Uwe Eerw. scrijfft,, dat andere conventen in die contributie geconsenteert hebben, want deselve andere conventen met henne consenten ons convente, sonder hair consente dairinne oick te geven, nyet connen verbijnden.* De *Eerw:* moeder verzoekt daarom den Pater Minister aan zijn Kapittel voor te stellen haar klooster wegens de contributie niet lastig te vallen met *turbatien ende ongefundeerde processen* en het Kapittel daarbij ook nog op te merken, dat het klooster door toedoen van het Kapittel onschuldig eene schade van meer dan 2000 Brabantsche guldens had geleden, *ende aldus doende,* zoo eindigt haar brief, *sal Uwe Eerw. ons groote vrientschap*

[1]) N. l. dat van 1532.

ende lieffde betoonen, dat wete God, die Uwe Eerw. ende ons allen lange in vrede ende salige gesontheyt wil gesparen. Lieve ende Eerw pater minister hiermede weest Gode bevolen.
Op dezen brief kwam blijkens meergezegd protocol op St. Laurensdag 1565 een antwoord; wat het behelsde staat er niet bij vermeld, zoodat het mij niet is kunnen blijken hoe laatstbedoelde kwesties voor het klooster Achter de Tolbrug beëindigd zijn geworden. In elk geval is datgene, wat het Protocol als voorzegd, bevat, een merkwaardige bijdrage voor de kennis van de organisatie der Noordbrabantsche nonnenkloosters van den H. Franciscus [1]) tijdens het ontstaan der Reformatie en eene niet onbelangrijke aanvulling van het werk van Schutjes; in zooverre moge deze bijdrage in dit tijdschrift ook hare plaats vinden.

's Hertogenbosch. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

---

[1] Men zie hierover nog G. Coeverinx Analecta II p. 321 en vlgd.

DE GROOTE KERK TE BREDA.

Bij het beschouwen van de prachtige restauratie, die het uitwendige der groote Kerk te Breda gedurende de laatste jaren in den vorigen luister herstelt, kan men zich voorstellen hoe hard het den Katholieken moet gevallen zijn, toen zij in 1581 dat schoon monument van christelijke kunst, waaraan tevens zoo dierbare herinneringen verbonden waren van wege het H. Sacrament van Mirakel, aan de Hervormden moesten afstaan.

Wel werden zij een half jaar later door de Spanjaarden weder in het bezit van hun dierbaren tempel gesteld, doch hunne vreugde daarover was niet van langen duur. Want nadat Breda door de verrassing met het turfschip

van van Bergen weer onder de macht der Staten kwam, ging het middeleeuwsch monument in Mei 1591 voor altijd over aan de Protestanten.

Het is onbegrijpelijk, dat het R. K. Kerkbestuur in het jaar 1795 geen gebruik gemaakt heeft van de gelegenheid, die toen geboden werd, om de kerk weer in zijn bezit te krijgen, zooals op zoovele plaatsen is geschied; te meer is dat te verwonderen, daar het grootste gedeelte der burgers het zoo vurig verlangde; zoo zelfs, dat zij weigerden aan de jaarlijksche kollekte voor de kerk bij te dragen, zoolang de groote kerk niet zou zijn teruggegeven.

Dit blijkt o. a. uit een stuk, dat ik vond onder de nagelaten papieren van den Zeereerw. heer Thomas van Raak, geboren te Breda, gewezen pastoor te Terheyden, waarin zijn oom F. Boogaerts ontslag vraagt als kollektant.

Bedoeld stuk luidt als volgt:

Aan
De Heeren Kerkenraaden van het
Roomsch kerkgenootschap te Breda

Mijne Heeren

Zedert elf jaaren mij met U Lieder vertrouwen vereerd vindende bij het opdragen van den Post als collecteur tot onderhoud van den Roomschen Godsdienst alhier; hebbe ik, Mijne Heeren, zoo veel mijne vermogens maar eenigzins hebben toegelaten, getracht aan dit in mijn gesteld vertrouwen te beantwoorden, door zooveel moogelijk onze Ledematen tot Liefdegiften aan te moedigen, en wel spetiaal om ten minsten met hunne oude contributien te blijven continueeren; maar, Mijne Heeren, in dezen mijnen ijver worde ik gestoord; of om beter te zeggen: denzelve word als het waare geheel uitgedoofd, doordien een aantal ledematen finaallijk weigeren, anderen gelasten mij niet weder te koomen, alle voorwendende dat zij tot hiertoe verstoken blijven van hun Goed-Regt

dat zij hebben op de herkrijging van de Groote of Lievevrouwe Kerk; en daar ik bij de eerstvolgende colecte niet als voor mij onaangename gevolgen te-gemoet zien, hebbe ik besloten bij deze mijne Demissie te nemen; en dien Post in U Lieder schoot neder te leggen voor denzelve bedankende.

Ontvang, Mijne Heeren, mijne gevoelens van Schuldige Hoogachting met welke ik de eer hebbe mij te noemen
Mijne Heeren

U Lieder Nederige Dienaar

F. J. B. Boogaerts.

Terheyden

A. Mies,
Pastoor.

EEN BEURS VOOR BREDASCHE STUDENTEN TE LEUVEN.

Gerardus Vleminx maakte 17 Maart 1591 voor notaris Gerard Hieronymus Campen zijn testament. Hierin maakte hij deze bepaling:

Insuper lego, ordino et dispono in perpetuum studium proximioribus meis amicis et consanguineis ducentos et quinquaginta florenos annuos emptos et acquisitos super statibus Brabantie in quarteno Antverpiensi juxta continentiam litterarum desuper expeditarum perpetuo habendos et possidendos modo, forma et conditionibus infrascriptis: inprimis receptionem eorumdem reddituum in perpetuum habet regens paedagogii Standonck sive Porci, sub onere quod tenebitur et obligatus erit perpetuis futuris temporibus pro predicta summa quinque juvenes studentes in media mensa recipere et in expensis suis tenere, qui semper erunt de parentela et

linea mea, et habebit pro quolibet quinquaginta florenos annuos in et ad continuationem studii sui ad sex annos in universitate Lovaniensi, modo provisus de bursa (volo enim quod quinque sint bursae) dictos sex annos supervixerit et studium suum continuaverit. Si enim mori contigerit vel dictum studium suum continuare neglexerit, volo quod alius de proximioribus meis in locum hujusmodi surrogetur. Presentationem autem dictarum trium bursarum volo, quod habeant decanus et duo seniores canonici capituli Thenensis, aliarumque duarum bursarum presentationem habeant decanus et duo seniores canonici capituli Bredensis pro tempore viventes, sed semper presentare tenebuntur de progenie, sive linea mea, si sint; si vero non sint, poterunt pauperem magis idoneum presentare hinc inde de Thenis vel Breda.

Deze uiterste wilsbepaling heb ik afgeschreven van eene authentieke copie, welke in een rechtsgeding het kerkbestuur van Breda gediend heeft om zijn goed recht op deze beurzen te bewijzen.

Vleminckx stelde 250 gulden jaarlijks ter beschikking van den regent van het Leuvensche college „Het Vercken" om daarmede vijf studenten behulpzaam te zijn in hunne studiekosten. Drie dezer beurzen zouden ter beschikking staan van den deken en de twee oudste kanunnikken der St. Gummaruskerk te Thienen, de twee andere van den deken en de twee oudste kanunnikken der O. L. V. kerk te Breda. Wanneer er geen bloedverwanten van den erflater zich aanmelden, mochten beide collatoren studenten voorstellen van Thienen of van Breda.

In 1720 ontstond er een proces over deze beurzen tusschen het kapittel van Thienen en den kerkeraad van Breda. Deze bestond in dat jaar uit de heeren: Gerardus Ignatius van Dunne, advocaat, Adriaan Wymers, advokaat, Johan Cluyters, Pieter Schalck, advokaat, Johan François de Wyse, Johan van Riethoven, Pieter Stickers, advokaat,

Pieter van Beeck, Johan Cheeuws, advokaat. Uit de gewisselde stukken blijkt, dat in dat jaar *alle* beurzen door de collatoren van Thienen werden vergeven. Het proces werd door Breda gewonnen.

Uit brieven van latere jaren blijkt, dat de rente van 250 gulden was teruggeloopen tot 150 gulden.

In 1735 was in het bezit der twee Bredasche beurzen Joannes Cheeuws van Breda, en in 1747 een zekere Havermans.

De stichter dezer beurzen was Gerardus Vleminckx, deken der collegiale kerk te Breda. Slechts weinig is mij van zijn levensloop bekend. Waarschijnlijk is hij de Ger. Vleminckx van Goidsenhoven, die in 1536 onder de 110 mededingers de 39e plaais in het examen voor de vrije kunsten aan de universiteit van Leuven behaalde. [1])

In 1556 was hij pastoor te Ginneken, waar hij 15 Februari 1569 een kapelaan in dienst nam, Petrus Arnouds van Turnhout. Vleminex bezat ook het beneficie van het O. L. V. altaar der eerste stichting in de kerk van Breda. „Uit vrees voor de ketters en opstandelingen" hield hij des nachts zijn verblijf binnen Breda en ging des morgens zijne pastoreele bedieningen in de kerk van Ginneken vervullen. Hij beweerde, dat hij daarmede voldeed aan de verplichte *lex residentiae* en dus recht te hebben op een aandeel in de gezamentlijke inkomsten. Hierover begon een langdurig proces in 1573 [2])

Deken van de Bredasche kerk zal hij geworden zijn na den dood van Hendrik Sgrauwen. *Dominus ac magister Henricus Sgrauwen, decanus Bredensis* is 23 Aug. en 13 Oct. 1582 en 23 Maart 1584 getuige bij een huwelijk in de kerk van Breda gesloten. Een „Necrologium ecclesiae B. M. V." in mijn bezit vermeldt zijn overlijden 7 December 1585. In de kerkerekening 1586

[1]) *Analectes pour servir à l'hist. ecclés. de la Belgique* II 308.

[2]) Bundel in mijn bezit; vgl. *Taxandria* d. XVII bl. 202.

—87 betalen de *executeurs van wylen Mr. Hendrik Sgrauwen, deken,* vijftien stuivers *voor eenen sark, die sy van ons hebben gecoft.* [1])

Het overlijden van Vleminex staat in het Necrologium, uitgegeven door Hoyneck van Papendrecht, aangeteekend op 26 Maart. Waar zijn testament gemaakt is 17 Maart 1591, zal Vleminex gestorven zijn 26 Maart 1591.

Willemstad. G. C. A. Juten
Pastoor.

Het salarieeren van een Klepperman te Helmond.

Daar ingevolge de Wetten van het Keyzerrijk aan de gemeente geene fondsen worden verleend tot het salarieeren van Nachtwagts of Klepperlieden; en verscheidene Ingezetenen dezer Gemeente mij den wensch hebben te kennen gegeven om gedurende het aanstaande wintersaisoen een Klepperman aan te stellen, en gaarne naar hun vermogen in zijn loon te willen contribueeren. Zoo biede ik hiernevens een lijst tot ondertekening aan, waarbij ieder Ingezeten van Helmond, nevens zijn naam de som gelieft te stellen welke hij maandelijks zal contribueren, te rekenen over 7 maanden van den 1sten October 1812 tot den laatsten April 1813, zullende het geld door den Klepperman smaandelijks aan de huizen der Burgers afgehaald worden. De Klepperman zal door den Maire en Municipalen Raad worden aangesteld op eene te makene Instructie.

Volgen de ruim honderd handteekeningen met er achter het bedrag der maandelijksche contributie. zijnde 1 à 4 stuyvers.

Medegedeeld door A. Frenken
R. K. Pr. en Kap. te Helmond.

---

[1]) Van Keppel. *Eenige wetenswaardigheden betreffende de Groote Kerk te Breda* bl. 80.

DE GARDEROBE VAN EENEN PRIESTER DER ST. JANSKERK TE 's HERTOGENBOSCH IN 1553.

Den 13 September 1553 voelde Heer Johannes, zoon van wijlen Petrus Dionysiuszoon Merx van Boxtel, bijgenaamd van der Olybanck, priester en beneficiaat van het altaar van den H. Bartholomeus, staande in de St. Janskerk van den Bosch, zich erg ziek van lichaam en maakte hij daarom te zijn een woonhuize, staande achter de Tolbrug aldaar, ten overstaan van den aldaar gevestigden notaris Petrus Colen, tevens kanunnik van gezegde kerk, zijn testament.

Behalve dat hij daarbij legaten vermaakte aan zijne natuurlijke kinderen Petra of Peterken, Cornelis en Jan en als zijnen wensch te kennen gaf van bij gemeld altaar tegenover het Allerheiligste Sacrament te worden begraven, stelde hij aan tot de uitvoerders van zijnen uitersten wil Heer Henrick de Bye en Heer Goyart Wijffliet, priesters en kanunniken der meergezegde kerk.

Hij is blijkbaar kort daarna overleden, want reeds den 4 November van voormeld jaar maakte genoemde notaris ten verzoeke van een zijner executeurs-testamentair eene beschrijving zijner nalatenschap op en bevond deze alstoen in zijn sterfhuis eene lange vierkante kist en dat daarinzich bevonden:

twee choorcleden;
een beff;
een choormantel metten covel;
alnoch het reglement van de renten van de beneficie van St. Bartholomeusaltair in St-Janskercke;
noch drie bonetten, goet ende quaet met een sayen onderbonetken;

noch een taneyten wambes ende teneyten paltrock ;
een paer swarte hozen ;
een halven ossetten paltrock ;
enen swarten tabbart met swarte schaepsvelle ;
noch een swarten tabbart, dair onder gevoedert halff osset ;
een paer gebreyde mauwen.

En voorts :

noch drie quade hemden ;
een schapelaeris ;

Het gevonden huisraad was ook zeer eenvoudig en bestond hoofdzakelijk uit eene beddekoets met toebehooren, een paar tafels en keukengerief.

's-Hertogenbosch. A. VAN SASSE VAN YSSELT.

BERICHTEN UIT DEN 80-JARIGEN OORLOG [1]).

Voortdurend had de stad Helmond tal van processen te voeren voor den Raad van Brabant te Brussel. In het burgemeestersjaar van Willem van den Kerckhoff en Peter Goert Becx, bamis 1630—bamis 1631, hing er een geschil tusschen de stad en Nicolaes Oudenhoven met consorten, soldaten van Graaf Hendrick uit het garnizoen van Venlo. De soldaten hadden nl. graankarren aangehouden, welke te Helmond ter markt kwamen, doch de burgers van Helmond hadden ze den soldaten afgenomen, waarop dezen de stad eerst voor hunne overheid en daarna tot Brussel beschreven.

De Stad werd te Brussel voorgestaan door seigneur Meys [2]), die burgemeester van den Kerckhoff en

[1]) Gemeente-Archief van Helmond No. 813 Bijlagen der Stadsrekeningen Bamis 1630—Bamis 1631.

[2]) In 1632 ontmoeten wij hem als den oppersten klerk van advocaat Volders.

ingezetenen trouw per brief met den stand der zaak op de hoogte hield en aan 't eind zijner brieven ook nog gaarne een praatje maakte. Zoo nam hij in zijn brieven van 14 en 26 April 1631 de gelegenheid te baat, zich te recommandeeren in de goede gratie van de dochter van den Helmondschen notaris Mr. Jan Loyen, en zoo met dezelve in kennisse te komen en dan bij zijne overkomste die kennisse te vernieuwen.

Zijne praatjes droegen echter ook wel eens een minder intiem karakter, en zoo vergastte hij de regeerders van Helmond meer dan eens op oorlogsnieuws.

Den 28sten Mei 1631 schrijft hij:

Alhier en is nyet besonders, dan Sijn Excie Graeff Henrick is wederom Generael gemaeckt ende alhier compt tijde, dat ons volck soude wesen in het landeken van Casant, tot welcker assistentie oyck ses duysent mannen eergisteren tot Walhem by Mechelen liggende, deweicke van avont all mosten te Gent wesen. d' Onse mocten wat op handen hebben, want alhier sijn meer als over de duysent waghens van amanitie gemonstert ende onder andere oyck mennichte van geschut peerden, soodat d' onse wel yet mochten uuytrichten ende dat door oirsaecke het Parlement van Vranckrijk geheelijck tegens den Coninck is, midts d' absentie van des Coninck broeder, soo dat de Hollanders van daer gheen assistentie en hebben te verwachten . . . .

Op 4 Juni 1631:

Alhier en is nyet besonders, dan men seijt, dat den vyant gheen ure van Brugge en leeght ende alrede gepasseert soude sijn de nyeuwe van Brugge op Gent, soo dat alhier den roep gaet, dat hee wel mochte gedyden op Duynkercken; aldaer mocht well eenen seer grooten bloedighen slach geschieden, want alle de macht vanden coninck is eensdeels in Vlaenderdn ende treckt daegelijcks soo van Maestricht, Thienen, Diest, Breda naer Antwerpen ende soo voorts. Verhoopende, dat ons Heer met ons vechten sal, want den vyant is seer sterck ende machtich, soomen seyt.

Ende alhier is over acht daeghen seeckere tydinge commen, als dat den Grave van Tilly Maeghdenborch met gewelt heeft verovert ende alles doot geslaeghen, wat aldaer nyet en conste gevluchten ....

29 Juni 1631 :

De post alhier en es nyet besonders, dan dat den conincx broeder voorseecker is op wech om naer Nederlandt te commen, om syne moye het landt te commen helpen regeren, waertoe alhier de plaetsse all is gereet gemaeckt in het hoff ende oyck eene groote provisie van gelt affgesonden tot sijn onderhoudt, soo de brieven van Spangien medebrengen. Alhier worden alle daeghen noch veel peerden aengenomen ende negen duysent infanterye ende duysent ruyters, soo dat ik vreese, datter sal gedyden inde Kempen, tzy opden Graeff oft Bergen, soo dat de Kempen voorts wel in den gront mochte bedorven worden, door dyen de Prince van Orangien soo slechtelijck heeft moeten trecken uuyt Vlaenderen, hebbende verlooren well 2000 peerden ende well 4000 soldaeten, wesende daerenboven synen leger seer geinfecteert.

Uuyt Italien comen alnoch naer Nederlandt acht duysent infanterye ende twee duysent peerden, soo Spagnaerden als Italianen onder het commandement van den Hertoch van Lerma, dat ick nyet en weet, waert gedyden sal. Godt bewaar de bedorven Kempen, dewelcke, soo ick grootelijcx vrese, nyet sonder stoot alles en sal scaperen, ten waer wy een trèves en maeckten ....

Helmond. A. Frenken,
R. K. Pr. en Kap.

VERBETERING VAN DRUKFOUTEN EN AANVULLINGEN. XXIIIe J.G.

p. 35 11e r. v. b. voor Everard te lezen: „Gevard."
„ „ 12e en 13e r. v. b. te doen vervallen: „wat echter zal moeten wezen van Ghevaert."
„ 36 7e r. v. o. voor: „genoemden broeder" te lezen: broeder Everard.
„ 38 7e r. v. b. in de plaats van het jaartal te plaatsen . . .
„ „ 18e „ „ „ voor het jaartal te lezen: 1633.
„ 39 in de plaats van de regels 7—11 te stellen:
b Alexander, monnik in St Geertruid te Leuven;
c Maria Margaretha;
d denkelijk nog een meisje.
„ „ 12e r. v. o. te schrappen: 3o N. van Gent.
„ „ voor de 10 regels v. o. te lezen:
a Antonetta, erfdochter van Durendael, h. Everard van Doerne, die Durendael verkoopt;
b Henriette, chanoinesse te Maubeuge;
c Florence Agnes, chanoinesse te Andenne.
„ 94 16e r. v. o. toe te voegen: zij overleed in 1910.
„ 151 16e r. v. b. voor „dan" te lezen: den.
„ 168 21e r. v. b. toe te voegen: Bij het door hen 3 Nov. 1579 op het Blokhuis te Liessel gemaakt testament vermaakten Henrick van Doerne en zijne vrouw Maria van Eyck dat huis aan hunnen zoon Everard.
„ 237 5e r. v. o. is voor Genderen niet te lezen: „Binderen"?